

การวิจัยเรื่อง

นโยบายทางการทูต การเมืองและการทหาร เพื่อสร้าง
ความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

โดย

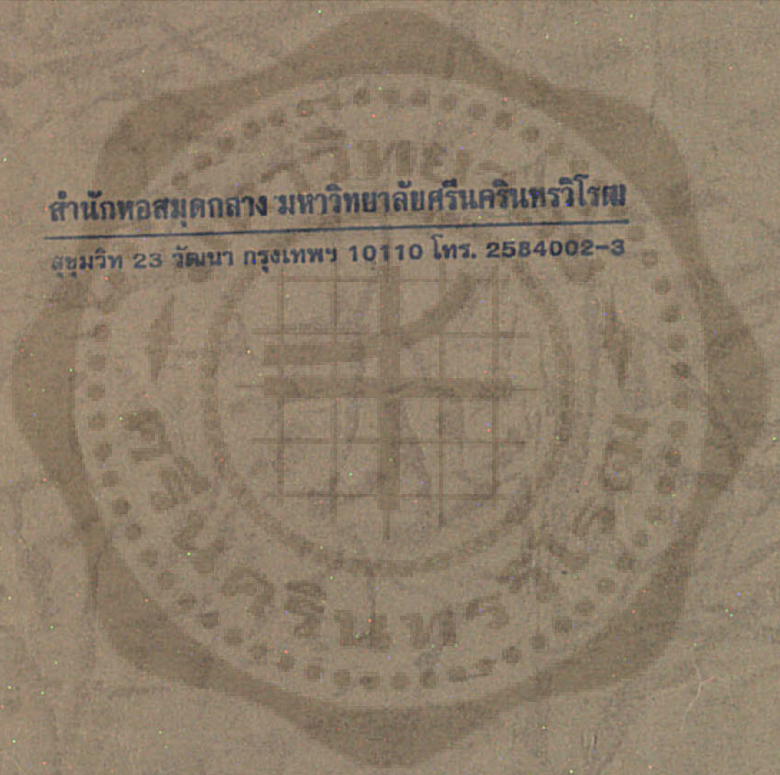
รศ. ถนอม อานามวัฒน์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

959.362
ถ132ก

15	การวิจัยเรื่องนโยบายทางการทูต การเมืองและการทหาร เพื่อสร้างความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย /	ถนอม อานามวัฒน์.	959.362 ถ132ก
----	--	------------------	---------------

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-3

โครงการวิจัยเรื่อง

"นโยบายทางการทูต การเมือง และการทหารเพื่อสร้างความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายู
และหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย"

ผู้เสนอโครงการ

รศ. ทนอม อานามวัฒน์

บทนำ

ภายหลังกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 บรรดาหัวเมืองมลายูที่เคยเป็นประเทศราชของไทยได้ประกาศตนเป็นอิสระ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานีแล้ว ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นของราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะหัวเมืองประเทศราช ก็ควรจะกลับเข้ามาอยู่ใต้อำนาจของไทยดังเดิม แต่ทรงใช้นโยบายการทูตก่อนคือ โปรดส่งคณะทูตไปแจ้งแก่หัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ ให้ยอมรับอำนาจของไทยเหมือนเช่นเดิม หักเมืองต่าง ๆ ยอมรับอำนาจแต่โดยดี ยกเว้นปัตตานีไม่ยอมรับจึงโปรดให้ส่งทัพไปปราบ และในที่สุดหัวเมืองมลายูก็อยู่ใต้อำนาจของไทยเหมือนเช่นเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงใช้นโยบายการเมือง แบ่งหัวเมืองมลายูที่เป็นหัวเมืองใหม่ เช่น ปัตตานี ให้เป็นหัวเมืองเล็ก ๆ หลายเมือง เพื่อมิให้รวมกำลังกันคิดในการก่อกบฏต่อกรุงเทพฯ นอกจากนั้นยังทรงตั้งเจ้าเมืองเป็นชาวมลายูปกครองกันเอง ทั้งนี้เพื่อมิให้มีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อไทย นับว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 ไทยประสบความสำเร็จในการปกครองหัวเมืองมลายูได้อย่างเรียบร้อย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยปัญหาความมั่นคงของหัวเมืองมลายูได้กลายเป็นปัญหาที่ล่อแหลมและกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของไทยมิใช่เฉพาะแต่บริเวณหัวเมืองมลายูเท่านั้น แต่กระทบกระเทือนต่อดินแดนภาคใต้หรือค้ำชานของประเทศไทยลงไปถึงแหลมสาเหตุนั้นเป็นเช่นนี้มีขึ้นเป็นเพราะปัญหาเกิดจากความวุ่นวายภายในอย่างเดียว แต่เป็นเพราะต่างชาติได้เข้ามามีส่วนในการยุยงส่งเสริมและเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทยในดินแดนหัวเมืองมลายูต่างชาติที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่

1. อังกฤษ ภายหลังจากที่อังกฤษได้เข้าเกาะปีนังจากเจ้าพระยาไทรบุรี ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีแล้ว ต่อมาอังกฤษมีความสนใจและขอเช่าดินแดนมลายูบริเวณตรงกันข้ามกับเกาะปีนังที่เรียกว่า โปรวินซ์ เวลส์เลย์เพิ่มเติมอีก เท่านั้นยังไม่พออังกฤษมีความประสงค์จะขยายการค้าเข้าไปในดินแดนรัฐมลายูทั้งหมดประกอบกับ เจ้าพระยาไทรบุรีต้องการเป็นอิสระจากไทย กลัวว่าไทยจะยกทัพไปปราบปราม จึงหันไปเอาใจอังกฤษและขอความช่วยเหลือจากอังกฤษให้ด้วยโอกาสแสดงความเห็นอกเห็นใจ

เจ้าพระยาไทรบุรี ถึงกับส่งจอห์นกรอฟิตเป็นทูตมาเจรจากับไทยในเรื่องปัญหามลายู

โชคที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินนโยบายทางการทูตในลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกับอังกฤษอย่างรุนแรง ไทยพยายามดำเนินทางการทูตกับอังกฤษในลักษณะปัญหาหัวเมืองมลายูเป็นปัญหามลายูในของไทยยินดีเป็นมิตรกับอังกฤษและสัญญาว่าจะไม่ตัดทอนผลประโยชน์ของอังกฤษในดินแดนมลายูในส่วนที่ไทยปกครอง

การที่รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ดำเนินนโยบายการทูตแสดงที่ทำเป็นมิตรกับอังกฤษนั้น ช่วยให้อังกฤษลดความแข็งแกร่งลง เพราะก่อนหน้านี้อังกฤษไม่พอใจอย่างยิ่ง กรณีเจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้ยกทัพไปปราบไทรบุรี เป็นเหตุให้เจ้าพระยาไทรบุรีหนีไปขอความคุ้มครองจากอังกฤษที่เกาะปีนัง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเชื่อว่าจะยกทัพไปโจมตีเกาะปีนังของอังกฤษด้วย เป็นผลทำให้อังกฤษโกรธแค้นและเตรียมกองทัพอังกฤษที่จะยกทัพเข้ามายึดไทยให้หนีออกจากมลายูทั้งหมด

ขณะที่ปัญหาทางใต้กำลังถึงขีดสุด รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ต้องคอยห้ามปรามเจ้าพระยานครศรีธรรมราชมิให้กระทำการรุนแรงเกินกว่าเหตุและขยายสงครามออกไปถึงขั้นรบกับอังกฤษ นโยบายดังกล่าวถูกต้องเพราะหากไทยรบกับอังกฤษแล้วอังกฤษคงไม่คิดจะขับไล่ไทยออกจากมลายูเพียงอย่างเดียว แต่อาจยึดภาคใต้ของไทย หรืออาจจะร่วมมือกับพม่า (ขณะนั้นอังกฤษยังเป็นมิตรกับพม่า) ส่งกองทัพอังกฤษเข้าโจมตีดินแดนภาคใต้ของไทยพร้อม ๆ กัน เพราะขณะนั้นพม่ากำลังสนใจขยายอำนาจเข้าสู่บริเวณภาคใต้ตอนบนของไทย ได้แก่บริเวณฝั่งทะเลด้านตะวันตก เช่น ระนอง ภูเก็ต พังงา ชุมพร เป็นต้น

การที่รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยสามารถติดต่อและเปิดการเจรจากับไทย นอกจากนั้นการที่เจ้าพระยาพระคลังของไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นผู้มีความชำนาญในการทูต ได้มีหนังสือไปชี้แจงเรื่องราวและเสนอแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้งระหว่างไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่อื่นได้อย่างมีเหตุผลและเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ทำให้อังกฤษไม่ต้องการสร้างความขัดแย้งกับไทยถึงขั้นทำสงคราม แม้ว่าพ่อค้าอังกฤษและข้าราชการอังกฤษบางคนยุยงให้รัฐบาลอังกฤษเปิดฉากทำสงครามกับไทย โดยเสนอให้ส่งเรือรบ 2-3 ลำ กับทหารอีก 2 - 3 กอง ก็สามารถยึดกรุงเทพฯ ได้ เพราะกองทัพไทยไร้ประสิทธิภาพ

การที่ไทยดำเนินการทูตในลักษณะยืดหยุ่นดังกล่าว จึงสามารถรักษาความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายู และหัวเมืองปักษ์ใต้ไว้ได้

2. พม่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 พม่ายกทัพมาโจมตีไทยหลายครั้งแต่ประสบความล้มเหลวในการยึดกรุงเทพฯ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 พม่าเริ่มเปลี่ยนกลยุทธ์ในการโจมตีไทยด้วยกำลังทหารเพียงอย่างเดียวเหมือนแต่ก่อน พม่าทราบดีว่าจุดอ่อนของไทยคือภาคใต้ และดินแดนมลายู เพราะเมื่อมีปัญหาในดินแดนมลายู หัวเมืองเอกของไทยคือนครศรีธรรมราชกับสงขลาที่ไม่สามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาได้ เป็นเหตุทำให้กรุงเทพฯต้องส่งกองทัพลงไปช่วยปราบปรามกบฏอยู่เนือง ๆ และหัวเมืองภาคใต้ก็อ่อนแอเกินไปที่จะรับมือกับกองทัพพม่า หากพม่ามุ่งโจมตีภาคใต้

แผนการของพม่าในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงมีลักษณะแยบยล คือใช้กลยุทธ์ทางการทูตผสมผสานกับการทหาร นั่นก็คือพม่าได้ส่งทูตไปชักชวนรัฐบาลเวียตนามให้ร่วมมือกับพม่าในการโจมตีไทย โดยให้เวียตนามโจมตีไทยทางด้านตะวันออกของอาณาจักร ส่วนพม่าจะโจมตีไทยทางด้านตะวันตก นอกจากนั้นพม่ายังได้ชักชวนเจ้าพระยาไทรบุรีให้ก่อกบฏต่อไทยและช่วยพม่ารบกับไทย ถ้าแผนการนี้ของพม่าได้รับผลสำเร็จ ไทยจะต้องทำศึกถึงสามด้าน คือ ด้านตะวันออก ด้านตะวันตก และด้านใต้ ซึ่งจะเป็นศึกสงครามครั้งใหญ่ฝ่ายไทยมีโอกาสพลาพลงถึงขั้นเสียเอกราชได้ แต่แผนการของพม่าในครั้งนั้น ไม่สำเร็จเป็นเพราะรัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ 2 ดำเนินนโยบายการทูตได้อย่างเหมาะสมกล่าวคือไทยแสดงที่ท่าเป็นมิตรกับเวียตนามแม้ว่าเวียตนามจะเริ่มขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรประเทศราชของไทย ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลไทยได้ต้อนรับคณะทูตเวียตนามเมื่อ ปี พ.ศ. 2365 อย่างเอิกเกริกและยิ่งใหญ่ ประกอบกับจักรพรรดิมินมางยังสำนึกบุญคุณไทยเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงช่วยเหลือพระราชบิดาของพระองค์ในการปราบกบฏโกะเฉิน ดังนั้นจักรพรรดิมินมางจึงปฏิเสธการร่วมมือกับพม่า แม้ว่าแม่ทัพเวียตนามบางคนเสนอให้ร่วมมือกับพม่ารุมรบไทยก็ตาม นอกจากนั้นรัฐบาลเวียตนามยังได้แจ้งเรื่องนี้ให้ไทยทราบอีกด้วย

เมื่อแผนการของพม่ามุ่งหวังที่จะเปิดศึกทำสงครามกับไทยหลายด้านไม่บรรลุผล ประกอบกับไทยดำเนินนโยบายผ่อนปรนและเป็นมิตรกับอังกฤษดังได้กล่าวมาแล้ว เปิดโอกาสให้ไทยสามารถดำเนินนโยบายควบคุมรัฐมลายูได้อย่างเหมาะสม

สำหรับพม่านั้นกลับประสบเคราะห์ร้ายเมื่อเกิดความขัดแย้งกับอังกฤษด้วย เรื่องปัญหาพรมแดนทางด้าน อินเดีย จนถึงขั้นทำสงครามกับอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2367 ผลก็คือพม่าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้หมดโอกาสที่จะรุกรานไทยได้อีก

พอถึงสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษเปิดฉากทำสงครามกับพม่าอย่างต่อเนื่องอังกฤษคิดต่อไทยเพื่อขอให้ร่วมมือกับอังกฤษในการรบกับพม่า ฝ่ายไทยยินดีให้ความร่วมมือ ดังนั้นอังกฤษกับไทยในสมัยนี้ได้แสดงท่าที่เป็นมิตรยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน

เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเช่นนี้ ฝ่ายไทยจึงแน่ใจว่าหากไทยใช้มาตรการทางทหารในการปราบกบฏหัวเมืองมลายูอย่างเด็ดขาด อังกฤษคงไม่แทรกแซงแน่ ดังนั้นรัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ 3 จึงใช้นโยบายทางทหารในการปราบปรามการกบฏในหัวเมืองมลายูอย่างเด็ดขาด เป็นผลทำให้หัวเมืองมลายูอยู่ในความสงบเรียบร้อยตั้งแต่นั้นมา

เมื่อหัวเมืองมลายู หัวเมืองปักษ์ใต้ตลอดจนภัยจากพม่า ฝ่ายไทยสามารถแก้ไขปัญหามาจนเกิดความมั่นคงและไว้วางใจได้แล้ว รัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ 3 จึงใช้นโยบายทางทหารในการขับไล่อิทธิพลของเวียตนามให้ออกไปจากเขมรและลาวได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องห่วงศึกสงครามทางด้านใต้ และด้านตะวันตกสร้างความมั่นคงให้แก่ราชอาณาจักรไทยอีกครั้งหนึ่ง

ความมุ่งหมาย

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนต่อการกำหนดพระบรมราโชบายของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในการแก้ไขปัญหาความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้ โดยเน้นรายละเอียดสมัยรัชกาลที่ 2
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์พระราชกรณียกิจทางการทูต การเมืองและการทหารในสมัยรัชกาลที่ 2 เพื่อแก้ไขปัญหาความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ จากการดำเนินงานตามพระบรมราโชบายดังกล่าว
4. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความสำเร็จและผลกระทบจากการดำเนินงานตามพระบรมราโชบายดังกล่าว
5. เพื่อเผยแพร่พระราชกรณียกิจและพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลจากการศึกษาค้นคว้าวิจัย ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายหลายประการที่สำคัญก็ก่อให้เกิดเราให้ทราบอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่ทรงรักษาความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้ด้วยวิธีการหลายประการในลักษณะการประนีประนอมการเจรจาทางการทูต การใช้ยุทธศาสตร์ในการปกครองตลอดจนการใช้กำลังทหารในลักษณะผสมผสานจนบังเกิดผลดีแก่ไทย สามารถรักษาความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงในอาณาบริเวณดังกล่าวไว้ได้

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ที่ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์การทูต และการทหารของไทยในปัจจุบัน

ขอบเขตการค้นคว้าวิจัย

- ขอบเขตการค้นคว้าวิจัย จะศึกษาและวิจัยในหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้
1. ศึกษาความสำคัญของหัวเมืองมลายู และหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ในแง่ ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ ยุทธศาสตร์และการเมืองการปกครอง
 2. ศึกษานโยบายทางการทูต การเมืองและการทหารในการสร้างความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่พอถึงรัชกาลที่ 2
 3. ศึกษาแบบแผนการปกครองหัวเมืองมลายู หัวเมืองเอกในภาคใต้ของไทยสมัยรัชกาลที่ 2
วิเคราะห์ส่วนดีและข้อบกพร่อง

4. ศึกษานโยบายและกลยุทธ์ทางการทูตของไทยที่มีต่ออังกฤษ สมัยรัชกาลที่ 2 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลยาและหัวเมืองปักษ์ใต้
 5. ศึกษาการใช้นโยบายทางด้านการเมืองการปกครองในการสร้างความมั่นคงในดินแดนหัวเมืองมลายูและหัวเมืองปักษ์ใต้
 6. ศึกษากลยุทธ์ของพม่าในการคุกคามความมั่นคงบริเวณภาคใต้ของไทยและการแก้ปัญหาของฝ่ายไทย
 7. ศึกษาการใช้นโยบายทางทหารของไทยสมัยรัชกาลที่ 2 อย่างจำกัดขอบเขต คือแก้ไขปัญหามลยาและหัวเมืองมลายู
 8. ศึกษาความสำเร็จจากการใช้นโยบายดังกล่าว ปัญหาต่าง ๆ และผลกระทบที่เกิดขึ้น
- หัวข้อที่ศึกษาและวิจัยจะอยู่ในขอบเขตช่วงเวลาสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นสำคัญต่ออาจจะเกี่ยวโยงไปถึงรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อยู่บ้าง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้ จะใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Historical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เป็นส่วนประกอบ

เอกสารและข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

1. เอกสารชั้นต้น ได้แก่
 - 1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์ได้แก่ จดหมายเหตุต่าง ๆ
 - 1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว
2. เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือต่าง ๆ ที่จัดพิมพ์เผยแพร่แล้ว
3. วิทยานิพนธ์ของนิสิตชั้นปริญญาโทของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

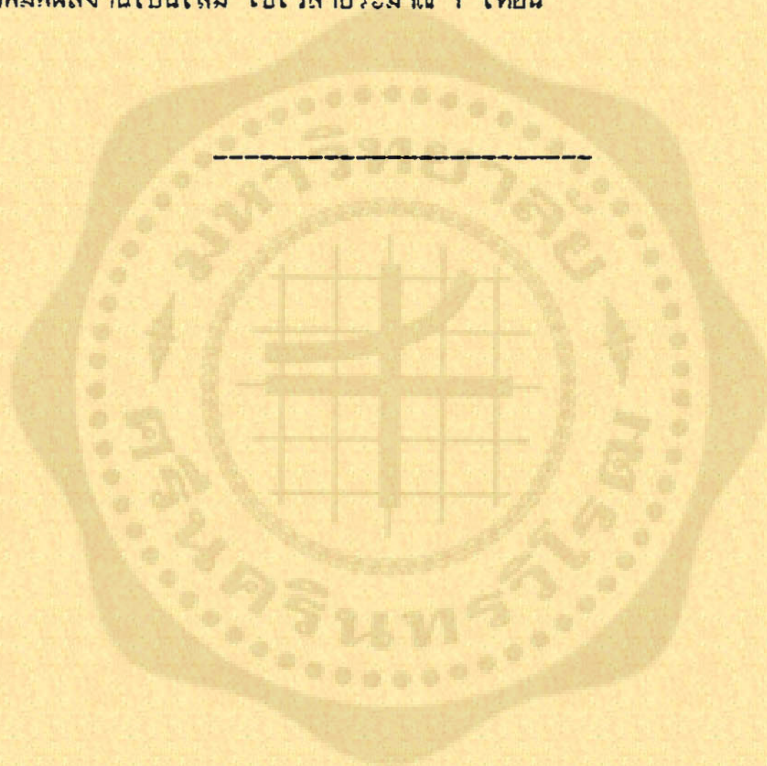
แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. หอสมุดสยามสมาคม
4. หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

การดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัย แบ่งออก 4 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นศึกษาจากเอกสารขั้นต้น และขั้นรอง ตลอดจนศึกษาจากเอกสาร และข้อมูลต่าง ๆ
ใช้เวลาประมาณ 7 เดือน
2. รวบรวมข้อมูลใช้เวลาประมาณ 2 เดือน
3. เขียนวิเคราะห์ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน
4. จัดพิมพ์ผลงานเป็นเล่ม ใช้เวลาประมาณ 1 เดือน

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	ปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายการสร้างความมั่นคงในดินแดนภาคใต้และในหัวเมืองมลายูของไทย 1
2	การสร้างความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครองในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูกึ่งต่อคีตถึงสมัยรัชกาลที่ 1 22
3	พระบรมราโชบายทางด้านการเมืองการปกครองเพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 45
4	บทบาททางการทูตเพื่อรักษาความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู 82
5	บทบาททางการทหารเพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู 116
6	สรุป 136

บทที่ 1

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายการสร้างควมมั่นคงในดินแดนภาคใต้ และในหัวเมืองมลายูของไทย

1. ปัจจัยจากสภาพภูมิรัฐศาสตร์ ทรัพยากร และความสำคัญทางก่านเศรษฐกิจ ของดินแดนในภาคใต้และแหลมมลายูในอดีต

ก. สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปของภาคใต้ของไทย ภาคใต้ของประเทศไทย ในปัจจุบันประกอบไปด้วย 14 จังหวัด ได้แก่ ชุมพร ระนอง กระบี่ พังงา ภูเก็ต สตูล สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ตรัง สงขลา นราธิวาส ปัตตานี ยะลา และหัตลุง ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปประกอบไปด้วยที่ราบแลบ ๆ ริมฝั่งทะเล และมีภูเขาเป็นแกนกลางทอดยาวไปตามลุ่มหุมพร แนวของภูเขาต่อเนื่องมาจากเขตเทือกเขาทางภาคตะวันตกของประเทศ คือแนวของเทือกเขาตะนาวศรีผ่านจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไปสิ้นสุดที่แม่น้ำปากจั่น¹

ทิวเขาดังกล่าวนี้จะแยกเป็น 2 แนว คือ แนวทางตะวันตกจะผ่านเข้าไปใน ประเทศพม่า และแนวตะวันออกเรียกว่าทิวเขาภูเก็ตเริ่มจากทอคอนกระเลียบชิกชายฝั่ง มหาสมุทรอินเดียในเขตจังหวัดชุมพร ระนอง พังงา จนถึงเกาะภูเก็ต² ทิวเขาภูเก็ตนี้มีหินแกรนิตเป็นแกนกลางซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ที่มีกและ เป็นแหล่งเหมืองแร่ที่สำคัญที่สุด ของประเทศ

ทางด้านตะวันออกของทิวเขาภูเก็ตคือ ทิวเขานครศรีธรรมราชทอดผ่านจังหวัด สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราชไปจกจังหวัดสตูล ส่วนทางใต้สุดของไทยมีทิวเขา ลันกาลาสีรีทอดยาวเป็นพรมแดนระหว่างไทยกับมลายู นอกจากนั้นภูมิประเทศระหว่าง ทิวเขาภูเก็ตกับทิวเขานครศรีธรรมราชประกอบด้วยเขาโดด ๆ ซึ่งโผล่ขึ้นมาจากพื้นที่ โคยรอบ เช่น เขาพนมเบญจา แต่เขาส่วนใหญ่จะสูงเพียง 200 - 300 เมตรเท่านั้น ทางใต้ของสงขลามีทิวเขาเล็ก ๆ อีก 2 - 3 ทิวเขา อยู่ในเขตจังหวัดสงขลาและยะลา ซึ่งเป็นทิวเขาแนวเหนือ-ใต้ ต่อเนื่องเป็นทิวเขาเข้าไปในดินแดนมลายู เช่น ทิวเขา

สงขลา - ไทรบุรี และยอดเขาที่สูงที่สุดจะอยู่ในเขตมลายูใกล้ ๆ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ซึ่งมีความสูง 1,530 เมตร

บริเวณลุ่มสมุทรทางใต้ของไทยมีลักษณะยาวแคบ มีความยาวจากเหนือจดใต้ประมาณ 750 กิโลเมตร มีความกว้างระหว่าง 150 - 250 กิโลเมตร ส่วนที่แคบที่สุดของลุ่มสมุทรเรียกว่า คอคอดกระ มีความกว้าง 50 - 80 กิโลเมตร อยู่ในจังหวัดกระนอง³

จากความแตกต่างของลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพเศรษฐกิจ ทำให้สามารถแบ่งลุ่มสมุทรภาคใต้เป็น 2 เขต คือ

1. ชายฝั่งตะวันออก มีลักษณะเป็นชายฝั่งทะเลราบเรียบ มีอ่าวที่สำคัญคือ อ่าวบ้านดอน อ่าวสวี และอ่าวนครศรีธรรมราช ส่วนที่ราบชายฝั่งทะเลตะวันออกมีความกว้างประมาณ 3 - 35 กิโลเมตร แม่น้ำที่ไหลผ่านเป็นสายสั้น ๆ เกิดมาจากหิวกะซอนกลางเช่น แม่น้ำหลังสวน แม่น้ำตาปี แม่น้ำปัตตานี เป็นต้น ส่วนเกาะมีไม่มากนัก ที่สำคัญได้แก่ เกาะสมุย เกาะพะงัน และหมู่เกาะอ่างทอง

2. ชายฝั่งตะวันตก เป็นบริเวณที่หิวกะซอนกักทะเลอันดามัน มีชายฝั่งหรือไหลทวีปแคบ บริเวณชายฝั่งทะเลยาว ๆ แหว่ง ๆ ตลอดแนว ทำให้มีอ่าวอยู่หลายแห่ง เช่น อ่าวเคย อ่าวพังงา อ่าวกมลา อ่าวปะคอง อ่าวกระพ จังหวัดภูเก็ต อ่าวสิเกา จังหวัดตรัง อ่าวลึก อ่าวนาง จังหวัดกระบี่ เป็นต้น ถัดจากชายฝั่งออกไปเป็นหมู่เกาะต่าง ๆ นับตั้งแต่ชายฝั่งของจังหวัดกระนองไปจนถึงจังหวัดสตูล มีเกาะที่สำคัญหลายแห่ง เช่น หมู่เกาะสุรินทร์ เกาะพระทอง เกาะยาว เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะราวี ในเขตจังหวัดสตูล เป็นต้น

บริเวณชายฝั่งด้านตะวันตกของภาคใต้จะรับน้ำฝนชุกในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และได้รับน้อยลงบ้างในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และเนื่องจากชายฝั่งตะวันตกมีที่ราบแคบ ๆ ลำน้ำที่ไหลลงสู่ทะเลอันดามันจึงเป็นลำน้ำสายสั้น ๆ มีที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกน้อย ลำน้ำที่สำคัญของชายฝั่งด้านนี้ได้แก่ แม่น้ำปากจั่น จังหวัดกระนอง แม่น้ำตรัง แม่น้ำปะเหลียน ในเขตจังหวัดตรัง เป็นต้น⁴

ข. ความสำคัญทางค่านิยมวิเศษกิจ เศรษฐกิจ และทรัพยากรของเมืองสำคัญ
ในภาคใต้และหัวเมืองมลายูของไทย

ก๊วยเห่ที่ภาคใต้ของไทย มีลักษณะเป็นค้ำขวานเวียงยาวออกไปจนสุดแหลมมลายู ล้อมรอบไปก้วยทะเล 2 ด้าน ประกอบกับอยู่ในภูมิอากาศร้อนชื้น ฝนตกชุก จึงออกไปก้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารและสัตว์ป่าที่ตลาดโลกต้องการ นอกจากนั้นยังออกไปก้วยแร่ธาตุโดยเฉพาะตะกั่วซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญยิ่งมาตั้งแต่สมัยโบราณ ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นชายฝั่งทะเล จึงมีท่าเรือที่ ๆ หลายแห่งสำหรับส่งสินค้าไปขายต่างประเทศ ภาคใต้จึงเป็นแหล่งที่ทำรายได้ให้แก่รัฐบาลไทยอย่างคงเส้นคงวามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ชาวต่างประเทศในสมัยโบราณซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายในประเทศไทย หรือมาเจรจากับรัฐบาลไทย โดยเดินทางผ่านภาคใต้มักจะเขียนบันทึกบอกให้ทราบถึงความอุดมสมบูรณ์ทางด้านการทรัพยากรธรรมชาติและความสำคัญเส้นทางการค้าทางทะเลที่มีอยู่หลายคนด้วยกัน ท่านหนึ่งที่มีชื่อเสียงและคนไทยรู้จักคือ จอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawford) ทูตอังกฤษซึ่งเดินทางมาเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาค้าและปัญหาหัวเมืองมลายูกับไทยสมัยรัชกาลที่ 2 ได้บันทึกถึงช่วงที่ท่านเดินทางผ่านมาทางภาคใต้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจของไทยว่า

"การเดินเรือในอ่าวไทยจึงว่าปลอดภัยที่สุด และง่ายกว่าแหล่งอื่นใดในทะเลตะวันออก ทางฝั่งตะวันตกมีท่าเรือที่สำคัญคือสงขลา และนครศรีธรรมราช บ้านคอน ปากแม่น้ำบ้านคอนน้ำลึกประมาณ 14 - 15 ฟุต สามารถนำเรือที่มีระวางขับน้ำสูง เข้ามาจอดได้อย่างสบาย

การค้าทางบ้านอ่าวเบงกอล สยามมีเมืองท่าที่ถูกต้อง ทะวาย มะริด เมืองทั้งกลรวหากถูกทำลายไปแล้ว ทำให้การค้าของสยามทางแถบนี้ต้องถูกทำลายไป สยามจึงต้องพยายามหาทางยักคินมาให้ได้

เส้นทางการค้าระหว่างสยามกับเมืองสำคัญทางตะวันตก ได้แก่ อ่าวเบงกอลและช่องแคบมะละกา มีการขนส่งสินค้าข้ามคาบสมุทรจากไทรบุรีไปยังสงขลา การขนส่งทางบกใช้ช้างเป็นพาหนะ ใช้เวลาเดินทาง

5 วัน เส้นทางจากตรังไปยังนครศรีธรรมราช ถ้าขนส่งด้วยช้างจะใช้เวลาประมาณ 3 วัน ถ้าหากเป็นการเดินสำนจะใช้เวลาเพียง 2 วันเท่านั้น เส้นทางที่โชกน้อยอีกแห่งหนึ่งคือ เส้นทางขนส่งระหว่างพุนพิน - บ้านดอน กับภูเก็ต สินค้าจากยุโรปและอินเดียหลังไหลไปสู่กรุงเทพฯ ความเส้นทางดังกล่าว นอกจากนั้นยังเป็นเส้นทางการค้าระหว่างปิ่นกับกรุงเทพฯ" ⁵

บันทึกตอนหนึ่งของ ครอว์ เฟิร์ก กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของภาคใต้ว่า

"อาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาลของกรุงเทพฯ มีดินและการเพาะปลูกนานาชนิด ไม่มีประเทศใดในโลก ที่อุดมสมบูรณ์เช่นนี้ เพราะไม่แต่จะอุดมไปด้วยแร่ธาตุ พืชพันธุ์ธัญญาหารและปศุสัตว์นานาชนิด แต่ยังอุดมไปด้วยผลิตภัณฑ์ที่จะช่วยกระตุ้นให้มีการค้าพาณิชย์เกิดขึ้น และเป็นที่สนใจของชาวต่างชาติที่จะเข้าไปพำนักอาศัย

ระหว่างปากแม่น้ำบ้านดอนและปากแม่น้ำพังงาซึ่งไหลลงทะเลทางฝั่งตะวันตกมีเกาะแก่งอยู่ทั่วไปในอาณาบริเวณนี้ หากใช้เป็นเส้นทางเดินเรือ ก็จะช่วยระยะเวลาการเดินทางเรือของพ่อค้าลงใต้เท่ากับระยะระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 และจะช่วยไม่ตองอ้อมไปทางช่องแคบชเลกา

ที่ภูเก็ตในกรุงเทพฯ อุดมสมบูรณ์และมีกระจายอยู่ทั่วไปมากกว่าที่อื่นใดในโลก การผลิตที่ภูเก็ตจะเป็นรองก็แต่เพียงมังคุด ซึ่งนับว่าเป็นแหล่งที่มีอยู่มากที่สุด ภูเก็ตจะส่งเข้ามายังเมืองหลวง และจัดการส่งไปขายยังต่างประเทศประมาณปีละ 8,000 หาบ หรือประมาณ 500 ตัน" ⁶

ผู้วิจัยเชื่อว่าความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและมีความสำคัญทางเศรษฐกิจของภาคใต้และหัวเมืองมลายูมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการวางนโยบายสร้างความมั่นคงในภูมิภาคนี้ของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ที่ผู้วิจัยจึง

ขออธิบายข้อมูลดังกล่าวในแต่ละเมืองที่มีบทบาทสำคัญต่อการวางนโยบาย และบทบาท
ในด้านการปกครองของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ดังต่อไปนี้

1. หัวเมืองในภาคใต้ของไทย

ฉะเชิงเทรา เกาะฉลากเป็นชื่อเดิมของเกาะภูเก็ตที่เรียกกันในปัจจุบัน
เป็นเกาะที่มีช่องแคบกั้นกลางระหว่างแผ่นดินใหญ่กับตัวเกาะยาวประมาณ 1 ไมล์
กว้างประมาณ $\frac{1}{2}$ ไมล์ เมื่อน้ำขึ้นความลึกของน้ำทะเลประมาณ 10 ฟุต สามารถ
ใช้เป็นท่าเรือในสมัยโบราณได้อย่างดีตรงบริเวณที่เรียกว่า "ปากพระ" นอกจาก
ปากพระแล้วทางบ้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ก็สามารถใช้เป็นท่าเรือได้ก็เช่นเดียวกัน
อีกทั้งยังสะดวกในการคมนาคมเพราะมีถนนที่ ๆ หลายสายเชื่อมกับแผ่นดินใหญ่

เกาะฉลากมีความสำคัญทางด้านการธุรกิจมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
ดังปรากฏในเอกสารบันทึกของมิชชันนารีคนหนึ่งได้เล่าถึงสภาพการณ์ของเมืองฉลาก
บันทึกนี้เขียนเมื่อปี ค.ศ. 1686 (พ.ศ. 2229) บอกว่าภูเก็ตหรือที่ทางราชการ
ไทยเรียกว่าฉลากนั้นอุดมไปด้วยพืชพันธุ์ ชาวบ้านไม่ยอมทำงานอื่นมุ่งแต่ปลูกพริก
เพราะขายได้ราคาดี นอกจากปลูกพริกแล้ว ยังค่าน้ำหาไข่มุก ปีนึ่งไค้มากเหมือน
กัน บันทึกก่อนหนึ่งระบุว่า

"... การที่มีพริก อำพัน และไข่มุก ซึ่งหาได้ในเมืองนี้ ทั้งเป็น
เมืองที่อยู่ชายแดนเท่านั้น จึงต้องนับว่าเมืองนี้สำคัญกับลูกกษัตริย์ของ
ประเทศสยาม และเป็นเมืองสำคัญที่มีประชากรราว 6,000 คน ของ
พระเจ้ากรุงสยามเมืองหนึ่ง..."⁷

ในการทำสัญญาไทยกับฝรั่งเศส สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งมีทูต
เชอวาเลีย เดอ โชมองต์ ลงนามเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2228 โดยฝ่าย
ไทยได้อนุญาตให้ฝรั่งเศสได้ค้าขายพริกที่เมืองภูเก็ตและเมืองขึ้นของภูเก็ตแต่ฝ่าย
เดียว⁸

เกาะกลางในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ใช้เป็นที่เรือเสวรีในการลำอิน พวกพ่อค้าชาวมาเลย์และบูเก๊ะใช้เรือชักธงอังกฤษ มักจะนำสินค้าประเภททุบก น้ำลายพิมพ์ เครื่องทองเหลือง ยาสูบ จากชวาและเครื่องลายครามจากจีน ไปแลกกับสินค้าจีน จากแถบเบงกอลและนำเข้ามาขายในประเทศไทย มาคัสสาร์ ปัตตาเวีย ฯลฯ⁹

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงประกาศห้าม ชาวไทยสูบบุหรี่และมีการประกาศเก็บภาษีทุบกอย่างรุนแรง ทำให้การค้าที่เกาะกลาง ลดความสำคัญลง สินค้าที่นำเข้าเกาะกลางส่วนใหญ่ได้แก่ เหล็ก เหล็กกล้า ตะกั่ว กรรไกร ยา พอลานำเข้าส่วนใหญ่เป็นชาวไทรบุรี บางส่วนมาจากช่องแคบมะละกา ปีนัง ทำการค้าขายระหว่างไทยกับจีนเป็นสำคัญ

เกาะกลางเป็นเกาะที่อุดมไปด้วยทุบกและทำรายได้ให้แก่รัฐบาลอย่างเป็น กอบเป็นกำ คือประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ ของภาษีที่เก็บเป็นรายได้ทั้งหมดจากกลาง สถิติในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 ผลิตทุบกได้ปีละ 500 ตัน จนถึงปี พ.ศ. 2413 ผลิตได้ ปีละ 3,600 ตัน อีก 10 ปีต่อมาผลผลิตเพิ่มขึ้นเป็นปีละ 5,000 ตัน¹⁰

ร.อ. เจมส์ โลว์ ได้เขียนบันทึกกล่าวถึงความสำคัญทาง คำนทรัพย์ากรและ เศรษฐกิจของกลางไว้ว่า กลางตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลของลมนมรสุม มีแม่น้ำลำคลอง หลายสายทำให้พื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกเครื่องเทศ พริกไทย กาแฟ และมีพื้นที่ราบปลูกข้าวได้พอเลี้ยงประชากรซึ่งมีอยู่ประมาณ 12,000 คน

กลางมีชายฝั่งทะเลและมีปลาชุกชุม อ่าวจอกเรือของกลางที่มาก ใช้เป็น ศูนย์กลางสำหรับการเดินเรือที่จะไปยังอ่าวเบงกอล ทางคานยูทธศาสตร์ สามารถ ป้องกันอ่าวนี้ให้ปลอดภัยจากการบุกรุกของข้าศึกได้อย่างง่ายดาย บริเวณรอบอ่าว สามารถติดตั้งปืนใหญ่ป้องกันข้าศึกได้เป็นอย่างดี¹¹

จากการที่กลางมีความสำคัญทาง คำนทรัพย์ากร ธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มีความสำคัญทาง คำนเศรษฐกิจการค้า การเดินเรือ และความเหมาะสมทางคาน ยูทธศาสตร์ จึงทำให้พม่าหมายมั่นปั้นมือที่จะยึดครองกลางให้จงได้ ถึงกับส่งทหาร เข้าโจมตีและยึดครองกลางหลายครั้งในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ถูกฝ่ายไทยขับไล่ จนต้องถอยหนีออกไปทุกครั้งเช่นเดียวกัน

สงขลา สงขลาเป็นเมืองที่อยู่ใกล้กับทรัพยากรธรรมชาติ สภาพพื้นที่
เหมาะแก่การเพาะปลูก สามารถปลูกข้าวและผลไม้ได้ตลอดปี เลี้ยงพลเมืองได้โดยไม่
ต้องพึ่งที่อื่น ทรัพยากรที่สำคัญได้แก่ แร่ลวดแฟรม มีมากที่ อ. สะเกะ แร่แบไรต์มีมาก
ใน อ. เมือง ก็บูกมีมากที่ อ. จะนะ นอกจากนั้นทะเลสาบสงขลายังอุดมสมบูรณ์ไปด้วย
ปลาดูแลเกี่ยวกับบริเวณริมฝั่งทะเล

สงขลาเป็นเมืองท่าคึกคัก เรือสินค้าสามารถแวะเข้ามาจอดได้อย่าง
สะดวก จึงกลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าและการคมนาคมตอนกลางของกัมพูชา
จากการที่สงขลาเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางด้านการเศรษฐกิจจึงทำให้รัฐบาล
มีรายได้จากผลประโยชน์ต่าง ๆ จากสงขลาถึงต่อไปนี้

1. ผลประโยชน์จากการที่สงขลาส่ง ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองเป็นเครื่อง
บรรณาการแก่กรุงเพท ปะละ 1 ครั้ง ครั้งละ 6 คันคอกชนิก รวมเป็น 12 คัน
2. เครื่องราชบรรณาการที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญที่ส่งไปกรุงเทพฯ เช่น กระเบื้อง
ผ้าขาวจากเกาะขอม หวาย เทียนพนม เครื่องถม น้ายก สัตว์ป่า
3. ส่วย เช่น กระวาน ก็บูก ริงนก
4. อากร เช่น อากรค่าน้ำ อากรบ่อนเบี้ย อากรสุรา อากรเดิน
5. เงินผูกมัดชาวจีน สงขลาส่งเงินค่าผูกมัดไปให้กรุงเทพฯ ประมาณปี
2,000 - 3,000 บาท¹²

การเดินทางโดยทางเรือ เรือสินค้าจะใช้เวลาการเดินทางจากเกาะหนู
ไปถึงสมุทรปราการ ประมาณ 3 $\frac{1}{2}$ วัน หากสภาพอากาศเป็นปรกติ หากอยู่ในช่วง
ฤดูมรสุมจะวันออกเฉียงเหนือการเดินทางอาจหยุดพักได้¹³

ตรัง ตรังเป็นเมืองท่าที่อยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตกในภาคใต้ของไทย เป็น
เมืองที่อยู่ใกล้ไทรบุรีจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญทั้งทางด้านการเศรษฐกิจและการทหาร
ทางด้านเศรษฐกิจ ตรังมีความสำคัญทางด้านการค้าเรือ เพราะชาวตรัง
เป็นผู้มีความชำนาญในการค้าเรือสูง และมีไม้คุดภาพที่ใช้ในการค้าเรือ เจ้าเมืองนคร
มักจะจ้างชาวตรังค้าเรือจำนวนมากเพื่อใช้ในการค้าและการประมง

ตรังเป็นศูนย์กลางการค้า มีพ่อค้าต่างชาติที่ชาวจีนและชาวยุโรปเดินทาง
เข้ามาค้าขายเป็นประจำ สินค้าออกที่สำคัญของตรังคือก็บูก งาช้าง ริงนก

พื้นดินอุดมสมบูรณ์ที่สามารถปลูกข้าวเลี้ยงพลเมืองประมาณ 4,000 คน โดยไม่ต้องพึ่งอาหารจากแหล่งอื่น อุปสรรคที่สำคัญในการบ่อนทำลายเศรษฐกิจของตรังมักมีปัญหามาจากโจรสลัดที่ลอบปล้นสะกมเรือสินค้าและบ้านเรือนราษฎรที่อยู่ตามริมฝั่งทะเล พวกโจรสลัดใช้เรือเร็วมีกำลังพลล่าละประมาณ 40 คนในการโจมตี ฝ่ายไทยไม่สามารถปราบโจรได้ เนื่องจากไม่ค่อยมีเรือและอาวุธไม่ดี ศูนย์กลางของพวกโจรสลัดอยู่ทางแถบเกาะลังกาวิ เมื่อโจรสลัดรบกวนหนักเข้า เจ้าเมืองตรังต้องอพยพหลบครวหนีพวกโจรไปอยู่ห่าง ๆ ฝั่งทะเล จึงตั้งสำนักงานบนที่สูง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้โจรขึ้นไปปล้นได้¹⁴

นครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราชมีประชากรประมาณ 150,000 คน ประมาณสามในสี่เป็นชาวไทย นอกนั้นเป็นชาวจีน ชาวมลายู และชนเผ่าทั้งเกม นครศรีธรรมราช มีท่าเรือขนาดใหญ่ สามารถรองรับเรือเดินทะเลเข้ามาจอดได้อย่างดี ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญได้แก่ ข้าว ทุเรียน ทองคำ พริกไทย หวาย กายาน งามช้าง ฯลฯ¹⁵

มะริดและทวาย มะริดเคยเป็นเมืองขึ้นของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้งใดที่พม่าเข้มแข็งก็มักจะยึดมะริดกลับคืนไป ไทยกับพม่าจึงผลัดกันครอบครอง ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระราชทานให้แก่ฝรั่งเศสตามสนธิสัญญา เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2250¹⁶ พม่าฝรั่งเศสได้เข้ายึดเมืองนี้เป็นเวลาหลายเดือน ก่อนที่จะถูกพระเพทราชาขับไล่กองทัพฝรั่งเศสออกจากไทย¹⁷

มะริดเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเกาะตรงปากแม่น้ำตะนาวศรี เป็นเมืองท่าที่มีสินค้าผ่านมือมากที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองท่าทางมหาสมุทรอินเดีย เป็นเมืองท่าที่เรือสินค้าสามารถเข้าออกเพื่อรับสินค้าได้ตลอดทุกฤดู ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มะริดอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า แคว้นกฤษและไทยมีความสนใจอยากได้มะริดไว้ในครอบครอง

ทวาย ทวายเป็นเมืองที่อยู่ห่างจากปากแม่น้ำทวายประมาณ 144 กิโลเมตร ปากแม่น้ำทวายใช้เป็นท่าเรือ สามารถเดินเรือได้ลึกถึงเมืองทวาย ในประวัติศาสตร์ไทยพยายามยกทัพไปตีทวายหลายครั้ง แต่มักจะตีไม่สำเร็จ เนื่องจากเส้นทางยกทัพไปตีทุรกันดารและเป็นภูเขาส่ง เมื่อยกทัพไปถึงกองทัพอ่อนเปลี้ยเสียก่อน จึงไม่อาจเอาชนะทหารชาวกีฬะเองกันเมืองได้

เฮนรี เบอร์นี ไก้นท์ถึงความอุดมสมบูรณ์ของมะริคและทวายไว้ว่า ทั้งสองเมืองอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ข้าวโพด ทุเรียน จันทน์หอม ฝรั่ง ไม้ซุง ทุเรียนอยู่ทั่วไปตามบริเวณริมฝั่งทะเลและนาศรีไปจนถึงทวาย ทางแถบภูเขาอุดมไปด้วยไม้ยางมากที่สุดในโลก สามารถส่งไปจำหน่ายในย่านฝั่งทะเลตะวันตกได้ทั้งหมด นอกจากนั้นยังมีสินค้าที่สำคัญอื่น ๆ ไก้แก่ ฝรั่ง และไม้อันมีค่าซึ่งใช้ในการก่อสร้าง มะริคนอกจากจะเหมาะสมในการจัดตั้งเป็นฐานทัพเรือแล้วยังมีความเหมาะสมในการก่อสร้างเป็นอู่ต่อเรือด้วย¹⁸

2. หัวเมืองมลายูที่เคยอยู่ใต้การปกครองของไทย

ไทรบุรี ไทรบุรีเป็นรัฐที่อยู่ทางใต้สุดของอาวเบงกอล มีขนาดเนื้อที่ประมาณ 3,800 ตารางไมล์ เป็นรัฐที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ มีแม่น้ำลำธารถึง 30 สายไหลผ่าน แม่น้ำที่สำคัญได้แก่ Sungai, Lungu หรือ Lingow, Setul Perlis, Kedah, Yan, Merbox, Muda, Perai, และ Kerrian แม่น้ำดังกล่าวเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ และเชื่อมโยงชีวิตของผู้อยู่ในสังคม เป็นแหล่งส่งเสริมการเกษตรกรรมที่สำคัญโดยเฉพาะเป็นแหล่งผลิตข้าว¹⁹

ไทรบุรีมีฝั่งทะเลยาวกว่า 100 ไมล์ มีเกาะจำนวนมากเรียงรายไปตามแนวฝั่งทะเล บางเกาะมีขนาดใหญ่และอุดมสมบูรณ์ เช่น เกาะลังกาวิ ซึ่งมีประชากรอยู่ถึง 4,000 คน²⁰ ทิศใต้ของไทรบุรีมีอาณาเขตจรดรัฐเปรักซึ่งมีขนาดเท่า ๆ กับไทรบุรี ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดรัฐปัตตานี ทั้งสองเมืองดังกล่าวเป็นเมืองประเทศราชของไทย²¹

ผลิตผลและทรัพยากรของไทรบุรี ไทรบุรีสามารถผลิตข้าวเลี้ยงพลเมืองในรัฐของตนได้อย่างเพียงพอ และยังมีเหลือส่งไปจำหน่ายยังรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายู ไทรบุรีจึงนับเป็นรัฐที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านเกษตรกรรมมากกว่ารัฐใด ๆ จึงเป็นรัฐที่ไทยให้ความสนใจและดูแลเป็นพิเศษ

สถิติการส่งข้าวเป็นสินค้าออกของไทรบุรีในปี พ.ศ. 2328 มีปริมาณสูงถึง 80,000 หาบ นอกจากการผลิตข้าวแล้ว ผลิตผลที่สำคัญอื่น ๆ ไก้แก่ พริกไทย มีการส่งเป็นสินค้าออกไปยังจีนปีละประมาณ 400 หาบ ทุเรียนเป็นผลิตผลที่สำคัญประการ

หนึ่งซึ่งเป็นรายได้หลักของรัฐ แหล่งผลิตส่วนใหญ่อยู่ที่มูดา (Muda) เปอไร (Perai) และแถบลุ่มน้ำเคเรียน (Kerian) แม้ว่าการผลิตก็มาจาก ไทรบุรีจะได้น้อยกว่าการผลิตจากเปรักและสลังอร์ แต่ไทรบุรีเป็นศูนย์กลางจำหน่ายสินค้าที่ผลิตมาจากปัตตานี กลันตันและเกราห์ (Keroh) 22

ไทรบุรีเริ่มมีความสำคัญทางการค้าตั้งแต่ต้นคริสตศตวรรษ โดยเฉพาะบริเวณปากแม่น้ำไทรบุรี เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ²³ สินค้าออกที่สำคัญของไทรบุรี ได้แก่ ข้าว กล้วย ไม้สัก หวาย ช้าง งาช้าง ชีงีง ชันยาเรือ ปลา รังนก รายได้จากการขายรังนกปีละประมาณ 15,000 เหรียญสเปน ในยุครายได้ดังกล่าวนี้ ต้องจ่ายเป็นค่าบรรณาการให้ไทยปีละ 5,000 เหรียญ สินค้าส่วนใหญ่ส่งไปขายยังไทย และจีน เมื่ออังกฤษเข้าครอบครองปีนัง พลเมืองของปีนังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไทรบุรีจึงส่งสินค้าส่วนใหญ่ไปขายที่ปีนัง ส่วนใหญ่เป็นสินค้าประเภทอาหาร เช่น ข้าว กล้วย ไม้สัก เป็ด ไก่ และสุกร เป็นต้น²⁴

ปีนัง เกาะปีนังหรือที่คนไทยเรียกว่า "เกาะหมาก" มีชื่อเต็มในภาษาอังกฤษว่า "Prince of Wales Island" เกาะปีนังมีความยาวประมาณ 15 ไมล์ และกว้าง 9 ไมล์ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้ ทางภาคใต้และภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก ประชาชนส่วนใหญ่อาศัยทางแถบนี้ ส่วนบริเวณคาบเรื่อเป็นแหล่งที่มีประชากรหนาแน่นอีกแห่งหนึ่ง และอยู่ห่างจากแผ่นดินใหญ่ประมาณ 2 ไมล์²⁵

ขณะที่อังกฤษเข้ามาครอบครองปีนังในระยะแรก ๆ ประชากรที่อยู่บนเกาะนี้เป็นชาวมาเลย์ประกอบอาชีพประมง ต่อมาไม่ช้าประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีการประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ใกล้ชิด เช่น ทำสวนผลไม้ได้แก่ ส้ม กล้วย สับปะรด ซึ่งทำรายได้เป็นอย่างดีแก่ประชาชน

จอห์น ครอว์เฟิร์ด ได้ประเมินจำนวนประชากรของเกาะปีนังซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 2 ว่า มีอยู่ประมาณ 39,000 คน ประกอบด้วยชนหลายเชื้อชาติ นอกจากชาวมาเลย์แล้ว ยังมีชาวอินเดีย จีน เบงกอล พม่า ไทย อาหรับ ชาวยุโรป และพวกลูกครึ่ง ประชาชนเหล่านี้อพยพมาจากภูมิลำเนาเดิมของตน มาประกอบอาชีพค้าขายหรือไม่ก็รับจ้างขายแรงงาน²⁶

เปรัก เป็นรัฐที่ผลิตทุบกไ้มากที่สุดใบบรรการรัฐต่าง ๆ ทางบ้านชายฝั่งทะเลตะวันตก จะเห็นได้จากปริมาณทุบกที่ส่งไปขายยังปิ่นมาจากเปรักเป็นส่วนใหญ่โดยมีปริมาณถึงปีละ 15,000 หาบ ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหารและการเกษตรนั้นสู่ไทบุรีไม่ไค้ แม้ว่าเปรักจะเป็นรัฐบรรณาการของไทยเช่นเดียวกับไทบุรี แต่ไทยจะสนใจไทบุรีมากกว่าเปรัก²⁷

สลังอร์ เป็นรัฐที่ยากจน ไม่ค่อยจะอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ผู้ปกครองรัฐสืบเชื้อสายมาจากพวกบูกิสซึ่งเป็นชนเผ่านักรบ จึงไม่ค่อยยอมอ่อนน้อมต่อไทย และไทยก็ไม่ค่อยสนใจรัฐนี้มากนัก

สำหรับรัฐอื่น ๆ เช่น ปัตตานีอุดมไปด้วยทุบก ผลิตทุบก ได้ถึงปีละ 1,000 หาบ กลันตันและตรังกานูเป็นแหล่งผลิตทุบกไทย ทองคำ ทุบก ได้ถึงปีละ 2,000 คัน รัฐทั้งสามคงกล่าวถึงไค้ว่าเป็นแหล่งหารายได้แก่รัฐบาลไทย ดังนั้นจึงเป็นรัฐที่รัฐบาลไทยให้ความสนใจและดูแลอย่างใกล้ชิด

ประชากรในรัฐมลายูทั้งหมดรวมกันแล้วประมาณ 1 ล้านคน²⁸

กล่าวโดยสรุป รัฐบาลไทยตั้งตสมัยกรุงศรีอยุธยามาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้รับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจจากรัฐมลายูในเรื่องที่สำคัญสรุปไค้ 3 ประการคือ

1. เครื่องราชบรรณาการและต้นไม้เงินต้นไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการส่วนใหญ่เป็นสินค้า ทรัพยากร และผลิตผลทางเกษตรของรัฐมลายูที่ส่งไปให้ทางเมืองหลวงทุกปี ส่วนต้นไม้เงินต้นไม้ทองนั้นให้ส่งไปที่เมืองหลวง ในสมัยรัตนโกสินทร์กำหนดสามปีค่อครั้ง²⁹ แต่ในสมัยอยุธยา ไทบุรีและปัตตานีจะต้องส่ง ต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปที่อยุธยาทุกปี³⁰

2. การเกณฑ์สิ่งของ ในกรณีที่รัฐบาลไทยต้องการสินค้าประเภทยุทธปัจจัยเพื่อใช้ในการสงครามหรือความต้องการข้าว หากในประเทศไทยเกิดขาดแคลนก็สามารถเรียกร้องจากรัฐมลายูไค้ ในกรณีเกิดความต้องการอย่างเร่งด่วน

3. รายได้ที่เป็นเงิน ซึ่งอาจจะเรียกร้องผลประโยชน์จากการเก็บภาษีของรัฐมลายูในการเสียภาษีการค้า และฝ่ายไทยจะเป็นผู้กำหนดว่า แต่ละรัฐจะต้องส่งเงินไปให้รัฐบาลไทยปีละเท่าไค้

2. ปัจจัย ความสำคัญทางก้นเชื้อชาติ วัฒนธรรม และประจากรในแหลมมลายู และภาคใต้ของประเทศไทย

ทว้ยเขตที่ประจากรในภาคใต้ของไทยและแหลมมลายูมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อันเนื่องมาจากการผสมผสานระหว่างชาวไทย ชาวพื้นเมืองดั้งเดิม ชาวมลายู ชาวอินเดีย ชาวจีน ฯลฯ จึงทำให้ประจากรในภาคใต้ของไทยและในแหลมมลายูมีลักษณะชีวพรรณ รูปร่าง ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในระยะแรก มีลักษณะใกล้เคียงและคล้ายคลึงกัน ต่อมาภายหลังชาวมลายูได้หันไปรับศาสนาอิสลาม จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยกับชาวมลายูจึงแตกต่างกันไป เห็นต่างกันไป และจากความรู้สึกรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางก้นเชื้อชาติและวัฒนธรรมในภาคใต้ของไทยและในหัวเมืองมลายูที่อยู่ใต้การปกครองของไทยจึงมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดนโยบายการสร้าง ความมั่นคงในภูมิภาคดังกล่าวนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นอย่างมาก ก็จะได้อธิบายถึงความเป้นมาโดยสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ชาวพื้นเมืองดั้งเดิมในแหลมมลายูและการขยายอิทธิพลของชาวอินเดีย

ดินแดนแหลมมลายูแต่ดั้งเดิม ชาวพื้นเมืองเรียกว่า "สะการามาเซ่น" ซึ่งแปลว่าทะเลเค็ม (สะการา หมายถึง ทะเล, มาเซ่น แปลว่า เค็ม) ชาวพื้นเมืองเดิมเป็นพวกชีวคำ ยมฮิก ร่างเล็ก มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น พวกภาษะรี ซาไก เซมิง โอลังลาโอก (ชาวน้ำ) ซึ่งอยู่ตามเกาะชายทะเล ต่อมาในตอนหลังพวกมอญได้อพยพลงมาอยู่รวมกัน จึงเกิดผสมผสานทางก้นเชื้อชาติ จนชาติที่ชื่อว่ามีวัฒนธรรมเจริญกว่าชาติไทยอพยพเข้ามาในดินแดนแหลมมลายูรุ่นแรกได้แก่ ชาวอินเดีย ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในแหลมมลายูด้วยสาเหตุหลายประการ เป็นต้นว่าหลบหนีภัยสงครามบ้าง เป็นพวกนักเลียงโซคแสวงหาทองคำบ้าง พวกพ่อค้าบ้าง เมื่อพวกนี้อพยพเข้ามาอยู่ในดินแดนแหลมมลายูรวมไปถึงภาคใต้ของประเทศไทย ก็ได้ออกาสตั้งถิ่นฐานหรือชุมชนของตนด้วยวิธีการแต่งงานกับชาวพื้นเมือง บ้างก็เผยแพร่วัฒนธรรมของตนให้แก่ชาวพื้นเมือง ในไม่ช้าก็เกิดชุมชนชาวอินเดียผสมผสานกับชาวพื้นเมือง มีการเรียกชื่อชุมชนต่าง ๆ ตามภาษาอินเดีย ดังปรากฏชื่อเมืองที่มีรากฐานมาจากภาษาอินเดีย

และยังปรากฏในภาคใต้ของไทยจนถึงทุกวันนี้ เช่น ตักโกละ (ตะกั่วป่า) ครุฑ (ไชยา) ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช)³¹

ชาวอินเดียนแรก ๆ นี้ ไม่ได้ถือศาสนาฮินดู แต่ถือพุทธศาสนา ไม่นิยมแบ่งชั้นวรรณะจึงสามารถเข้ากับชาวพื้นเมืองได้ดี ในราวศตวรรษที่ 8 ชาวอินเดียนซึ่งมีถิ่นฐานในหมู่เกาะชวา ได้อพยพมาตั้งรกรากทางแถบเกาะสุมาตรา และบางส่วนเข้ามาอาศัยทางแถบปลายแหลมมลายู มีการตั้งเมืองลังกาสุกะทางตอนกลางของแหลมมลายู สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ทางแถบไทรบุรีหรือมัลกัตตานิในปัจจุบัน คำว่าลังกา สุกะ เป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายห้วนงเกี่ยวข้องกับสะการามาเช่น แต่ชาวอินเดียนมักจะเรียกเมืองใหม่ที่พวกตนมาสร้างนี้ว่า "มลายู" แปลว่า "ข้ามฟาก" หรือ "อพยพ" พวกชาวอินเดียนที่อพยพเข้ามานี้ได้แต่งงานกับชาวพื้นเมือง จนชาติผสมรุ่นใหม่จึงเรียกตนเองว่า "มลายู"³²

ประมาณ พ.ศ. 700 นักภูมิศาสตร์ชาวกรีกแห่งเมืองอเล็กซานเดรีย ผู้หนึ่งชื่อ คลอดิอุส ปโตเลมี (Claudius Ptolemy) ได้เขียนภูมิศาสตร์อธิบายถึงการเดินเรือของพวกโรมัน โดยกล่าวว่าเรือของพวกโรมันจะแวะตามเมืองท่าของอินเดียน จากเมืองท่าทางตะวันตกแล้วมาอ้อมแหลมโกโมรีน (กุมารี) แล่นมายังฝั่งตะวันออก วกขึ้นไปทางเหนือแล้วตัดข้ามอ่าวเบงกอลมาถึงพม่าภาคใต้ จากนั้นจึงแล่นตามริมฝั่งทะเลจนถึงปากแม่น้ำอิรวดี แล้ววกเข้าอ่าวเบะตะมะ ยานเมืองท่าที่ปากน้ำหว่านจันซีลอน (Junk Ceylon หรือลัง) มุ่งตรงไปยังช่องแคบมะละกา แล้วเรือก็จะมาถึงแหลมทอง (Golden chersonese) หรือแหลมมลายูนั่นเอง³³

ข. อาณาจักรเก่าแก่ในภาคใต้ของไทยและแหลมมลายู ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 เป็นต้นไป ปรากฏหลักฐานจากพ่อค้าชาวจีนและหลักฐานทางราชการของจีนว่า 1. ก็มีอาณาจักรต่าง ๆ ทั้งอยู่ในภาคใต้ของไทยและในแหลมมลายูซึ่งคือวัฒนธรรมอินเดียนเป็นต้นว่า

อาณาจักรปัน-ปัน (Pan - Pan) เจริญรุ่งเรืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษ
ที่ 8 - 12 เคยส่งทูตไปจีนหลายครั้งในช่วงระหว่าง พ.ศ. 965 ถึง พ.ศ. 1077
มีรูปแบบการปกครองและกฎหมายคล้ายของจีนเกีย ประชาชนบางส่วนถือพุทธศาสนา
และมีวัดในพุทธศาสนาหลายแห่ง นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าศูนย์กลางของปัน-ปัน
น่าจะอยู่แถบอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี³⁴

อาณาจักรตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราช ผู้ก่อตั้งอาณาจักรนี้มีนามว่า
พระยาศรีธรรมมาโลกราช สันนิษฐานอาณาจักรนี้ลงจะมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7
แล้วเคยตกอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรศรีวิชัยในสมัยที่ศรีวิชัยรุ่งเรืองอำนาจ ประมาณ
ต้นพุทธศตวรรษที่ 14 กษัตริย์แห่งศรีวิชัยได้มาสร้างสถาปนาเจดีย์ตามแบบพุทธศาสนา
มหายาน³⁵ ทำให้พุทธศาสนาพุทธมหายานเจริญรุ่งเรืองทางแถบนี้ในเวลาต่อมา

ระหว่าง พ.ศ. 1550 ถึง พ.ศ. 1750 เป็นช่วงที่อาณาจักรศรีวิชัยกำลัง
เรืองอำนาจ มีเมืองขึ้นในสังกัดทั้งที่อยู่ในภาคใต้ของไทยและในแหลมมลายู เช่น
ปาตัง ตรังกานู กลันตัน ตามพรลิงค์ ครหิ (ไชยา) ดังกาสูกะ เกกะ (ไทรบุรี)
กรากักโกละ (ตะกั่วป่า) ปันยาละ เป็นต้น³⁶

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรศรีวิชัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง กษัตริย์
แห่งนครศรีธรรมราชคือพระเจ้าอินทราชา ได้ถือโอกาสตั้งตัวเป็นอิสระ เมื่อปี พ.ศ.
1773 แล้วขยายอาณาเขตลงไปทางใต้จนถึงลังกาสูกะ ส่วนทางเหนือ ไชยยาอำนาจ
ไปจนถึงเมืองไชยา นับแต่นั้นไปนครศรีธรรมราชก็ตั้งคนเป็นอิสระ

พระเจ้าอินทราชา เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของนครศรีธรรมราช โดยยกทัพไปตี
ถึงลังกาเมื่อ พ.ศ. 1790 พร้อมกับกวาดเมืองอื่น ๆ หลายองค์ หลักฐานของ
ศรีลังกาจากคัมภีร์จุลวงค์และคัมภีร์ปุชวาทะของลังกากล่าวถึงกองทัพนครศรีธรรมราช
ที่ยกไปตีลังการั้งนี้ มีจำนวน 40,000 คน ประกอบด้วยชาวทมิฬและชาวมลายู³⁷
(แสดงว่าประชาชนชาวนครศรีธรรมราชในขณะนั้นส่วนใหญ่จะเป็นชาวมลายูและ
ชาวทมิฬมากกว่าชาวไทย) ผลจากสงครามครั้งนี้ พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์จึงได้
เข้ามาเผยแพร่ที่นครศรีธรรมราชและดินแดนไทยในเวลาต่อมา

จากหมายเหตุของชาวจีนได้กล่าวถึงอาณาจักรต่าง ๆ ในแหลมมลายูไว้หลาย
อาณาจักร เช่น อาณาจักรเกียวเจหรือเกียวลี ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นตักโกละ

อาณาจักรเทียนซุนหรือตุนซุน ซึ่งเอกสารจีนระบุว่าตั้งอยู่บนคอคอกระ มีอาณาเขต จกทะเลทั้งสองฟาก จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นแคว้นกะนาวศรี³⁸

อาณาจักรที่จีนกล่าวถึงอีกแห่งหนึ่งชื่อลึงยาเสียว จกหมายเหกราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. 1045 - 1093) บอกว่าอาณาจักรนี้ตั้งขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 8 เรียกชื่อ อีกอย่างหนึ่งว่า "ลึงกาสุกะ" อาณาจักรนี้ไ้ขยายอาณาเขตจกทะเลทั้งสองฝั่งของ แหล่มมลายู สันนิษฐานว่าที่ตั้งของอาณาจักรนี้น่าจะอยู่ระหว่างปัตตานีกับไทรบุรี³⁹

อาณาจักรเซียะไท่ (Chih - t'ui) เจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 9 - 12 หลักฐานชาวจีนบอกว่าอยู่ที่อาณาจักรตามพรลิงค์ มีกษัตริย์ ปกครองแบบอินเดียน คือพุทธศาสนาหายาน สันนิษฐานว่าที่ตั้งของอาณาจักรนี้อาจจะ อยู่แถวกลันตันหรือไม้กัทลุ⁴⁰

นอกจากนั้นยังมีการระบุชื่อถึงอาณาจักรตันตัน ซึ่งเคยส่งทูตไปจีนเมื่อ พ.ศ. 1075 และ 1078 สันนิษฐานว่าตันตันน่าจะอยู่ทางแถบรัฐกลันตัน และตรังกานูในปัจจุบัน⁴¹

สรุปได้ว่า ต้นพุทธศตวรรษที่ 11 ในแหลมมลายูได้เกิดชุมชนในลักษณะ เมืองไคลิง 7 เมือง คือ กะลอสาหรือกฺฎาหะ (ไทรบุรี) นะระวัส อยู่แถบเปรัก ในปัจจุบัน ตามาเซาะหรือขรรหมคักกี (สิงคโปร์) ปาหังหรือปาหัง ตรังกานู กลันตัน ปัตตานี นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานว่า ชนชาติไทยตั้งเดิมไ้มาตั้ง บ้านเรือนอยู่บนฝั่งแม่น้ำยะโฮร์หรือแม่น้ำยอ ชื่อว่าเมืองคงคานคร และบนฝั่งแม่น้ำ ปาหังเรียกว่าเมืองคลังแก้ว⁴²

ก. การเคลื่อนย้ายของชนชาติไทยในดินแดนภาคใต้และแหลมมลายู

ชนชาติไทยคงจะไ้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนภาคใต้และแหลมมลายูมาตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 12 ก่อนหน้านั้นคงมีชนเชื้อชาติต่าง ๆ อพยพเข้ามาอยู่แล้ว เช่น จีนเกีย มอญ ชาวหมู่เกาะอินโดนีเซีย จาม าลา ผสมผสานกับชนพื้นเมืองดั้งเดิม ซึ่งมีรูปลักษณะ ผิวดำ ผมหยิกเรียกว่าพวกออสโตรนีเซียน ชนชาติที่เกิดขึ้นใหม่นี้เรียกตนเองว่า "มลายู"

ชนชาติไทยก็อพยพเข้าไปในแหลมมลายูมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดการผสมผสานกับชาวพื้นเมือง ทำให้รูปร่างชาวมลายูกับชาวไทยภาคใต้คล้ายกัน นอกจากนั้นอิทธิพลของวัฒนธรรมไทยเข้าไปปะปนผสมผสานกับวัฒนธรรมของชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะทางด้านภาษา เป็นเหตุให้ภาษามลายูออกเสียงคล้ายกับภาษาไทยมากมายหลายคำ เช่น

คำไทย	คำมลายู
กา	มะกะ
กู	อะกูหรืออากู
กำ	หิคำ
คาบอก	มะคาบอก ⁴³

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 นครศรีธรรมราชคงจะมีกษัตริย์เป็นชาวไทยแล้ว และคงขยายอำนาจเข้าไปในแหลมมลายู นาน ๆ เข้า ชนชาติไทยมีมากกว่าชนชาติอื่น ทำให้เมืองบางเมืองในแหลมมลายูมีเจ้าปกครองเป็นชาวไทย เช่น ปาหัง ปัตตานี และไทรบุรี เป็นต้น

เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจ อิทธิพลของศาสนาอิสลามได้เข้ามาแทนที่ ประกอบกับประชาชนในแหลมมลายูก็เริ่มรับศาสนาอิสลามมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 ทำให้การแพร่หลายของศาสนาอิสลามได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากประชาชนในแหลมมลายูหันไปรับศาสนาอิสลามแล้ว เจ้าเมืองต่าง ๆ ก็ได้เปลี่ยนไปถืออิสลามด้วย อาจกล่าวได้ว่า เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 20 ประชากรและเจ้าเมืองต่าง ๆ ในแหลมมลายูส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามแล้ว

การแพร่หลายของศาสนาอิสลามในแหลมมลายู ทำให้ชาวไทยในแหลมมลายูได้เปลี่ยนไปถืออิสลามด้วย ยังคงให้วัฒนธรรมแบบไทยในแหลมมลายูได้เปลี่ยนเป็นวัฒนธรรมอิสลาม อย่างไรก็ตามขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมไทยบางส่วนยังเป็นที่ยอมรับอยู่ของชาวมลายูจนถึงปัจจุบัน เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียมการไหว้เพื่อแสดงความเคารพ การตั้งนามเจ้านาย การให้บำเหน็จรางวัล การแต่งงาน การทำข้าวเหนียวเหลื่อเวลาทำบุญ การไว้มัจจุ เป็นต้น⁴⁴

ในบรรการัฐมลายูที่อยู่ในประเทศมาเลเซียปัจจุบัน ประชาชนที่มีความสัมพันธ์ทาง กำนันวัฒนธรรมสนิทชิดกับไทยมากที่สุดคือรัฐเกดาห์หรือที่ไทยเราเรียกว่า "ไทรบุรี" ก็ปรากฏหลักฐานการบันทึกของ จอห์น ครอว์เฟิร์ด ซึ่งบันทึกไว้ว่า

"ชาวพื้นเมืองไทรบุรี ประกอบด้วย 4 พวก มีดังนี้คือ 1. พวกมาเลย์ (Malays) 2. พวกสามสาม (Sam-sams) 3. ชาวไทย 4. เซมิง (Samangs) ครอว์เฟิร์ดบอกว่าประชากรส่วนใหญ่เป็น 2 พวกแรก และใน 2 พวกนี้ พวกสามสามมีมากที่สุด ครอว์เฟิร์ดอธิบายถึงพวกสามสาม ว่า

หมายถึงประชาชนที่มีเชื้อสายเป็นชาวไทย นับถือศาสนาอิสลามและทุกภาษามผสมคือภาษาไทยปนมลายู ทั้งจะยกตัวอย่าง ประโยคที่ชาวสามสามพูดมา 1 ประโยค คือ

Saya na pai naik keh bun gunnung
1 2 3 4 5 6 7

ประโยคนี้มีความหมายว่า I want to ascend the mountain หรือแปลเป็นไทยได้ว่า "ฉันต้องการไปขึ้นภูเข" ครอว์เฟิร์ด ชี้ให้เห็นถึงการนำคำไทยปะปนกับภาษามลายูคือ

คำที่ 1 เป็นภาษามลายู คำที่ 2 - 3 เป็นภาษาไทย คำที่ 4 เป็นภาษามลายู คำที่ 5 - 6 เป็นคำไทย และคำที่ 7 เป็นมลายู"⁴⁵

ชาวต่างประเทศอีกคนหนึ่งคือ เจมส์ โลว์ ก็ได้บันทึกถึงเรื่องราวของชาวไทรบุรี ห่วงข้องเกี่ยวกับของ ครอว์เฟิร์ด โดยสรุปว่าชาวไทรบุรีมีความสัมพันธ์ทาง กำนันวัฒนธรรมกับชาวไทยอย่างใกล้ชิด โลว์บันทึกบอกว่า

ชาวไทรบุรีไม่ค่อยมีระเบียบคล้ายชาวไทยซึ่งต่างกับชาวมลายูในรัฐอื่น ๆ คนไทรบุรีส่วนใหญ่อพยพมาจากชาวไทย ในตอนแรกเชื้อสายชาวไทยได้เป็นผู้ปกครองเมืองจึงยินยอมรับอำนาจของไทย แต่เมื่อเปลี่ยนมาถืออิสลามแล้วจึงพยายามตั้งตนเป็นอิสระ ไม่ยอมรับอำนาจของไทยอีก พวกเขาเป็นอิสระมาไ้ถึง 400 ปี ไทยจึงบังคับเอาเครื่องบรรณาการอีก

โลว์ไค์เล่าว่าสมัยนั้นบางหมู่บ้านยังพูดภาษาไทยทั้งหมู่บ้าน และยังมีธรรมเนียมประเพณีไทย ในไทรบุรีมีวัดไทยกระจายไปทั่ว วัตถุประสงค์ศาสนาของชาวไทยก็อยู่ปะปนกับโบราณสถานตามลัทธิฮินดู ชื่อสถานที่สำคัญ ๆ ในไทรบุรีมีอยู่ 2 ภาษา คือ ภาษาไทยและมลายู⁴⁶

กล่าวโดยสรุปด้วยเหตุที่ชนชาติไทยได้อพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งกระจายไปทั่วแหลมมลายู วัฒนธรรมไทยและสายเลือดไทยจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวมลายูมานานหลายร้อยปี โดยเฉพาะรัฐไทรบุรีอาจจะเรียกว่าได้ว่าเป็นรัฐของชาวไทยรัฐหนึ่ง แต่บังเอิญวัฒนธรรมเป็นอิสลามเท่านั้น

เมื่อคำนึงถึงในแง่ความผูกพัน จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสภาพการตั้งกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อิทธิพลของไทยถึงแคสมัยโบราณจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นทรงมีนโยบายในลักษณะที่ว่า คินแกนในแหลมมลายูควรอยู่ที่อิทธิพลของไทย โดยเฉพาะไทรบุรีนั้นทรงถือว่าเป็นคินแกนของไทยโดยตรง เช่นเดียวกับเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในอาณาเขตไทย ไม่ว่าจะเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยจึงกำหนดนโยบายหวงแหนไทรบุรีเป็นพิเศษ ไทรบุรีจะตั้งคนเป็นอิสระหรือกำหนดนโยบายไปอยู่ที่อิทธิพลของต่างชาติไม่ได้

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการกำหนดนโยบายในการสร้างความมั่นคงในภาคใต้และรัฐมลายูของไทยในสมัยรัชกาลที่ 2

เชิงอรรถ

- ¹มีชัย วรสาพันธ์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. หน้า 36.
- ²สวาท เสนาณรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. หน้า 39.
- ³แหล่งเก็บ. หน้า 38.
- ⁴บัญชา คุเจริญโพธิ์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย เล่ม 1 (ภาคกายภาพ).
หน้า 118 - 119.
- ⁵กรมศิลปากร. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. หน้า 97 - 99.
- ⁶เก็บ. หน้า 100 - 101.
- ⁷กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 44. "จดหมายเหตุของคณะ
พ่อค้าฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งเครื่องกรุงศรีอยุธยา ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช"
ภาค 5 พิมพ์ในหนังสือประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า 56 - 60.
- ⁸ดนอม อานามวัฒน์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์
ไทยถึงสิ้นอยุธยา. หน้า 235.
- ⁹Colonel G.E Gerini "Historical Restropect of
Junkceylon Island" รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมือง
กลาง. pp. 79 - 84.
- ¹⁰Ibid., p. 84
- ¹¹กรมศิลปากร. จดหมายเหตุเจมส์ โลว์. หน้า 34 - 35.
- ¹²สงบบ สงเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2310 - 2444). หน้า 49 - 65.
- ¹³ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30. หน้า 310.
- ¹⁴กรมศิลปากร. จดหมายเหตุเจมส์ โลว์. หน้า 87.
- ¹⁵มงเซเชอร์ ปาเลกัวซ์ เล่าเรื่องกรุงสยาม. (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล).
หน้า 21.
- ¹⁶กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 34. หน้า 160 - 171.

- 17 ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. เล่มเกม. หน้า 245 - 247.
- 18 เฮนรี เบอร์นี. เอกสารของเฮนรี เบอร์นี. เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 52 - 58.
- 19 R. Bonney Kedah 1771 - 1821, pp. 3 - 6.
- 20 มงเซเชอร์ ปาเลกัวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. หน้า 21.
- 21 เฮนรี เบอร์นี. เล่มเกม. หน้า 59.
- 22 R. Bonney Kedah 1771 - 1821, pp. 5 - 6.
- 23 J. Kennedy A History of Malaya. p. 67.
- 24 R. Bonney, op. cit., p. 67.
- 25 L. A. Milis British Malaya 1824 - 1867, p. 25.
- 26 John Crawford Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China, pp. 16 - 19.
- 27 Ibid, p. 32.
- 28 มงเซเชอร์ ปาเลกัวซ์. เล่มเกม. หน้า 3.
- 29 ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น. หน้า 28.
- 30 นโกลาส์ แชรแอส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. (หนังสือแปล). หน้า 300.
- 31 ศ. ชอร์ส เบเคิล. ราชอาณาจักรทะเลใต้. (หนังสือแปล). หน้า 66.
- 32 ประเสริฐ กาญจนกุล. ประวัติดินแดนไทยในแหลมมลายู. หน้า 372.
- 33 สนิท อยู่โพธิ์. สุวรรณภูมิ. หน้า 54 - 56.
- 34 ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไทยถึงสิ้นอยุธยา. หน้า 17.
- 35 กรมศิลปากร. ประชุมจารึก ภาคที่ 2. หน้า 26.
- 36 ศรี อมาตยกุล. นครศรีธรรมราช รวมเรื่องนครศรีธรรมราช.

- ³⁷จจร สุขพานิช. "ศรีธรรมมาโศกราช," วิทยาสาร. 28(8) : 7, 15 เมษายน, 2520.
- ³⁸ม.จ.สุภัทรทิศ กิคกุล. สภาพการณ์เอเชียอาคเนย์ ก่อน พ.ศ. 1800 พิมพ์ใน ป.อ.บ. ปีที่ 1, เล่ม 2, พ.ศ. 2510, หน้า 10
- ³⁹เรื่องเดียวกัน. หน้า 19.
- ⁴⁰ถนนอม อานามวัณ และคณะ. เล่มเกม. หน้า 19.
- ⁴¹พระยาสมันตรัฐบุรินทร์. การเป็นอยู่ในมลายู. หน้า 95 - 98.
- ⁴²พระบริหารเทพธานี. พงศาวดารชาติไทย. เล่ม 2. หน้า 719.
- ⁴³ร่ำรงค์ศักดิ์ อายุวัณณะ. ไทยในมาเลเซีย. หน้า 10.
- ⁴⁴ร่ำรงค์ศักดิ์ อายุวัณณะ. เล่มเกม. หน้า 12.
- ⁴⁵John Crawford Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China pp. 28 - 29.
- ⁴⁶กรมศิลปากร. จดหมายเหตุเจมส์ โลว์. (เรื่องแปล). หน้า 109 - 113.

บทที่ 2

การสร้าง ความมั่นคง ทางด้านการเมืองการปกครองในหัวเมืองภาคใต้
และหัวเมืองมลายู ตั้งแต่อดีตถึงสมัยรัชกาลที่ 1

ในบทที่ 2 นี้ จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ช่วง ช่วงที่ 1 เป็นช่วงสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นช่วงแรกที่ยาอญสุโขทัยขยายอำนาจลงไปทางภาคใต้และแหลมมลายู ซึ่งในช่วงนี้หลักฐานต่าง ๆ ยังไม่ชัดเจนมากนัก และไม่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดว่ารูปแบบการปกครอง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู เป็นไปในลักษณะใด

ช่วงที่ 2 จะกล่าวถึงบทบาทการสร้าง ความมั่นคงของเมืองหลวงที่อยู่ชายกรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ (ในสมัยรัชกาลที่ 1) ที่มีต่อหัวเมืองในภาคใต้และหัวเมืองมลายู เพื่อเป็นพื้นฐานแห่งความเข้าใจที่จะศึกษาในรายละเอียดของบทที่ 3 - 6 ซึ่งเป็นจุดเด่นของหัวข้อการวิจัย

ช่วงที่ 1 สมัยสุโขทัย

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่หนึ่งว่า ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นไป คงจะมีชาวไทยเคลื่อนย้ายอพยพจากภาคใต้ของไทยเข้าไปในแหลมมลายูแล้ว โดยเฉพาะบริเวณที่ตั้งเมืองไทรบุรีน่าจะเป็นถิ่นที่ชาวไทยอพยพเข้ามาตั้งรกรากทำมาหากินมากที่สุด นาน ๆ เข้าชุมชนชาวไทยก็ขยายตัวจนกลายเป็นบ้านเป็นเมือง มีหัวหน้าผู้ปกครองเป็นชาวไทย ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารไทรบุรีกล่าวถึงเจ้าเมืองคนแรกของไทรบุรีมีนามว่า "มหาวงษ์" เจ้าเมืองชาวไทยได้ปกครองไทรบุรีสืบต่อมาหลายองค์โดยมีนามเป็นลักษณะชาวไทย¹ นอกจากนั้นพงศาวดารยังได้กล่าวถึงบุตรชายเจ้าเมืองคนหนึ่งไปสร้างกรุงศรีอยุธยา² แสดงให้เห็นว่าเชื้อสายราชวงศ์ที่ปกครองไทรบุรีมีความสัมพันธ์กันอย่างไรใกล้ชิดกับราชวงศ์ที่ปกครองกรุงอยุธยาในลักษณะเครือญาติ นอกจากนั้นสันนิษฐานได้ว่าคงจะมีความสัมพันธ์ฉันท์ญาติกับเจ้าเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะนครศรีธรรมราชอีกด้วย

เจ้าเมืองไทรบุรีในช่วงแรก ๆ ถือพุทธศาสนา ถือขนบธรรมเนียมและ
วัฒนธรรมไทย ต่อมาเมื่อศาสนาอิสลามได้แพร่หลายเข้าสู่แหลมมลายู เป็นเหตุให้
ชาวไทยเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามและถือวัฒนธรรมอิสลาม ทำให้ความสัมพันธ์
ฉันท์ญาติกับทางฝ่ายชาวไทยต้องเห็นห่างออกไป กลายเป็นคนละพวก อีกทั้งยังเป็น
เหตุทำให้ไทรบุรีหันไปสนิทสนมกับรัฐมลายูอื่น ๆ จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้
ไทยสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาสนใจขยายอาณาเขตเข้าไปในแหลมมลายู
ด้วยวิธีการทำสงครามมิใช่วิธีการผูกมิตรแบบเครือญาติเหมือนสมัยก่อน

การขยายอำนาจของสุโขทัย ก่อนที่กรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช
จะขยายอำนาจไปยังภาคใต้และแหลมมลายูนั้น นครศรีธรรมราชภายใต้ราชวงศ์
ศรีธรรมมาโคกราชซึ่งขึ้นครองอำนาจประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ประกอบด้วย
อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลง ทำให้นครศรีธรรมราชก้าวขึ้นสู่อำนาจแทน โดยการ
ยกทัพไปตีถึง เกาะลังกาและขยายอำนาจไปถึงภาคใต้ตอนกลางแถบเมืองไชยา ส่วน
ทางใต้นั้นขยายอำนาจไปถึงมลายูภาคเหนือเข้ามีอำนาจแทนอาณาจักรศรีวิชัยแห่ง
ราชวงศ์ไศเลนทร์ซึ่งเคยมีอำนาจแถบนั้นมาก่อน³

ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และต้นพุทธศตวรรษที่ 19 สันนิษฐานว่า
อาณาจักรนครศรีธรรมราชคงจะมีอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ประมาณ 12 เมือง ซึ่ง
น่าจะเป็นเมืองต่าง ๆ ดังนี้คือ ปาหัง ตรัง กานู กลันตัน ครหิ (ไชยา)
ลังกาสุกะ ไทรบุรี กราตักโกละ (ตะกั่วป่า) บันบาละ ฯลฯ⁴

เมื่ออาณาจักรสุโขทัยสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ประกาศตนเป็นอิสระจากเขมร
แล้ว ระยะแรกสุโขทัยกับนครศรีธรรมราชยังมีความสัมพันธ์ฉันท์มิตรด้วยที่ ถึงกับ
พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้เสด็จไปเยี่ยมนครศรีธรรมราช และยังทรงแนะนำกษัตริย์แห่ง
นครศรีธรรมราชคือพระเจ้าศรีธรรมราช ส่งทูตไปขอพระพุทธรูปหิงค์มาประดิษฐานที่
นครศรีธรรมราชอีกด้วย⁵

ครั้นมาถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงขยายอำนาจลงทางใต้ และมี
อำนาจเหนือนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 1837 การครอบครองนครศรีธรรมราช
ทำให้สุโขทัยมีอำนาจเหนือเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราชด้วย เปิดโอกาสให้สุโขทัย
ขยายอำนาจไปถึงภาคเหนือของมลายู ทั้งในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยระบุไว้ว่า

"... เบื้องหัวนอน รอคคนที่ พระนาง แพรก สุพรรณภูมิ
ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ดังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว..."⁶

จากศิลาจารึกดังกล่าวนี้ อำนาจของสุโขทัยน่าจะก้าวไกลไปถึงนครศรีธรรมราช และอาจจะ เลยลงไปถึงดินแดนมลายู แต่คงจะยังไม่ถึงมะละกาหรือยะโฮร์ อันเป็น ดินแดนสุกปลายแหลมมลายู ทั้งนี้เนื่องจากเมืองมะละกาเพิ่งสร้างขึ้นทีหลังสมัยพ่อขุน รามคำแหง ความหลักฐานโปรตุเกสบอกว่า เจ้าชายปรเมศวรสร้างเมืองมะละกาขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 1946 ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้ารามราชาธิราช (พระยาราม) แห่งกรุงศรีอยุธยา⁷ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1938 - 1952)

การขยายอำนาจของสุโขทัยในแหลมมลายู อาจเป็นไปได้ว่าชาวมลายูไ้รวม มือกันต่อต้านสุโขทัยเนื่องจากเห็นว่าเป็นพวกต่างชาติต่างศาสนา แต่สุโขทัยก็ได้รับ ชัยชนะต่อหัวเมืองมลายูบางเมืองได้สำเร็จในปี พ.ศ. 1838⁸ การขยายอำนาจ ของสุโขทัยถึงกลาว เจ้าแห่งรัฐมลายูไ้ร้องเรียนไปยังจักรพรรดิคุบไลซาน กังปรากฏ ในจดหมายเหตุจันราชวงศ์หงวนไ้คัดค้านยานทูตไทยที่คุมเครื่องราชบรรณาการไป ถวายจักรพรรดิคุบไลซาน เมื่อปี พ.ศ. 1838 ระบุว่า

"... แคว้นชาวเสียนกับมาหลี่หลี่เอื่อ แต่เดิมก็คบค้ากันด้วยความเป็น
อริ มาบัดนี้ไ้มาสวามีภักดีด้วยกันทั้งหมกแล้ว มีรับสั่งชาวเสียนอย่า
ไ้ทำร้ายมาหลี่หลี่เอื่อ..."

เฉลิม ยงบุญเกิด ไ้ให้ความเห็นว่า มาหลี่หลี่เอื่อ น่าจะมาจากคำว่า
MALIUR ซึ่งเป็นคำที่มาร์โคโปลโลเรียกชาวมลายูนั่นเอง⁹

เข้าใจว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงปฏิบัติตามคำขอของจีน ไ้ยอมไ้ถูกราน
รัฐมลายูอีก

ช่วงที่ 2

ก. การขยายอำนาจของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาก้าวขึ้นสู่อำนาจนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทอง เป็นต้นไป กรุงศรีอยุธยาคงจะมีอำนาจเหนือ นครศรีธรรมราช และเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นกรุงศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางในการขยายอำนาจเข้าไปในแหลมมลายู โดยมีนครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูอีกด้วย

พงศาวดารไทยระบุว่า ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงมีเมืองประเทศราช 16 เมือง ได้แก่ มะละกา ชวา ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช ทวาย เมะตะมะ เมะลาลัง สงขลา จันทบูร พิษณุโลก ตัณฑุ พิชัย ลพบุรีโลก พิจิตร กำแพงเพชร นครสวรรค์

นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าสมัยพระเจ้าอู่ทอง อยุธยาคงจะยังไม่ขยายอำนาจไปถึงมะละกาเนื่องจากเมืองนี้สร้างขึ้นทีหลังพระเจ้าอู่ทองคือสร้างขึ้นตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช ในรัชกาลนี้ไทยเริ่มขยายอิทธิพลไปถึงปลายแหลมมลายูแล้ว โดยไทยได้ส่งทหารไปปราบโจรสลัดซึ่งคอยกักปล้นสินค้าไทยบริเวณน่านน้ำมาลิก (สิงคโปร์ปัจจุบัน) ประมาณระหว่าง พ.ศ. 1941 ถึง พ.ศ. 1943 และยังเรียกร้องให้พม่ายินยอมรับอำนาจของไทยอีกด้วย

ในเวลาไล่เลี่ยกันนี้ เจ้าชายปรเมศวรและบริวารได้หนีออกจากพม่าลี้ภัยและไปสร้างเมืองใหม่ที่มะละกา ซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นเมืองท่าสำคัญ¹⁰ และเจริญรุ่งเรืองหาการค้า ทำให้มะละกาก้าวขึ้นสู่อำนาจยังผลให้รัฐมลายูบางรัฐได้หันมาสวนมือกับคอมะละกา เช่น ไทรบุรี เป็นต้น การที่มะละกาก้าวขึ้นสู่อำนาจ และแข่งขันอำนาจกับไทย กรุงศรีอยุธยาจึงไม่อาจนิ่งเฉยได้

อยุธยาได้เริ่มโจมตีมะละกาเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 1988 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) โดยใช้ทหารมลายูจากรัฐปาหังเข้าโจมตีแต่ก็ไม่สำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. 1999 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ไทยได้ยกทัพเรือไปตีมะละกาอีก มะละกาพยายามต่อต้านและตีกองทัพเรือไทยล่าถอยออกไป

หลักฐานทางพงศาวดารไทยคือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ
กับฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ ระบุว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงส่งทัพไปตีมะละกา
เมื่อปี พ.ศ. 1934¹¹ แต่พงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์บอกว่า สมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถทรงส่งทัพไปตีมะละกาในปี พ.ศ. 1998¹² หลักฐานทั้งสองก็ไม่ได้
ระบุว่าตีมะละกาได้หรือไม่

การคุกคามมะละกาของไทยดังกล่าว ทำให้มะละการู้สึกวิตก เกรงว่าไทยคงจะ
ไม่เลิกคุกคามซึ่งจะเป็นอันตรายต่อการค้าของคน จึงได้ส่งทูตพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการ
ไปยังกรุงศรีอยุธยา แสดงการยอมรับอำนาจของไทยในปี พ.ศ. 1999 และ พ.ศ. 2001
ไทยจึงยุติการโจมตีมะละกา¹³

เช่นเดียวกับหลักฐานทางไทย ในกฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 มีข้อความ
เกี่ยวกับการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบอกว่ามีเมืองที่ส่งต้นไม้เงิน
ต้นไม้ทองมาถวาย 20 เมือง และในบรรดาเมืองเหล่านี้ได้ระบุถึงเมืองมะละกา และ
เมืองมลายู¹⁴ แสดงให้เห็นว่าก่อนที่โปรตุเกส จะยึดครองมะละกาในปี พ.ศ. 2054
มะละกาเป็นเมืองที่อยู่ใต้อำนาจไทยก่อนหน้านี้แล้ว

แม้ว่ามะละกาจะยอมรับอำนาจของไทยโดยส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวาย
กษัตริย์ไทยที่กรุงศรีอยุธยาก็ตาม แต่ก็ได้หมายความว่ามะละกาจะเป็นฝ่ายยอมแพ้ต่อ
ไทยโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะปรากฏว่า มะละกายังพยายามแผ่ขยายอำนาจเข้าไปในรัฐ
มลายูซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลของไทย เช่น รัฐปาหัง เป็นต้น กล่าวไว้ว่านับแต่ปี พ.ศ. 2013
เป็นต้นไป มะละกาได้ก้าวขึ้นสู่รัฐมลายูที่มีอำนาจเหนือรัฐมลายูอื่น ๆ บริเวณภาคใต้ของ
แหลมมลายู¹⁵ อย่างไรก็ตามอำนาจของมะละกาได้สิ้นสุดลงเมื่อโปรตุเกสได้ส่งกองทัพบก
เรือเข้ายึดครองมะละกาในปี 2054 แต่เนื่องจากโปรตุเกสเห็นว่ามะละกาเคยอยู่ใต้อำนาจ
ของไทยมาก่อน เกรงว่าจะขัดแย้งกับไทย จึงได้ส่งทูตมาแจ้งให้ไทยทราบ
ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2

จากบันทึกของปาลเลอกัวซ์ได้กล่าวถึงอาณาเขตของไทยว่า ก่อนที่โปรตุเกส
จะเข้ายึดมะละกา อาณาเขตของไทยแผ่ไปถึงแหลมมลายูจนจรดสิงคโปร์ ภายหลังเมื่อ
โปรตุเกสได้ยึดครองมะละกาไปแล้วอังกฤษและกษัตริย์เจ้าแตรกแซงในรัฐมลายู และ
สนับสนุนให้รัฐต่าง ๆ เป็นอิสระจากไทย จึงทำให้รัฐ ยะโฮร์ รัมโบ สลังงอร์

ปาทัง และเปรัก หลุดพ้นจากอำนาจของไทย สำหรับรัฐมลายูอีก 4 รัฐที่อยู่ใต้การปกครองของไทยเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไท่แก่ ไทรบุรี ปัตตานี กลันตัน และศรีลังกา¹⁶

รัฐมลายูทั้ง 4 รัฐดังกล่าว เป็นรัฐที่ไทยพยายามควบคุมดูแลและรักษาผลประโยชน์ของไทยอย่างใกล้ชิดและจริงจัง หากรัฐใดก่อกวนทางกระเทือง ไทยจะพยายามปราบปรามและรักษาอำนาจไว้อย่างมั่นคง ซึ่งเป็นนโยบายที่เด่นชัดของไทยในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ข. การจัดการปกครองหัวเมืองภาคใต้และมลายูในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เนื่องจากนครศรีธรรมราชเคยเป็นอาณาจักรใหญ่โต และมีอำนาจมาก่อน นอกจากนั้นยังมีอำนาจเหนือรัฐมลายูที่ติดเขตแดนไทยอีกด้วย เมื่อนครศรีธรรมราชอยู่ใต้อำนาจกรุงศรีอยุธยา กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาแม้ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองไปจนถึงสมัยพระราเมศวรทรงมีนโยบายคงรูปแบบการปกครองนครศรีธรรมราช ในฐานะเป็นเมืองประเทศราชเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะนครศรีธรรมราชในช่วงแรกๆ นั้นยังไม่มีชาวไทยมากนัก เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอาจจะมิใช่เชื้อสายเป็นชาวมลายูก็เป็นได้ นอกจากนั้นยังเป็นการสะดวกที่จะให้นครศรีธรรมราชปกครองดูแลหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ควบคู่กันไปด้วย นครศรีธรรมราชในฐานะเมืองประเทศราช จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ในการส่งคนไม่ว่าเงินคนไม่ว่าทองไปยังอยุธยาทุกปี นอกจากนั้นยังต้องปฏิบัติคำสั่งของอยุธยาหากเกิดศึกสงครามอีกด้วย

ในสมัยสมเด็จพระราเมศวรทรงมีนโยบายสร้างความเข้มแข็งในหัวเมืองภาคใต้ วิธีการหนึ่งก็คือสนับสนุนให้ชาวไทยอพยพไปทำมาหากินในภาคใต้ และเพื่อสนับสนุนนโยบายนี้ สมเด็จพระราเมศวรได้ยกทัพไปตีเชียงใหม่ ภายหลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 1931 - 1938) ก็ได้สำเร็จจึงได้กวาดต้อนครัวเรือนเชียงใหม่ให้อพยพไปอยู่ที่นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง¹⁷

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงเห็นความสำคัญของนครศรีธรรมราช ซึ่งขณะนั้นประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยแล้ว ทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะจัดรูปแบบการปกครองหัวเมืองในภาคใต้ให้เข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมึนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และมะละกา เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 1998 ทรงประกาศใช้พระอัยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง เปลี่ยนฐานะนครศรีธรรมราชจากเมืองพระยามหานครมาเป็นหัวเมืองเอก และให้เจ้าเมืองได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชถือศักดินา 10000¹⁸ แม้ว่านครศรีธรรมราชจะถูกลดฐานะลงมาเป็นหัวเมืองเอก แต่ทางกรุงศรีอยุธยาก็ยังให้เกียรติยกย่องความสำคัญ โดยกระทำพิธีแต่งตั้งเจ้าเมือง คล้ายกับการแต่งตั้งเจ้าเมืองประเทศราช ทั้งเช่นกำหนดให้ชาวหลวงเชิญพระสุพรรณบัตร และพระบรมราชโองการออกไปมอบเมืองให้แก่เจ้าเมืองคนใหม่ เป็นต้น¹⁹

ด้วยเหตุที่นครศรีธรรมราชเป็นเมืองขนาดใหญ่มีความเข้มแข็งและทำหน้าที่สำคัญคือปกครองดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ดังนั้นการคัดเลือกเจ้าเมืองจึงต้องพิถีพิถันเป็นพิเศษ กล่าวคือจะต้องเป็นคนที่จงรักภักดีต่อกรุงศรีอยุธยา มีความเข้มแข็งและมีความสามารถเป็นส่วนประกอบ ส่วนใหญ่เจ้าเมืองมักจะเป็นชาวนครศรีธรรมราช แต่วางครั้งอาจจะมาจากที่อื่น นอกจากนั้นทางเมืองหลวงยังแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของนครศรีธรรมราชอีกด้วย

เมื่อชาติตะวันตกได้เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทย ระยะแรกเข้ามาค้าขายที่กรุงศรีอยุธยา ก่อนต่อมาที่ขอพระบรมราชานุญาตตั้งห้างค้าขายทางแถบหัวเมืองของไทย ทั้งเช่น บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ตั้งสถานีการค้าที่ปัตตานี ในปี พ.ศ. 2117 ต่อมาในปี พ.ศ. 2164 ก็ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งสถานีการค้าที่นครศรีธรรมราช²⁰ กิจกรรมการค้าเงินไปค่ายก็เพราะภาคใต้และหัวเมืองมลายูอุดมไปด้วยสินค้าที่ชาติตะวันตกต้องการโดยเฉพาะ ไม้ยาง หนังควาย และกูปก

เมื่อทางกรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจลง อันเนื่องมาจากการแย่งชิงอำนาจกษัตริย์องค์ใหม่ไม่มีบารมีเป็นที่เคารพยำเกรงของบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ หัวเมืองใหญ่ ๆ ที่เคยเป็นอิสระมาก่อน เช่น นครศรีธรรมราชและหัวเมืองมลายูมักจะก่อกบฏ ทั้งเช่นสมัยพระเจ้าปราสาททอง ปัตตานีก็ก่อกบฏ ทางกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถปราบได้ เนื่องจากนครศรีธรรมราชซึ่งทำหน้าที่หลักในการควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูไม่ยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งยังลงมือก่อกบฏด้วย

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงกับต้องขอความช่วยเหลือจากข้าศึกในการช่วยปราบกบฏปัตตานี แต่ข้าศึกไม่เต็มใจช่วยเหลือเนื่องจากเกรงว่าการปราบกบฏจะกระทบกระเทือนการค้าของชนในภาคใต้²¹

สำหรับนครศรีธรรมราชนั้นได้เริ่มกระทำการก่อสร้างตั้งแต่สมัยพระอาทิตย์วงศ์ อันเนื่องมาจากออกญาคลาโหมได้ก่อกบฏต่อสมเด็จพระเชษฐาธิราช และสำเร็จโทษพระองค์²² พร้อมกับนั้นได้สถาปนาพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นเป็นกษัตริย์ ขณะที่มีพระชนมายุเพียง 10 พรรษา โดยมีออกญาคลาโหมเป็นผู้บงการอยู่ข้างหลัง²³

ออกญาคลาโหมหรือต่อมาคือพระเจ้าปราสาททองได้มอบหมายให้ออกญา-เสนาภิมุข หรือยามาคำ หัวหน้าทหารองครักษ์ญี่ปุ่นประจำกรุงศรีอยุธยา ยกกำลังทหารญี่ปุ่นไปปราบปรามนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2172²⁴ ออกญาเสนาภิมุขปราบปรามนครศรีธรรมราชได้สำเร็จและดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองแทน ต่อมาออกญาเสนาภิมุขถึงแก่กรรมเนื่องจากถูกวางยาพิษ เจ้านครศรีธรรมราชคนเก่าได้รวบรวมกำลังขับไล่ญี่ปุ่นจนต้องหนีออกจากนครศรีธรรมราช²⁵

การสู้รบระหว่างชาวนครศรีธรรมราชกับญี่ปุ่น ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง ทั้งสองฝ่ายล้มตายไปจำนวนมาก ยังผลให้ชาวเมืองระส่ำระสาย พระเจ้าปราสาททองทรงส่งกองทัพนามปราบปรามนครศรีธรรมราชซ้ำอีก ในที่สุดนครศรีธรรมราชก็ยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยาเหมือนเช่นเดิม

นครศรีธรรมราชได้ก่อกบฏครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในสมัยสมเด็จพระเพทราชา สาเหตุก็เหมือนเช่นเดิมคือกรุงศรีอยุธยาเกิดจลาจลจนวายเป็นกบฏปะทะกันระหว่างทหารไทยกับฝรั่งเศษ นอกจากนั้นสมเด็จพระเพทราชาได้กล่าวกลางอิทธิพลของออกญาวิไชเยนทร์นครศรีธรรมราชถือโอกาสประกาศตนเป็นอิสระ สมเด็จพระเพทราชาต้องส่งกำลังกองทัพนาคใหญ่ทั้งทัพบกทัพเรือ มีกำลังถึง 15,000 คน เพื่อปราบปรามนครศรีธรรมราชให้ไคนครศรีธรรมราชต่อสู้อย่างเข้มแข็ง อยุธยาต้องใช้เวลาถึง 3 ปี จึงสามารถปราบปรามนครศรีธรรมราชได้สำเร็จ²⁶ หลังจากนั้นนครศรีธรรมราชก็ยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้แก่พม่าในปี 2510 นครศรีธรรมราชจึงประกาศอิสรภาพอีกครั้งหนึ่ง

จากการที่นครศรีธรรมราชก่อกบฏหลายครั้ง จึงถูกลดอำนาจในสมัยสมเด็จพระเพทราชา และให้หัวเมืองใต้ไปขึ้นกับสมุหนคราโหม ต่อมาไค้ย้ายสังกัดไปขึ้นกับกรมท่า อัยการไค้ก็ตามเนื่องจากนครศรีธรรมราชยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ทางอยุธยาไค้ยังเห็นความจำเป็นที่จะต้องยกฐานะ

และให้อำนาจเหมือนเดิม ทั้งเช่นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ เป็นต้น แต่การแต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชนั้นทางอยุธยายังใช้นโยบายพิจารณาอย่างรอบคอบแต่งตั้งผู้ที่แน่ใจว่าเป็นผู้จงรักภักดีต่ออยุธยาจริง ๆ

สำหรับหัวเมืองมลายูอันไคแก ปักตานี ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู ช่วงระยะเวลาส่วนใหญ่อยู่ที่อำนาจของไทย ยกเว้นบางช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจ หากกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงทางการเมืองเมื่อใด หัวเมืองมลายูก็กล่าวถอยกลับมายอมรับอำนาจของไทยอีก ในสมเด็จพระนารายณ์ ไทยได้เสนอยกเมืองปักตานีให้แก่อังกฤษ เพื่อหวังให้อังกฤษมาเป็นพันธมิตรกับไทยในการช่วยไทยช่วงกบฏอำนาจกับฮอลันดา แม้ยังให้อังกฤษประสมภาวะชกหนทางการค้า จึงถอนตัวออกจากไทยไป²⁷ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงมีพระบรมราชโองบายสนธิสนมกับฝรั่งเศส เพื่อหวังฝรั่งเศสช่วงกบฏอำนาจกับฮอลันดา อันเนื่องมาจากฮอลันดาคดกามไทย สมเด็จพระนารายณ์ทรงยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศสสร้างป้อมปราการ ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเนื่องจากภาคใต้ของไทยเป็นจุดอ่อน และทางกรุงศรีอยุธยาไม่สามารถป้องกันได้ หากถูกฮอลันดากราน สมเด็จพระนารายณ์จึงจำเป็นต้องให้ฝรั่งเศสเข้าไปตั้งฐานทัพเพื่อคุ้มครองภาคใต้และหัวเมืองมลายู และทรงอนุญาตให้ฝรั่งเศสได้รับผลประโยชน์ทางการค้าในภาคใต้โดยไม่ต้องเสียภาษี ให้ฝรั่งเศสผูกขาดการค้ากับกึ่งกลางและบางพลี อีกทั้งยังยกเกาะหน้าเมืองมะริดให้ฝรั่งเศสอีกด้วย²⁸

ฝรั่งเศสยังไม่ค้นคว้าเป็นการอย่างใด บังเอิญสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระเพทราชาทรงขับไล่ฝรั่งเศสออกจากไทย ส่วนหัวเมืองมลายูก็ยังอยู่ที่อำนาจของไทยจนกระทั่งเสียกรุงครั้งที่ 2

ค. การสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ สมัยกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาตกอยู่ใต้การปกครองของพม่า แลกกำลังกองทัพของพม่าไม่เพียงพอที่จะเข้ายึดครองภาคใต้ของไทยได้ เปิดโอกาสให้นครศรีธรรมราชประกาศตนเป็นอิสระ หลวงสิทธิไชยเวรผู้เป็นปลัดเมือง ชาวบ้านเรียกว่าพระปลัดหนู ไล่ตั้งตนเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ยกทัพไปตีเมืองชุมพร ปะทิว ไซยา หลังสวน กระบุรี ระนอง ตะกั่วป่า พังงา ปะลิศ สทูล ภูเก็ต ตรัง กระบี่ กาญจนดิษฐ์ มาขึ้นกับนครศรีธรรมราช²⁹

การขยายอำนาจของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) ในครั้งนั้น ทำให้ภาคใต้ของไทยสามารถรวมกันเป็นปึกแผ่นและเข้มแข็ง เป็นการเตรียมพร้อมที่จะร่วมมือกันในการต่อต้านพม่า หากพม่าคิดรุกรานภาคใต้ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดผลดีต่อการป้องกันการรุกรานของหัวเมืองมลายูซึ่งมักจะฉวยโอกาสที่อยู่ชวามค่ออำนาจ ประกาศตนเป็นอิสระและบุกรุกเข้ายึดดินแดนในเขตไทย จึงกล่าวได้ว่า ขณะที่อาณาจักรอยุธยาเกิดการระส่ำระสาย ศูนย์กลางมค่ออำนาจและแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า แ่ภาคใต้ของไทยยังมีลักษณะมั่นคงกว่าภาคอื่น ๆ

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขับไล่พม่าออกจากดินแดนไทยและสถาปนากรุงธนบุรีเป็นนครหลวงแล้ว ทรงดำเนินนโยบายปราบก๊กต่าง ๆ เพื่อรวมราชอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่ยอมรับอำนาจพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงทรงมีพระบัญชาให้แม่ทัพนายกองยกทัพบุกไปตีนครศรีธรรมราชเมื่อปี พ.ศ. 2512 แต่ก็ไม่สำเร็จ³⁰

ต่อมาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกทัพบุกและทัพเรือไปตีนครศรีธรรมราชด้วยพระองค์เอง ครั่งนี้ก็ได้สำเร็จเจ้าเมืองนครฯ (หนู) หนีไปปัตตานี จึงส่งทัพไปตามจับ เจ้าเมืองปัตตานีเกรงกลัวความฉิบจึงนำตัวเจ้าเมืองนครฯ (หนู) มามอบให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีไคลงโทษแต่ประการใด เพราะเห็นว่าเจ้าเมืองนครฯ (หนู) มิไคกอกบฏ หากลงโทษแล้วชาวเมืองนครศรีธรรมราชอาจจะต่อต้านไค สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งตั้งพระเจ้านรธาธิราชเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช³¹ แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นความสำคัญของนครศรีธรรมราชในการทำหน้าที่ดูแลควบคุมหัวเมืองในภาคใต้และในมลายู จึงทรงยกฐานะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเจ้าประเทศราชเหมือนเช่นในอดีต

ต่อมาเมื่อเจ้านรธาธิราชถึงแก่พิราลัย จึงทรงแต่งตั้งให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) กลับมาเป็นเจ้าเมืองอีกครั้งหนึ่ง และทรงให้เกียรติพระราชนามบรรดาศักดิ์ว่า "พระเจ้านครศรีธรรมราช"

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีพระราชดำริที่จะขยายอำนาจเข้าไปในหัวเมืองมลายูที่เคยขึ้นกับไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ปัตตานีและไทรบุรี แต่ก็มีไทรบุรีกับปัตตานี เพราะทรงมีภารกิจอีกมากมายในการรวบรวมอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่นและยังทรงกังวลเรื่องการศึกกับพม่าซึ่งมีความสำคัญกว่าปัญหาหัวเมืองมลายู

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชดำริหาวิธีที่จะให้ไทรบุรีและปัตตานียอมอ่อนน้อมโดยไม่ต้องส่งทหารไปบังคับ จึงรับสั่งให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทำหนังสือไปถึงเจ้าเมือง 2 เมืองนี้ ในลักษณะขอยืมเงินรายละ 1,000 ชั่ง เพื่อนำเงินมาซื้ออาวุธ เป็นการพิสูจน์ความจริงใจว่ายังจงรักภักดีต่อไทยหรือไม่

ผลปรากฏว่าเจ้าเมืองไทรบุรีและปัตตานีปฏิเสธที่จะให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชขยืมเงิน เป็นเหตุทำให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะยกทัพไปปราบ แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงห่วงจึงว่าอย่าเพิ่งรีบร้อน รอให้เสร็จสงครามกับเชียงใหม่เสียก่อน ท้ายที่สุดทางกรุงธนบุรีก็ไม่ได้ยกทัพไปปราบหัวเมืองมลายูแต่อย่างใด เพราะสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียก่อน²

สรุปวิธีรักษาความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้สมัยกรุงธนบุรีได้ดังนี้

(1) เนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรี ไม่มีอิทธิพลหรือบารมีในหัวเมืองภาคใต้มาก่อน ดังนั้นเมื่อกรุงธนบุรีจะยกไปปกครองภาคใต้ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงต้องหาคนที่ไว้วางใจมาช่วยดูแลปกครอง วิธีที่ดีที่สุดก็คือดึงญาติพี่น้องและผู้ที่จงรักภักดีต่อพระองค์ไปปกครองหัวเมืองภาคใต้ เช่น ตั้งจินเหินยงหรือหลวงสุวรรณคีรี นายอากรวังนกผู้สวามีภักดีต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นเจ้าเมืองสงขลา และตั้งเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ซึ่งเป็นพระสัสสุระ (พ่อตา) ของพระเจ้ากรุงธนบุรีปกครองนครศรีธรรมราช รวมทั้งให้เกียรติยกย่องในฐานะเป็นเจ้าประเทศราช³³

(2) ทรงใช้นโยบายทางการทูตและการเมืองรักษาความสงบเรียบร้อยมากกว่าใช้วิธีการรุนแรงหรือสงคราม เช่นกรณีเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาเกิดวิวาทกัน พระองค์จึงโปรดให้เมืองสงขลามาชั้นกับกรุงธนบุรีโดยตรง³⁴ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้นครศรีธรรมราชซึ่งดูแลสงขลามีอำนาจมากเกินไป นอกจากนั้นกรณีหัวเมืองมลายูไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย แต่พระองค์ใช้วิธีการสันติเพื่อตั้งเข้ามาอยู่ใต้อำนาจของไทยทั้งกล่าวมาแล้ว

(3) เพื่อสนับสนุนหัวเมืองริมทะเลที่มีความสำคัญทางการค้าโดยเฉพาะการค้ากับต่างประเทศ จึงทรงตั้งเจ้าเมืองที่มีความชำนาญทางการค้ามาก่อน ดังเช่นการตั้งเจ้าเมืองสงขลา เป็นต้น ซึ่งจะมีประโยชน์อย่างมากในการแสวงหารายได้ทางการค้า

(4) ทรงสนับสนุนให้นครศรีธรรมราชมีกำลังเข้มแข็ง มีอำนาจเพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้และมลายู ซึ่งกรุงธนบุรีมีอำนาจระบอบได้อย่างทั่วถึง

ง. การสร้างความมั่นคงในภาคใต้และหัวเมืองมลายูสมัยรัชกาลที่ 1

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงจัดการปกครองเพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ทางบ้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ทางด้านการเมืองการปกครอง

1.1 ลดอำนาจของนครศรีธรรมราช ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี กำลังทหารของธนบุรีมีน้อยและต้องยกไปรบกับพม่าและปราบปรามก๊กต่าง ๆ ดังนั้นนโยบายของธนบุรีจึงมอบอำนาจให้นครศรีธรรมราชควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้ทางใต้ภาค ผลก็คือเกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างสงขลากับนครศรีธรรมราช นอกจากนั้นนครศรีธรรมราชยังไม่สามารถเป็นผู้นำที่เข้มแข็งพอที่จะรวมกำลังทางภาคใต้ต่อต้านการรุกรานของพม่าในคราวเกิดสงครามเก้าทัพ รัชกาลที่ 1 ทรงเห็นความจำเป็นที่เมืองหลวงจะต้องลงไปดูแล ควบคุมหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูอย่างใกล้ชิดมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ประกอบกับกรุงเทพฯ ศูนย์กลางการปกครองมีความเข้มแข็งทางทหารและมีความมั่นคงยิ่งกว่าสมัยกรุงธนบุรีมากนัก ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องให้อำนาจแก่นครศรีธรรมราชมากเกินไป

ในปี พ.ศ. 2337 จึงโปรดให้ลดฐานะของเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ซึ่งมีฐานะเป็นเจ้าประเทศราชมาเป็นพระยานนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองเอกถือศักดินา 10,000 และให้ไปสังกัดสมุหกลาโหม การลดอำนาจเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ลงทำให้เจ้านครฯ ไม่พอใจอย่างยิ่ง จึงแสดงออกโดยไม่ลือยศให้มาร่วมมือกับทางกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 1 ทรงเรียกเข้าเฝ้า แต่ไม่ยอมไปเฝ้าถึง 2 ครั้ง จึงถูกปลดออกจากตำแหน่งในเวลาต่อมา

1.2 จักระเบียบวิธีการแต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและ
กำหนดหน้าที่ให้ชัดเจน เพื่อให้หัวเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ยอมรับความเป็นผู้นำของ
 นครศรีธรรมราช และเพื่อให้นครศรีธรรมราชมีความมั่นคงทางการเมือง สามารถปฏิบัติ
 หน้าที่ที่ทางกรุงเทพฯ มอบหมายให้ได้รับผลสำเร็จอย่างแท้จริง ดังเช่น

1.2.1 เปลี่ยนแปลงวิธีการแต่งตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
 ไปจากเดิม ้วยการใช้ชาหลวงถือพระบรมราชโองการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ เินทาง
 ขานเมืองต่าง ๆ เจ้าเมืองที่ชาหลวงเินทางขานจะต้องออกมาถวายพระบรมราช
 โองการเพื่อแสดงการรับทราบการแต่งตั้งนั้น

1.2.2 กำหนดคุณสมบัติของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
 ต้องเป็นคนที่มีศีลธรรมอย่างน้อยต้องถือศีล 5 หรือศีล 8 พร้อมทั้งกำหนดหน้าที่ของ
 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชอย่างชัดเจน เช่นจะต้องเตรียมกำลังพล อาวุธ ยุทโธปกรณ์
 เสบียงอาหารให้พร้อมเพื่อเตรียมรับศึกสงครามซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ จะต้อง
 บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร ปรามโจรผู้ร้ายให้ราบคาบ ส่งเสริมพุทธศาสนา และ
 รักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ทางด้านการจงรักภักดีนั้น เจ้าเมืองและกรมการเมือง
 นครศรีธรรมราชจะต้องได้นำพระพิพัฒน์สัตยาปัส 2 ครั้ง และต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทอง
 พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปถวายรัชกาลที่ 1 ปีละ 2 ครั้ง ถ้าไม่ทำตามนี้ถือว่า
 คึกกบฏ โทษถึงประหารชีวิต

1.2.3 โปรกให้สงขลาไปขึ้นกับนครศรีธรรมราช ในปี
 พ.ศ. 2327 เพื่อให้นครศรีธรรมราชเพิ่มพูนความเข้มแข็งและเพื่อเป็นเอกภาพในการ
 ปรามปรามหัวเมืองมลายูที่ก่อกบฏ สำหรับทางคามังทะเลตะวันตกซึ่งอยู่ใกล้พม่า
 ทรงสนับสนุนให้กลางมีความเข้มแข็งทำหน้าที่ดูแลเมืองภูเก็ต ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง และ
 ให้เตรียมกำลังพร้อมที่จะรับมือกับพม่า³⁵

แม้ว่าพระบรมราชโบายของรัชกาลที่ 1 ซึ่งพระองค์ต้องการ
 ให้หัวเมืองใหญ่ 2 เมือง ร่วมมือกันในการรักษาความมั่นคงในภาคใต้และหัวเมืองมลายู
 จึงโปรกให้นครศรีธรรมราชทำหน้าที่กำกับสงขลาด้วย แต่เหตุการณ์ก็ไม่เป็นไปดัง
 พระประสงค์ เนื่องจากเกิดปัญหาวิวาทระหว่างเจ้าเมืองสงขลาคือหลวงสุวรรณศิริสมบัติ

(บุญชู) กับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (พัฒน์) ค้างฝ่ายต่างฟ้องไปยังกรุงเทพฯ ว่าอีกฝ่ายบกพร่องต่าง ๆ นานา³⁶ รัชกาลที่ 1 ทรงพิจารณาเห็นว่าเจ้าเมืองสงขลา (บุญชู) เป็นผู้มีความสามารถ มีความกระตือรือร้นในการปราบกบฏปัตตานีได้สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. 2334 จึงโปรดให้เลื่อนยศเป็นเจ้าพระยาสงขลาและโปรดให้สงขลาขึ้นตรงต่อ กรุงเทพฯ ทำหน้าที่ดูแลควบคุมหัวเมืองมลายู อันได้แก่ ปัตตานี ตรัง กะปง สำหรับ ปัตตานีนั้นให้แยกออกเป็น 7 หัวเมือง คือ ตานี หนองจิก ยะลา รามันห์ ยี่หริ่ง สายบุรี ระแงะ * ส่วนเจ้าเมืองนั้นทรงตั้งจากชาวไทยบาง ชาวมลายูบาง³⁷ การแยก ปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองนั้นก็เพื่อตอนกำลังปัตตานีมิให้เข้มแข็งพอที่จะก่อกบฏได้อีก

ส่วนเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (พัฒน์) นั้นทรงพิจารณาเห็นว่าไร้ประสิทธิภาพ เคยหนีพม่ามาแล้วเมื่อครั้งพม่ายกทัพตีภาคใต้ในปี พ.ศ. 2328 หากปล่อยไว้ให้ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองใต้และมลายูอยู่เดียว ก็ไม่น่าไว้วางใจ จึงทรงลดอำนาจของนครศรีธรรมราชลงพร้อมกับมอบอำนาจหน้าที่ให้สงขลาดูแลหัวเมืองมลายู และขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ดังกล่าว สำหรับนครศรีธรรมราชนั้นให้ทำหน้าที่ดูแลไทรบุรี ตรัง และหาทอง³⁸

ความจริงแล้วการให้นครศรีธรรมราชควบคุมดูแลสงขลา น่าจะเป็นหลักการที่ถูกต้อง เพราะจะได้ประสานงานกันและรวมกำลังกันในการสู้รบกับพม่า และปราบปรามหัวเมืองมลายูที่ก่อกบฏ แต่ปัญหาการทะเลาะวิวาทของเจ้าเมืองทั้งสอง ก็ไม่อาจแก้ไขได้จึงจำเป็นต้องแยกการปกครอง 2 เมืองออกจากกัน แต่ปัญหาที่ตามมาภายหลังก็คือเมื่อพม่ารุกรานภาคใต้และหัวเมืองมลายูก่อกบฏ สงขลากับนครศรีธรรมราช ค้างลอนคองทำหน้าที่ไม่ร่วมมือประสานงานกัน ลอยแต่เกี่ยงกัน จนกลายมาเป็นการบกพร่องและจุดอ่อนของการสร้างมั่นคงในภาคใต้

2. ทางการเมืองการทหาร

2.1 การคุกคามของพม่าในภาคใต้ สภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคัมภีร์ขวานเรียงยาวลงไป และมีพรมแดนติดกับพม่าจึงเป็นจุดอ่อนทางการเมืองยุทธศาสตร์ ไทยเฉพาะแนวป้องกัน เมืองหลวงไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะชนกำลังทหารและอาวุธมาช่วยได้ทันการ ไม่ว่าจะเป็นกำลังทางบกหรือทางทะเล ดังนั้นหากพม่ารุกรานภาคใต้และหัวเมืองอย่างจริงจังแล้ว พมามีศักยภาพอย่างเพียงพอ

* พงศาวดารปัตตานีระ มุขมณเฑียรบาลในสมัยรัชกาลที่ ๒ รัชศก ๒๓๐๐ ในมท 3

ที่จะยึดครองได้ แค่ว่าหรือเรื่อนั้น ย่อมขึ้นกับประสิทธิภาพการต่อต้านของเมืองใน
ภาคใต้โดยเฉพาะความเข้มแข็งของนครศรีธรรมราช

ยุทธศาสตร์ของพม่าในการมุ่งโจมตีนครหลวงของไทยไม่ว่าจะเป็น
กรุงศรีอยุธยาหรือกรุงเทพฯ พม่าจะต้องคำนึงถึงภาคใต้ของไทยควบคู่ไปด้วย อาจจะ
เป็นสูตรสำเร็จรูปของพม่าที่ว่าได้ เมื่อจะยึดเมืองหลวงของไทย ต้องยึดภาคใต้ให้ได้
เสียก่อน หากไม่ยึดภาคใต้ พม่าอาจจะถูกกองทัพอังกฤษตีกลับหลังหรือไม่สามารถส่ง
ทัพและยุทธปัจจัยไปช่วยเหลือเมืองหลวงได้ และอาจเป็นสาเหตุทำให้พม่าเป็นฝ่าย
พ่ายแพ้ได้ แผนการดังกล่าวนี้จะเห็นได้จากสงครามระหว่างไทยกับพม่า ก่อนที่ไทยจะ
เสียกรุงครั้งที่ 2 กล่าวคือ

ในปี พ.ศ. 2307 แม้ทัพพม่าคือมังฆวนรธาได้ยกทัพไปตีภาคใต้
คือได้เมืองมะริดวัน เมืองกระ เมืองระนอง ชุมพร ไซยา ปะทิว เมืองกำเนก
นพคุณ เมืองคลองวาน³⁹ แต่พมามีกำลังน้อยจึงไม่ได้ยกทัพตีไปถึงนครศรีธรรมราช

การยกทัพรุกรานภาคใต้ของไทย พม่าก็ไม่อาจสร้างความเข้มแข็ง
ได้มากนักและพม่าเองก็มีจุดอ่อนในเรื่องนี้ กล่าวคือพม่าจะต้องมีฐานทัพที่เข้มแข็งพอ
ที่จะปฏิบัติการได้ แต่ปัญหาตรงจุดนี้เนื่องจากพม่าจะต้องยึดครองมะริดได้เสียก่อน
เพื่อใช้มะริดเป็นฐานทัพเรือในการโจมตีกลางซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของไทยทาง ด้านนี้
แต่การเข้าครอบครองมะริดของพมามักจะเป็นปัญหาเนื่องจากเป็นเขตอิทธิพลของ มอญ
ซึ่งทั้งคนเป็นศัตรูกับพม่า พวกมอญมักฉวยโอกาสลอบก่อกบฏเนื่อง ๆ หรือหากพม่า
เพียงพม่ามอญจะฉวยโอกาสโจมตีขับไล่พม่าออกจากเขตอิทธิพลของตนทันที ดังนั้นมอญ
จึงเป็นหนามยอกอกของพม่า ในการชักชวนพม่ามิให้รุกรานภาคใต้ของไทยอย่าง
สะดวก

การโจมตีภาคใต้ของพม่าครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดก็อยู่ในศึกสงครามเก้าทัพ
ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2328 พระเจ้าปดุงกษัตริย์ของพม่า
วางแผนโจมตีไทยทั้งประเทศ นับตั้งแต่ภาคเหนือ ภาคตะวันตก และภาคใต้เพื่อให้
ชักขาดจากเมืองหลวง โดยหวังว่าหัวเมืองสำคัญ ๆ ของไทยที่ถูกพม่ายึดครองจะไม่สามารถ
สามารถช่วยเมืองหลวงได้ พม่าคาดการณ์ว่าเมื่อปราบหัวเมืองสำคัญของไทยในส่วน
ภูมิภาคหมดสิ้นแล้ว ลำพังเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ ก็ไม่อาจต้านทานพม่าได้

แผนการทิ้งกล่าวของพม่าว่าจะประสบผลสำเร็จในระยะแรก โดยเฉพาะแผนการโจมตีภาคใต้ของไทย เมื่อกองทัพที่สามแยกออกจากมณฑลโคยไซ กองทัพเรือเป็นหลัก กองทัพพม่าไต่ยกเข้าโจมตีกลาง ชุมพร ยี่งชุมพรไว้ได้ จากนั้นยกเข้าตีไชยา ขณะนั้นกองทัพหลักของไทยกำลังสู้รบกับพม่าที่กาญจนบุรี จึงไม่อาจที่จะช่วยเหลือภาคใต้ได้ จำเป็นต้องปล่อยไว้ชั่วคราว เมื่อภาคใต้สู้รบกันความล้าหลัง

เมื่อยกไชยาได้แล้ว พม่าจึงมุ่งตีนครศรีธรรมราช พระยานครศรีธรรมราชไม่คิดสู้จึงอพยพครอบครัวหนีเข้าป่า พม่าจึงยึดนครศรีธรรมราชไว้ได้ และเตรียมโจมตีหลวงกับสงขลาต่อไป⁴⁰

กองทัพพม่าส่วนหนึ่งไต่ยกกำลังเข้ายึดกะทู้ป่า ตะกั่วทุ่ง แล้วโจมตีเกาะกลาง แลฝ่ายเมืองกลางก็ต่อสู้อย่างสุดความสามารถ จนพม่าไม่อาจยึดได้ และต้องถอยทัพกลับไปหลังจากล้อมกลางได้เกือบเดือน

ถึงสงครามระหว่างพม่ากับไทยครั้งนี้ พม่ามีแผนการที่จะยึดภาคใต้ของไทยทั้งหมดและรวมไปถึงดินแดนมลายูด้วย เนื่องจากเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นจุดอ่อนของไทยและง่ายต่อการครอบครองและรุกรานของพม่า

2.2 การคุกคามหัวเมืองมลายู ของพม่า

ในบรรดาหัวเมืองมลายูที่เป็นเมืองขึ้นของไทยนั้น ไทรบุรีน่าจะเป็นหัวเมืองมลายูที่พม่ามีความสนใจมากที่สุด เนื่องจากไทรบุรีเป็นรัฐที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเมืองที่อยู่ทางฝั่งทะเลอันดามันซึ่งพม่าสามารถยกกองทัพเรือมาโจมตีได้โดยสะดวก แลกลับเป็นอุปสรรคสำหรับไทยในการยกทัพไปปราบปราม ไทรบุรี หากไทรบุรีตกอยู่ เพราะการปราบไทรบุรีนั้นต้องอาศัยกำลังหลักคือกองทัพบกที่ต้องยกทัพผ่านป่าเขาทุรกันดาร ส่วนทางกองทัพเรือนั้น ฝ่ายไทยมีฐานทัพเรือที่ตรัง ซึ่งมีกำลังน้อยไม่พอที่จะปราบไทรบุรีได้

ไทรบุรีมีความเกรงกลัวทั้งทางฝ่ายไทยและฝ่ายพม่า เพราะทั้งสองประเทศมีลักษณะทางพรมที่จะโจมตีไทรบุรีได้ หากไทรบุรีไม่ยอมอ่อนน้อม ครั้งใดที่ฝ่ายไทยและพม่าทำศึกสงครามกัน ทั้งสองฝ่ายก็จะเรียกรบให้ไทรบุรีจัดส่งกำลังทหารและยุทโธปกรณ์ไปช่วยรบ ไทรบุรีจึงจำเป็นต้องยินยอมเสียเรือสองแฉกคือควาสมันยี่ ใต้ไทยเข้มแข็งไทรบุรีก็จะยอมอ่อนน้อมต่อไทย และหากฝ่ายพม่าเข้มแข็งกว่า ไทรบุรีก็จะยอมสวามิภักดิ์ต่อพม่า

ศึกสงครามเก้าทัพในสมัยรัชกาลที่ 1 นี้ ไทรบุรีคาดการณ์ว่า
ฝ่ายไทย มีสามารถต้านทานกองทัพพม่าได้ เมื่อกองทัพพม่ารุกเข้าโจมตีภาคใต้ของ
ไทย สามารถรักษาไว้ได้จากแผ่นดินใหญ่ได้สำเร็จ ขณะเดียวกันกองทัพพม่าก็ยก
กำลังเข้าล้อมฉะ

พมามีใจว่าแผนการยึดภาคใต้ของ ตนจะ คง สำ เร็จ อยู่ ณ นั้น
ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2329 พม่าได้ส่งทัพเรือส่วนหนึ่งไปยังเมืองหลวงของไทรบุรี
แล้วแจ้งให้สุลต่านอับดุลเลาะห์ให้จัดส่งอาวุธและกระสุนดินดำไปช่วยพม่าโดยด่วน
สุลต่านอับดุลเลาะห์ยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของพม่าอย่างไม่ลังเลใจ แต่ขณะเดียวกัน
เพื่อป้องกันความผิดพลาด หากพม่าเกิดเปลี่ยนแปลง อับดุลเลาะห์ก็จัดส่งอาวุธและ
กระสุนดินดำไปช่วยฝ่ายไทยเช่นเดียวกันเพื่อจะป้องกันตนเองไม่ให้ฝ่ายไทยแตก
หากไทยเป็นฝ่ายชนะในภายหลัง

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2329 กองทัพไทยเริ่มเป็นฝ่ายตีโต้
กองทัพพม่าที่มุ่งประชิดเมืองหลวง อับฮารพม่าจนต้องล่าถอยหันชายแดน ในราว
เดือนพฤษภาคม กองทัพไทยภายใต้การบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรก็เริ่มขับไล่
กองทหารพม่าจนต้องล่าถอยออกไปจากภาคใต้ และยึดภาคใต้กลับคืนมาได้สำเร็จ⁴¹

สุลต่านอับดุลเลาะห์รู้สึกวิตกอย่างยิ่ง ต่อการที่ฝ่ายพม่าพ่ายแพ้อย่าง
รวดเร็ว ด้วยกลัวว่าอันตรายจะตกมาถึงตน เนื่องจากได้ช่วยเหลือพม่าในศึกสงคราม
ที่ยานมา สุลต่านคาดว่าฝ่ายไทยคงจะแตกแล้วไทรบุรีก็ช่วยการส่งทัพมาโจมตีอย่างแน่นอน
จึงวางกำลังป้องกันด้วยการส่งทหาร จำนวน 10,000 คน ไปตั้งมั่นที่ช่องทางมุ่งสู่ไทรบุรี
บริเวณรอยต่อระหว่างไทรบุรี - สงขลา - และปัตตานี

ทางฝ่ายกรมพระราชวังบวร เมื่อขับไล่พม่าออกจากเขตไทยได้แล้ว
ทรงเห็นว่าไทรบุรีไม่ได้ช่วยเหลือไทยอย่างจริงจัง และยังเอาใจเอื้อแก่พม่าอีกด้วย
ทรงมีหนังสือไปถึงสุลต่านไทรบุรีสั่งให้ชี้แจงเรื่องที่ไทรบุรีช่วยเหลือพม่าและให้ไทรบุรี
รีบส่งเครื่องบรรณาการไปถวายรัชกาลที่ 1 โดยเร็ว⁴²

สุลต่านอับดุลเลาะห์กลัวความผิด จึงรีบส่งบุตรชายคนโตพร้อมด้วย
เครื่องราชบรรณาการเข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 นอกจากนั้นยังได้ส่งทหารไปช่วยไทยโจมตี
มะริดและทวาย ช่วยเหลือกลางไทยส่งข้าวจำนวนหลายร้อยเกวียน เสื้อผ้า ปืนใหญ่
พร้อมกระสุนดินดำอีกจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อชดเชยในกรณีผิดพลาดของตนทั้ง กล่าว⁴³

สำหรับปีค่านั้น ก็ได้รับหนังสือจากกรมพระราชวังบวรให้ยอม
อ่อนน้อมต่อไทยโดยดี แต่ปีค่านั้นขึ้น กรมพระราชวังบวรจึงส่งกองทัพไปปราบ
ตีปีค่านั้นได้สำเร็จ ทำให้กลันตันและตรังทูลยอมอ่อนน้อมตามไปทวย

เมื่อพิจารณาจากลักษณะความระหว่างไทยกับพม่าครั้งนี้ ซึ่งปรากฏ
ว่าพม่าสามารถยึดครองภาคใต้และคุกคามหัวเมืองมลายูได้ในระยะแรก น่าจะเป็นผล
อันเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้คือ

1. ความแตกแยกและขาดความสามัคคีในบรรดาหัวเมืองใน
ภาคใต้ แทนที่จะร่วมมือกันต่อสู้กับพม่า กลับเป็นว่าต่างฝ่ายต่างเอาตัวรอด แต่ที่
น่าสรรเสริญคือเมืองกลาง สามารถต่อต้านพม่าได้เพราะมีความสามัคคีกันอย่างมากที่เอศ
2. ความอ่อนแอในทางทหารในภาคใต้ แสดงให้เห็นความไม่
พร้อมรบ ทหารไม่มีระเบียบวินัย คอยแต่จะหนีทัพ ขาดประสิทธิภาพในการรบ
ไม่มีการวางแผนป้องกันล่วงหน้า เมื่อข้าศึกยกทัพมาต่างคนต่างช่วยตัวเอง โดยเฉพาะ
นครศรีธรรมราช แทนที่จะเป็นผู้นำในการต่อต้านพม่า เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
(พิณ) กลับอพยพครอบครัวและบริวารหนีพม่า ปล่อยให้พม่ายึดเมืองได้อย่างง่ายดาย
น่าจะเป็นผู้ถูกตำหนิมากที่สุด

3. ยุทธศาสตร์ของพม่าในการตีภาคภาคใต้จากเมืองหลวง
นับว่าโคตร จะเห็นได้จากเมืองหลวงไม่สามารถช่วยภาคใต้ได้เลย เพราะจะต้อง
พะวงศึกที่ข้าศึกยกมาจากทางเหนือและทางตะวันตก นอกจากนั้นเส้นทางยกทัพมาช่วย
ภาคใต้ก็แสนไกล การยกมาช่วยทางบกก็ต้องเสี่ยงกับการปะทะกับกองทัพพม่าซึ่งทั้งมัน
และพร้อมรบมากกว่า ส่วนการยกทัพไปทางเรือก็ต้องใช้เรือจำนวนมาก ทหารที่อยู่
ในเรือหลายวันเมื่อยล้าเมื่อถึงที่หมายก็ไม่พร้อมรบ นอกจากนั้นการช่วยเหลือปลดปล่อย
กลางให้พ้นจากการยึดครองของพม่า ก็ต้องใช้วิธีเค้นเบียดยกทัพออกจากนครศรีธรรมราช
ไปยังเมือง ครัง เมื่อถึงครังก็จะต้องหาเรือเพื่อขนทหารยกไปรบกับพม่าที่กลางอีก
ถ้าเรือมีไม่พอก็ต้องเสียเวลาต่อเรือ ทำให้ชักช้าไม่ทันการ

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือจุดอ่อนในการสร้างความมั่นคงทางทหาร
ในภาคใต้ ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้มีการวางแผนปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ
ไว้ก็พอสมควร

2.3 การปราบกบฏหัวเมืองมลายู ก้องยอมกับความจริงประการหนึ่งว่า ในบรรดาหัวเมืองมลายูทั้งหมดที่อยู่ใต้การปกครองของไทย ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวมลายู มีภาษา วัฒนธรรมนิยมประเพณีแตกต่างจากชาวไทย จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า หัวเมืองมลายูไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของไทย ช่วงที่ไทยอ่อนแอ หรือเพื่อยุติผลจากการทำสงครามกับพม่า หัวเมืองมลายูก็จะก่อกบฏขึ้นที่ ก็จะเห็นได้จากกรณีสงครามเก้าทัพระหว่างไทยกับพม่า

เมื่อฝ่ายไทยขับไล่พม่าออกจากเขตไทยไค้สำเร็จและหัวเมืองมลายูยอมอ่อนน้อมต่อไทยแล้ว ฝ่ายไทยก็มีคั้งนั้นสนใจกอบกู้หาที่หัวเมืองมลายูจะก่อกบฏขึ้นใหม่อีก รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ก็พยายามกำชับสงขลาและนครศรีธรรมราชให้คอยสอดส่อง ตรวจตราหัวเมืองมลายูมิให้มีการเคลื่อนไหวในทางที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล หากพบเห็นจะต้องรายงานไปทางกรุงเทพฯ โดยด่วน หรือหากอยู่ในวิสัยที่จะปราบปรามได้ก็ควรรีบดำเนินการทันที หากเหลือบ่ากว่าแรงประการใดก็ให้รีบขอกำลังสนับสนุนจากกรุงเทพฯ⁴⁴

แม้ว่าทางกรุงเทพฯ จะไม่ไว้วางใจในสถานการณ์ทางภาคใต้ และหัวเมืองมลายูก็ตาม แต่ทางฝ่ายหัวเมืองมลายูก็หาโอกาสก่อกบฏขึ้นได้ ดังเช่นการกบฏของปัตตานีในปี พ.ศ. 2334 การกบฏครั้งนี้พวกกบฏถึงกับชักชวนองเชียงสือ เจ้าเวียงกนามให้ร่วมมือกับพวกกบฏยกทัพมาตีไทยอีกทางหนึ่ง ขณะนั้นองเชียงสือกำลังรบพุ่งแย่งชิงอำนาจกับพวกโกเซิน และยังต้องการความช่วยเหลือจากไทยจึงปฏิเสธพร้อมทั้งแจ้งเรื่องนี้ให้ไทยทราบ⁴⁵

การกบฏครั้งนี้ ปัตตานีได้ยกทัพโจมตีสงขลา สงขลาสู้ไม่ไหวต้องขอความช่วยเหลือไปทางกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ ถึงกับต้องส่งทัพมาช่วย แต่ทางนครศรีธรรมราชก็ไม่ได้มีส่วนช่วยเหลือในการยกส่งชวากลับคืนมา และปราบพวกกบฏไค้สำเร็จ นครศรีธรรมราชกับสงขลาได้ร่วมมือกันยกทัพไปตีปัตตานีและยึดปัตตานีไว้ได้

นอกจากปัตตานีจะก่อกบฏแล้ว ครั้งกานูก็ยังก่อกบฏอีกด้วย ดังเช่นในปี 2351 ครั้งกานูไค้ก่อกบฏและยกทัพไปโจมตีสงขลา ซึ่งทำหน้าที่ดูแลครั้งกานู สงขลาสู้ไม่ไหวก็ต้องขอความช่วยเหลือไปทางกรุงเทพฯ อีกเช่นเคย ส่วนนครศรีธรรมราชแม้ว่าจะอยู่ใกล้ แต่ก็ไม่ยอมช่วยเหลือเพราะแตกสามัคคีกับสงขลา ในที่สุดทางกรุงเทพฯ ก็ต้องยกทัพมาช่วยจึงปราบครั้งกานูไค้สำเร็จ⁴⁶

จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า การที่หัวเมืองมลายูก่อกบฏได้สำเร็จนั้นเป็น เพราะการแตกสามัคคีระหว่างสงฆากับนครศรีธรรมราช แสดงให้เห็นถึงจุดอ่อน ในการปกครองภาคใต้ การปราบกบฏหัวเมืองมลายูทุกครั้ง ก็ต้องให้ทางกรุงเทพฯ ยกทัพมาช่วย ซึ่งกว่าจะยกมาถึงก็ใช้เวลาอันนับเดือน แท้ที่จริงแล้วหากสงฆากับ นครศรีธรรมราชร่วมมือและสามัคคีอย่างแข็งขันแล้ว หัวเมืองมลายูจะไม่กล้าก่อการ กบฏได้เลย ถึงแม้ว่าจะกล้าก่อกบฏแต่เชื่อได้ว่ากองทัพนครศรีธรรมราชกับสงฆา จะสามารถปราบได้ โดยไม่ต้องพึ่งพากองทัพจากกรุงเทพฯ

เชิงอรชรบท 2.

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 2. หน้า 171.

²R. Bonney, op.cit, pp. 11 - 13.

³กรมศิลปากร. ประชุมจารึก ภาควิ 2. (ยอร์ช เซไกส์ ชำระและแปล). หน้า 26.

⁴ศรี อมาตยกุล. นครศรีธรรมราช. รวมเรื่องนครศรีธรรมราช.

⁵พระยาปริยัติธรรมธาดา. ตำนานพระพุทธสิหิงส์. หน้า 9 - 10.

⁶สำนักนายกรัฐมนตรี. ประชุมศิลาจารึก ภาควิ 1. หน้า 26.

⁷ทวิศักดิ์ ล้อมลิ้ม. เล่มเกม. (อ้างอิง John Bastin, Malasia Selected Historical Reading, p.3) หน้า 3.

⁸เฉลิม ยงบุญเกิด. "เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน," ศิลปากร. เล่ม 2. ปีที่ 7, ก.ค. 2506. หน้า 34.

⁹มองกาจูร์น วิญญะสิงห์. นโยบายการปกครองของไทยต่อหัวเมืองมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. หน้า 2.

¹⁰เอน.เจ. ไรอัน. การสร้างชาติมาเลเซียและสิงคโปร์. (เรื่องแปล). หน้า 17.

¹¹กรมศิลปากร. พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ กับฉบับพระจักรพรรดิพงศ์. หน้า 13.

¹²กรมศิลปากร. คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ. หน้า 448.

¹³เอน.เจ. ไรอัน. เล่มเกม. หน้า 23.

¹⁴มองกาจูร์น วิญญะสิงห์. เล่มเกม. หน้า 2.

¹⁵เอน.เจ. ไรอัน. เล่มเกม. หน้า 23.

¹⁶มงเซเชอร์ ปาลักวซ์. เล่าเรื่องกรุงสยาม. (เรื่องแปล). หน้า 1.

¹⁷กรมศิลปากร. พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ หน้า 6

- ¹⁸องค์การคำคุณา. "พระไอยการทหารหัวเมือง," กฎหมายตรา 3 ทง.
เล่ม 1. หน้า 318.
- ¹⁹กรมศิลปากร. รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 151 - 165.
- ²⁰กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ
ในศตวรรษที่ 17. เล่ม 2. หน้า 29.
- ²¹กรมศิลปากร. เอกสารของฮอลันดามัยกรุงศรีอยุธยา. หน้า 132 -
133.
- ²²พงศาวดารกรุงเก่า. เล่ม 1. หน้า 314.
- ²³เยเรเนียส ฟอนฟลิค. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 79 จดหมายเหตุ
วันวลิต. (เรื่องแปล). หน้า 33 - 57.
- ²⁴Van Vliet Historiael Verhael Van Siam 1640, p. 26.
- ²⁵Ibid, p. 30.
- ²⁶พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา.
หน้า 505 - 508.
- ²⁷กรมศิลปากร. บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ
ในศตวรรษที่ 17. เล่ม 2. หน้า 222 - 225.
- ²⁸กระทรวงการต่างประเทศ. ประมวลสนธิสัญญาของประเทศไทย. พ.ศ.
2166 - 2410. หน้า 14.
- ²⁹หลวงอนุสรสิทธิกรรม (บัว ฃ. นลร). "พงศาวดารเมืองนครศรี-
ธรรมราช," รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช. หน้า 64.
- ³⁰พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชพงศาวดารฉบับพระราช
หัตถเลขา. หน้า 625.
- ³¹พันจันทนมาศ (เจิม). พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนมาศ.
หน้า 29 - 31.
- ³²กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รัชกาลที่ 1 - 2. หน้า 451 - 452.

- ³³สงบ สิงเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. หน้า 162.
- ³⁴พงศาวดารเมืองสงขลา. "ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3," หน้า 35 - 39.
- ³⁵หลวงอุดมสมบัติ. จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. หน้า 4.
- ³⁶องค์การลัทธิสุภา. ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3. หน้า 51.
- ³⁷หลวงอุดมสมบัติ. เล่มเดิม. หน้า 6.
- ³⁸สมเด็จพระยาตากษักราชานาถ. พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 2. เล่ม 1. หน้า 147 - 150.
- ³⁹สมเด็จพระยาตากษักราชานาถ. ไทยรบพม่า. หน้า 337.
- ⁴⁰สมเด็จพระยาตากษักราชานาถ. พระราชพงศาวดาร เล่ม 2 ตอน 2. หน้า 265 - 265.
- ⁴¹สมเด็จพระยาตากษักราชานาถ. พระราชพงศาวดาร เล่ม 2 ตอน 2. หน้า 263 - 269.
- ⁴²R. Bonney op.cit. pp. 71 - 72.
- ⁴³Ibid, p. 72.
- ⁴⁴จดหมายเหตุ ร.1. จ.ศ. 1146. เล่มที่ 1.
- ⁴⁵กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 - 2. หน้า 176.
- ⁴⁶เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 1. หน้า 340 - 341.

บทที่ 3

พระบรมราโชบายทางด้านการเมืองการปกครองเพื่อสร้างความมั่นคง
ในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ในบทที่ 3 นี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. พระบรมราโชบายในการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินและกำหนดหน้าที่
ความรับผิดชอบของหน่วยราชการไทยและมลายู
2. พระบรมราโชบายในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งของหน่วยราชการไทยและหัวเมือง
มลายู
3. พระบรมราโชบายในการป้องกันพม่าให้เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของไทย
ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์และอธิบายไปตามประเด็นดังกล่าว คือ

1. พระบรมราโชบายในการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินและกำหนดหน้าที่ที่
ความรับผิดชอบของหน่วยราชการไทยและมลายู

ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 2 เกี่ยวกับปัญหาที่กรุงเทพฯ ไม่สามารถจัดการปกครองหัวเมือง
ในภาคใต้และหัวเมืองมลายูได้อย่างราบรื่น ปัญหาใหญ่ ๆ ที่รัฐบาลต้องเผชิญหน้าอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้แก่ ปัญหาพม่าคอยหาโอกาสเข้ายึดครองภาคใต้ ปัญหาการทะเลาะวิวาทระหว่างเจ้าเมือง จน
นำไปสู่การแตกแยกสามัคคี ขาดประสิทธิภาพในการรักษาความสงบเรียบร้อย จนทำให้เกิดปัญหา
ก็คือ การก่อกบฏของหัวเมืองมลายูอยู่เนือง ๆ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว บางครั้งก็
ประสบความสำเร็จ บางครั้งก็ล้มเหลว ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงมีความสลับซับซ้อน และโยงกันไปโยง
กันมาจนยากที่จะสะสางจนแยกแยะได้ ประกอบกับหัวเมืองมลายูอยู่ห่างไกลกรุงเทพฯ มาก
การแก้ไขปัญหาก็ยิ่งยากลำบากเป็นทวีคูณ

ล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงทราบถึงปัญหาดังกล่าวได้
อย่างดี ทรงตระหนักดีว่าลาพังกรุงเทพฯ ไม่อาจที่จะเข้าไปปกครองดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และ
หัวเมืองมลายูอย่างใกล้ชิดเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยได้ ดังนั้นจำเป็นต้องให้หัวเมืองใหญ่
ที่มีอิทธิพลและมีบริวารที่จะทำหน้าที่แทนกรุงเทพฯ ได้ ทรงเห็นว่านครศรีธรรมราชกับสงขลานั้นจะ

เหมาะสมกับการรับหน้าที่ดังกล่าว เพราะในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงมีแนวนโยบายดังกล่าวอยู่แล้ว แต่ก็ติดปัญหาตรงที่นครศรีธรรมราชกับสงขลาแบ่งอำนาจกัน เจ้าเมืองทั้งสองมักอิจฉาริษยาต่อกัน เกี่ยงกันในการปฏิบัติหน้าที่ ขาดความร่วมมือที่จะรักษาความมั่นคงในภาคใต้และหัวเมืองมลายู จนเป็นเหตุให้กรุงเทพฯ ต้องยกทัพมาช่วยปราบกบฏอยู่บ่อยๆ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงมีพระบรมราชโองบายแก้ไขปัญหานี้ คือ

1.1 เข้มงวดกวดขันต่อความประพฤติของเจ้าเมือง เพื่อให้เจ้าเมืองมีประสิทธิภาพต่อการบริหารราชการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นนักปกครอง ทรงตระหนัก ดีว่า ราษฎรภาคใต้ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับทางราชการ ดังเช่น เมื่อเกิดสงครามราษฎรจำนวนมากมักจะหนีการเกณฑ์ทัพ นอกจากนั้นราษฎรมักจะร้องเรียนอยู่เสมอว่า ถูกเจ้าหน้าที่ย่ำเมือง กดขี่ข่มเหงและไม่ได้รับความเป็นธรรม นอกจากนั้นยังมีปัญหาโจรผู้ร้ายก่อการกำเริบมากขึ้นเรื่อยๆ

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2354 ทางกรุงเทพฯ ได้มีหนังสือแจ้งไปยังพระหริรักษ์ภูเบศร (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช กำชับให้เจ้าเมืองและข้าราชการที่อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าเมือง ให้ปกครองราษฎรด้วยการใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม อย่าให้ราษฎรเดือดร้อน หากกฎหมายใดไม่ให้ความยุติธรรมแก่ราษฎรก็สมควรที่จะมีการแก้ไข ควรนำหลักศาสนาใช้ในการปกครอง เช่น ส่งเสริมให้ราษฎรทำบุญทำทาน ประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม ยึดมั่นต่อขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างเคร่งครัด

คณะกรรมการเมืองควรเลือกบุคคลที่เข้ารับราชการให้ได้คนดีชื่อเสียงสุจริต ข้าราชการจะต้องมีระเบียบวินัย จะต้องมีความสามัคคีไม่อิจฉาริษยากัน และมุ่งรักษาผลประโยชน์ของทางราชการ ปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด(1)

คำสั่งดังกล่าว นับได้ว่าเป็นหลักการที่ทันสมัย เป็นหลักการที่นักปกครองไม่ว่าสมัยใดพึงยึดปฏิบัติ แม้กระทั่งปัจจุบันข้าราชการก็ยังยึดถือเป็นหลักปฏิบัติอยู่

1.2 กำหนดอำนาจและหน้าที่ของเจ้าเมืองและความรับผิดชอบของเจ้าเมืองต่าง ๆ เพื่อจะได้ไม่ก้าวล่วงงานกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินนโยบายมอบอำนาจและหน้าที่ให้นครศรีธรรมราชและสงขลาเป็นหลักในการควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูสืบทอดจากพระบรมราชโองบายสมัยรัชกาลที่ 1 โดยพยายามแก้ไขข้อบกพร่องที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เช่น การกำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการสอดส่องติดตามผลงาน

บาลัษิตยิ่งขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะขอแยกอธิบาย ดังนี้

นครศรีธรรมราช

ก. หน้าที่ที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

- 1.ปกครองดูแลและบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อความสงบสุข ความเรียบร้อยในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายู ดังได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 1.1
- 2.ให้นครศรีธรรมราชส่งคนนำเงินต้นนำทอง พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง โดยเฉพาะสินค้าประเภทดีบุกและนอแรด ควรจะส่งไปให้มาก ๆ เป็นพิเศษ(2)
- 3.กรณีเกิดศึกสงคราม ทางกรุงเทพฯต้องการเกณฑ์สิ่งของและไพร่พล นครศรีธรรมราชจะต้องปฏิบัติตาม เช่น เกณฑ์ไพร่พล เกณฑ์ต่อเรือ เกณฑ์เครื่องอุปโภคบริโภค เกณฑ์ข้าวเปลือก ข้าวสาร เกณฑ์ยุทธปัจจัย(3)
- 4.สนับสนุนและช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่เมืองหลวงในการเดินทางติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ(4)
- 5.ปราบโจรสลัดที่เข้ามารบกวนแถบริมฝั่งทะเลในภาคใต้
- 6.ตระเตรียมกำลังพล อาวุธยุทธปัจจัย เสบียงอาหาร บัณฑิตให้พร้อมที่จะต่อสู้กับข้าศึกหรือการปราบกบฏจลาจลต่าง ๆ

ข. ขอบเขตการปกครอง

ด้วยเหตุที่นครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอกที่มีขอบเขตใหญ่โตและทำหน้าที่หลักในการควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ดังนั้นตำแหน่งการปกครองจึงมีมากมาย และตำแหน่งต่าง ๆ ถือศักดิ์นาสูงกว่าเมืองอื่น ๆ ในหัวเมืองภาคใต้ด้วยกัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดฯให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ให้จัดระเบียบแบบแผนปรับปรุงการปกครองนครศรีธรรมราช สันนิษฐานว่า น่าจะมีการปรับปรุงประมาณปี พ.ศ. 2360 (5) คราวเดียวกับพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นศักดิพลเสพย์เสด็จไปงานปลงพระศพเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ทัศน์) จางวางเมืองนครศรีธรรมราช สาเหตุสำคัญในการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการโดยยกระดับตำแหน่งต่าง ๆ ให้สูงขึ้น ในครั้งนี้นั้นน่าจะเป็นเพราะทางกรุงเทพฯ ต้องการให้นครศรีธรรมราชมีอำนาจเข้มแข็งพอที่จะรับศึกกับพม่า และการควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การปรับปรุงระเบียบบริหารราชการของนครศรีธรรมราช แบ่งออกเป็น 3 ตำแหน่งใหญ่ คือ

1. จางวางเมืองนครศรีธรรมราช เป็นตำแหน่งเกียรติยศ มอบให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งพ้นจากตำแหน่งอันเนื่องมาจากความชราภาพ และได้ทำความดีความชอบมามาก ตำแหน่งนี้มอบให้แก่เฉพาะบุคคลบางคนเท่านั้น มิใช่เป็นตำแหน่งประจำที่ต้องมีอยู่ตลอดเวลา ดังเช่น โปรดฯให้เลื่อนเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(พัฒน์) ขึ้นเป็นเจ้าพระยาสุธรรมมนตรีจางวางเมืองนครศรีธรรมราช(6)

2. เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช มีฐานะเป็นเจ้าเมืองเอก ถือศักดินา 10000 มีอำนาจสูงสุดในการปกครองนครศรีธรรมราช โดยขึ้นตรงต่อเจ้าพระยาโกษาธิบดี ซึ่งทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองภาคใต้รวมทั้งเมืองนครศรีธรรมราชด้วย(7) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะเป็นผู้เลือกผู้ช่วยราชการซึ่งมักจะเป็นบุตรชายของตน เพื่อฝึกฝนเรียนรู้การบริหารราชการ สำหรับเตรียมตัวที่จะเป็นเจ้าเมืองต่อไปในภายภาคหน้า

3. กรมการเมืองนคร ประกอบด้วยขุนนางยศ พระ หลวง ขุน หมื่น จำนวนทั้งหมด 424 คน กรมการเมืองนครศรีธรรมราชแบ่งออกเป็น 36 กรม กรมที่มีความสำคัญที่สุดคือกรมปลัด ถือศักดินา 3000 ทำหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าเมืองบริหารราชการและบางครั้งก็ว่าราชการ รักษาราชการแทนเจ้าเมือง กรมที่มีความสำคัญรอง ๆ ลงไป ได้แก่ กรมยกกระบัตร กรมมหาดไทย กรมสุรัสวดี กรมเมือง กรมคลัง กรมนา กรมวัง กรมอาสาร กรมพิพ่าย ฯลฯ จะเห็นได้ว่ากรมต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นมานี้ ทำหน้าที่คล้ายคลึงกับกรมต่าง ๆ ที่เมืองหลวง(8)

ค. หัวเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราช หัวเมืองที่ขึ้นกับนครศรีธรรมราชตามระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ได้แก่ เมืองตรัง เมืองท่าทอง เกาะสมุย ปากพนัง ฯลฯ

ง. การได้รับมอบหมายให้ดูแลเมืองเป็นกรณีพิเศษ ด้วยเหตุที่รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ตั้งความหวังที่จะให้นครศรีธรรมราชและสงขลาเป็นเมืองหลักสำหรับสร้างความมั่นคงในภาคใต้ และหัวเมืองมลายู ดังนั้นเจ้าเมืองจึงนับว่ามีความสำคัญมาก ทั้งนครศรีธรรมราชและสงขลาต่างต้องทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองที่มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในภาคใต้ เช่น เมืองถลาง ชุมพร ตรัง และหัวเมืองมลายู

นครศรีธรรมราชและสงขลาจะทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเมืองดังกล่าวมาน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของเจ้าเมือง ถ้าเจ้าเมืองเป็นคนมีความสามารถเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พระองค์จะโปรดฯให้ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลเมืองสำคัญ ๆ หลายเมือง แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นเจ้าเมืองคนใหม่ซึ่งไม่เข้มแข็ง บริหารไม่เก่งเหมือนคนเก่า งานดูแลรับผิดชอบเมืองสำคัญก็จะลด

ลง จึงมีการสลับหน้าที่ระหว่างนครศรีธรรมราชกับสงขลาเกี่ยวกับการดูแลหัวเมืองยุทธศาสตร์อยู่บ่อย ๆ ดังตัวอย่าง เช่น

เมืองตรัง เป็นเมืองยุทธศาสตร์ เป็นฐานทัพเรือทางฝั่งทะเลตะวันตก ควบคุมการปฏิบัติงานทางทหารแถบไทรบุรีและป้องกันพม่ารุกรานทางด้าตะวันตก โดยปรกติจะขึ้นกับนครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงไม่ไว้ว่างใจเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงให้ตรังขึ้นกับกรุงเทพฯ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงเห็นว่าเพื่อความเหมาะสมในการปฏิบัติราชการ จึงโปรดฯให้ตรังขึ้นกับสงขลา⁽⁹⁾ ต่อมาเจ้าพระยาสงขลา(บุญฮุย)ถึงแก่อนิจกรรม จึงโปรดฯให้ตรังย้ายไปขึ้นกับนครศรีธรรมราช เพราะทรงเชื่อมั่นในความสามารถของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และอีกประการหนึ่งเป็นความเหมาะสมทางด้านยุทธศาสตร์ เพื่อนครศรีธรรมราชจะได้ใช้ตรังเป็นฐานทัพเรือในการควบคุมดูแลไทรบุรีและป้องกันพม่ายกทัพมารุกรานกลาง ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของนครศรีธรรมราชเช่นเดียวกัน ดังปรากฏในจดหมายเหตุนั้นรัชกาลที่ 2 เมื่อปี พ.ศ.2354 ความตอนหนึ่งระบุว่า...

"บัดนี้หลวงฤทธิสงครามผู้ว่าราชการเมืองตรังกูราก็ตายแล้ว ฝ่ายเจ้าพระยาสงขลาซึ่งเป็นผู้นำผู้ว่าได้ว่ากล่าวถึงแก่อนิจกรรม ครั้นจะให้เมืองตรังกูรารับขึ้นแก่สงขลาต่อไป ฝ่ายเมืองนครหาบ้ที่ตั้งเป็นกำลังราชการฝ่ายตะวันตกไม่.....และเมืองตรังกูรานั้นเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองนครมาแต่ก่อน ให้ยกเอาเมืองตรังกูรากลั้บมาขึ้นกับเมืองนครตามเดิม...."(10)

กลาง ในปี 2328 พม่าได้ยกทัพใหญ่โจมตีภาคใต้ กองทัพพม่าสามารถยึดเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้หลายเมืองรวมทั้งนครศรีธรรมราชด้วย แสดงให้เห็นถึงความบกพร่องและความอ่อนแอของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (พัฒน์) อย่างไรก็ตามกลางสามารถยืนหยัดต่อต้านพม่าโดยไม่เสียเมือง ต่อมาในปี พ.ศ.2352 พม่ายกทัพมาตีทางภาคใต้อีกครั้งสามารถยึดกลางไว้ได้ ต่อมาพระหริรักษ์ภูเบศร์ (น้อย) ได้ยกทัพไปยึดเมืองกลางกลับคืนมาในปี พ.ศ.2354 แสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระหริรักษ์ภูเบศร์ รัชกาลที่ 2 จึงโปรดฯให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และทรงมอบอำนาจหน้าที่ให้ดูแลเมืองกลางด้วย เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ฟื้นฟูเมืองกลางซึ่งเสียหายย่อยยับจากศึกสงครามกับพม่าให้รุ่งเรืองขึ้นมาใหม่อีก(11)

กลันตัน แต่เดิมกลันตันอยู่ภายใต้การควบคุมของตรังกานู และตรังกานูก็อยู่ภายใต้การดูแลของสงขลาอีกทอดหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ.2351 เจ้าเมืองตรังกานูกับเจ้าเมืองยี่หรงได้ร่วมมือกับโจรสลัดก่อการกบฏ ยกทัพไปตีสงขลา เจ้าเมืองสงขลา(บุญชู) สู้ไม่ได้และขอความช่วยเหลือไปทางกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯต้องยกทัพมาช่วยจึงปราบกบฏตรังกานูได้สำเร็จ(12) ส่วนกลันตันซึ่งไม่เคยร่วมมือกับตรังกานูในการกบฏครั้งนี้ไม่พอใจที่อยู่ใต้อาณาของตรังกานู จึงมีใบบอกมายังพระยาสงขลา (จ๋อง) ขอรื้อตรงต่อกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2357 พระยาสงขลาไม่เห็นด้วยพระยากลันตันจึงมีหนังสือขอความสนับสนุนจากพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) พระยานครศรีธรรมราช(น้อย)จึงกราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเห็นด้วยกับความต้องการของพระยากลันตัน และเพื่อเป็นการลดอำนาจของตรังกานูอีกด้วย จึงทรงโปรดฯให้กลันตันขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ และให้นครศรีธรรมราชดูแลกลันตันอีกเมืองหนึ่งเมื่อปี พ.ศ.2357(13)จะเห็นได้ว่ารัชกาลที่ 2 ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความสามารถของเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย) จึงทรงโปรดลดอำนาจของสงขลาและเพิ่มความรับผิดชอบให้แก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) มากขึ้น

นครศรีธรรมราชนอกจากจะทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองมลายูคือไทรบุรีกับกลันตันแล้วยังต้องคอยตรวจสอบหรือตักเตือนหากหัวเมืองทั้งสองล่าช้าในการส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปถวายที่กรุงเทพฯ สำหรับธรรมเนียมการถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองของหัวเมืองมลายูต่อกรุงเทพฯนั้น จะต้องยกขบวนเดินทางไปยังเมืองที่ท้าวหน้าที่อยู่แล ดังเช่น ไทรบุรีและกลันตันจะต้องยกขบวนต้นไม้เงินต้นไม้ทองพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปยังนครศรีธรรมราช จากนั้นนครศรีธรรมราชก็จะป็นผู้นำไปถวายที่กรุงเทพฯอีกทอดหนึ่ง (14)

ในฐานะที่นครศรีธรรมราชเป็นผู้ดูแลหัวเมืองมลายูทั้งสองเมืองดังกล่าว ดังนั้นหน้าที่ของนครศรีธรรมราชอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อเจ้าเมืองมลายูเกิดว่างลง เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจะต้องท้าวหน้าที่พิจารณาหาผู้เหมาะสมที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองคนใหม่ เมื่อหาผู้ที่เหมาะสมเรียบร้อยแล้ว นครศรีธรรมราชจะได้กราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพฯ เพื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองมลายูต่อไป(15)

ด้วยหลักการดังกล่าว เจ้าเมืองมลายูจึงมักจะเกรงใจเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและสงขลาซึ่งเป็นผู้ควบคุมและดูแลตน ซึ่งโดยปรกติแล้วพวกเขาจะไม่แข็งข้อ ยกเว้นแต่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและสงขลาจะแสดงความอ่อนแอให้ปรากฏเด่นชัด

สงขลา แต่เดิมสงขลาเป็นเมืองเล็ก ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงโปรดฯให้สงขลาไปขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 1 ช่วงระหว่างปี พ.ศ.2327-2334 โปรดฯให้สงขลากลับไปขึ้นกับนครศรีธรรมราชอีก ด้วยเหตุนครศรีธรรมราชกับสงขลามีความขัดแย้งกันอยู่บ่อย ๆ ประกอบกับนครศรีธรรมราชไม่เข้มแข็งพอที่จะควบคุมสถานการณ์ในภาคใต้และหัวเมืองมลายูได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชโองบายที่จะสนับสนุนให้สงขลามีความเข้มแข็ง เป็นหลักในการควบคุมสถานการณ์ภาคใต้และหัวเมืองมลายูเช่นเดียวกับนครศรีธรรมราช จึงโปรดฯให้สงขลาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2334 เป็นต้นไป

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินนโยบายเช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 1 คือสนับสนุนให้สงขลาเข้มแข็ง มอบอำนาจหน้าที่แก่สงขลาเช่นเดียวกับนครศรีธรรมราช

หน้าที่ของสงขลา หน้าที่ของสงขลามีลักษณะคล้าย ๆ กับหน้าที่นครศรีธรรมราชในเรื่องการบริหารราชการแผ่นดิน ควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยในหัวเมืองที่ตนรับผิดชอบ การตระเตรียมกำลังพลและยุทธปัจจัยต่าง ๆ เพื่อสู้รบกับข้าศึก ฯลฯ ในส่วนที่สงขลาได้รับมอบหน้าที่แตกต่างไปจากนครศรีธรรมราช สรุปได้ดังนี้

เมืองที่อยู่ภายใต้การดูแลของสงขลา ในสมัยรัชกาลที่ 2 ขอบเขตของหัวเมืองที่อยู่ภายใต้การดูแลของสงขลาเริ่มลดลง เนื่องจากรัชกาลที่ 2 ทรงมีพระบรมราชโองบายเพิ่มอำนาจให้แก่นครศรีธรรมราช เมืองที่สงขลาดูแลได้แก่ จะนะ เทพา สทิงพระ รัตภูมิ หัวเมืองปัตตานีทั้ง 7 เมือง ตรังกามู สดูล ละงู ฯลฯ รวมเมืองที่ประชากรเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ 4 เมือง และประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูส่วนใหญ่ 17 เมือง (16)

จะเห็นว่า แม้สงขลาจะทำหน้าที่ดูแลเมืองต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 2 ลดน้อยลงก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นการลดอำนาจของสงขลาอย่างรวดเร็ว ยังคงเป็นลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไปตามความเหมาะสม เพราะทางกรุงเทพฯยังเห็นความสำคัญของสงขลาเหมือนเดิม (17)

1.3 เสริมสร้างความเข้มแข็งและอำนาจแก่นนครศรีธรรมราชและสงขลาเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่

เพื่อให้นักนครศรีธรรมราชและสงขลา สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างเข้มแข็งในฐานะเป็นหัวเมืองหลักในการสร้างความมั่นคงแก่ภาคใต้และหัวเมืองมลายู รัฐบาลที่กรุงเทพฯจึงดำเนินนโยบายเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่นนครศรีธรรมราชและสงขลา สรุปได้ดังนี้

นครศรีธรรมราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงวางพระราชหฤทัยและทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ในการบริหารราชการ ทั้งนี้เพราะสาเหตุต่าง ๆ คือ

1 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช(น้อย) มีความสัมพันธ์อันสนิทกับกรมหมื่นศักดิพลเสนย์ เสนาบดีว่าการกลาโหมซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) และทำหน้าที่ในการดูแลหัวเมืองในภาคใต้ด้วย จึงมอบความไว้วางใจให้แก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) และสนับสนุนอย่างเต็มที่ในการขยายอาณาจากภาคใต้และหัวเมืองมลายู (18)

2 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช(น้อย) เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถหลายประการ เช่น ทางด้านการค้าและการต่อเรือ ช่วยให้การมพระคลังท้าวรายได้ในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงชมเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย) ว่า เป็นผู้รู้จักวินิจฉัยวิเคราะห์ อะไรดี อะไรไม่ดี จึงวางพระทัยเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) อยู่มาก (19)

ร.อ. เจมส์ โลว์ ได้เขียนบันทึกยกย่องเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย)ว่า เป็นบุตรของพระยาตากอันเกิดจากพระสนม และพระยาตากทรงยกสนมองค์นี้ให้เป็นภรรยาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองผู้นี้ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2358 บุตรชายจึงได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แทน เจ้านครศรีธรรมราชคนนี้เป็นคนเฉลียวฉลาดว่องไว กล้าหาญ และทะเยอทะยาน (20)

เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ยังมีความสามารถทางด้านการเจรจากับต่างประเทศ ดังเช่น การเจรจากับอังกฤษ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถึงกับทรงยกย่องว่า "นับถือกันเป็นพระเจ้าแผ่นดินรอง เป็นผู้ได้รับอำนาจทางหนังสือสัญญาอังกฤษ" (21)

3 มอบอำนาจเด็ดขาดในการป้องกันและรักษาเมืองทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้ โดยเฉพาะได้รับความเสียหายย่อยยับจากการที่พม่าได้ยกทัพมาโจมตีในปี 2352 ให้เจ้านครศรีธรรมราช(น้อย) ซึ่งได้รวบรวมชาวเมืองกลางและหัวเมืองตะวันตก คือเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ไบรวังไว้ที่เมืองพังงาและทำหน้าที่ดูแลปกป้องให้ปลอดภัยจากการรุกรานของพม่าด้วย

4 มอบอำนาจเด็ดขาดให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ทำหน้าที่ควบคุมดูแลไพร่พลมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชทานเพิ่มยศให้แก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) การมอบอำนาจให้แก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) นับตั้งแต่ปี 2365 เป็นต้นไป มีฐานะเทียบเท่าผู้สำเร็จราชการไพร่พล

คือ ทาหน้าทีกากับ ตรวจสอบ จัดการปกครอง เก็บภาษีส่งไปกรุงเทพฯอีกด้วย(22) การที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย)ได้รับมอบอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมดูแลหัวเมืองมลายู จึงทำให้เจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย) สร้างผลงานที่เด่น ๆ 2 ประการ คือ

1.ติดต่ोजेरจากับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ จนในที่สุดบริษัทอังกฤษยอมรับว่า ไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทย

2.ปราบกบฏไทรบุรี 2 ครั้ง และสามารถรักษาไทรบุรีไว้ได้

นอกจากนั้นทางกรุงเทพฯซึ่งมอบหมายให้ขยายอำนาจไปยังเบร์คอีกด้วย เบร์คยอมอยู่ใต้อำนาจของไทย จนถึงปี พ.ศ.2369 ไทยจึงยอมให้เบร์คเป็นอิสระ และอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษ เพื่อหลีกเลี่ยงการปะจันหน้ากับอังกฤษ(23)

แม้ว่าทางกรุงเทพฯจะมอบอำนาจให้เจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย)มีอำนาจในการดำเนินการควบคุมดูแลไทรบุรีอย่างเต็มที่แต่ทางกรุงเทพฯก็ยังเป็นห่วงว่าเจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย) จะใช้อำนาจมากเกินไป จนเกิดการปะทะกับอังกฤษได้ เพื่อป้องกันมิให้เกิดเหตุร้ายดังกล่าว รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงมอบหมายให้ขุนนางชั้นสูง 2 คน คือพระยาสุระเสนาและพระยาพิชัยสงคราม พร้อมด้วยขุนนางชั้นรองอีก 40 คน เดินทางไปขึ้นครศรีธรรมราช เพื่อทาหน้าทีช่วยเหลือเจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย) ในการบริหารปกครองบ้านเมือง(24)

การที่กรุงเทพฯส่งขุนนางระดับสูงไปช่วยงานเจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย)นั้น ก็เพื่อเป็นหูเป็นตาคอยยับยั้งมิให้เจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช (น้อย) กระทำการรุนแรงเกินขอบเขต เนื่องจากเจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย)เป็นคนใจร้อนและชอบความเด็ดขาด อาจเกิดผลพลั้งถึงขึ้นเสียสัมพันธไมตรีกับอังกฤษได้ อีกอย่างหนึ่งเจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช(น้อย)มักจะปราบกบฏไทรบุรีอย่างรุนแรงเกินความจำเป็น ซึ่งจะมีผลทำให้ชาวไทรบุรีและชาวมลายูเกลียดชังรัฐบาลไทย น่าจะเป็นการเสียหายต่อการปกครอง เรื่องนี้ทางรัฐบาลที่กรุงเทพฯก็เป็นห่วงอยู่มาก แม้ว่าจะมอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองหัวเมืองมลายูแก่เจ้าพระยาฯนครศรีธรรมราช (น้อย) ไปแล้วก็ตาม

สงขลา รัฐบาลได้เสริมสร้างความเข้มแข็งแก่สงขลาเพื่อเป็นหลักในการปกครองดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ดังนี้

1.ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2354 สั่งให้หัวเมืองมลายู 2 เมือง คือ ตรังตานูและหนองจิก ที่ต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปถวายที่กรุงเทพฯจะต้องส่งไปที่สงขลา ก่อน จากนั้นเจ้าเมืองสงขลา ก็จะตั้งคณะกรรมการนำเครื่องถวายเป็นดั่งกล่าวเดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อถวาย

ความจงรักภักดีต่อไป (25) การที่กำหนดให้ตรึงกางเขนและท่อนจิกถายต้นไม้เงินต้นไม้ทองพร้อมเครื่องราชบรรณาการผ่านสงขลา ก็เพื่อให้หัวเมืองมลายูทั้งสองเมืองนั้นจำได้เลยว่า เจ้าเมืองสงขลาเป็นผู้บังคับบัญชาของเมืองทั้งสอง ซึ่งพวกเขาจะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม

2. รัฐบาลจัดสร้างป้อมปราการแก่สงขลา ในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่ตั้งของเมืองสงขลาอยู่ที่บ้านแหลมสน ซึ่งอยู่บริเวณปากแม่น้ำ ชำศึกอาจจะยกทัพเรือเข้ามาโจมตีได้โดยง่าย ทางรัฐบาลจึงลงมือสร้างป้อมพร้อมทั้งติดตั้งปืนใหญ่ประจำป้อมตรงปากแม่น้ำ เพื่อป้องกันข้าศึกยกทัพเรือเข้าโจมตี เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่สงขลาทางด้านการทหาร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงได้ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ที่ตำบลบ่อยาง (26)

3. โปรดให้แบ่งแยกเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง เพื่อให้แต่ละเมืองมีความเข้มแข็งเหนือกว่าสงขลาในฐานะเป็นผู้ดูแล เนื่องจากปัตตานีเป็นเมืองใหญ่มีประชากรมากกว่าสงขลา ปัตตานีก่อกบฏครั้งใดก็มักจะยกทัพไปตีสงขลา สงขลาสู้ไม่ได้ก็ด้วยสาเหตุดังกล่าว ดังนั้นการแยกสลายความเข้มแข็งของปัตตานี จึงเท่ากับเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สงขลานั้นเอง

เกี่ยวกับการแบ่งแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ตอนหนึ่งว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดฯ ให้แบ่งแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง ซึ่งขัดกับหลักฐานบางประการที่ระบุว่า ได้มีการแบ่งแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้วิจัยขออธิบายมูลเหตุของความขัดแย้งทางหลักฐาน ดังนี้

พงศาวดารสงขลาระบุไว้ในปี พ.ศ. 2338 หมายกัณฑ์มาตีกลาง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพยกทัพออกจากกรุงเทพฯ ไปสมทบกับทัพสงขลาและทัพพัทลุงขับไล่พม่าออกจากกลางได้สำเร็จ พอตีเมืองยี่หรี่งก่อกบฏ กองทัพที่ยกไปปราบพม่าจึงต้องยกไปปราบยี่หรี่ง เมื่อปราบเสร็จจึงแยกปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง ข้อความในพงศาวดารสงขลาบอกว่า

"...จึงได้แยกเมืองปัตตานีเป็น 7 หัวเมือง ตามพระบรมราชานุญาต ด้วยเหตุเมืองตานีเมืองเดียวมีกำลังมาก เมืองสงขลามีกำลังน้อย แล้วแต่งตั้งให้นายพ่าย ทหารเอกเมืองสงขลาเป็นผู้ว่าราชการเมืองยี่หรี่ง จัดราชการแยกเมืองตานีอยู่ 6 เดือน..." (27) แล้วจากนั้นเหตุการณ์ในหัวเมืองมลายูสงบสุขไปได้ 2 ปี

สมเด็จพระยาคลังราชานุภาพทรงพระวิจารณ์คล้อยตามข้อมูลของพงศาวดารสงขลา

ส่วนหลักฐานในพงศาวดารปัตตานี กล่าวไว้ว่า พระยาปัตตานี(พ่าย) ได้รายงานไปยังเจ้าเมืองสงขลาว่า ขณะนั้นในเขตปัตตานีเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม ปราปรามไม่สำเร็จ พระยาสงขลา(เกียนจ้อง)จึงรายงานไปยังรัฐบาลที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดเกล้าฯให้พระยาอภัยสงครามกับพระยาสงขลา(เกียนจ้อง)ออกไปแยกเมืองปัตตานีเป็น 7 เมือง คือ ปัตตานี ยะหริ่ง สายบุรี หนองจิก รามันห์ ระแงะ ยะลา

นอกจากนั้นในพงศาวดารปัตตานียังอธิบายละเอียดเกี่ยวกับอาณาเขตของเมืองทั้ง 7 ว่ามีอาณาเขตกว้างใหญ่แค่ไหน เขตติดต่อจดกับแม่น้ำลำคลอง ภูเขา ทะเล ห้วยหนอง ตำบล หมู่บ้านใดบ้าง(28)

พงศาวดารยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งเจ้าเมืองทั้ง 7 หัวเมือง ซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวมลายู โดยพระยาสงขลา(เกียนจ้อง)เป็นผู้กราบบังคมทูลรายชื่อไปยังกรุงเทพฯเพื่อขอพระราชทานโปรดเกล้าแต่งตั้งอีกด้วย(29)

นอกจากหลักฐานพงศาวดารปัตตานีระบุนิการแบ่งแยกเมืองปัตตานีเป็น 7 เมืองในสมัยรัชกาลที่ 2 แล้ว ยังมีจดหมายเหตุอื่น ๆ ระบุนิการความหมายของเมืองปัตตานี เช่น

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ได้กล่าวถึงการแบ่งแยกเมืองปัตตานีไว้ว่า

"...ในแผ่นดินสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในราวจุลศักราช 1172 ปีมะเมียโทศก เจ้าพระยาสงขลา(บุญฮุย) ถึงแก่สัณกรรม พระยาปัตตานี(ขวัญชัย) ก็ถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดให้หลวงวิเศษสุนทร(จ้อง) เป็นพระยาวิเศษภักดีสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองสงขลา และนายพ่าย(น้อง)เป็นพระยาปัตตานีต่อมา พระยาปัตตานี (พ่าย) ว่าราชการเมืองปัตตานีไม่เรียบร้อยได้เกิดโจรผู้ร้ายและจลาจลขึ้นในบ้านเมืองชุกชุม จึงได้เฝ้าให้พระยาอภัยสงครามเป็นข้าหลวง พร้อมด้วยพระยาสงขลา (จ้อง) ลงไปจัดแยกเมืองออกเป็น 7 เมือง ในระหว่าง จ.ศ.1172 ถึง 1179 จะเป็นปีใดไม่ทราบแน่ ...30

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 อ้างคำให้การของเฒ่าหิสุตาอายุ 81 ปีคำให้การที่หอพระที่นั่งพระยารามเมื่อปี พ.ศ.2426 มีข้อความดังนี้

"...ครึ่งข้าพเจ้าได้ 13 ปี ข้าพระพุทธเจ้าจากความได้ ระบูปกหล้นพระยาตานีเป็น กระบถ กองทัพหลวงยกออกมาจับระบูปกหล้นเข้าไปกรุงเทพฯ คนไทยชื่อ กังชา เดิมอยู่ที่เมือง สงขลา ออกมาเป็นพระยาตานี ได้บังคับเขตแดนมาทุกตำบล ได้ส่งเครื่องราชบรรณาการทูลเกล้า ถวายต่อมา พระยาตานีกังชาถึงอนิจกรรมมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาให้ข้าหลวงพาพระยาสงขลาที่สองออกมาแยกเขตแดนเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัว เมือง..."³¹

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหลักฐานแบ่งแยกหัวเมืองปัตตานี ออกเป็น 7 หัวเมืองว่าได้เกิดขึ้นสมัยใดกันแน่ น่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป สำหรับความเห็นของผู้วิจัยนั้นน่าจะเกิดขึ้นใน สมัยรัชกาลที่ 2 มากกว่า เพราะมีหลักฐานที่ค่อนข้างจะแน่ชัด

ความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ของสงขลา แม้ว่ารัฐบาลจะตั้งความหวังไว้มากว่า สงขลาจะช่วยเหลือรัฐบาลในการควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายูได้คือพอสมควร แต่ผลปรากฏว่าการทำหน้าที่ของสงขลาในสมัยรัชกาลที่ 2 ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้ เพราะเจ้าเมืองสงขลาขาดความเข้มแข็ง ขาดประสิทธิภาพในการบริหารราชการ และที่สำคัญ ก็คือ ขาดบารมีในการที่จะสั่งการให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เป็นผลทำให้รัฐบาลหันไปเพิ่มความสำคัญให้แก่ นครศรีธรรมราช ซึ่งเจ้าเมืองคือเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า

เจ้าเมืองสงขลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงคาดหวังในการบริหาร งานของเจ้าเมืองก็คือ พระยาสงขลา (เซ่ง) ซึ่งปฏิบัติหน้าที่บกพร่องในเรื่องไม่สนองนโยบาย ของรัฐบาลเกี่ยวกับการที่รัฐบาลสั่งให้หัวเมืองสำคัญภาคใต้เตรียมกำลังพลให้พร้อมโดย เฉพาะในเรื่องสัณเภาไฟรพล

ในปี พ.ศ. 2363 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระยาสุรเสนา พระยาพิชัยสงครามออกไปลักเลขในหัวเมืองปักชำใต้ ปรากฏว่าสงขลาไม่ยอมส่งพรหมมาให้นางที่มาจากกรุงเทพฯ ได้ลักเลข ซึ่งถือว่าเป็นความบกพร่องอย่างร้ายแรง ในขณะที่นครศรีธรรมราชได้ปฏิบัติตามพระราชโองการ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถึงกับ
 เรื่องนี้ ในจดหมายเหตุนั้นว่า

"...พระโองการตรัสเคืองแก่พระยาสงขลาว่าข้าหลวงออกไปอยู่แขกไทยก็ไม่ชำระส่งให้แล้ว ว่าไปที่สทูนจัดแจงกรมการคนคาห้อยชำระกับข้าหลวงก็หาไม่แล้วไม่เกรง เมื่อเจ้าของบ้านไม่พอใจด้วยจะได้ที่ไหน จนให้ข้าหลวงไปเที่ยวหาเอาแล้ว จะกลับมาว่าข้าหลวงไปทำให้นคนแตกตื่นหนีไปเสียเป็นอย่างนี้ ถ้ามีราชการทัพศึกจะมีเสียราชการไปหรือที่จะไปเป็นเจ้า บ้านเจ้าเมืองไปนั้นไหนจะเป็นไปได้เอาตัวเข้ามาไว้ ณ กรุงเสีย ใครเห็นก็ให้เล่า แต่พระโองการตรัสเคืองแก่พญาสงขลาอยู่เป็นมาก..." (32)

ความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ราชการของเจ้าเมืองสงขลาที่ปรากฏให้เห็นในเรื่องสำคัญ ๆ เช่น

ก. ไม่มีความสามารถในการแก้ปัญหาวาทะหว่างเจ้าเมืองมลายู ดังเช่น เจ้าเมืองยะหริ่งกับเจ้าเมืองสายบุรีทะเลาะวิวาทกันเมื่อปีพ.ศ. 2356 พระยาสงขลา(จ้อง)ไม่มีความสามารถที่จะแก้ไขทั้งๆที่เป็นความรับผิดชอบของตนโดยตรง ถึงกับกราบบังคมทูลไปที่กรุงเทพ รัฐบาลจึงต้องขอให้นครศรีธรรมราชช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วย ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งระบุว่า

"...แขกเมืองยี่หริ่ง สายบุรี วิวาทกัน พระยาสุริยสมบัติ พระยาสงขลาได้มีหนังสือแต่งให้หลวงเทพเสนา หลวงสัสดี ขุนวิเศษพาที่ออกไปว่ากล่าวครั้งหนึ่งแล้ว พระยามนาราชหลวงนิยุก (เมืองยี่หริ่ง) ก็ไม่ฟัง...พระยาสงขลาจึงให้หลวงศรีประจักษ์ หากคนมีชื่อออกไปว่ากล่าวอีก ยังหากกลับมาไม่...ได้มีตราออกมาถึงพระยาสุรสงครามฉบับหนึ่งด้วยแจ้งอยู่แล้วให้พระยานครแต่งกรมการที่มีสติปัญญาไปด้วย พระยาสุรสงครามจะได้ช่วยว่ากล่าวทั้งสองฝ่ายอย่าให้เป็นอริวิวาทกันสืบไป..." (33)

ข. ขาดความสามารถในการปราบโจรสลัด พวกโจรสลัดชาวมลายูมักคอยปล้นสงขลาอยู่เสมอ เพราะสงขลาอยู่ใกล้ทะเล ใกล้หัวเมืองมลายูและร่ำรวยจากการค้า พวกสลัดได้เข้าปล้นสงขลาเมื่อปีพ.ศ. 2334 และในปีพ.ศ. 2354 หลังจากนั้นพวกสลัดมลายูได้แบ่งกำลังออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ กระจายกันออกปล้นตามจุดต่าง ๆ บริเวณสงขลา นครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา ชุมพร (34)

สงขลา มักจะถูกทางรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ติเตียนอยู่เสมอ เพราะไม่สามารถปราบ
โจรสลัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. พระบรมราชโบาย ในการแก้ไขปัญหาคัดแย้งของหน่วยราชการไทยและหัว เมืองมลายู

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานและข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับปัญหาการสร้าง
ความมั่นคงทางการเมือง การปกครองในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูนั้น ผู้วิจัยยอมรับว่า
ปัญหาที่บั่นทอนความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูนั้นคือปัญหาความแตกแยกแตกสามัคคี
ในระหว่างเจ้าเมืองต่างๆ ในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูจนก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรง
เป็นต้นว่าเปิดโอกาสให้พม่ารุกรานหัวเมืองภาคใต้และการก่อกบฏของหัวเมืองมลายู ซึ่งกลายเป็น
ภาระอันหนักอึ้งของรัฐบาล ที่กรุงเทพฯ ต้องแก้ไขอยู่ตลอดเวลา แต่ไม่อาจประสบความสำเร็จได้
อย่างสมบูรณ์ ดังที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายวิเคราะห์ถึงข้อมูลเหตุแห่งปัญหาและการแก้ไขปัญหามาตามประ
เด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

ก. ปัญหาความขัดแย้งของหัวเมืองในภาคใต้ของไทยด้วยกัน

ข. ปัญหาการปกครองหัวเมืองมลายูและความพยายามแก้ไขปัญหามาตาม

ก. ปัญหาความขัดแย้งของหัวเมืองในภาคใต้ของไทยด้วยกัน

แม้ว่า รัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีความประสงค์จะให้สงขลาและนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมือง
หลักในการดูแลคุ้มครองหัวเมืองเล็กๆ ในภาคใต้ และ หัวเมืองมลายู โดยการแบ่งแยกหน้าที่กัน
อย่างชัดเจนที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว แต่ในทางปฏิบัติรัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีนโยบายที่จะให้สงขลาและ
นครศรีธรรมราชได้ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด เพื่อรวมกำลังกันแก้ไขปัญหามาตามที่เกิดขึ้นรุนแรง
เช่นกรณี พม่ารุกราน หรือหัวเมืองมลายูก่อกบฏ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยปัญหาความขัดแย้งระหว่าง สงขลา กับ
นครศรีธรรมราชก็ยังคงมีต่อไป แม้ว่ารัฐบาลที่กรุงเทพฯ พยายามที่จะแก้ไขปัญหามาตาม สาเหตุ
แห่งการขัดแย้งระหว่างสองเมือง ดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. เกิดจากความอิจฉาริษยากันระหว่างเจ้าเมืองสงขลา กับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช
ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้อีกฝ่ายมีผลงานดีกว่าตน จึงได้ใช้วิธีฟ้องร้องไปยังรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ว่าอีก
ฝ่ายหนึ่งทำงานบกพร่องหรือประพฤติตนไม่เหมาะสม ดังตัวอย่างเช่น

ในปี พ.ศ. 2355 ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งพระศรีสุริยา ... ลงมาเกณฑ์เลกที่เมือง นครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ผลปรากฏว่าการเกณฑ์เลก จากสงขลาได้น้อยมาก เจ้าเมืองสงขลาฟ้องร้องว่าเป็นเพราะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ชักชวนพวกไพร่หนีไปอยู่นครศรีธรรมราช ทำให้ไพร่ของสงขลาได้น้อยลง (35)

2. แบ่งขันกันขยายอาณาเขต ต่างฝ่ายต่างต้องการมีอาณาเขตปกครองดูแลหัวเมืองต่างๆ ให้มากเพื่อเสริมสร้างบารมีและผลประโยชน์แก่เจ้าเมือง จนนำไปสู่ความขัดแย้งกัน ดังตัวอย่าง เช่น นครศรีธรรมราช กับ สงขลา ต่างฝ่ายต่างพยายามเข้าไปปกครองดูแลพัทลุง เมื่อพัทลุงอยู่ภายใต้การดูแลของนครศรีธรรมราช เจ้านครศรีธรรมราชก็พยายามขัดขวางไม่ให้ราษฎรไปค้าขายที่สงขลา ผลก็คือทำให้ชาวสงขลาเดือดร้อนไปด้วยเพราะขาดแคลนอาหารที่จะบริโภค ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2371 และ พ.ศ. 2376 พัทลุงขาดแคลนข้าวที่จะบริโภคอย่างรุนแรง ทำให้ราษฎรได้รับความอดอยาก ถึงกับต้องขอซื้อข้าวจากกรุงเทพฯ และอพยพหนีออกจากพัทลุง (36)

3. ปัญหาที่เกิดจากการหนีทหารของพวกเลก โดยเฉพาะจากหัวเมืองหลัก ที่ทำหน้าที่ปราบกบฏมาลาญ คือ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง จึงต้องมีการเกณฑ์เลกในหัวเมืองดังกล่าวอยู่บ่อยๆ เพื่อเตรียมกำลังไว้ให้พร้อม แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ เมื่อมีการเกณฑ์เลกในหัวเมืองหนึ่ง พวกเลกก็จะหลบหนีไปอยู่อีก 2 เมือง เมื่อเกณฑ์เสร็จแล้วก็จะอพยพกลับมา จึงเกิดการอพยพหนีวนเวียนกันอยู่ใน 3 หัวเมืองดังกล่าว เจ้าเมืองทั้ง 3 ไม่เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง แต่กลับไปกล่าวหาว่า เจ้าเมืองอีกเมืองหนึ่งชักชวนราษฎรของตนให้หลบหนีไปอยู่ในเมืองของเจ้าเมืองผู้นั้น (37) ทำให้การเกณฑ์เลกของตนได้น้อย และยังถูกทางกรุงเทพฯ ตาหนัว่าทำงานบกพร่องอีกด้วย

รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงแก้ไขปัญหานี้โดยการส่งข้าหลวงออกไปสัก.. เลกที่หัวเมืองเสียเอง ดังเช่นในปี พ.ศ. 2354 รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้ส่งข้าหลวงไปสัก.. เลกที่หัวเมืองภาคใต้ (38)

4. เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาไม่ชอบหน้ากันเพราะ ความรู้สึกที่สืบทอดมาจากสายเลือด อันเนื่องมาจากบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่า ตายาย จนมาถึงรุ่นพ่อทะเลาะวิวาทกันเรื่อยมา จึงเกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์เรื่อยมาจนถึงรุ่นลูกหลานทั้งที่ไม่มีสาเหตุจะต้องโกรธเคือง ความรู้สึกดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความร่วมมือกันปราบกบฏหัวเมืองมาลาญ คือต่างฝ่ายต่างเกี่ยงกันทำหน้าที่ ทำให้พวกกบฏไม่เกรงกลัวและขยายการลุกลามไปยังเมืองอื่นๆ

5. นโยบายของรัฐบาลที่กรุงเทพมหานครไม่แน่นอนในเรื่องการมอบอำนาจและหน้าที่ให้แก่นครศรีธรรมราชและสงขลา ในการควบคุมดูแลหัวเมืองชาวไทยในภาคใต้และหัวเมืองมลายู คือมีการสลับเปลี่ยนความรับผิดชอบกันอยู่บ่อยๆ ทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกในบรรดาหัวเมืองดังกล่าว คือกรมการเมืองบางกลุ่มเป็นพวกเจ้าเมืองสงขลา บางกลุ่มเป็นพวกเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดการขัดแย้งกันและลุกลามไปจนถึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาซึ่งสนับสนุนกลุ่มที่นิยมตน

6. ขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลา โดยเฉพาะเรื่องการค้าขายและการเก็บภาษี ดังปรากฏในหลักฐานบันทึกของเจมส์ โลว์ ซึ่งได้บันทึกในเรื่องนี้บอกว่า ครั้งหนึ่งเจ้าเมืองสงขลา กับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชทะเลาะกันใหญ่โต เนื่องจากเจ้าเมืองสงขลาเก็บผลประโยชน์เกินกว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้อนุมัติยังผลให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสั่งจับเจ้าเมืองสงขลาขังกรงเหล็ก และส่งตัวไปยังกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ จึงส่งลงโทษโดยลดขังไป 2-3 ชั้น เจ้าเมืองสงขลาผู้นั้น จึงหาทางแก้แค้น โดยฟ้องร้องว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชปราบกบฏไพร่อย่างทารุณโหดร้ายเกินเหตุ เป็นผลทำให้รัฐบาลทางกรุงเทพฯ ถึงกับส่งกรมมาธิการไปสอบสวนที่เมืองไทรบุรี (39)

จากปัญหาทะเลาะวิวาทแตกความสามัคคีกันหมู่เจ้าเมืองในหัวเมืองภาคใต้ก่อให้เกิดผลเสียหายนับตั้งแต่นั้นมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราชโองบายแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ทรงใช้วิธีการไกล่เกลี่ยให้เจ้าเมืองมาปรองดองกัน ทรงใช้วิธีการนี้บ่อยๆ หากเห็นว่าปัญหาความขัดแย้งไม่เป็นเรื่องรุนแรงมากนัก ส่วนใหญ่มักเป็นปัญหามาจากการฟ้องร้องกล่าวโทษซึ่งกันและกัน

2. ทรงใช้วิธีการสอบสวนลงโทษ ถ้าหากพบว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบกพร่องในหน้าที่อย่างชัดเจน การลงโทษหนักเบาอย่างไรจะดำเนินไปตามขั้นตอนตามความหนักเบาของการกระทำผิดนั้นๆ

3. ทรงป้องกันมิให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองต่างๆ โดยเฉพาะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลาด้วยวิธีการหลายวิธี เช่น

3.1 พิจารณาจากความเป็นเพื่อนกันระหว่างเจ้าเมืองทั้งสองนอกเหนือไปจากความสามารถเฉพาะตัวแล้ว ถ้าหากเจ้าเมืองสงขลา กับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเพื่อนกันแล้ว

จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งลดลงไปมาก ดังนั้นในการแต่งตั้งเจ้าเมืองทั้งสองจึงพิจารณาจากเหตุผลนี้ด้วย

3.2 สนับสนุนให้เจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์จากกรุงเทพฯ ได้สมรสกับเจ้านายทางหัวเมืองเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกรุงเทพฯ หากเจ้าเมืองมีเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงแล้ว จะทรงมีบารมีเป็นที่ยอมรับของเจ้าเมืองอื่นๆ และที่สำคัญคือ เจ้าเมืองที่มาจากเชื้อพระวงศ์จะจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวสามารถปฏิบัติหน้าที่ราชการสนองพระบรมราชโบายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้อย่างแน่นอน ดังเช่นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงรับเอาบุตรและธิดาของเจ้าเมืองทางใต้เข้ามารับราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน จำนวนมากและกรณีที่ถูกมมารดา ^{เจ้า}บุญจันทร์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระราชมารดาของกรมหมื่นศักดิพลเสพย์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ นั้นเป็นธิดาของเจ้าพระยาณรงค์ไชยสงครามราช (พัฒน์) ดังนั้นกรมหมื่นศักดิพลเสพย์จึงเป็นหลานเจ้าพระยาณรงค์ไชยสงครามราช (พัฒน์) และคุณหญิงอื่น ซึ่งเป็นมารยาของเจ้าพระยาณรงค์ไชยสงครามราช (น้อย) ก็มาจากราชินิกุลบางช้าง(40) นอกจากนั้นพระชายาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช มีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าพระยาณรงค์ไชยสงครามราช (น้อย) มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอย่างใกล้ชิด จึงทำให้พระองค์ทรงสนับสนุนให้พระญาติขึ้นมามีบารมีอำนาจในหัวเมืองใหญ่ที่สำคัญแทนขุนนางในท้องถิ่น เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองในหัวเมืองภาคใต้จำเป็นต้องส่งเสริมให้เจ้าเมืองมีบทบาทมีบารมีและมีอำนาจที่เข้มแข็งในการปกครองประเทศ

4. เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกับเจ้าเมืองสงขลา ขัดแย้งกันระหว่างท้าวหน้าที่ยี่สิบกับท้าวหน้ายี่สิบสองนอกกรุงรัตนเป็นเหตุให้ขาดการประสานงานและการร่วมมือกันพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงใช้วิธีการแต่งตั้งแม่ทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ มาบัญชาการรบเสียเองซึ่งเจ้าเมืองทุกเมืองยอมรับและปฏิบัติตาม ส่วนกำลังทหารนั้นให้ใช้กำลังในท้องถิ่น ซึ่งมีพร้อมอยู่แล้วเข้าร่วมด้วยทำให้สามารถปฏิบัติการได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ดังเช่นเหตุการณ์เมื่อปี พ.ศ. 2352 กองทัพพม่าได้เข้ามายึดเมืองถลาง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ให้เจ้าพระยาอมรรตยภักดียกกองทัพหลวงไปตั้งค่ายที่ชุมพร จากนั้นจึงเกณฑ์ทัพเมืองสงขลา ทัพหลวงนครศรีธรรมราชและไพร่บุรี ยกไปขับไล่กองทัพพม่าที่เมืองถลาง เจ้าพระยาอมรรตยภักดีได้ดูแลจัดการให้เกิดความเรียบร้อยและความมั่นคงแก่ถลางเป็นเวลาถึง 3 ปี จึงได้กลับกรุงเทพฯ(41)

ความพยายามแก้ไขปัญหาคติความขัดแย้งระหว่างเมืองต่างๆ ในภาคอีสานสมัยรัชกาลที่ 2 ได้รับความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่อาจกล่าวได้ว่า ได้รับความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้อาจเป็น เพราะระบบราชการของไทยมักจะยึดติดที่ตัวบุคคลโดยเฉพาะคนที่ เป็นเจ้าเมือง หากเจ้าเมืองต่าง ๆ เป็นพวกเดียวกัน หรือเป็นญาติกันก็มีความสามัคคี หากเป็นคนละพวกต่างฝ่ายต่างก็พยายามชิงดีชิงเด่นและนำไปสู่ความขัดแย้งและการแตกความสามัคคี ปัญหาดังกล่าวนี้นี้จึง เป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขได้

ข. ปัญหาการปกครองหัวเมืองมลายูและความพยายามแก้ไขปัญหของ ไทย

นับตั้งแต่ไทยได้เข้าไปปกครองหัวเมืองมลายู ซึ่งมีหลักฐานชัดเจนโดยเริ่มตั้งแต่สมัย กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจนกระทั่งมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจกล่าวได้ว่าตลอดเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ การปกครองหัวเมืองมลายูของไทยไม่สามารถดำรงความสงบสุขความเรียบร้อยได้ยาวนานหลายปี จะมีอยู่บ้างเป็นบางครั้งบางคราวที่พระมหากษัตริย์ของไทยเข้มแข็ง หัวเมืองมลายูจะอยู่ในความสงบได้ชั่วระยะหนึ่ง แต่พ้นจากนั้นไม่นาน ชาวมาลายูก็จะก่อกบฏต่อ ไทยหรือไม่ก็พยายามดิ้นรนให้หลุดพ้นจากอำนาจของไทย ผู้วิจัยจะขอวิเคราะห์สรุปสาเหตุแห่งปัญหาดังกล่าวนี้หลายประการด้วยกันคือ

1. ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมระหว่างชาวไทยกับชาวมาลายู โดยเฉพาะ วัฒนธรรมทางศาสนา แม้ว่าลักษณะการปกครองของไทยจะประนีประนอมในเรื่องของศาสนา แต่ ชาวมุสลิมก็ไม่ชอบให้คนต่างชาติดำรงปกครองพวกตน ในยามปกติพวกเขาก็จะทะเลาะและทำ คบกันแต่หากมีชาวต่างชาติ ต่างศาสนา มารุกรานพวกเขาก็จะร่วมกันต่อสู้

ปัญหาความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมนี้ ทำให้ชาวมาลายูมีความรู้สึกว่าเขาไม่ ใช่ว่าชาวไทย พวกเขาคือต้องการปกครองตนเองและไม่ต้องการยกผลประโยชน์ใด ๆ ของพวกเขา มามอบให้แก่ชาวไทย

อย่างไรก็ตามชาวมาลายู ก็ไม่อาจดิ้นรนหลุดพ้นจากอำนาจของไทย เพราะความ แตกแยกในหมู่พวกเขาจนอ่อนแอเกินไปที่จะต่อต้านไทยได้ และอีกประการหนึ่งฝ่ายไทย เองก็ปรารถนาที่จะขยายอำนาจเข้าสู่หัวเมือง มลายู จนกลายเป็นประเพณีไป หากครั้งใดที่ ไทยมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น

อังกฤษมีความเข้าใจไทยในเรื่องนี้ดี ดังจะเห็นได้จาก นายฟิลิปส์ ข้าหลวงอังกฤษ ประจำปีนัง ได้มีหนังสือไปถึงเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2367 ซึ่งแจ้งว่า

อังกฤษไม่ต้องการแทรกแซงมาลาญ และต้องการให้ภูมิภาคนี้มีความสงบสุข อังกฤษไม่ต้องการขยายเขตอำนาจอีกถ้าหากไม่มีการยั่วยุใดๆ นายฟิลิปส์ได้แสดงความคิดเห็นว่า " ไทยสามารถเอาชนะสามารถเข้ายึดครองหัวเมืองมาลาญได้ แต่ไม่อาจปกครองได้เพราะชนบทธรรมนิยมประเพณีของไทยและมาลาญต่างกัน ไทยจะไม่ได้รับประโยชน์อะไร เพราะชาวมาลาญจะก่อกบฏอยู่เนืองๆ เป็นเหตุให้ไทยต้องวุ่นวายอยู่กับการปราบกบฏ นายฟิลิปส์ได้เสนอความคิดเห็นว่าไทยน่าจะใช้วิธีการประนีประนอม มากกว่าการใช้อำนาจ"(42)

นับว่าความคิดของนายฟิลิปส์คงจะมีส่วนถูกต้องแต่ก็เป็นเรื่องยากสำหรับไทยที่จะคิดหาวิธีอื่นใดมาปกครองหัวเมืองมาลาญให้อย่างสงบสุขได้ การที่อังกฤษปกครองหัวเมืองมาลาญได้อย่างสงบสุขเป็นเพราะอังกฤษมีกองทัพที่เข้มแข็งเข้ามาปกครองในลักษณะผู้คุ้มครอง ใช้นโยบายประนีประนอมทำให้เกิดสันติสุข ชาวมาลาญจึงไม่ได้ก่อกบฏต่ออังกฤษ เหมือนเช่นที่มีปฏิกิริยาต่อไทย

2. ลักษณะการปกครองหัวเมืองมาลาญของไทยที่ทำให้อิสระแก่เจ้าเมืองอย่างมาก ในทางปฏิบัติรัฐบาลที่กรุงเทพฯ มอบหมายให้นครศรีธรรมราชและสงขลาเป็นผู้ควบคุมดูแลหัวเมืองมาลาญความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลที่กรุงเทพฯ กับหัวเมืองมาลาญ จึงเป็นเพียงรัฐบรรณาการที่จะต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 3 ปีต่อครั้ง ส่วนเครื่องราชบรรณาการอันได้แก่ เงินและสินค้าที่รัฐบาลต้องการนั้นต้องส่งไปทุกปี นอกจากนั้นหากเกิดภาวะสงครามจะต้องถูกเกณฑ์ไพร่พลและยุทธปัจจัยต่าง ๆ อีกต่างหาก ดังนั้นรัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงมิได้เข้าไปปกครองหัวเมืองมาลาญโดยตรงโดยทั่วไปหัวเมืองมาลาญซึ่งมีสุลต่านเป็นประมุขปกครองรัฐของตนอย่างอิสระ ปกครองตามแบบชนบทธรรมนิยมประเพณีของตน นครศรีธรรมราชกับสงขลาจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องของการแต่งตั้งสุลต่าน ซึ่งมักจะคัดเลือกจากบุคคลที่นิยมไทย หรือไม่ก็เป็นบุคคลที่ให้ผลประโยชน์หรือสนองนโยบายส่วนตัวแก่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชหรือสงขลาได้ดีเป็นพิเศษ การแต่งตั้งเจ้าเมืองหัวเมืองมาลาญจึงมีบ่อยครั้งที่ได้คนที่ไม่ตรงกับความต้องการของราษฎรหรือขุนนางของเมืองนั้นๆ ก่อให้เกิดการแย่งชิงอำนาจหรือไม่ก็เกิดการวุ่นวายทางการเมืองและลงท้ายก็กบฏ

ดังนั้นจุดอ่อนของไทยในเรื่องนี้จึงอยู่ที่ฝ่ายไทยไม่เข้าไปดูแลให้คำแนะนำหรือช่วยประนีประนอมระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในหัวเมืองมาลาญ เหมือนเช่นที่อังกฤษได้ใช้วิธีนี้เป็นหลัก การที่ฝ่ายไทยมิได้เข้าไปดูแลอย่างใกล้ชิดคอยแต่เรียกผลประโยชน์จากเจ้าเมืองอย่างเดียว หากขัดป็นก็จะใช้วิธีลงโทษ ทำให้ชาวมาลาญไม่มีความจงรักภักดีต่อไทยและบางครั้งก็มองไทยเป็นศัตรู

ฝ่ายไทยพยายามแก้ไขปัญหานี้ โดยพยายามคัดเลือกบุคคลที่นิยมไทยให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง นโยบายดังกล่าวนี้เป็นการนำเอาบุตรชายของเจ้าเมืองไปเลี้ยงดูที่นครศรีธรรมราชหรือสงขลาหรือนครศรีธรรมราช เพื่อให้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของไทยและเพื่อคุ้นเคยกับชาวไทย จะได้ไม่มองชาวไทยเป็นศัตรู นอกจากนี้ยังอาจเป็นตัวประกันด้วยก็ได้ หากบิดาของตนคิดจะก่อกบฏ ก็อาจเป็นอันตรายต่อบุตรของตนได้ ทำให้เกิดความรู้สึกยับยั้งชั่งใจมากขึ้น

เจ้านครศรีธรรมราช(น้อย)ได้ใช้วิธีดังกล่าวดังปรากฏหลักฐานจากการบันทึกของ เฮนรีเบอร์นี ซึ่งได้เข้าเยี่ยมเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย)เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2369 บันทึกตอนหนึ่งของเบอร์นีบอกว่า

"...สุลต่านแห่งไทรบุรีคงพอใจ ถ้าหากได้ทราบข่าวว่าข้าพเจ้าได้พบกับบุตรชายของท่าน ตนกู ฮียาคูบ กับหลานชายทั้ง 4 คนของท่านคือ ตนกู โม ฮาหมัด ซาอุท โมฮาหมัด เลเจิบ โมฮาหมัด ฮีปีซัด และอับดุล ราหมัน ซึ่งต่างก็ได้รับการต้อนรับดูแลอย่างดีและได้บอกกับข้าพเจ้าว่า ครอบครัวสุลต่านไทรบุรีที่เหลืออยู่ต่างสบายดีทั้งสิ้น และไม่ต้องกังวลใดที่เกินกว่าที่เราจะหามาให้ได้..."(43)

นอกเหนือไปจากวิธีการชุบเลี้ยงเจ้านายหัวเมืองมลายูดังกล่าวแล้ว รัฐบาลไทยยังใช้วิธีการแต่งตั้งบุตรชายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี โดยหวังว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหการก่อกบฏและเพื่อร่วมมือกันกับนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิดดังเช่นในปี พ.ศ. 2364 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯ แต่งตั้งบุตรชายเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย)ไปปกครองไทรบุรี(44) ภายหลังที่ไทรบุรีก่อกบฏและถูกเจ้านครศรีธรรมราช(น้อย)ปราบปรามจนราบคาบ การใช้วิธีดังกล่าวนี้กลับไม่ได้ผล เนื่องจากชาวไทรบุรีถืออิสลามไม่ชอบคนต่างศาสนามาเป็นเจ้าเมือง นานเข้าไทรบุรีก็ก่อกบฏอีก

3. การที่ฝ่ายไทยเรียกร้องผลประโยชน์จากหัวเมืองมลายูมากเกินไป เป็นผลทำให้หัวเมืองมลายูรับภาระในการจัดหา บางครั้งก็เกินกำลังที่พวกเขาจะหามาให้ ดังตัวอย่างจากเหตุการณ์พม่าส่งกองทัพเข้ายึดเมืองกลางในปี พ.ศ. 2352 ไทยได้ส่งไปยังสุลต่านปะแงรันของไทรบุรีให้เตรียมไพร่พล เรือ เสบียงอาหารและยุทธปัจจัยไปช่วยไทยขับไล่พม่าออกจากกลาง สุลต่านปะแงรันรู้สึกอึดอัดใจอย่างยิ่ง ถึงกับบันทึกบอกว่า

"...สยามต้องการมากมายเหลือเกิน เราไม่มีกำลังที่จะไปต่อต้านเขา เราต้องให้ทุกอย่างที่เขาเกณฑ์จากเรา..." (45)

ภายหลังจากที่ยึดกลางคืนมาได้แล้ว ไทยต้องการที่จะส่งทหารจำนวน 3000 คน ไปไว้ที่ไทรบุรีเพื่อป้องกันพม่าโจมตีทางใต้ของไทย ศักดิ์สงครามครั้งนี้ไทยต้องเสียค่าใช้จ่ายและไพร่พลไปจำนวนมาก จึงขอให้ไทรบุรีช่วยจัดหาเรือรบและยุทธปัจจัยเพิ่มเติมขึ้นอีก สุลต่านปะแงร์รันไม่มีเงินที่จะให้ความช่วยเหลือถึงกับต้องขอยืมเงินจากบริษัทอินเดียตะวันออกจำนวน 10000 เหรียญเพื่อจัดหาสิ่งที่ไทยต้องการ (46)

การที่ไทรบุรีอ่อนวอนขอร้องให้อังกฤษเข้ามาคุ้มครองไทรบุรีเพื่อป้องกันมิให้ไทยรุกราน เหตุผลประการหนึ่งที่ปะแงร์รันมีหนังสือไปถึงข้าหลวงอังกฤษประจำปีนัง เรียกร้องให้อังกฤษคุ้มครองไทรบุรีเป็นเพราะฝ่ายไทยเรียกร้องผลประโยชน์มากเกินไปจนไม่อาจรับภาระไว้ได้ ดังเช่นปะแงร์รันได้ส่งทูตพร้อมกับจดหมายของเขาเดินทางไปพบข้าหลวงอังกฤษประจำปีนัง จดหมายลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2357 ระบุว่า "เขาไม่สบายใจอย่างยิ่งที่สยามบีบบังคับให้เขาต้องโจมตีรัฐมลายูเพื่อนบ้าน ถ้าเขาไม่ยอมทำตามสยามก็จะรุกรานไทรบุรีอีก หากว่าทำตามที่สยามต้องการไทรบุรีก็จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงโดยที่ไทรบุรีไม่ได้ผลประโยชน์อะไรเลย นอกจากนั้นถ้าหากสยามยกทัพมาโจมตีเบร็คด้วยตนเอง ก็คงจะต้องเกณฑ์สิ่งของจากไทรบุรีอีก อาทิ อาวุธ เสื้อผ้า เสบียงอาหาร เรือ ฯลฯ ไทรบุรีกำลังยากจนไม่รู้จะหาสิ่งของดังกล่าวให้สยามได้อย่างไร" (47)

4. ปัญหาวิวาทระหว่างเจ้าเมืองมลายูด้วยกันเป็นผลทำให้ไทยต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยว ปัญหาการทะเลาะวิวาทระหว่างเจ้าเมืองมลายูมีหลายสาเหตุ เป็นต้นว่าเกิดการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างพี่น้องบ้าง แย่งชิงผลประโยชน์บ้าง ทหาตระแวงกันเองบ้าง ฝ่ายไทยยุให้แตกสามัคคีกันเพื่อที่จะรวมกันไม่ติดบ้าง ปัญหาดังกล่าวทำให้ไทยต้องเข้าไปไกล่เกลี่ยหรือไม่ก็ตัดสินความ เมื่อตัดสินไปแล้วฝ่ายหนึ่งพอใจอีกฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ ฝ่ายที่ไม่พอใจเลยคิดเอาใจออกห่างหรือไม่ก็คิดกบฏ ดังจะยกตัวอย่างของเหตุการณ์คือ

ก. ปัญหาการทะเลาะวิวาทระหว่างพระยาไทรบุรี (ปะแงร์รัน) กับพระยาถิรราช (ปิศณุ) อนุชา สาเหตุก็เนื่องมาจากปะแงร์รันคิดเอาใจออกห่างจากไทยโดยลักลอบติดต่อกับอังกฤษเพื่อขอความช่วยเหลือและยังแอบไปติดต่อกับพม่าอีก ทำให้ดังกล่าวฝ่ายไทยพอจะทราบอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่อาจลงโทษได้เพราะกลัวจะก่อกบฏ จึงใช้วิธีทดสอบความจงรักภักดีโดยเรียกปะแงร์รันให้เดินทาง

ไปกรุงเทพฯ เพื่อเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อปีพ.ศ. 2356 ปะแงร์หาทางบายเปียงไม่ยอมมาเฝ้าฯโดยมอบหมายให้บุตรชายของตนกับพระยาอภัยนุราช (ปิณู) อนุชาของตนไปแทน (48)

การที่ปะแงร์ไม่ยอมมาเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวเวลานครั้งนั้น ทางกรุงเทพฯ เริ่มมั่นใจว่าปะแงร์คิดไม่ซื่อแน่ จึงเริ่มสนับสนุนปิณูแทน ต่อมาปะแงร์ได้ทะเลาะวิวาทกับปิณูซึ่งมีตำแหน่งเป็นรายามูคา* ด้วยเรื่องปิณูขอครอบครองตำบลกลามูคา (อยู่ที่ปากแม่น้ำไทรบุรี) ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ปะแงร์ไม่ยอมมอบให้ คงให้เฉพาะตำบลสตุลกับตำบลละงู (49) ทั้งสองฝ่ายทะเลาะกันอย่างรุนแรงและต่างก็ฟ้องร้องไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดฯให้พระยาพัทลุง (ทองขาว) ไปไกล่เกลี่ย พระยาพัทลุงไกล่เกลี่ยไม่สำเร็จ จึงโปรดฯให้ย้ายปิณูไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตุลซึ่งรวมกับละงูแทนเพื่อตัดปัญหายุ่งยาก และทรงตั้งตงกูอิบริมอนุชาคนที่ 3 ของปะแงร์เป็นรายามูคาแทน (50) ส่วนสตุลนั้นโปรดฯให้ขึ้นกับสงขลา (51)

หลักฐานจากจดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติได้อ้างถึงอับดุลอะมิด ซึ่งเป็นนายชายของปะแงร์ ได้เล่าว่าแต่เดิมไทรบุรีอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข จนกระทั่งมาถึงสมัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) อยากจะได้ไทรบุรีมาเป็นเมืองขึ้นของนครศรีธรรมราช พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงได้รายงานไปยังกรุงเทพฯ กล่าวโทษให้ร้ายปะแงร์ต่างงานานา และยังยุยงส่งเสริมพระยาอภัยนุราช (ปิณู) ให้กระด้างกระเดื่องต่อปะแงร์ เพื่อให้เกิดแตกแยกกัน (52)

กล่าวโดยสรุป เมืองไทรบุรีเวลานั้นแบ่งออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งเป็นพวกพระยาไทรบุรี (ปะแงร์) อีกพวกหนึ่งเป็นพวกพระยาอภัยนุราช (ปิณู) ซึ่งนิยมไทยและยอมรับอำนาจเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) รวมทั้งตั้งตนเป็นอิสระไม่ยอมรับอำนาจปะแงร์ ผลก็คือยิ่งเป็นการกดดันให้ปะแงร์หันไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษและพม่ามากยิ่งขึ้น

ข. การปราบกบฏโดยใช้ชาวมลายูปราบปรามชาวมลายูด้วยกัน ปัญหาที่รัฐมลายูก่อกบฏต่อไทย มักจะตกเป็นหน้าที่ของสงขลากับนครศรีธรรมราชทำหน้าที่ปราบกบฏ โดยใช้หัวเมืองมลายูเข้าร่วมด้วยเนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับหัวเมืองที่ก่อกบฏ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาไทยได้ใช้วิธีการดังกล่าวหลายครั้ง ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือรัฐมลายูไม่ได้มาใจที่จะปราบพวกเดียวกัน นอกจากจะเป็นเพราะเป็นชาวมลายูถือศาสนาอิสลามด้วยกันแล้ว ผู้ปกครองรัฐยังมีความผูกพันในฐานะเป็น

เครือญาติกันอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น อับดุลเลาะห์สุลต่านแห่งไทรบุรีได้แต่งงานกับเจ้าหญิงองค์หนึ่งของปัตตานี ต่อมาในปีพ.ศ. 2334 ปัตตานีก่อกบฏต่อไทย ไทยสั่งให้ไทรบุรียกกำลังไปปราบ อับดุลเลาะห์ไม่เห็นใจที่จะปราบจึงช่วยเหลือเล็กน้อยพอเป็นพิธีเพื่อป้องกันไม่ให้ไทยโกรธ⁽⁵³⁾ อีกกรณีหนึ่งเมื่อปีพ.ศ. 2351 ปัตตานีได้ก่อกบฏอีกครั้งหนึ่ง สงขลาสั่งให้ไทรบุรียกกำลังไปช่วยปราบกบฏ ไทรบุรีใช้วิธีหน่วงเหนี่ยวแก้งยักกำลังไปช่วยอย่างช้าๆ ทำให้เจ้าเมืองสงขลารู้สึกโกรธเคืองไทรบุรียิ่งนัก⁽⁵⁴⁾

ในสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยก็ยังใช้นโยบายหัวเมืองมลายูปราบกบฏหัวเมืองมลายูด้วยกันเหมือนเช่นเดิม ดังกรณีที่เด่นชัดคือไทยสั่งให้ไทรบุรียกกองทัพไปปราบเบร็ค สาเหตุเนื่องมาจากว่าเบร็คไม่ยอมเป็นรัฐบริวารของไทย เจ้าเมืองสงขลากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชกราบบังคมทูลถวายคำแนะนำว่าไทยควรขยายอำนาจไปยังเบร็ค เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและเพื่อแสดงให้พม่าได้เห็นพระบารมี

ระหว่างปีพ.ศ. 2355-2356 ฝ่ายไทยได้เริ่มวางแผนที่จะโจมตีเบร็คโดยให้ไทรบุรีเข้าร่วมด้วย เมื่อปะแงรันทราบเรื่องเข้าก็รู้สึกตกใจมาก เพราะการโจมตีเบร็คนั้นไทยจะใช้ไทรบุรีเป็นฐานทัพ อันเป็นผลให้ไทรบุรีต้องเดือดร้อนและยังเป็นผลทำให้หัวเมืองขึ้นของไทรบุรีก่อกบฏต่อไทรบุรีอีกด้วย ปะแงรันสุลต่านแห่งไทรบุรีจึงคิดแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 2 ขอลาสืบค้นทำให้เบร็คยอมรับอำนาจของไทยแต่โดยดี โดยหวังว่าเพื่อป้องกันมิให้ไทยยกทัพไปที่เบร็ค อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ไทรบุรีไปด้วย

เมื่อฝ่ายไทยอนุญาตให้ไทรบุรีดำเนินการตามแผนได้ ปะแงรันจึงได้ส่งทูตพร้อมกับจดหมายไปยังสุลต่านแห่งเบร็ค เพื่อขอร้องให้เบร็คยอมส่งเครื่องราชบรรณาการพร้อมทั้งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปให้ไทยแต่โดยดี พร้อมกันนั้นปะแงรันก็ส่งทูตเดินทางไปกับข้าหลวงแห่งปีนัง เพื่อขอร้องให้อังกฤษเข้าแทรกแซงห้ามไทยมิให้โจมตีเบร็คและให้ความคุ้มครองไทรบุรีอีกด้วย ปะแงรันฟ้องต่ออังกฤษว่าไทยมีนโยบายรุกรานรัฐมลายูทั้งๆที่ไม่มีสิทธิ์กระทำเช่นนั้น เขาได้อ้างเหตุผลแสดงต่ออังกฤษดังนี้ "ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะล่ม ไทรบุรีและเบร็คได้ส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปยังกรุงศรีอยุธยาในฐานะเป็นมิตรกัน เพราะราชวงศ์ที่ปกครองไทรบุรีเกี่ยวคองเป็นญาติกับราชวงศ์ที่ปกครองกรุงศรีอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ 2 พระเจ้าตากสินและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็

ได้ผนวกไทรบุรีรวมกับไทย ซึ่งไม่ถูกต้อง ไทรบุรีถือว่าเมื่อไทยเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างไทยกับไทรบุรีก็สิ้นสุดลง ไทรบุรีจึงจำเป็นต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปให้ไทยอีก ฉะนั้นไทยจึงไม่มีสิทธิเรียกร้องเครื่องราชบรรณาการและต้นไม้เงินต้นไม้ทองจากไทรบุรีและเปอร์เซียอย่างของไทยจึงเป็นการรุกราน แต่ไทรบุรีก็อ่อนแอเกินไปที่จะต่อต้านไทยได้" (55)

ทางฝ่ายเปอร์เซียก็พยายามเอาใจอังกฤษ หวังจะให้อังกฤษเข้ามาให้ความคุ้มครองความปลอดภัย โดยเสนอต่อข้าหลวงอังกฤษประจำปีนัง ให้สัญญาต่อบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษผูกขาดการค้าดีบุกและหวายในเบร็ค แลกกับการที่อังกฤษต้องส่งกำลังมาคุ้มครองบริเวณปากแม่น้ำเบร็ค

ข้อเรียกร้องและข้อเสนอของไทรบุรีและเบร็คได้รับการพิจารณาจากข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดีย ในที่สุดข้าหลวงใหญ่ก็ต้องปฏิเสธ เนื่องจากอังกฤษไม่ต้องการที่จะเข้าแทรกแซงปัญหาระหว่างไทยกับรัฐมลายู อังกฤษไม่สนับสนุนให้ไทรบุรีกระด้างกระเดื่องต่อไทย อีกทั้งยังแนะนำให้เบร็คยินยอมส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปให้ไทยอีกด้วย

การปฏิเสธของอังกฤษทำให้ปะแ่งรันหมดหนทางที่จะขัดขืนความประสงค์ของไทยได้ ปลายปีพ.ศ. 2357 ปะแ่งรันได้ส่งคณะทูตชุดสำคัญเดินทางไปชักชวนเบร็คให้ปฏิบัติตามที่ไทยต้องการ สุลต่านแห่งเบร็คปฏิเสธข้อเสนอของปะแ่งรันและยังบอกด้วยว่าหากไทยรุกรานเบร็ค เบร็คพร้อมที่จะต่อสู้และทางที่ดีไทรบุรีควรจะร่วมมือกับเบร็คต่อต้านไทย

การปฏิเสธของเบร็คทำให้ปะแ่งรันรู้สึกอ่อนใจอย่างมาก จึงหาทางออกด้วยวิธีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า เขากำลังดำเนินการชักจูงให้เบร็คปฏิบัติตามคำสั่งของไทย และไม่เห็นด้วยที่จะลงมือโจมตีเบร็คตามข้อเสนอของเจ้าเมืองสงขลากับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วปะแ่งรันต้องการจะถ่วงเวลา เพื่อเขาจะได้มีเวลาติดต่อกับอังกฤษ ชักจูงอังกฤษให้เข้ามาคุ้มครองเพื่อความปลอดภัยจากไทย

แม้ว่าปะแ่งรันจะพยายามส่งทูตไปเจรจากับรัฐบาลอังกฤษที่ปีนังหลายครั้ง เพื่อขอให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซงปัญหาของชาวมลายู แต่อังกฤษก็ปฏิเสธทุกครั้งเพราะไม่ต้องการที่จะขัดแย้งกับไทย เมื่อปะแ่งรันรู้ว่าการขอร้องต่ออังกฤษไม่ได้ผล เขาจึงเปลี่ยนวิธีใหม่ โดยเสนอต่ออังกฤษว่า หากไทรบุรีโจมตีเบร็คเพื่อบีบบังคับให้เบร็คยอมส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้ไทย รัฐมลายูอื่น ๆ อาจเข้าช่วยเบร็คต่อต้านไทรบุรี จึงขอให้อังกฤษใช้อิทธิพลห้ามปรามรัฐมลายูอื่น ๆ มาให้เข้ามายุ่งเกี่ยว (56)

ข้าหลวงอังกฤษประจำปีนังได้พิจารณาถึงประเด็นนี้ จึงได้ให้สัญญาแก่ปะแงรันว่า อังกฤษจะสนับสนุนไทรบุรีโจมตีเบรคโดยช่วยเหลือทางด้านยุทธปัจจัย และจะห้ามปรามรัฐมลายูอื่นๆ ให้นำเข้ามาช่วยเหลือเบรค อังกฤษได้ทำตามสัญญาด้วยการมีหนังสือไปถึงสุลต่านแห่งเบรค แนะนำให้สุลต่านยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของไทยแต่โดยดี นอกจากนี้ยังบีบบีเบรคด้วยวิธีประกาศหยุดการค้าขายระหว่างปีนังกับเบรค และยังห้ามชาวปีนังให้ความช่วยเหลือเบรคหากเบรคทำสงครามกับไทรบุรี การที่อังกฤษเข้ามาแทรกแซงในสงครามระหว่างไทรบุรีกับเบรค ย่อมแสดงให้เห็นนโยบายของอังกฤษอย่างชัดเจนว่า อังกฤษไม่ต้องการให้เกิดปัญหาความวุ่นวายในรัฐมลายู และยังไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ใดๆ อันจะก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อการค้าของตน

ฝ่ายรัฐบาลไทยได้เร่งรัดให้ไทรบุรีรับโจมตีเบรคเสียโดยเร็ว หากทิ้งไว้เนิ่นนานออกไปจะทำให้รัฐมลายูอื่นๆ เห็นว่าไทยอ่อนแอไม่สามารถบังคับเบรคได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลตามมาคือ รัฐมลายูที่อยู่ใต้อาณาจักรของไทยก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทยอีก

เมื่อปะแงรันแน่ใจว่า เขาไม่มีทางเลือกอย่างอื่นจึงตัดสินใจโจมตีเบรค วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2359 กองทัพภายใต้การบังคับบัญชาของเบนดาหาร (Bendahara) ก็ยกกำลังเข้าสู่เบรค พร้อมกับกองทัพเรือภายใต้การบังคับบัญชาของลักซมาน (Laksamana) ได้นำเรือรบปิดล้อมชายฝั่งเบรคเป็นการเปิดแนวรบทั้ง 2 ด้าน แม้ว่าเบรคจะด้อยความสามารถในการรบกว่าไทรบุรีแต่เบรคก็พยายามต่อสู้จนสุดความสามารถ ไทรบุรีไม่สามารถยึดเบรคได้ง่ายอีกทั้งไทรบุรีได้รับความเสียหายขาดแคลนกำลังพลและยุทธปัจจัยจนถึงกับต้องเกณฑ์ไพร่พลชาวมลายูจาก Province of Wellesly ของอังกฤษ เมื่อได้กำลังไพร่พลมาเพิ่มเติม ไทรบุรีจึงเปิดการรุกเข้าโจมตีเบรคอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างที่ทำสงครามกับเบรคอยู่นั้น ปะแงรันได้ใช้กลยุทธ์ทางการทูตควบคู่ไปด้วย โดยการส่งทูตไปเจรจากับบริษัทอังกฤษที่ปีนัง ขอร้องให้อังกฤษเข้าแทรกแซง ด้วยการใช้อิทธิพลของอังกฤษบีบบังคับเบรคยอมจำนน อังกฤษเห็นดีด้วยเพราะจะได้มีโอกาสขอสัมปทานทางการค้าจากเบรคได้มากขึ้น ตอนแรกเบรคทำท่าจะยอมจำนนตามที่อังกฤษขอร้อง แต่ต่อมากลับเปลี่ยนใจปฏิเสธการส่งดินแดนเงินต้นน้ำทองไปให้ไทย ยังผลทำให้ไทรบุรีระดมไพร่พลและอาวุธเปิดฉากโจมตีครั้งใหญ่ จนกระทั่งถึงปลายเดือนกันยายน พ.ศ. 2367 เบรคก็ประกาศยอมแพ้ต่อไทรบุรี ต้นปี พ.ศ. 2368 เบรคก็ยอมส่งดินแดนเงินต้นน้ำทองไปให้ไทยแต่โดยดี (57)

5 การที่ไทยปราบปรามหัวเมืองมาลายูที่ก่อกบฏด้วยวิธีรุนแรงเกินกว่าเหตุ

เช่นวิธีการปราบปรามด้วยการเผาทำลายเมือง การกวาดต้อนประชาชนไว้ในเขตไทย การกดขี่ข่มเหงประชาชน ดังจะเห็นได้จากการปราบกบฏไทรบุรี ชาวเมืองไทรบุรีอพยพหนีทหารไทยเข้าไปอยู่ในดินแดนเขตปกครองของอังกฤษจำนวนมากมาย การปราบกบฏด้วยวิธีรุนแรงดังกล่าว ฝ่ายไทยต้องการให้เกิดความกลัวจะได้ไม่ก่อกบฏอีก แต่ผลเสียคือชาวมาลายูเกลียดชังไทย และยิ่งหาทางที่จะฉีกรัฐนาให้หลุดจากอำนาจของไทยโดยไม่หยุดยั้ง

3) พระบรมราชโองการในการป้องกันพม่ามิให้เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของไทย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย พม่าไม่ค่อยสนใจภาคใต้และหัวเมืองมาลายูเท่าใดนัก เมื่อพม่าคิดจะขยายอำนาจมาไทย ก็มักมุ่งโจมตีกรุงศรีอยุธยาโดยส่งกองทัพโจมตีภาคเหนือและภาคกลางของไทย เพื่อตัดกำลังมิให้หัวเมืองทางเหนือและหัวเมืองทางภาคกลางช่วยกรุงศรีอยุธยาได้

หลังจากที่ไทยเสียกรุงครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 และเริ่มฟื้นตัวสามารถรวมกันเป็นปึกแผ่นได้อย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นต้นไป เป็นผลทำให้พม่าหวักริดกว่าไทยจะเข้มแข็งเกินกำลังที่พม่าจะปราบปรามได้ จึงรีบฉวยโอกาสยกทัพมาโจมตีไทย ขณะที่ไทยเพิ่งเริ่มสร้างกรุงเทพมหานครเป็นราชธานีเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 1 หรือที่นิยมเรียกกันว่า สงครามเก้าทัพ

ศึกสงครามครั้งนี้พม่าใช้กลยุทธ์ใหม่ นอกจากส่งกองทัพโจมตีภาคเหนือ ภาคกลางของไทยก่อนที่จะส่งกองทัพเข้าล้อมกรุงเทพแล้ว พม่ายังเปิดฉากโจมตีภาคใต้ของไทยนับตั้งแต่ชุมพรลงไป โดยเฉพาะความพยายามของพม่าในการทุ่มเทกำลังจำนวนมากมุ่งยึดเมืองถลางให้ได้ และยังคงพยายามขยายอำนาจไปถึงไทรบุรีอีกด้วย

การที่พม่าขยายแนวยุทธศาสตร์ลงไปถึงภาคใต้และหัวเมืองมาลายูของไทยนั้นน่าจะมาจากสาเหตุ 3 ประการคือ

1. มุ่งตัดกำลังของไทยทางภาคใต้ มิให้ยกมาเมืองหลวงได้อย่างสะดวก
2. พม่าประสพชัยชนะในการขยายอำนาจเข้าควบคุมภาคใต้ของพม่าได้โดยเด็ดขาด เป็นผลให้ชาวมอญต้องอยู่ใต้อาณาจักรของพม่า พม่าจึงสามารถสร้างฐานทัพใหญ่โตในภาคใต้และ

เกณฑ์พวกมอญเป็นทหารโดยเฉพาะฐานทัพพม่าที่เมาะตะมะ ทวาย และมะริด ซึ่งมีกำลังเข้มแข็ง โดยเฉพาะทางด้านกองทัพเรือสามารถโจมตีภาคใต้ของไทยได้ และอาจมีศักยภาพพอที่จะโจมตี ทราบูรีได้

3. ในแง่เศรษฐกิจ สินค้าดีบุกกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดโลก รัฐบาลนางแอ่นมี ราคาสูงมากเป็นที่นิยมของชาวจีน สินค้าดังกล่าวมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในภาคใต้ของไทยและหัวเมือง มาลายู โดยเฉพาะดีบุกที่กลาง นอกจากนั้นยังอุดมไปด้วยน้ำ สัตว์ป่า และเครื่องเทศซึ่งล้วน แต่ตลาดโลกต้องการ ฉะนั้นหากพม่ายึดภาคใต้และหัวเมืองมาลายูได้แล้ว ย่อมสร้างความมั่นคงให้กับพม่าได้อย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อพม่าประสบความล้มเหลวในสงคราม 9 ทัพ ไม่สามารถยึดกรุงเทพฯ ได้ อีกทั้งยัง ถูกขับออกจากภาคใต้ของไทย ทำให้พม่าเกรงขามไม่กล้าส่งทัพใหญ่มาโจมตีกรุงเทพฯ อีก เพียงแต่ ใช้กลยุทธ์โจมตีเมืองชายแดนระหว่างไทยกับพม่าเท่านั้น

เมื่อพม่ารู้ว่าไม่สามารถปราบไทยได้ จึงหันไปขยายอำนาจในพม่าด้วยการมุ่ง ปราบปรามกบฏ เช่นกบฏของชาวยะไข่และชาวมอญ เพื่อสร้างอาณาจักรพม่าที่มั่นคง พม่าเกรงว่า ไทยจะคิดแก้แค้นโดยส่งกองทัพไปโจมตีพม่าเป็นการตอบแทนบ้าง ซึ่งทำให้พม่าเสียเปรียบต้องเปิด แนวรบหลายด้าน จึงหวังสงบศึกชั่วคราวกับไทย โดยส่งทูตไปเจรจากับไทยเพื่อขอสงบศึก ในปี พ.ศ. 2336 พระเจ้าบุคควัฒนาได้โปรดให้เจ้าเมืองเมาะตะมะมีหนังสือถึงเจ้าเมืองกาญจนบุรีชักชวน ไทยเป็นไมตรีกับพม่า แต่ฝ่ายไทยก็ได้ปฏิเสธไป เพราะไม่เชื่อใจพม่าว่ามีความปรารถนาดีกับไทย อย่างจริงจัง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2351 พระเจ้าบุคควัฒนาได้ขอเป็นไมตรีกับไทยอีก ฝ่ายไทยเห็นว่าขณะ นั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงชรามาก ไม่อยากเป็นศัตรูกับพม่าจึงตกลงยอมรับ เป็นไมตรีกับพม่า พงศาวดารพม่าบอกว่าไทยได้ส่งทูตไปเมืองพม่าเป็นการตอบแทนที่พม่าส่งทูตมา ไทยพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการ (58)

กลยุทธ์ทางการทูตของพม่าที่ฝ่ายไทยหว่ากระแวงพม่าไม่จริงใจนั้น ได้ถูกพิสูจน์ว่าเป็นจริงดังที่ไทยคาดไว้ กล่าวคือขณะที่พม่าเอ่ยปากขอเป็นไมตรีกับไทยนั้นพม่าก็เตรียมการทำสงครามกับ ไทยไปด้วย เพราะคาดว่ารัชกาลที่ 1 ทรงชรามากแล้วไม่อาจบัญชาการรบได้เข้มแข็งเหมือนก่อน

พระเจ้าบดุงจึงสั่งให้อะเต็งหฺนุเป็นแม่ทัพใหญ่เกณฑ์ชาวพม่าและชาวมอญทางภาคใต้ 4,000 คนโดยมีศูนย์บัญชาการที่เมาะตะมะ ในเดือนตุลาคม 2352 พม่าได้ยกกองทัพทั้งทางบกและทางเรือมุ่งโจมตีบริเวณชายฝั่งภาคใต้ทางด้านตะวันตกของไทย ขณะนั้นรัชกาลที่ 1 ทรงเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชย์แทนในพม่า จึงทรงบัญชาการต่อต้านการรุกรานของพม่าโดยเร่งระดมพลทั้งจากกรุงเทพฯ และในหัวเมืองภาคใต้และจัดเป็น 4 กองทัพทั้งทัพบกและทัพเรือ ยกไปต้านทานพม่าซึ่งมุ่งโจมตีกลางเป็นสำคัญ

ฝ่ายไทยต้องพบอุปสรรคสำคัญ คือการขาดแคลนเรือที่จะบรรทุกทหารไปขับไล่พม่า ส่วนกำลังทางบกที่ยกไปช่วยนั้นไม่สามารถเดินทางได้อย่างรวดเร็ว จนในที่สุดพม่าก็สามารถยึดเมืองระนอง กระบี่ ตะกั่วป่าตะกั่วทุ่ง และถลางได้สำเร็จ การยึดครองของพม่าในครั้งนี้ได้ไม่นาน กองทัพไทยก็ยกกองทัพมาถึงและสามารถขับไล่พม่าถอยออกไปจากแผ่นดินไทยได้สำเร็จ (59)

ปัญหาไทรบุรี เข้าข้างพม่า

เมื่อเริ่มศึกสงครามครั้งนี้ ฝ่ายได้ทราบข่าวพม่ายกทัพบุกกรุงเข้าเขตไทย รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงสั่งไปยังหัวเมืองในภาคใต้และไทรบุรีให้เตรียมตัวกำลังไพร่พล และยุทธปัจจัยให้พร้อมเพื่อยกไปช่วยเหลือกองทัพจากกรุงเทพฯ ที่กำลังจะยกมาเพื่อขับไล่พม่า

ในขณะที่หัวเมืองภาคใต้ของไทยกำลังจัดเตรียมไพร่พล เพื่อยกไปช่วยหัวเมืองที่ถูกกองทัพพม่าล้อม ตามคำสั่งของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ แต่ไทรบุรีภายใต้การปกครองของสุลต่านปะเงรังกลับนิ่งเฉย ปะเงรังเริ่มลังเลใจว่าฝ่ายใดจะชนะในศึกสงคราม หากเป็นศึกสงครามที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เขาจะไม่ลังเลใจในการตัดสินใจเข้าข้างไทย เพราะเขาเชื่อมั่นในพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ครั้งนี้เป็นศึกสงครามที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปะเงรังไม่แน่ใจในพระปรีชาสามารถการศึกสงครามของพระองค์ จึงรอดูท่าทีก่อนว่าฝ่ายใดจะชนะ หากไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เขาก็พร้อมที่จะเข้าข้างพม่าได้ทันที

ขณะที่ปะเงรังกำลังลังเลใจว่าจะเข้าข้างฝ่ายไหนดี แม่ทัพพม่าที่ยกทัพเข้ายึดภาคใต้ของไทยก็แจ้งไปยังปะเงรังว่า บัดนี้พม่าได้ยึดเมืองถลางไว้เรียบร้อยแล้ว ไทรบุรีเคยเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาก่อน จึงขอให้ไทรบุรีรับส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปถวายกษัตริย์พม่าโดยด่วน (60)

ปะแวงรันคิดว่าวิธีที่ดีที่สุดคือไม่ต้องเข้าข้างฝ่ายไหน บล่อยาให้ไทยกับพม่ารบกันตามลาพัง แต่วิธีนี้ไทรบุรีจะปลอดภัยก็ต่อเมื่ออังกฤษให้ความคุ้มครอง คิดได้แล้วปะแวงรันจึงรีบมีหนังสือไปถึงข้าหลวงอังกฤษแห่งปีนัง เล่าเรื่องให้อังกฤษทราบทั้งหมดพร้อมทั้งขอร้องให้อังกฤษคุ้มครองไทรบุรี บริษัทอังกฤษได้ตอบชื่อเรียกของของไทรบุรีว่า บริษัทหมื่นนโยบายที่จะเข้าไปแทรกแซงศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่า ทางที่ดีแล้วไทรบุรีควรจะปฏิบัติตามคำสั่งรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ (61)

เมื่อคิดการแก้ปัญหาคือขอให้บริษัทอังกฤษเข้ามาคุ้มครองไม่สำเร็จ ปะแวงรันจึงตัดสินใจเข้าข้างฝ่ายพม่า เพราะเห็นว่าพม่ายึดกลางได้แล้ว และกองทัพไทยยังจุ่มง่ามไม่สามารถยึดคืนได้ ปะแวงรันได้ส่งอาวุธและกระสุนพร้อมทั้งยุทธปัจจัยไปช่วยกองทัพพม่า และแจ้งแก่พม่าว่าทหารไทย 3000 คน ยังคุมเชิงอยู่ที่ไทรบุรี ไทรบุรีไม่สามารถส่งทหารไปช่วยพม่าได้ หากพม่ายกให้ไทรบุรีส่งทหารไปช่วยพม่า พม่าจะต้องส่งทหาร 6000 คนมาขับไล่ทหารไทยออกจากไทรบุรีเสียก่อน (62)

ปะแวงรันรอคำตอบจากพม่า แต่ทางพม่ากลับแสดงท่าทีนิ่งเฉย ประกอบกับทหารไทยเริ่มตีได้พม่า ยังผลให้พม่าเริ่มเพลี่ยงพล้ำ ปะแวงรันจึงตัดสินใจเปลี่ยนเป็นเข้าข้างฝ่ายไทย โดยส่งทหารจำนวน 2500 คน พร้อมทั้งเรือรบและยุทธปัจจัยไปช่วยไทยยึดกลางคืนมา (63)

ศึกกลางครั้งนี้แม้ว่าพม่าจะเป็นฝ่ายปราชัยจนต้องถอยทัพออกจากเขตไทย ยังเป็นผลทำให้ไทรบุรีต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายและไพร่พลเป็นจำนวนมาก ทำให้ปะแวงรันต้องคิดหนักเกี่ยวกับสถานะของตนเอง โดยเฉพาะการที่ฝ่ายไทยเริ่มรู้ระยะและระยะยาวว่าไทรบุรีคิดจะเอาใจออกห่างไปเข้าข้างฝ่ายพม่าจึงยังคงทหารไทยไว้ 3000 คน ตั้งมั่นที่ไทรบุรีเพื่อป้องกันมิให้ไทรบุรีร่วมมือกับพม่า

เมื่อรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ไม่ไว้ใจปะแวงรัน จึงเริ่มสนับสนุนปิศณุหรือพระยาอภัยนุราช แห่งบารมีกับปะแวงรัน นอกจากนี้ยังสั่งให้ปะแวงรันเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่กรุงเทพฯ เพื่อพิสูจน์ความจงรักภักดีของปะแวงรันว่ายังมีอยู่หรือไม่ ปะแวงรันไม่ยอมเข้าเฝ้าแต่มอบหมายให้ปิศณุเดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ แทน ทำให้รัฐบาลค่อนข้างแน่ใจว่าปะแวงรันไม่มีความซื่อสัตย์ต่อไทย จึงต้องคอยหาโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงตำแหน่งสุลต่านโดยสนับสนุนให้ปิศนขึ้นครองตำแหน่งแทน

ปะแวงรันรู้ถึงสถานการณ์ของตนว่าในไม่ช้าตนจะต้องถูกขับออกจากตำแหน่งแน่ ปะแวงรันจึงดำเนินการทางการเมือง โดยส่งคณะทูตเดินทางไปเจรจากับลอร์ดมินโต (Lord Minto) ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดีย เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2353 คณะทูตไทรบุรีได้อ้างเหตุผล

ต่าง ๆ นานา ถึงความเดือดร้อนของตนเนื่องจากไทยและพม่าขยายอำนาจเข้าครอบงำไทรบุรี พร้อมทั้งขอร้องให้อังกฤษคุ้มครองความมั่นคงของไทรบุรีโดยอ้างเหตุผลว่าหากไทรบุรีไม่มั่นคง อังกฤษก็จะเป็นอันตรายด้วย (64)

ลอร์ดมินสเตอร์ ได้ยืนยันนโยบายของอังกฤษที่จะไม่เข้าไปแทรกแซงปัญหาระหว่างไทยกับไทรบุรี และยังแนะนำให้ไทรบุรีปฏิบัติตามนโยบายของไทยทุกประการ

ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยเริ่มใช้นโยบายลดอำนาจและความเข้มแข็งของไทรบุรีให้น้อยลงโดยเงื่อนไขดินแดนของไทรบุรีบางส่วนได้แก่สตูลกับละงูให้ไปขึ้นกับสงขลาและให้ปิศณุเป็นศูนย์กลางแผนการลดอำนาจปะแงรันลงและเพิ่มอำนาจให้ปิศณุเพื่อถ่วงดุลย์อำนาจกับปะแงรันเป็นแผนการที่กำหนดไว้โดยพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ทำให้ปะแงรันเค่นเคืองพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยิ่งนัก แต่ก็ไม่สามารถจะตอบโต้อะไรได้ เพราะมีหลายเหตุการณ์ที่บีบคั้น ทำให้เขาว่ากันว่าจ้าวจะตัดสินใจอย่างไรดี เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ เช่น

1. พม่าแสดงท่าทีคุกคามไทรบุรี โดยคิดการส่งกองทัพมายึดไทรบุรี ดังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2453 อเต็งวุ่น แม่ทัพพม่าได้เกณฑ์ชาวมอญจากทวายและมะริดสมทบกับทหารพม่าหลายพันคนตั้งใจยกไปตีไทรบุรีแต่กองเรือบรรทุกทหารพม่าประสบพายุได้รับความเสียหายหนัก จึงเลิกล้มความคิดที่จะตีไทรบุรี (65) การคุกคามของพม่าดังกล่าว เมื่ออังกฤษไม่ยอมคุ้มครองไทรบุรี ปะแงรันไม่มีทางเลือก จำเป็นต้องอยู่ใต้อาณัติของอังกฤษต่อไป

2. พม่าคิดการวางแผนใหญ่โต โดยการชักชวนเวียตนามให้ร่วมมือกับพม่าโจมตีไทย ดังปรากฏหลักฐานที่อังกฤษส่งมาให้ไทยซึ่งเป็นสำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงอังวะมีไปถึงพระเจ้ามินมางแห่งเวียตนาม ชักชวนให้พระเจ้ามินมางยกทัพมาตีกรุงเทพฯพร้อมกับพม่า อังกฤษได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้มาให้ไทยเมื่อปี พ.ศ. 2366 เป็นหลักฐานที่อังกฤษเก็บได้จากเรือทูตของพม่าเกิดไฟไหม้ใกล้เกาะหมากหรือเกาะปีนัง หลักฐานดังกล่าวนี้ตรงกับหลักฐานที่ทางเวียตนามได้รับจากพม่า พระเจ้ามินมางแจ้งเรื่องพม่าชักชวนเวียตนามให้ยกทัพมาตีไทยให้ไทยทราบเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2367 (66) นับเป็นโชคดียิ่งของไทยที่เวียตนามไม่ยอมร่วมมือกับพม่ายกทัพมาตีไทย มิฉะนั้นไทยจะต้องประสบความเดือดร้อนแน่ เพราะต้องทำศึกหลายด้าน

การที่เวียตนามไม่ยอมร่วมมือกับพม่าโจมตีไทยนั้นเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงดำเนินนโยบายเป็นมิตรกับเวียตนามและทรงใช้นโยบายด้วยที่ด้วยอาศัยกับเวียตนามดังตัวอย่างเช่น เมื่อคณะทูตเวียตนามเดินทางมาเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ทางรัฐบาลไทยก็จัดการ

ค่อนข้างอย่างเอิกเกริกและด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง (67) นอกจากนั้นเป็นเพราะพระเจ้ามินมางทรงปฏิบัติตามคำสั่งของพระราชบิดาคือพระเจ้ายาลองได้ทรงโปรดให้เขียนคำจารึกไว้ว่า " พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงช่วยเหลือเกื้อกูลพระเจ้ายาลอง (ทรงช่วยพระเจ้ายาลอง ขณะเป็นองเชียงสือปราบกบฏโกเชิน) อย่างมากมายจึงห้ามลูกหลานคนใดมาคิดทำร้ายไทยเป็นอันขาด" (68)

พระบรมราชโบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในการแสดงความเป็นมิตรกับเวียดนามอย่างจริงจังและสม่ำเสมอตลอดรัชกาลของพระองค์ นับเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ไทยสามารถกำหนดนโยบายในการรักษาความมั่นคงทางภาคใต้และหัวเมืองมลายูตลอดจนการต่อต้านพม่าได้อย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องพะวงศึกสงครามทางด้านตะวันออกอันเกิดจากเวียดนามซึ่งมีศักยภาพเพียงพอที่จะโจมตีไทยได้

3. พม่าวางแผนการศึกษาได้อย่างแยบยลนอกเหนือจากชักชวนเวียดนามให้ร่วมมือกับพม่าโจมตีไทยแล้ว พม่ายังทรงทูตไปเกลี้ยกล่อมและชักจูงให้ปะแ่งรันก่อกบฏและส่งกำลังโจมตีหัวเมืองภาคใต้ของไทย (69) ประสานกับการโจมตีของพม่าและเวียดนาม จึงเท่ากับเป็นการเปิดแนวรบถึง 3 ด้าน โดยฉวยโอกาสขณะนั้นกรุงเทพฯ เกิดโรคหิวาคระระบาด ผู้คนล้มตายเป็นระลอกไปทั่ว นอกจากนี้พม่าทราบดีว่าปะแ่งรันกำลังขุ่นเคืองไทยและคิดเอาใจออกห่างจึงยุยงส่งเสริมให้เป็นศัตรูต่อไทย

ต้นปี พ.ศ. 2364 บิศนุอนุชาของปะแ่งรันได้ฟ้องร้องไปยังเจ้านครศรีธรรมราชว่า ปะแ่งรันได้หันไปเป็นไมตรีกับพม่าซึ่งตรงกับหลักฐานของพ่อค้าจีนผู้หนึ่งชื่อ ลิมหอย พานักอยู่ที่เมืองกลางแสนเรือใบค้าขายของแถวปีนัง พบเรือพม่าจึงได้เข้าไปตรวจค้นพบหลักฐานเป็นหนังสือ กษัตริย์พม่าแห่งกรุงอังวะมีไปถึงปะแ่งรัน ลิมหอยจึงยึดเรือพม่าพร้อมทั้งลูกเรือส่งไปให้พระยาตลาดกลาง พระยาตลาดกลางสอบถามลูกเรือพม่าได้ความว่าปะแ่งรันเป็นมิตรกับพม่าจริง อีกทั้งพม่าให้ปะแ่งรันส่งทัพไปตีหัวเมืองทางภาคใต้ พระยาตลาดกลางจึงได้แจ้งข่าวไปทางกรุงเทพฯ ได้ทราบ (70)

การที่ปะแ่งรันได้ร่วมมือกับพมานั้น อาจเป็นเพราะเมื่อปลายปี 2363 พม่าได้ระดมพลโดยเกณฑ์ชาวมอญและพม่าจำนวนมากชุมนุมพลที่เมาะตะมะตั้งใจจะยกเข้าตีไทยครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง (71) ซึ่งทำให้ปะแ่งรันคิดว่าไทยคงสู้พม่าไม่ได้ประกอกับปะแ่งรันคาดว่า ไทยกับอังกฤษจะขัดแย้งกันอย่างแน่นอนถึงขั้นทำสงครามกัน ปะแ่งรันซึ่งไม่พอใจไทยเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงตัดสินใจเข้าข้างฝ่ายพม่าเพื่อหวังฉวยโอกาสขึ้นเป็นอิสรภาพ

เมื่อฝ่ายไทยทราบว่าปะแ่งรันเอาใจออกห่างแน่นอน รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงสั่งไปยัง นครศรีธรรมราช และสงขลา ให้เตรียมกำลังไพร่พลให้พร้อม และให้ต่อเรือรบเพิ่มเติมที่สตูล เพื่อคุมเชิงไทรบุรีเอาไว้ไม่ให้ส่งทัพไปช่วยพม่าได้

ข่าวพม่าเตรียมยกกองทัพมาตีไทยในปลายปี 2363 ได้ส่งรื้อไปถึงกรุงเทพฯ จึงระดมพลได้ถึง 4 กองทัพใหญ่ ยกไปตั้งมั่นที่เพชรบุรี กาญจนบุรี ถลางและภาคใต้เพื่อเตรียมรับมือกับข้าศึก แต่บังเอิญพม่าเกิดมีปัญหภายในคือชาวมอญและชาวยะไข่ถูกพม่ากดขี่ข่มเหงจนทนไม่ไหวได้ลุกฮือก่อกบฏ พม่าจึงจำเป็นต้องหันไปปราบกบฏก็เลยไม่สามารถยกกองทัพมาตีไทยได้⁽⁷²⁾

เมื่อไทยปลอดภัยจากพม่าแล้วจึงได้เริ่มพิจารณาถึงความผิดของปะแ่งรันที่คิดเอาใจออกห่างหันไปร่วมมือกับพม่า เมื่อสอบสวนแล้วพบว่าปะแ่งรันมีความผิดฐานเอาใจออกห่างไปเข้าข้างพม่าจริง นอกจากนี้ยังไม่ยอมส่งเงินค่าหัวของไปยังกรุงเทพฯ ตามที่กำหนด พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงมีพระบรมราชโองการให้เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ยกกองทัพไปตีไทรบุรี

ขณะนั้นเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งกำลังต่อเรือรบอยู่ที่เมืองตรังและสตูลเพื่อเตรียมรบกับพม่าแล้ว เมื่อได้รับคำสั่งจากกรุงเทพฯ จึงรวมกำลังพลได้ 7,000 คน แล้วทดสอบความจงรักภักดีของปะแ่งรันครั้งสุดท้ายด้วยการสั่งให้ปะแ่งรันส่งอาวุธและยุทธปัจจัยไปให้นครศรีธรรมราชเพื่อเตรียมรบกับพม่า ปะแ่งรันไม่ได้ปฏิบัติตามเจ้านครศรีธรรมราช จึงยกกองทัพเรือจากสงขลา พัทลุง ไปตีไทรบุรีเมื่อปี พ.ศ. 2364⁷³

กองทหารไทรบุรีได้เข้าต่อสู้ป้องกันเมืองอย่างห้าวหาญ และเป็นการต่อสู้อย่างเหนียวแน่นที่สุดเท่าที่ไทรบุรีเคยสู้รบกับไทย แต่เนื่องจากไทรบุรีมีกำลังน้อยกว่า จึงไม่อาจต่อต้านได้ ปะแ่งรันได้หนีไปลี้ภัยที่ป็นิงของอังกฤษ กำลังทหารไทรบุรีจำนวนหนึ่งได้ถอยหนีไปตั้งมั่นที่เกาะลังการี จัดตั้งเป็นศูนย์กลางสู้รบกับทหารไทยต่อไป เจ้านครศรีธรรมราชจึงได้ยกกองทัพเรือเข้าโจมตีเกาะลังการี ยึดได้สำเร็จ ศึกลงครามครั้งนี้ แม้ว่าฝ่ายไทยประสบชัยชนะได้โดยเด็ดขาด แต่ก็ต้องสูญเสียไพร่พลอาวุธ ยุทธปัจจัยไปอย่างมากมาย⁽⁷⁴⁾

เสร็จศึกสงครามแล้วฝ่ายไทยมีนโยบายที่จะตัดทอนกำลังของไทรบุรีให้ด้อยลง เพื่อมิให้มีความเข้มแข็งพอที่จะก่อกบฏได้อีก จึงกวาดต้อนชาวไทรบุรีมาไว้ที่กรุงเทพฯ ๗ บ้าง ที่นครศรีธรรมราชบ้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดแต่งตั้งพระภักดีบริรักษ์(แสง)

บุตรชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช(น้อย) ไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแทนปะแงรัน นับตั้งแต่นั้น
มาไทรบุรีอยู่ใต้อาณาจักรปกครองของนครศรีธรรมราชได้โดยเด็ดขาด

นโยบายส่งเสริมชาวมอญให้ต่อต้านพม่า

เนื่องจากพม่าได้แผ่อำนาจลงมาถึงอ่าวมะตะมะ เข้าครอบครองดินแดนของพวกมอญ
ซึ่งอยู่ติดกับเขตแดนไทย นับเป็นการคุกคามดินแดนไทยบริเวณด้านขวานของไทยโดยตรง นอก
จากนั้นพม่ายังใช้มะตะมะเป็นศูนย์กลางคุกคามไทยอีกด้วย จุดอ่อนของพม่าคือพวกมอญได้ก่อ
กบฏต่อพม่าตลอดเวลา เนื่องจากพวกมอญถูกพม่ากดขี่ข่มเหงและไม่พอใจพม่าที่เข้าปกครองพวกตน
ทางรัฐบาลไทยเห็นว่าเป็นโอกาสดีที่จะส่งเสริมพวกมอญก่อกบฏต่อพม่าเพื่อตัดทอนความเข้มแข็ง
ของพม่าให้น้อยลง และยังทำให้พม่าเกิดพะว้าพะวง ไม่อาจคุกคามไทยได้อย่างเต็มที่ นับว่าได้ผลดีต่อ
ไทยเป็นอย่างมาก บ่อยครั้งที่พม่าเตรียมทัพจะยกมาตีไทย แต่เมื่อพบปัญหาการก่อกบฏของพวกมอญ
ยังผลให้พม่าต้องเลิกล้มความคิดที่จะมาตีไทย การช่วยเหลือของชาวมอญครั้งสำคัญคือในปี 2358
มอญก่อกบฏต่อพม่า เมื่อถูกพม่าปราบจึงอพยพหนีมาพึ่งไทย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดฯ ให้ส่งทหารไทย
ไปให้ความคุ้มครองชาวมอญ 40000 คนที่อพยพเข้าไทย และยังโปรดฯ ให้การเลี้ยงดูพร้อมทั้ง
จัดหาแหล่งพำนักแก่ชาวมอญที่เมืองนนทบุรี ปทุมธานี และ สมุทรปราการไว้อีกด้วย(76)

.....

เชิงอรรถที่ 3

1. มุติวิธีพระบรมราชาอนุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2
 จ.ศ. 1171-1173 หน้า 45
2. มุติวิธีพระบรมราชาอนุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2
 จ.ศ. 1171-1173 หน้า 50
3. สังป สังเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรี
และรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า 95
4. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173, เลขที่ 3, 4, 11
5. สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
 หน้า 108
6. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173, เลขที่ 2/4
7. สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ หน้า 26-27
8. สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
 หน้า 111-113
9. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173, เลขที่ 2/6
10. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173, เลขที่ 2/6
11. สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 659-660
12. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 หน้า 340-341
13. สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
 หน้า 114
14. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1178, เลขที่ 2
15. กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติรัชกาลที่ 1-2
 หน้า 645-646
16. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173
17. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 , จ.ศ. 1173, เลขที่ 2/2

- 18.C.Skinner The Battle For Junk Ceylon p.5
- 19.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1174,เลขที่ 4,9ก. และ จ.ศ.1176 เลขที่ 15
- 20.กรมศิลปากร จดหมายเทศเจมส์โลว์(เรื่องแปล) หน้า 105-106
- 21.หลวงอุดมสมบัติ จดหมายหลวงสมบัติ(คำอธิบายของสมเด็จพระยาตากสินมหาราช
ในเชิงอรรถหน้า 39)
- 22.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1184,เลขที่ 11
- 23.วีเชียร ณ นคร นครศรีธรรมราช หน้า 113
- 24.กรมศิลปากร จดหมายเทศเจมส์โลว์(เรื่องแปล) หน้า 125
- 25.มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเทศุรชกาลที่ 2
จ.ศ.1171-1173 หน้า 23
- 26.สงข ส่องเมือง การพัฒนาหัวเมืองสงขลา หน้า 119
- 27.กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 54-55
- 28.เล่มเดิม หน้า 9-16
- 29.เล่มเดิม หน้า 15-16
- 30.จดหมายเทศุรชกาลที่ 3 จ.ศ.1194,เลขที่ 10
- 31.จดหมายเทศุรชกาลที่ 5 ,จ.ศ.1242-1245,ม.2/22 ง./4
- 32.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1182,เลขที่ 8
- 33.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1175,เลขที่ 8
- 34.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1175,เลขที่ 21
- 35.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1174,เลขที่ 4
- 36.กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 15
- 37.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1174,เลขที่ 3
- 38.แหล่งเดิม
- 39.กรมศิลปากร จดหมายเทศเจมส์โลว์(เรื่องแปล) หน้า 105-106
- 40.กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 31 หน้า 15-16

- 41.กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 (พงศาวดารเมืองสงขลา) หน้า 55-56
- 42.เฮนรี เบอร์นี เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 2 หน้า 36
- 43.กรมศิลปากร เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 1 หน้า 22
- 44.กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 หน้า 61
- 45.R.Bonney op.cit p.115
- 46.Ibid,p.122
- 47.Ibid,p.132-133
- 48.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1173,เลขที่ 5 จ.ศ.1174 เลขที่ 9
- * ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าเมือง
- 49.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,จ.ศ.1175,เลขที่ 10
- 50.สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2
หน้า 174
- 51.C.Skinner The Battle For Junk Ceylon p.4
- 52.หลวงอุดมสมบัติ เล่มเดิม หน้า 11
- 53.C.Skinner op.cit P.7
- 54.Ibid p.8
- 55.R.Bonney,op.cit pp.128-134
- 56.Ibid pp.135-148
- 57.Ibid pp.149-155
- 58.สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 651-653
- 59.เล่มเดิม ,หน้า 653-661
- 60.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,เลขที่ 5 จ.ศ.1172(คำให้การของสาตฮวงเขลยศึกษาพม่า)
- 61.R.Bonney op.cit pp.117-119
- 62.จดหมายเทศุรชกาลที่ 2 ,เลขที่ 5 จ.ศ.1172
- 63.สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 657
- 64.R.Bonney,op.cit pp.122-126

65. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2

เล่ม 3 จ.ศ.1171-1174 หน้า 28

66. .สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

(เล่ม 2) หน้า 174-183

67. John Crawford Journal of an Embassy to the Court of Siam and Cochinchina

China pp.145-171

68. นายหยอง พงศาวดารญวน หน้า 756

69. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 663

70. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

หน้า 175

71. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 604

72. เล่มเดิม หน้า 664

73. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

หน้า 176

74. R. Bonney, op.cit pp.156-157

75. สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2

หน้า 176

76. เล่มเดิม หน้า 106-107

บทที่ 4

บทบาททางการทูตเพื่อรักษาความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายู

ปัจจัยสำคัญในการที่อังกฤษขยายอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูและภาคใต้ของไทย

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้อังกฤษขยายอำนาจและอิทธิพลเข้ามาในคาบสมุทรมลายู และภาคใต้ของไทยนั้นน่าจะมีอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. ปัจจัยทางด้านการทหาร
2. ปัจจัยทางด้านผลประโยชน์ทางการค้า

1. **ปัจจัยทางด้านการทหาร** ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ฝรั่งเศสได้เล็งเห็นความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้จัดตั้งฐานทัพ เพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตนหลายแห่ง เช่นในประเทศไทย, Mergui และที่ Acheh เป็นต้น ทำให้ฝรั่งเศสสามารถควบคุมยุทธศาสตร์ เส้นทางเดินเรือในอ่าวเบงกอล อ่าวมะละกา และภาคใต้ของไทยจนสุดคาบสมุทรมลายู ในขณะที่อังกฤษไม่ได้สนใจการตั้งฐานทัพบริเวณแถบนี้¹

จนกระทั่งในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นไป บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ มุ่งติดต่อค้าขายบริเวณเมืองต่าง ๆ ทางด้านชายฝั่งตะวันตกของอินเดีย โดยเฉพาะเมืองบอมเบย์ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 พ่อค้าอังกฤษหันมาสนใจติดต่อค้าขายกับเมืองท่าต่าง ๆ ทางตะวันออก และอ่าวเบงกอลของอินเดีย จนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 การค้าของอังกฤษเริ่มเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางแถบนี้ โดยเฉพาะศูนย์กลางการค้าของอังกฤษที่มัทราส²

แม้ว่ามัทราสจะเป็นศูนย์กลางการค้าของอังกฤษทางด้านตะวันออกของอินเดีย แต่มัทราสไม่เหมาะที่จะเป็นเมืองท่า ฐานทัพเรือที่สามารถซ่อมแซมเรือได้อย่างสะดวก เนื่องจากในช่วงฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ คือระหว่างเดือน ตุลาคม ถึงเดือนมีนาคม ช่วงนี้ทางแถบอ่าวเบงกอลจะประสบพายุซึ่งเรียกว่า พายุเฮอริเคน พัดผ่านอย่างรุนแรง ท้องทะเลปั่นป่วนไปด้วยคลื่นลม บรรดาเรือสินค้าและเรือรบอังกฤษต้องแล่นหลบพายุไปทางฝั่งตะวันออก เพื่อไปซ่อมแซมที่บอมเบย์ ดังนั้นในช่วงนี้เอง สถานการณ์การค้าของอังกฤษทางแถบอ่าวเบงกอล และชายฝั่งตะวันออกของอินเดียจึงตกอยู่ในฐานะล่อแหลมต่ออันตราย ไม่สามารถป้องกันตนเองได้ เนื่องจากเรือรบถูกส่งไปซ่อมแซมที่บอมเบย์³

ขณะที่ศูนย์กลางการค้าของอังกฤษปราศจากการคุ้มครองของเรือรบ ในช่วงฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ฝ่ายฝรั่งเศสกลับมีฐานทัพเรือคุ้มครองการค้าของตนที่ Mauritius และยังสามารถซ่อมแซมเรือของตนแถบเมืองท่าชายฝั่ง Trincomalee หรือที่ Acheh และที่ Achin อีกด้วย นับได้ว่าอังกฤษเป็นฝ่ายเสียเปรียบทางการทหารแก่ฝ่ายฝรั่งเศสอย่างมากมาย⁴

ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 อังกฤษกับฝรั่งเศสแข่งขันอำนาจในอินเดียอย่างรุนแรง จนเกิดสงครามในอินเดียหลายครั้ง สงครามได้ขยายตัวมาทางแถบตะวันออกของอินเดีย อังกฤษเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างยิ่ง ในช่วงฤดูมรสุมที่เรือรบจะต้องเดินทางไปซ่อมแซมที่บอมเบย์ เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศส

ใช้เรือรบเข้าคุกคามสถานีการค้าของอังกฤษ ทางแถบอ่าวเบงกอลได้อย่างสะดวก โดยเฉพาะในช่วงสงครามสิบราชสมบัติของสเปน และสงครามอื่นๆ อังกฤษกับฝรั่งเศสรบกันในยุโรป และขยายตัวมารบกันในตะวันออก ดังเช่นในปี ค.ศ. 1758 กองเรือรบฝรั่งเศสสามารถยกกำลังเข้าปิดล้อมมัทราสได้นานถึง 66 วัน และอีกครั้งหนึ่งในปี ค.ศ. 1782 กองเรือรบฝรั่งเศสจาก Acheh ก็สามารถยกไปปิดล้อมมัทราสได้สำเร็จ⁵

ภัยจากการคุกคามของเรือรบฝรั่งเศสดังกล่าว ทำให้อังกฤษเริ่มเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาทางสร้างฐานทัพเรือทางแถบอ่าวเบงกอล เพื่อคุ้มครองการค้าของตนทางแถบตะวันออกของอินเดีย

2. ปัจจัยทางด้านผลประโยชน์ทางการค้า ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ในวงการค้าระหว่างประเทศ กล่าวคือ พวกพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษสนใจการค้ากับจีน จนเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พวกพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษขาดแคลนเงินเหรียญเม็กซิกันสำหรับซื้อสินค้าจากจีน จึงหาวิธีค้าฝิ่นกับพ่อค้าชาวจีน ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายของจีน การค้าฝิ่นจากอินเดียส่งไปยังจีนจึงกระทำกันอย่างแพร่หลายและได้กำไรดีมาก ประกอบกับดัชเริ่มเสื่อมอำนาจ อีกทั้งฝรั่งเศสตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบของสงครามกับอังกฤษในอินเดีย พวกพ่อค้าเอกชน และบริษัทอินเดียตะวันออกได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญในการที่อังกฤษควรมีเมืองท่า และฐานทัพเรือเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรือสินค้าของอังกฤษ และคุ้มกันเส้นทางการเดินเรือจากอินเดียไปยังจีน⁶

ครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 18 บริษัทอินเดียตะวันออกได้เข้าไปผูกขาดการค้าในประเทศจีน โดยเฉพาะการค้าชาจีน นอกจากนั้นพ่อค้าเอกชนรายย่อยเข้าไปติดต่อค้าขายกับเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะสินค้าดีบุกซึ่งอยู่ในกำมือของพ่อค้าชาวอังกฤษบริเวณทางแถบคาบสมุทรมลายู และตามเมืองท่าต่าง ๆ ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย

จากปัจจัยดังกล่าวข้างต้น ทำให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษพยายามชวนชาวยุโรปเมืองท่าดี ๆ สักแห่ง ซึ่งน่าจะอยู่ไม่ห่างไกลจากคาบสมุทรมลายู ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าดีบุก⁷

2.1 ปัจจัยจากการแสวงหาเมืองท่าของอังกฤษ ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เริ่มแสวงหาเส้นทางในแปซิฟิก และยะโฮร์ แต่ประสบปัญหาจากดัช ซึ่งพยายามกีดกันอังกฤษ ไม่ให้เข้ามามีอิทธิพลในแถบนี้

บริษัทอังกฤษไม่ต้องการเป็นศัตรูกับดัช จึงเลี่ยงไปสนใจบอร์เนียวเหนือในปี ค.ศ. 1761 สุลต่านแห่งซูลูได้ทำข้อตกลงกับบริษัทอังกฤษ อนุญาตให้บริษัทอังกฤษเข้ามาตั้งสถานีการค้าโดยแลกกับอังกฤษ จะต้องให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่สุลต่าน ในปี ค.ศ. 1773 สุลต่านก็ยก Benkulen ให้บริษัทอังกฤษจัดตั้งสถานีการค้า สถานีการค้าที่เบนคูเลนไม่ได้รับความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากถูกต่อต้านจากชาวพื้นเมือง ขณะนั้นอังกฤษกำลังทำสงครามกับฝรั่งเศส จึงเห็นว่าการจัดตั้งเมืองท่าสำหรับเพื่อค้าขายอย่างเดียวไม่พอ จะต้องมีความเหมาะสมที่จะเป็นฐานทัพเรือด้วย บอร์เนียวเหนือจึงไม่เหมาะที่จะเป็นทั้งเมืองท่า และ

* ได้แก่สงครามสิบราชสมบัติของสเปน (ค.ศ. 1740-1748), สงคราม 7 ปี (ค.ศ. 1756-1763),

สงครามอิสรภาพอเมริกัน (1775-1783)

ฐานทัพเรือ เพราะอยู่ห่างไกลจากเส้นทางการเดินเรือจากอินเดีย คาบสมุทรมลายู และจีน ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าของอังกฤษ⁸

2.2 การแสวงหาเมืองท่าของฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) ไลท์อดีตนายทหารเรืออังกฤษอายุ 23 ปี เป็นบุคคลผู้มีความสามารถสูง และเฉลียวฉลาดเป็นกัปตันเรือลำหนึ่งของบริษัทเดินเรืออังกฤษ เขาได้นำเรือเข้ามาติดต่อกับชายทางแถบอ่าวเบงกอล ไทย คาบสมุทรมลายู ไปจนถึงภาคเหนือของสุมาตรา ด้วยความที่เป็นคนคบหาชาวพื้นเมืองง่าย เขาจึงสนิทสนมกับบรรดาพวกเจ้านายชาวพื้นเมือง และสามารถพูดภาษามลายู และภาษาไทยได้ดี

ไลท์ก็เช่นเดียวกับพวกพ่อค้า และนายทหารอังกฤษที่เห็นว่าอังกฤษน่าจะมืท่าเรือ และฐานทัพเรือไว้คอยป้องกันเส้นทางการค้าแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะที่ฝ่ายอังกฤษกำลังหาที่ตั้งเมืองท่า และฐานทัพเรืออยู่นั้นเอง ไทรบุรีได้เกิดปัญหาความแตกแยกในหมู่ผู้ปกครองรัฐ คือเกิดแย่งชิงอำนาจกันระหว่างสุลต่าน ไทรบุรี โมแฮมเหม็ด จิวา (Mohamed Jiwa) กับอนุชา 2 คน ซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่อัลอร์สตาร์ (Alor Star)⁹

สุลต่านจิวา ต้องการที่จะปราบพวกกบฏให้ราบคาบจึงได้ขอความช่วยเหลือทางทหารไปยังบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ พวกพ่อค้าอังกฤษสนับสนุนบริษัทให้เข้าช่วยเหลือสุลต่านจิวา เพราะพวกพ่อค้าอังกฤษ นิยมนำเรือมาจอดแวะเมืองท่าไทรบุรีอยู่เป็นประจำ เนื่องจากไทรบุรีเป็นเมืองท่าที่อยู่กึ่งกลางระหว่างเส้นทางการค้าจากอินเดียไปจีน

บริษัทอังกฤษได้แสดงที่ทำเป็นมิตรต่อไทรบุรี แต่ไม่ยอมช่วยเหลือทางด้านทหาร ส่วนไลท์นั้นมีความคุ้นเคยกับสุลต่านเป็นอย่างดี จึงรับปากว่าจะหาทางช่วยเหลือไลท์ได้ติดต่อกับบริษัทฯ โดยสุลต่านเสนอว่าจะยก Kuala Kedah ให้อังกฤษ แต่อังกฤษจะต้องส่งทหารไปขับไล่พวกกบฏ ซึ่งได้รับการคุ้มครองจากพวกนูกิส แต่อังกฤษยอมรับเงื่อนไขเพียงให้ความคุ้มครองความปลอดภัยแก่สุลต่านเท่านั้น แต่ไม่ยอมส่งทหารไปปราบกบฏ ทำให้สุลต่านจิวาไม่ตกลงด้วย¹⁰

หลังจากนี้ไปสุลต่านไทรบุรีก็ไม่ได้ติดต่อกับอังกฤษอีก ช่วงระยะนี้ไลท์ได้นำเรือสินค้าของตนมาติดต่อกับชายกับกลาง หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า "สาลัง" (Ujong Salang) หรือภูเก็ตในปัจจุบันนั่นเอง ไลท์ถือโอกาสแวะมาเยี่ยมเจ้าเมืองกลางหลายครั้งจนสนิทสนมกับเจ้าเมืองกลาง ประกอบกับการที่เขาสามารถพูดภาษาไทยได้ จึงทำให้เจ้าเมืองรู้สึกโปรดปรานเขาอยู่มาก

ขณะนั้นเจ้าเมืองกลางมีนามว่า พระยากลางภักดีบุษ และมีการรายนามว่า ท่านผู้หญิงจัน ไลท์มีความสนิทสนมเป็นการส่วนตัวกับท่านผู้หญิงจัน ดังได้ปรากฏหลักฐานว่าท่านผู้หญิงจันได้เขียนจดหมายไปถึงไลท์ขณะที่เขาพำนักอยู่ที่ปีนัง ในจดหมายนั้นระหว่างปี 2328 (ค.ศ. 1785) ท่านผู้หญิงจันได้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ ในเมืองกลางให้ไลท์ได้ทราบหลายเรื่อง เช่น เล่าถึงอาการป่วยของพระยากลาง เล่าถึงเรื่องที่ถูกกองทัพพม่ายกมาตีกลาง และชาวเมืองประสบความเดือดร้อนอดอยาก นอกจากนั้นยังขอให้ไลท์ ส่งปืนไปขายโดยแลกกับสินค้าดิบของกลาง อีกทั้งยังเตือนไลท์มิให้เชื่อเจ้าเมืองไทรบุรี เพราะเป็นคนคิดไม่ซื่อ ไว้วางใจไม่ได้ จดหมายที่ท่านผู้หญิงจันเขียนไปถึงไลท์มีทั้งสิ้น 6 ฉบับ¹¹

สำหรับไลท์นั้นในตอนแรกเขาได้เสนอต่อบริษัทอังกฤษ ให้ใช้เกาะกลางเป็นเมืองท่า และฐานทัพเรือ บังเอิญขณะนั้นอังกฤษกับฝรั่งเศสกำลังทำสงครามกันในอินเดีย บริษัทอังกฤษจึงไม่มีเวลาที่จะพิจารณาเรื่องนี้ได้อย่างรอบคอบ ต่อมาไลท์ได้เริ่มเปลี่ยนความคิด ด้วยเห็นว่าเกาะบีนัง หรือเกาะหมาก ซึ่งขึ้นอยู่กับไทรบุรีน่าจะมีความเหมาะสมกว่ากลาง ทั้ง ๆ ที่กลางมีความอุดมสมบูรณ์กว่าบีนัง การที่ไลท์เปลี่ยนใจมาเสนอบีนังเป็นเมืองท่าฐานทัพเรือของอังกฤษ อาจจะมาจากสาเหตุคือ

1. เกาะกลางในแง่ยุทธศาสตร์นั้นป้องกันได้ยาก ต้องใช้กำลังทหารจำนวนมากในการป้องกัน
2. บีนังอยู่ในทำเลที่มีท่าจอดเรือสินค้า และเรือรบได้ดีกว่าและสะดวกกว่ากลาง
3. บีนังมีพลเมืองไม่มากนัก การผลิตข้าวปลา อาหารบนเกาะสามารถเพียงพอแก่การเลี้ยงพลเมือง นอกจากนั้นยังมีอาหารเหลือเฟือพอเป็นเสบียงขายแก่เรือสินค้าที่แวะมาจอดได้อีกด้วย
4. บีนังเหมาะเป็นฐานทัพเรือ เพื่อใช้ในการควบคุมเส้นทางยุทธศาสตร์ไปจีน ช่องแคบมะละกา ฝั่งทะเลโคโรมันเดล

ในปี 1784 ไลท์ซึ่งมีความสนิทสนมกับสุลต่านอับดุลละห์ (ราชบุตรของสุลต่านจิวา) ได้เสนอไปยังบริษัทอินเดียตะวันออกที่อินเดียว่า บีนังเหมาะสมด้วยประการทั้งปวงที่จะเป็นเมืองท่า และฐานทัพเรือของอังกฤษ

ขณะนั้นบริษัทอังกฤษ เห็นความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องมีท่าเรือการค้า และฐานทัพเรือเพื่อถ่วงดุลอำนาจกับดัตช์ และฝรั่งเศส นอกจากนั้นการที่สหรัฐประกาศอิสรภาพไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ ทำให้อังกฤษจำเป็นต้องขยายการค้ากับจีน เพื่อชดเชยผลประโยชน์ที่สูญเสียไป

สุลต่านอับดุลละห์อยู่ในฐานะไม่มั่นคง เนื่องจากพี่น้องหลายคนต่างแย่งชิงอำนาจกัน ประกอบกับไทยกำลังอยู่ในช่วงเสื่อมอำนาจ เนื่องจากถูกพม่าเข้ายึดครองกรุงศรีอยุธยาซึ่งแตกเป็นครั้งที่ 2 แม้ว่าจะอยู่ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ไทยก็มีความวุ่นวายอยู่กับการรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่น จึงไม่มีเวลามาเอาใจใส่หัวเมืองมลายู

สุลต่านไทรบุรีจึงตั้งความหวังที่จะได้รับความคุ้มครองทางทหารจากอังกฤษ ในกรณีที่ไทรบุรีถูกโจมตีจากข้าศึก ไลท์เจรจากับสุลต่านโดยอ้างว่าบริษัทอังกฤษจะให้ความคุ้มครองแก่ไทรบุรี อย่างแน่นอน ไลท์เป็นคนพูดจาฉะฉานให้คนเชื่อได้ง่าย ในไม่ช้าสุลต่านก็ยอมอนุญาตให้ไลท์เข้าครอบครองบีนัง ไลท์จึงนำเรือ 3 ลำ พร้อมกำลังคน 150 คน เดินทางมาถึงเกาะบีนัง และประกาศเข้าครอบครองในนามบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2329 โดยที่บริษัทอังกฤษไม่รู้เรื่องการตัดสินใจของไลท์¹²

ในระยะแรก เกาะบีนังเป็นแต่เพียงเมืองท่าค้าขาย กระทั่งถึงปี พ.ศ. 2340 อังกฤษรบกับฝรั่งเศสในสงครามนโปเลียน (Napoleonic War) กองทัพเรืออังกฤษได้ใช้บีนังเป็นฐานปฏิบัติการในการ

เข้ายึดมณิลา ทำให้แม่ทัพเรือเห็นความสำคัญของป็นทางด้านยุทธศาสตร์ หลังจากนั้นไปบริษัทอังกฤษจึงเห็นชอบในการสร้างป็นพื้นฐานทัพเรือ¹³

สาเหตุไทรบุรีเข้าไปผูกพันกับอังกฤษ จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นจะเห็นได้ว่าต้นเหตุแห่งความเกี่ยวข้อง และผูกพันระหว่างไทรบุรีกับอังกฤษนั้น น่าจะมาจากบุคคล 2 คน ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งคือได้แก่ สุลต่านแห่งไทรบุรีกับฟรานซิส โลห์ สำหรับโลห์นั้นแน่นอนที่สุด เขามั่นใจว่า ป็นังจะเป็นเมืองท่าและฐานทัพเรือที่ยังประโยชน์ แก่บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ดีที่สุด ส่วนสุลต่านแห่งไทรบุรีนั้น เพราะเหตุใดจึงกระตือรือร้นชักจูงอังกฤษให้เข้ามาผูกพันกับไทรบุรี โดยยอมยกเกาะป็นังให้แก่อังกฤษอย่างง่ายดาย เพื่อแลกกับความต้องการดังกล่าวโดยไม่เกรงใจไทย ผู้วิจัยจะขออธิบายสาเหตุแห่งปัญหาดังกล่าว ตามเรื่องราวต่อไปนี้

สุลต่านมูฮัมหมัด จิวา แห่งไทรบุรี ประสบปัญหายุ่งยาก เนื่องจากพระองค์ชราภาพแล้ว แต่ยังหาผู้ที่จะมาเป็นทายาทไม่ได้ ราชบุตรก็มีอายุน้อยเกินไป ยังไว้วางพระทัยไม่ได้ ในปี พ.ศ. 2314 ญาติทางฝ่ายหลานอยากจะได้ราชสมบัติ จึงไปร่วมมือกับพวกบูกิสจากสลังอร์ ซึ่งฉวยโอกาสเรียกร้องเงินค่าตอบแทนจากการที่บูกิสช่วยสุลต่านปราบกบฏ พวกกบฏและบูกิสได้ยกกำลังเข้ายึดวังไว้ได้ ส่วนสุลต่านหนีไปรวบรวมกำลังใหม่เพื่อจะปราบกบฏ สุลต่านจิวาจึงคิดขอความช่วยเหลือจากอังกฤษมากกว่าที่จะขอความช่วยเหลือจากดัชหรือไทย ซึ่งขณะนั้นเพิ่งเสียกรุงศรีครั้งที่ 2 ใหม่ ๆ สุลต่านเชื่อมั่นในกองทัพอังกฤษว่ามีความสามารถเหนือกว่าชาติอื่นๆ

ตรงนี้เองที่โลห์ซึ่งอยากจะได้เกาะป็นังอยู่แล้ว จึงรีบรับอาสาเข้าช่วยเหลือสุลต่าน โดยจะส่งเรือรบ 2 ลำ พร้อมด้วยทหารซีปอย 130 คน เพื่อช่วยปราบกบฏ ขณะเดียวกันสุลต่านก็ได้ส่งทูตไปเจรจากับบริษัทอังกฤษที่มัทราส บริษัทอังกฤษที่มัทราส สนใจอยากได้ผลประโยชน์ทางการค้ากับไทรบุรี แต่ไม่ยอมเข้าไปผู้พันทางทหารให้ความช่วยเหลือไทรบุรี จึงใช้วิธีแบ่งรับแบ่งสู้เกี่ยวกับข้อเสนอของสุลต่าน

ฝ่ายโลห์ เมื่อเห็นว่าบริษัทอังกฤษไม่กระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือสุลต่าน เขาจึงเป็นฝ่ายเข้าไปมีบทบาทแทน ด้วยการทำตัวประหนึ่งเป็นผู้แทนของบริษัทอังกฤษผู้มีอำนาจเต็ม โลห์จึงเจรจากับสุลต่านอย่างจริงจัง

เมื่อสุลต่านจิวาสามารถปราบกบฏได้ จึงมีความคิดที่จะปราบพวกบูกิส โดยการยกทัพไปโจมตีสลังอร์ จึงหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากอังกฤษ สุลต่านได้เสนอยกผลประโยชน์อย่างมากมายให้แก่บริษัทอังกฤษโดยผ่านโลห์ ขณะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรี เริ่มฟื้นฟูอำนาจและกำลังปราบก๊กต่าง ๆ เพื่อรวมไทยเป็นปึกแผ่น สุลต่านจิวาไม่ต้องการให้ไทยเข้ามายุ่งเกี่ยว จึงส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปแสดงความอ่อนน้อมต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี

ต่อมาบริษัทอังกฤษได้ส่งทูตมาเจรจากับสุลต่าน โดยอังกฤษเสนอว่าบริษัทจะช่วยป้องกันไทรบุรีหากถูกแว่นแคว้นอื่น ๆ รุกราน โดยอังกฤษขอสร้างป้อมและดินแดนบางส่วนในไทรบุรี นอกจากนั้นอังกฤษยังปฏิเสธที่จะส่งทหารไปช่วยไทรบุรีปราบสลังอร์ ผลจากการเจรจาสุลต่านจิวาปฏิเสธที่จะยอมรับข้อเสนอของอังกฤษ

จากการชักจูงของโลห์ ในเดือน เมษายน พ.ศ. 2315 สุลต่านจิวาได้ตกลงทำสัญญากับ บริษัทอังกฤษที่มีทราส โดยสุลต่านยอมยกผลประโยชน์อย่างมากมายให้แก่อังกฤษ เป็นต้นว่ายกเมืองท่า Kuala Kedah และที่ดินผืนเล็ก ๆ ที่อยู่ติดกันให้แก่อังกฤษ ให้บริษัทผูกขาดสินค้าออกของไทรบุรีแต่ผู้เดียว ได้แก่ พริกไทยดำ งามช้าง และดีบุก ส่วนบริษัทอังกฤษจะตอบแทนโดยส่งเรือรบมาคุ้มกันไทรบุรี ค่าใช้จ่ายในการคุ้มกันของอังกฤษ มาจากรายได้จากการเก็บภาษีเรือ ซึ่งเข้ามาจอดที่ Kuala Kedah และ Kuala Perlis¹⁴

หลังจากที่สุลต่านจิวาทำข้อตกลงดังกล่าวกับอังกฤษไปแล้ว ได้เกิดความเข้าใจผิดแก่ สุลต่านอย่างมากมาย เพราะสุลต่านเข้าใจว่าข้อตกลงนี้จะรวมไปถึง การที่บริษัทอังกฤษจะช่วยไทรบุรีปราบ สลันเกอร์ แต่อังกฤษปฏิเสธโดยสิ้นเชิง สุลต่านจึงประกาศยกเลิกข้อตกลงดังกล่าวกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2315

เมื่อสุลต่านจิวา ถึงแก่อนิจกรรม ราชบุตรผู้มืนามว่าอับดุลเลาะห์จึงได้ขึ้นดำรงตำแหน่ง แทน (พ.ศ. 2321 - 2341) อับดุลเลาะห์ดำเนินนโยบายต่างประเทศในแนวเดียวกับบิดาของเขา คือการเข้า ผูกพันกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษโดยเสนอผลประโยชน์ ให้แก่อังกฤษเพื่ออังกฤษจะได้เข้ามาคุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่ไทรบุรี

สุลต่านอับดุลเลาะห์มีแนวความคิดเช่นเดียวกับสุลต่านองค์ก่อน ๆ ของไทรบุรี ที่เชื่อว่า ศัตรูของไทรบุรีมีอยู่ 3 พวก คือ 1. รัฐเพื่อนบ้านที่คอยหาโอกาสรุกราน หรือไม่ก็สนับสนุนพวกกบฏ 2 ไทย 3 พม่า สองพวกหลังนี้ถ้าเข้มแข็งเมื่อใดจะแผ่อำนาจมายังไทรบุรี

ในขณะที่สุลต่านอับดุลเลาะห์พยายามเข้าไปผูกพันกับบริษัทอังกฤษ เพื่อหวังจะให้บริษัท อังกฤษเข้ามาคุ้มครองไทรบุรี ทางทหารให้ปลอดภัยจากการรุกรานของศัตรู 3 พวกดังกล่าว บริษัทสนใจผลประโยชน์ที่ไทรบุรีเสนอมา แต่ไม่มีความประสงค์ที่จะเข้าไปทำสงครามในคาบสมุทรมาลายู ดังนั้นนโยบายของ บริษัทอังกฤษในเรื่องนี้ก็คือ หาทางหลีกเลี่ยงทุกวิถีทางที่จะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับทางการทหารกับไทรบุรี

แต่สำหรับพรานซิสโลห์นั้น จากประสบการณ์ที่เขาคลุกคลีทางการเมือง และการค้าในย่าน นี้จึงมีความเชื่อมั่นในผลประโยชน์ของบริษัทอังกฤษ จะต้องมีการคุ้มกันค่าหากบริษัทอังกฤษจะต้องลงทุนเอาใจ ไทรบุรีอยู่บ้าง ดังนั้นเขาจึงเป็นคนกลางหรือนายหน้า คอยชักจูงให้สุลต่านอับดุลเลาะห์ติดต่อกับทางการทูต กับอังกฤษ

ในความคิดของโลห์นั้น เขาไม่ได้กลัวการรุกรานของรัฐเพื่อนบ้านที่มีต่อไทรบุรี หรือการ ขยายอำนาจของไทยและพม่า แต่เขากลัวการขยายอิทธิพลของดัชในบริเวณช่องแคบมะละกา เขาหัวนเกรงว่า หากอังกฤษไม่ยอมรับข้อเสนอของสุลต่านในการเข้าไปคุ้มครองไทรบุรี สุลต่านอาจเปลี่ยนใจหันไปผูกพันกับ ดัช ซึ่งจะเป็นอันตรายต่อการค้าของอังกฤษทางแถบนี้ ดังนั้นโลห์จึงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ไทรบุรีกับ บริษัทอังกฤษผูกพันกันในเรื่องผลประโยชน์ หลายครั้งที่โลห์ใช้วิธีโกหก หลอกลวงสุลต่านอับดุลเลาะห์ให้เกิด ความเข้าใจผิด คิดว่าบริษัทอังกฤษยอมรับข้อเสนอของสุลต่าน

สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศได้เริ่มเปลี่ยนแปลง จากการที่ไทยพ่ายแพ้แก่พม่า อย่างย่อยยับในปี พ.ศ. 2310 ทำให้ไทรบุรีปลอดภัยจากการขยายอำนาจของไทยไปช่วงระยะหนึ่ง แต่เมื่อ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จขึ้นครองราชย์สามารถขับไล่พม่าออกจากอาณาเขตได้สำเร็จ ทรงปราบก๊ก ต่าง ๆ เพื่อรวมไทยให้เป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นทรงขยายอาณาเขตยกทัพไปตีเขมร การขยาย

อำนาจของไทยดังกล่าว ทำให้สุลต่านอับดุลเลาะห์เกิดความรู้สึกหวั่นไหว และเพื่อความปลอดภัยจึงส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ในปี พ.ศ. 2325 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศไทย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสิ้นอำนาจ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์แทน และเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ตามมาคือการที่พม่ายกทัพ ประกอบด้วยไพร่พลจำนวนมหาศาล 140,000 คน โจมตีประเทศไทย ประกอบด้วยกำลังพล 9 ทัพ โจมตีไทยตั้งแต่ภาคเหนือจนจรดภาคใต้

สงครามระหว่างไทยกับพม่าในครั้งนี้ ไม่เกิดผลดีต่อไทรบุรีแต่อย่างใด ข้ารัยกลับสร้างความเดือดร้อนแก่ไทรบุรียิ่งขึ้น เพราะทั้งไทยและพม่าต่างก็เรียกร้องให้ไทรบุรีส่งกำลังพล อาวุธ ยุทโธปกรณ์ไปช่วยเหลือแต่ละฝ่าย ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าไทรบุรีจะเข้าข้างฝ่ายไหน ถ้าเข้าข้างผิดคือไปเข้าข้างฝ่ายแพ่ ฝ่ายชนะก็จะถือโอกาสลงโทษไทรบุรีภายหลังเมื่อเสร็จศึกสงครามแล้ว¹⁵ ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ไทรบุรีไม่มีความปรารถนาที่จะเข้าข้างฝ่ายใดเลย นโยบายต่างประเทศของไทรบุรีก็คือพยายามทุกวิถีทาง เพื่อให้บริษัทอังกฤษเข้ามาคุ้มครองไทรบุรี ทางทหาร หลักฐานที่แน่ชัดแสดงให้เห็นถึงนโยบายดังกล่าว ก็คือจดหมายของสุลต่านฮะลิมาห์ (Halim Shah) (ราชบุตรของสุลต่านอับดุลเลาะห์) มีไปถึงลอร์ด มินโต (Lord Minto) ข้าหลวงอังกฤษประจำอินเดีย จดหมายลงวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2353 มีข้อความโดยสรุปดังนี้

"..... ตามที่พระบิดาของข้าพเจ้า ได้ขอให้บริษัทอังกฤษให้ความคุ้มครองไทรบุรี โดยเสนอให้อังกฤษเช่าเกาะปีนัง ซึ่งคิดค่าเช่าเพียงปีละ 30,000.- เหรียญสเตอร์ลิงนั้น เป็นเพราะพระบิดาของข้าพเจ้าได้ปรึกษากับขุนนางแล้ว เห็นว่า พม่าและไทยเป็นชาติที่มีอำนาจเหนือกว่าไทรบุรี แต่อังกฤษมีอำนาจยิ่งใหญ่กว่าประเทศทั้งสอง ซึ่งไร้ความยุติธรรม ชอบใช้แคว้นการรุนแรง ผิดกับประเทศยุโรปซึ่งมีความยุติธรรม และเคารพกฎเกณฑ์ พระบิดาของข้าพเจ้าจึงปรารถนาที่จะเป็นมิตรกับท่าน และต้องการให้บริษัทอังกฤษลงมือขับไล่ไทยหรือพม่าหากรุกรานไทรบุรี ข้าพเจ้ามีความมั่นใจว่า พระบิดาของข้าพเจ้าปรารถนาจะให้อังกฤษได้เช่าเกาะปีนังด้วยความเต็มใจ ด้วยหวังที่จะได้รับการคุ้มครองจากบริษัทของท่าน"¹⁶

เมื่อเราทราบจุดมุ่งหมายของไทรบุรี เกี่ยวกับการยกเกาะปีนังให้อังกฤษเช่า รวมทั้งยกผลประโยชน์ต่าง ๆ มากมายให้แก่อังกฤษแล้ว เราลองหันมาพิจารณาท่าทีของอังกฤษว่ามีนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร

Sir Frank Swettenham เขียนไว้ใน Straits Settlements Records for 1786 - 1794 บอกไว้ดังนี้ บทบาทของบริษัทอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับไทรบุรีพร้อมที่จะเผชิญปัญหาอยู่ตลอดเวลา เมื่อบริษัทได้รับสัมปทานในเกาะปีนัง เมื่อปี 1786 (พ.ศ. 2329) ด้วยการเจรจากับไทรบุรีในฐานะเป็นรัฐอิสระ หลังจากนั้นอังกฤษทราบแต่เพียงคร่าว ๆ ว่าไทรบุรีเป็นรัฐบรรณาการของไทย รัฐบาลอังกฤษที่อื่นก็รับรู้ถึงหลักการและข้อเท็จจริงว่า การที่สุลต่านยกเกาะปีนังให้แก่อังกฤษก็เพื่อหวังจะได้รับความช่วยเหลือทางการทหารจากบริษัทอังกฤษ สภาแห่งบริษัทอังกฤษทราบดีว่า ข้อเรียกร้องใด ๆ ในลักษณะเป็นพันธมิตรทางทหาร จะต้องแย้งกับนโยบายของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งประกาศใช้ พ.ร.บ. Pitt's India Act อันมีสาระห้ามบริษัทเข้าไปเป็นพันธมิตรทางทหารกับรัฐใด ๆ แต่บริษัทกลับแสดงท่าทียอมรับตามความต้องการของสุลต่านในปี พ.ศ. 2330 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียตัดสินใจที่จะไม่เป็นพันธมิตรทางทหารกับไทรบุรี โดยประกาศอย่างเป็นทางการเมื่อปี

พ.ศ. 2336 นับแต่นั้นมาบริษัทได้แสดงท่าทีเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างมั่นคงเสมอมา แม้ว่าไลท์จะพยายามสนับสนุนให้บริษัททำตามความต้องการของสุลต่าน แต่ทั้งไลท์และสุลต่านต่างก็ผิดหวังต่อบริษัท สำหรับสุลต่านนั้นต้องการให้อังกฤษเป็นพันธมิตรทางทหารกับไทรบุรี มากกว่าต้องการค่าเช่าเกาะปีนัง

เมื่อบริษัทอังกฤษประกาศนโยบายอย่างชัดเจนว่าจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองกับรัฐมลายู จะมุ่งแต่ผลประโยชน์ทางการค้าอย่างเดียว ย่อมสร้างความขุนเคืองให้แก่สุลต่านไทรบุรียิ่งนัก ความขุนเคืองนำไปสู่ความไม่เชื่อถือต่อกันมากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงขั้นคิดจะเป็นศัตรู และคิดจะขับไล่อังกฤษออกจากปีนัง แต่ไม่สำเร็จ เพราะอังกฤษมีกำลังทหารและเรือรบที่เหนือกว่า¹⁷

ต่อมาอังกฤษได้เปิดเจรจากับไทรบุรี และได้ตกลงทำสัญญากัน ในสัญญาระบุว่าอังกฤษขอเช่าเกาะปีนัง โดยจ่ายค่าเช่าให้แก่สุลต่านปีละ 6,000 เหรียญ ในสัญญาไม่มีข้อความใด ๆ ระบุว่าอังกฤษจะเข้าไปคุ้มครองทางทหารแก่ไทรบุรี

เมื่อปีนังได้กลายเป็นเมืองท่าและฐานทัพเรืออังกฤษ จึงก่อให้เกิดความเจริญอย่างรวดเร็ว ประชากรของปีนังจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วพร้อมกันไปด้วย ผู้คนอพยพมาอยู่อย่างไม่ขาดสาย มีทั้งชาวอินเดีย จีน ไทย อาหรับ มาเลย์ ทำให้การผลิตอาหารบนเกาะ เพื่อเลี้ยงพลเมืองไม่พอแก่ความต้องการ อังกฤษเริ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องพึ่งไทรบุรี ในปี พ.ศ. 2340 จึงเริ่มเจรจากับสุลต่าน เพื่อขอเช่าแผ่นดินที่อยู่ตรงกันข้ามกับเกาะปีนัง สำหรับผลิตข้าวปลาอาหารเลี้ยงคนบนเกาะปีนัง ในที่สุดก็ตกลงกันได้ ดินแดนที่เช่านี้เรียกว่า Province Wellesly (ตั้งชื่อตามผู้เจรจาชื่อ พ.อ. Wellesly) โดยอังกฤษจ่ายค่าเช่าให้ปีละ 4,000 เหรียญ เมื่อรวมกับค่าเช่าปีนังแล้ว ตกปีละ 10,000 เหรียญ ค่าเช่าจะจ่ายนานเท่ากับเช่าเกาะปีนัง (ไม่ระบุจำนวนปี)¹⁸

ความเจริญรุ่งเรืองของปีนังภายใต้การปกครองของอังกฤษ ปีนังได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าอย่างแท้จริง สินค้าอุตสาหกรรมจากอังกฤษ อินเดีย อินโดนีเซีย ส่วนใหญ่ได้แก่ ผืน ผ้าฝ้าย ผ้าขนสัตว์ ผ้าไหม เหล็ก ดินปืน เหล็กกล้า เครื่องลายคราม สินค้าจาก Strait Settlement เช่น ข้าว ทุบูก พริกไทย หวาย งา ไม้มะเกลือ พริกไทย สินค้าที่มาจากดินแดนใกล้เคียง เช่น พม่า ไทย รัฐมลายู สุมাত্রา สินค้าดังกล่าวจะนำมารวมไว้ที่ปีนัง เพื่อเปิดโอกาสให้พ่อค้ามาจากดินแดนต่าง ๆ สั่งซื้อสินค้าไปขายยังดินแดนของตน การส่งสินค้าออกของปีนังซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2332 มูลค่าการส่งออกมีเพียง 853,592 เหรียญ เสนปี แต่พอถึงปี พ.ศ. 2347 มูลค่าการส่งออกเพิ่มขึ้นถึง 1,418,200 เหรียญ

ในปี พ.ศ. 2348 ปีนังได้ก้าวไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ เกาะปีนังมั่งคั่งสูงสุด ความเจริญส่วนหนึ่งเนื่องมาจากประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ซึ่งมีความเฉลียวฉลาด และขยันขันแข็ง ปีนังได้กลายเป็นความหวังอันสูงส่งของบริษัทอังกฤษ เป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ บนฝั่งทะเลตะวันออกและเป็นศูนย์กลางการค้าที่ยิ่งใหญ่ในภาคตะวันออกไกล ต่อมาปีนังได้เริ่มลดความสำคัญลง เนื่องจากปีนังไม่เหมาะที่จะเป็นอู่ต่อเรือ เพราะขาดแคลนไม้สำหรับต่อเรือ เช่น ไม้สัก เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2355 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ประกาศยกเลิกแผนการที่จะสร้างปีนัง ให้เป็นเมืองท่าเรือพาณิชย์นาวีที่ยิ่งใหญ่ เพราะความเจริญของปีนังได้มาถึงจุดอิ่มตัวหลังปี พ.ศ. 2362 ปีนังจึงเริ่ม

เสื่อมความนิยม สิงคโปร์ได้กลายมาเป็นคู่แข่ง และเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว สิงคโปร์มีความเหมาะสมในแง่ การพาณิชย์นาวี และด้านยุทธศาสตร์เหนือกว่าป็นอย่างมากมาย¹⁹

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษ

ปัญหาความมั่นคงที่เกิดขึ้นในหัวเมืองภาคใต้ และมลายูของไทยอันเนื่องมาจากการเกี่ยว ข้องกับต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีเพียงประเทศเดียวที่รัฐบาลไทยต้องใช้กลวิธีทางการทูตทุกวิถีทาง เพื่อรักษาความมั่นคงในดินแดนดังกล่าวให้ได้ ประเทศนั้นก็คือ อังกฤษนั่นเอง ก่อนที่ผู้วิจัยจะอธิบายถึง บทบาททางการทูตไทยดังกล่าว จะขอกล่าวถึงปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษดังในประเด็น หลักๆ ดังต่อไปนี้

- (1) ความขัดแย้งในเรื่องการแข่งอิทธิพลในหัวเมืองมลายู
- (2) ความขัดแย้งในเรื่องของทัศนะ และความแตกต่างของกระบวนการทางการทูต
- (3) ความขัดแย้งจากบทบาทของเจ้านครศรีธรรมราชกับอังกฤษ ซึ่งมีผลกระทบต่อรัฐบาล ที่กรุงเทพฯ

ผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. ความขัดแย้งในเรื่องการแข่งอิทธิพลในหัวเมืองมลายู ดังได้กล่าวไว้ตั้งแต่ตอน แรกถึงบทบาทของอังกฤษในการแสวงหาเมืองท่า และฐานทัพเรือทางภาคตะวันออก จนในที่สุดได้เกาะบีนัง จากไทรบุรี และยังแถมด้วยดินแดน Province Wellesley โดยสุลต่านแห่งไทรบุรียกดินแดนดังกล่าวให้ อังกฤษเช่าด้วยความเต็มใจ โดยหวังอย่างยิ่งว่าอังกฤษคงจะให้ความเห็นใจช่วยคุ้มครองไทรบุรี ทางทหาร เพื่อให้ปลอดภัยจากการรุกรานของไทยและพม่า

1.1 ความขัดแย้งในเรื่องไทรบุรี ในขณะที่ไทรบุรีกำลังเจรจาดิตต่อกับอังกฤษ ด้วยเรื่องดังกล่าว ฝ่ายไทยไม่ได้ให้ความสนใจและไม่ทราบเรื่องที่สุลต่านติดต่อเจรจากับอังกฤษ อาจจะเป็น เพราะไทยกำลังวุ่นวายกับการรวมประเทศและสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี พอมาถึง สมัยรัชกาลที่ 1 ก็เกิดศึกสงครามใหญ่โตกับพม่า คือสงครามเก้าทัพ ทางฝ่ายอังกฤษก็ไม่ค่อยทราบเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทรบุรีกับไทยอย่างชัดเจน จึงคิดว่าการขอเช่าดินแดนบางส่วนของไทรบุรี สามารถเจรจาดกลังกับสุลต่านไทรบุรีได้ โดยไม่จำเป็นต้องขออนุญาตต่อไทย

ความขัดแย้งในเรื่องไทรบุรีนั้น สามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

1.1.1 อังกฤษไม่เห็นด้วยกับวิธีการปกครองไทรบุรีของไทย เพราะกลัว กระทบกระเทือนต่อการค้าของอังกฤษ โดยข้อเท็จจริงแล้ว อังกฤษยอมรับว่าไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย และไม่ต้องการที่จะขัดใจกับไทยในเรื่องไทรบุรี ในเรื่องนี้อังกฤษได้แสดงความจริงใจให้เห็นเป็นหลักฐาน หลายครั้งดังเช่น

ก. ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดียได้มีหนังสือไปถึงข้าหลวง แห่ง
บิ๊นง โดยแนะนำว่า ข้าหลวงแห่งบิ๊นง ควรยอมรับว่าไทรบุรีเป็นรัฐบรรณาการของไทย และห้ามข้าหลวงบิ๊นง
เข้าไปยุ่งเกี่ยวปัญหาพิพาทระหว่างไทยกับไทรบุรี²⁰

ข. เมื่อเจ้านครศรีธรรมราชยกทัพไปปราบไทรบุรีใน ปี พ.ศ. 2364
สุลต่านปะแวงรันได้หนีไปพึ่งอังกฤษ แต่กำลังบางส่วนได้ยกไปตั้งมั่นบนเกาะลังกาวิ เพื่อต่อสู้กับไทยต่อไป
ทหารไทยได้ยกกำลังไปปราบ และเจ้านครศรีธรรมราชได้แจ้งให้อังกฤษทราบว่า ปะแวงรันยุยงให้ชาวเกาะ
ลังกาวิก่อกบฏต่อไทย อังกฤษได้แจ้งให้เจ้านครศรีธรรมราชทราบว่า อังกฤษไม่เข้าไปแทรกแซงเรื่องที่ไทย
ปราบไทรบุรี หรือชาวเกาะลังกาวิ อีกทั้งยังห้ามปะแวงรันส่งอาวุธไปช่วยพวกกบฏต่อไทยอย่างเด็ดขาด²¹

ค. เมื่อครั้งที่จอห์น ครอว์เฟิร์ด เดินทางมาเจรจากับไทยสมัยรัชกาล
ที่ 2 หลังจากจอห์น ครอว์เฟิร์ดกลับไปแล้ว ได้มีหนังสือไปถึง ยอร์ช สวินตัน รัฐมนตรีในรัฐบาลอังกฤษที่
อินเดีย เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2365 แจ้งให้ทราบว่าในการเจรจากับไทยนั้น จอห์นครอว์เฟิร์ด ได้ยอม
รับว่าไทยมีสิทธิเหนือไทรบุรี แต่การที่พระยาปะแวงรันหนีไปพึ่งอังกฤษ และอังกฤษให้ความช่วยเหลือนั้น เป็น
การให้ความช่วยเหลือในฐานะปะแวงรันเป็นเพื่อนเก่าอังกฤษ²²

แม้ว่าอังกฤษจะยอมรับว่าไทยมีอำนาจเหนือไทรบุรีก็จริง แต่อังกฤษก็ไม่เห็นด้วยกับวิธี
การปกครองของไทย ซึ่งชอบใช้วิธีการรุนแรง บีบบังคับและแสวงหาผลประโยชน์จากไทรบุรีเกินกว่าเหตุ
นโยบายของอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ต้องการให้ใช้นโยบายประนีประนอมกับไทรบุรี และให้ไทยยอมรับว่า
สุลต่านปะแวงรัน เป็นผู้มียุทธวิธีอันชอบธรรมในการปกครองไทรบุรี การที่อังกฤษมีนโยบายดังกล่าวเป็นเพราะ
อังกฤษเกรงว่า หากไทยใช้นโยบายปราบปรามอย่างรุนแรง จะเกิดผลกระทบไปทั่วคาบสมุทรมลายู เป็นต้นว่า
สงครามจะขยายตัวไปยังรัฐมลายูอื่น ๆ ซึ่งอาจจะเข้าช่วยเหลือไทรบุรี และอาจเป็นไปได้ว่าเมื่อรัฐมลายูถูก
ไทยปราบปราม หากอังกฤษไม่เข้าช่วย พวกรัฐมลายูจะหันไปขอความช่วยเหลือจากดัช จะยิ่งทำให้เกิดปัญหา
บานปลายคือ อังกฤษจะต้องเผชิญหน้ากับดัช ยิ่งสร้างปัญหายุ่งยากยิ่งขึ้น ไม่เป็นผลดีต่อการค้าของอังกฤษ
อย่างแน่นอน อังกฤษจึงเพียรพยายามเจรจากับไทย และขอร้องไทยให้ใช้หลักประนีประนอมกับไทรบุรีหลาย
ครั้ง ดังเช่น

(ก) ขณะที่ครอว์ เฟิร์ด เสร็จจากกรุงเทพฯ ครอว์เฟิร์ดขอให้ไทยรับรองว่าจะ
ยินยอมให้ปะแวงรันกลับมาเป็นพระยาไทรบุรีดังเดิม โดยไทยจะเป็นผู้กำหนดลงไปให้ชัดเจนว่า ไทรบุรีจะส่ง
เครื่องราชบรรณาการให้ไทยปีละเท่าใด (ข้อเสนอนี้แสดงให้เห็นว่าอังกฤษไม่สนับสนุนให้ไทยเรียกร้อง เครื่อง
ราชบรรณาการจากไทรบุรี แบบพม่าเพรื่อ จนทำให้ไทรบุรีได้รับความเดือดร้อน) หากไทยไม่เชื่อใจในเรื่อง
ความซื่อสัตย์ของปะแวงรัน อังกฤษจะช่วยดูแลและจัดการให้ปะแวงรันปฏิบัติตามข้อตกลงอย่างเคร่งครัด ข้อ
เสนอนี้ฝ่ายไทยไม่ได้ตอบรับหรือปฏิเสธ

(ข) ปัญหาที่ไทยกล่าวหาว่าปะแวงรันก่อกบฏ และหลบหนีไปพึ่งอังกฤษฝ่ายไทยขอให้
อังกฤษส่งตัวปะแวงรันมาที่ทางกรุงเทพฯ พิจารณาคดี โดยจะให้ความยุติธรรมอย่างเต็มที่ เรื่องนี้ครอว์เฟิร์ด

เกรงว่าปะแฉ่งจะเสียเปรียบ จึงเสนอต่อไทยว่า ขอให้อังกฤษเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยปัญหานี้ แต่ฝ่ายไทยปฏิเสธ²³

(ค) อังกฤษหันเกรงว่าหากไทย ส่งทหารเข้ายึดครองไทรบุรี อาจเป็นเหตุทำให้ชาวไทรบุรี อพยพหลบหนีสงครามเป็นผลให้การผลิตข้าวปลาอาหารในไทรบุรีต้องหยุดชะงัก เกิดการขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะปิ่นัง ต้องพึ่งพาอาศัยข้าวปลาอาหารจากไทรบุรี เป็นผลทำให้ชาวอังกฤษบนเกาะปิ่นัง ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย อังกฤษจึงต้องเพียรพยายามขอร้องไทยมิให้ใช้ความรุนแรงต่อไทรบุรี²⁴

(ง) ขณะที่อังกฤษขอร้องไทยมิให้ใช้ความรุนแรงปราบปรามไทรบุรี และให้ไทยยอมรับปะแฉ่งเป็นสุลต่านปกครองไทรบุรี ขณะเดียวกันอังกฤษก็พยายามควบคุมปะแฉ่งมิให้ขยายความขัดแย้งหรือยั่วยุให้ไทยขึ้นเคืองมากยิ่งขึ้น ดังเช่น บันทึกของ W.E. Phillips ข้าหลวงอังกฤษประจำปิ่นังระบุว่า “อังกฤษได้ตักเตือนปะแฉ่งมิให้ติดต่อกับพม่า แต่ปะแฉ่งไม่ฟังเสียง ยังแอบติดต่อโดยมีจดหมายไปถึงเมืองอังวะ กษัตริย์แห่งอังวะจึงส่งทูตมาพบปะแฉ่ง ชักชวนให้ปะแฉ่งรบกับไทย อังกฤษเห็นว่าปะแฉ่ง จะยกไทรบุรีให้เป็นเมืองขึ้นของพม่า อังกฤษไม่พอใจปะแฉ่งที่สนิทสนมกับพม่า เพราะกลัวว่าไทรบุรีจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า”²⁵

1.1.2 ไทยถือว่าไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทยอังกฤษไม่ควรเข้ามาเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหของไทย

เมื่อพิจารณาจากความเป็นมาในประวัติศาสตร์ ไทยถือว่าไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทย เช่นเดียวกับประเทศราชอื่น ๆ เช่น กัมพูชา เวียงจันทน์ เป็นต้น ซึ่งทางฝ่ายอังกฤษก็ยอมรับว่าไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทยดังได้กล่าวไว้ในหัวข้อ 1.1.1 อย่างไรก็ตามในการแก้ไขปัญหไทรบุรี เนื่องจากก่อกบฏไทยพยายามระมัดระวังมิให้กระทบกระเทือนผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษในมลายู

สมมุติฐานข้อนี้ พิสูจน์ให้เห็นชัด จากการเจรจาระหว่างจอห์น ครอว์เฟิร์ด กับขุนนางไทยที่กรุงเทพฯ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเจ้านครศรีธรรมราชยกกองทัพไปตีไทรบุรี และปะแฉ่งหนีไปพึ่งอังกฤษ ฝ่ายไทยได้เรียกร้องให้อังกฤษส่งตัวปะแฉ่งไปให้ไทยพิจารณาคดี ตามข้อกล่าวหาของเจ้านครศรีธรรมราชว่า ปะแฉ่งคิดกบฏต่อทางกรุงเทพฯ หรือไม่ ฝ่ายครอว์เฟิร์ดไม่ยอมส่งตัวให้ไทยโดยอ้างว่า ปะแฉ่งอาจจะไม่ได้รับความเป็นธรรมเท่าที่ควร นอกจากนั้นครอว์เฟิร์ดยังเสนออีกว่าไทยควรจะถอนตัวออกจากไทรบุรี และให้ชาวมลายูปกครองกันเอง ครอว์เฟิร์ดเสนอเพิ่มเติมว่าในการสอบสวนความผิดของปะแฉ่งนั้น อังกฤษกับไทยควรจะร่วมมือกัน

ข้อเสนอของครอว์เฟิร์ดดังกล่าว ถือได้ว่าน่าจะเป็นเจตนาที่จะเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย ขุนนางไทยที่ร่วมเจรจากับครอว์เฟิร์ด คือ พระยาสุริยวงษ์โกษาพระคลังของไทยรู้เท่าทันความคิดของครอว์เฟิร์ด และได้ตอบข้อเสนอของครอว์เฟิร์ดอย่างคารมคมคายว่า

“.....สมมุติว่าพนักงานของบริษัทอังกฤษ 2 คนทะเลาะกัน (เปรียบได้กับเจ้านครศรีธรรมราชและปะแฉ่งทะเลาะกัน : ผู้วิจัย) แล้วคนหนึ่งหลบหนีไปพึ่งมหาอำนาจประเทศหนึ่ง เพื่อขอความคุ้มครอง แล้วอังกฤษจะแต่งตั้งคนของประเทศมหาอำนาจนั้นมาร่วมสอบสวนว่าใครผิดใครถูกหรือไม่..”²⁶

คำตอบเช่นนี้เหมือนกับจะบอกให้ครอว์เฟิร์ดทราบว่า ปัญหาไทรบุรีเป็นปัญหภายในของไทย อังกฤษจึงไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวนั่นเอง

นอกจากนั้น พระคลังยังตอกย้ำให้ครอว์เฟิร์ดได้เข้าใจชนบทธรรมเนียมประเพณีปกครองของไทยว่า “เมื่อเกิดมีปัญหาฟ้องร้องระหว่างขุนนางไทย 2 คน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะได้ทรงตรวจสอบเรื่องราวด้วยพระองค์เอง.....”²⁷ คำกล่าวเช่นนี้ย่อมหมายความว่าท้ายที่สุดแล้ว พระเจ้าอยู่หัวจะเป็นผู้ตัดสินว่าใครผิดใครถูก ภายหลังจากได้ทรงพิจารณาอย่างรอบคอบ และให้ความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย โดยไม่จำเป็นต้องให้บุคคลต่างชาติเข้ามายุ่งเกี่ยวนั่นเอง

สุดท้ายครอว์เฟิร์ดก็ไม่ได้ติดใจในเรื่องนี้ โดยแสดงท่าทีอ่อนลงไปอย่างไรก็ตามผลจากการเจรจาระหว่างครอว์เฟิร์ดกับขุนนางไทย ครอว์เฟิร์ดรู้สึกพอใจมากในการที่ไทยไม่ได้อ้างสิทธิเหนือเกาะปีนัง²⁸

1.2 ความขัดแย้งในรัฐเปรัก และสลังอร์ เปรักเป็นรัฐมลายูที่พยายามดิ้นรนเป็นอิสระ แต่ก็ถูกชนชาติที่มีอำนาจเหนือกว่าเช่น ดัช พยายามแผ่อำนาจเข้าควบคุมทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการเมืองการค้าอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังถูกรัฐเพื่อนบ้านเช่นสลังอร์ภายใต้การควบคุมของพวกบูกิส แม้อิทธิพลเข้าครอบงำเช่นเดียวกัน

ในปี พ.ศ. 2300 ดัชรบนะสลังอร์จึงได้เข้าควบคุมสลังอร์อีกรัฐหนึ่ง และเข้าผูกขาดผลประโยชน์ทางการเมืองการการค้าจากสลังอร์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2338 ดัชได้ทำสงครามกับอังกฤษ โดยดัชเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จนต้องสูญเสียมะละกาให้แก่อังกฤษ ทำให้ดัชสูญเสียอิทธิพลในเปรัก และสลังอร์ซึ่งประกาศตนเป็นอิสระในช่วงระยะนี้เองเมื่อไทยปลดปล่อยจากพม่าจึงเริ่มแผ่อำนาจเข้าไปในแหลมมลายู ในปี พ.ศ. 2359 ไทยสั่งให้ไทรบุรีโจมตีเปรัก เนื่องจากเปรักไม่ยอมส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองแก่ไทย เปรักตกอยู่ใต้อำนาจไทยระยะหนึ่ง โดยไทยมอบหมายให้ไทรบุรีเป็นผู้ดูแล ไม่นานนักเปรักได้ร่วมมือกับสลังอร์ขับไล่อิทธิพลไทยออกจากเปรักได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2365

อังกฤษได้เริ่มสนใจที่จะติดต่อค้าขายกับเปรักและสลังอร์ ภายหลังจากที่อังกฤษได้เข้าครอบครองปีนังแล้ว ในปี พ.ศ. 2361 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ส่งทูตไปเจรจากับเปรัก และสลังอร์ และได้ตกลงกันจัดทำสัญญา Cracroft Treaty กับรัฐทั้งสองโดยมีสาระสำคัญว่าอังกฤษจะเป็นประเทศผู้ที่ได้รับผลประโยชน์อย่างยิ่ง และรัฐทั้งสองจะต้องไม่ให้ชาติใดเข้ามาผูกขาดการค้า²⁹ (เจตนาในสัญญาข้อนี้ก็เพื่อต้องการต่อต้านดัช : ผู้วิจัย) การที่เปรัก และสลังอร์ยอมยกผลประโยชน์ให้แก่อังกฤษอย่างง่ายดาย ย่อมหมายถึงว่า เปรักและสลังอร์ต้องการให้อังกฤษเข้ามาคุ้มครองให้ความปลอดภัยแก่ตน โดยเฉพาะความปลอดภัยจากการขยายอำนาจของดัช และไทยนั่นเอง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า นโยบายบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่อินเดียไม่ต้องการขัดแย้งกับไทย เพราะกลัวจะเกิดปัญหายุ่ยาก โดยเฉพาะปัญหาความวุ่นวายในรัฐมลายู รัฐบาลที่อินเดียจึงมักจะเตือนไปยังผู้บริหารเกาะปีนังอยู่เสมอ ให้หลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับไทยเรื่อยมา

สถานการณ์ดังกล่าวได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เมื่อข้าหลวงคนใหม่ที่ถูส่งมาประจำที่ปีนังมีนามว่า Robert Fullerton โดยเข้ามารับตำแหน่งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2367

ข้าหลวงฟุลเลอร์ตันเป็นคนที่มีบุคลิกแข็งกร้าว แตกต่างจากข้าหลวงปีนังคนก่อน ๆ ซึ่งมักจะยอมรับว่าไทยเป็นผู้มีสิทธิครอบครองมลายู แต่สำหรับฟุลเลอร์ตันซึ่งเป็นคนที่เชื่อมั่นในตนเองกลับแสดงท่าทีที่ไม่ยอมรับสิทธิของชาวไทยในมลายู นโยบายของเขาก็คือปกป้องผลประโยชน์ของบริษัทอังกฤษในรัฐมลายูให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แม้ว่าจะขัดกับนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็ตาม แต่ฟุลเลอร์ตันก็พยายามต่อสู้ ได้แย้งและชี้แจงให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียให้ค้ำประกันตามความคิดของเขา ที่เขามั่นใจว่าไทยไม่มีสิทธิ์เข้าครอบครองรัฐมลายู นอกจากนั้นเขายังสนับสนุนให้ไทรบุรีเป็นรัฐอิสระจากไทย

เมื่อความคิดของฟุลเลอร์ตันไม่ยอมรับสิทธิของไทยเหนือไทรบุรีแล้ว จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าข้ออ้างของไทยในการเข้าปกครองเปรัก และสลังอร์จึงถูกต่อต้านจากฟุลเลอร์ตันอย่างแข็งขัน

จากการที่ไทยปราบกบฏไทรบุรี และปะแฉ่งหนีไปพึ่งอังกฤษที่ปีนังในปี พ.ศ. 2364 เป็นผลให้เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ชูว่าจะยกทัพไปจับตัวปะแฉ่งที่ปีนัง นับเป็นเหตุผลสำคัญที่ฟุลเลอร์ตันอ้างต่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียว่าไทยคุกคามอังกฤษ และอังกฤษจำเป็นต้องแข็งกร้าว ฟุลเลอร์ตันรีบเสนอให้อังกฤษยกทัพเรือไปยังนครศรีธรรมราช และทำลายเรือรบไทยให้หมดสิ้น มิให้มีโอกาสแล่นออกจากท่าเรือได้

นับว่าโชคดีที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่ได้คล้อยตามฟุลเลอร์ตัน รัฐบาลอังกฤษยังใช้นโยบายเดินสายกลางคือ ใช้วิธีการเจรจาทางการทูตกับไทยโดยตรง แต่ในบางประเด็นรัฐบาลได้เริ่มคล้อยตามความเห็นของฟุลเลอร์ตันในเรื่องที่ควรให้รัฐไทรบุรีเป็นรัฐอิสระ โดยมีปะแฉ่งเป็นสุลต่าน และให้ไทรบุรีเป็นรัฐกันชนระหว่างไทยกับปีนัง อังกฤษเห็นว่าน่าจะส่งทูตไปเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ เพื่อตกลงผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่อังกฤษควรจะได้รับจากไทยจะดีกว่า มากกว่าจะใช้นโยบายประจันหน้ากับไทย ซึ่งอาจจะนำไปสู่สงครามกับไทยได้ เพื่อสนับสนุนนโยบายในข้อนี้ อังกฤษจึงได้ส่ง ทูตเฮนรี เบอร์นี มาเจรจากับไทย สมัยรัชกาลที่ 3

สำหรับปัญหาระหว่างไทยกับรัฐเปรัก และสลังอร์จนถึงขั้นเตรียมการทำสงครามนั้นได้เกิดขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแผ่นดิน ในเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2367 ในปีต่อมาเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2368 เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ได้เตรียมกองทัพอาว 300 ลำ เพื่อจะยกไปตีสลังอร์ โดยอ้างว่าต้องการช่วยเหลือเปรักให้หลุดพ้นจากการคุกคามของสลังอร์

ฟุลเลอร์ตัน จึงรีบส่งเรือรบออกจากปีนังไปคุมเชิงที่ปากแม่น้ำตรัง โดยไม่สนใจนโยบายรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ทำให้เจ้านครศรีธรรมราชไม่กล้ายกทัพเรือออกจากเมืองท่า เพราะเกรงว่าจะปะทะกับอังกฤษ³⁰ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษในเรื่องของทศนะและความแตกต่างของกระบวนการทางการทูต ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวนี้ สรุปเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

2.1 ความขัดแย้งในเรื่องของทศนะวิธีการเก็บภาษีและวิธีการค้าของไทย

ด้วยเหตุที่การค้าต่างประเทศของไทย อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรมพระคลังสินค้า ซึ่งใช้วิธีการผูกขาดเพื่อหารายได้เข้าท้องพระคลัง นอกจากนั้นการที่ขุนนางไทยเป็นเจ้าของเรือสำเภาส่งเรือไปค้าขายกับต่างประเทศ ได้ก่อให้เกิดกอบเป็นก่า จึงทำให้กิจการค้ากับต่างประเทศตกอยู่ใน

กำมือของขุนนางไทยและพ่อค้าชาวจีนอย่างสิ้นเชิง และมีความผูกพันกันอย่างแยกไม่ออกระหว่างส่วนตัวกับราชการ นอกจากนั้นวิธีการเก็บภาษีเรือสินค้าจากต่างประเทศ ก็ใช้วิธีการเก็บในอัตราสูง และเก็บซ้ำซ้อน เป็นผลทำให้เรือจากต่างประเทศโดยเฉพาะจากยุโรปต่างเอือมระอาวิธีการค้าและการเก็บภาษีของไทยยิ่งนัก และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พ่อค้าจากยุโรปไม่อยากค้าขายกับไทย เพราะประสบภาวะขาดทุนเนื่องจากสาเหตุดังกล่าวอยู่บ่อย ๆ ดังจะยกหลักฐานบันทึกของจอห์น ครอว์เฟิร์ด มีไปถึงรัฐมนตรีสวินตัน เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2366 ได้เล่าถึงวิธีการค้าและการเก็บภาษีของไทยสรุปได้ดังนี้³¹

ระบบการค้าของไทยเป็นอุปสรรคต่อการขยายการค้าของชาวยุโรป เพราะรัฐบาลไทยผูกขาดการค้า กล่าวคือ เมื่อเรือชาวต่างประเทศเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ก็ไม่สามารถหาที่จอดเรือได้ตามใจชอบ จะต้องนำเรือไปจอดที่หน้าบ้านเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อเจ้าหน้าที่ไทยจะได้ตรวจตราดูแล พนักงานในเรือจะติดต่อกับใครไม่ได้ เพราะมีตำรวจคอยควบคุม ทั้งนี้เพราะฝ่ายไทยไม่ต้องการให้พนักงานในเรือขายสินค้าให้แก่ใครก่อน

จากนั้นเจ้าพนักงานไทยจะเรียกบัญชีแสดงสินค้าจากเรือ เพื่อนำไปให้พระคลัง และเพื่อให้ข้าราชการไทยได้เลือกซื้อสินค้าก่อน แต่บางครั้งพระคลังกับพวกลูกน้องซื้อก่อน และติราคาสินค้าถูก ๆ พ่อค้าจึงจำใจต้องขาย การเลือกซื้อสินค้าก่อนใครของพนักงานไทย ใช้เวลาถึง 2 - 3 อาทิตย์ จากนั้นจึงนำไปแบ่งกันระหว่างหุ้นส่วน และนำไปจำหน่ายในตลาดเพื่อหากำไร กว่าทางราชการจะได้ประโยชน์ ก็ถูกพวกขุนนางบวกค่ากำไรไปมากมาย 100 - 200 เปอร์เซนต์ เงินค่าสินค้าที่ต้องจ่ายให้พ่อค้า ก็ไม่ยอมจ่ายให้ง่าย ๆ มีการเก็บไว้ก่อนเพื่อเป็นเครื่องมือต่อรองกับพ่อค้า

พระคลังจะขอร้องมิให้พ่อค้าจีน พ่อค้าไทย ขายสินค้าแก่ชาวต่างประเทศ ให้รอจนกว่าสินค้าของพระคลังหมดก่อนแล้วจึงค่อยขาย จุดประสงค์ของพระคลังต้องการขายสินค้าของตนให้ได้ในราคาที่ตนต้องการ

การเก็บภาษี สินค้าเข้าต้องเสียภาษีตามกฎหมาย ประมาณ $\frac{1}{4}$ ของสินค้าเข้าทั้งหมดที่ได้รับการเสียภาษี ที่เหลืออีก $\frac{3}{4}$ เป็นสินค้าลักลอบหลีกเลี่ยงภาษี โดยข้าราชการให้ความร่วมมือและรู้เห็นเป็นใจกับพ่อค้า การเก็บภาษีมีการเรียกเก็บภาษีปากเรือ อากรขาเข้าเรียกเก็บในอัตราร้อยชักแปด ส่วนอากรขาออกเรียกเก็บเป็นอัตราตายตัว เรียกเก็บจากรายการสินค้าทุกรายการ เช่น น้ำตาลทราย เสียอากรครึ่งบาทต่อหนึ่งหาบเงิน นอกจากนั้นยังมีของกำนัลที่เรือต้องจ่ายให้แก่ขุนนางไทย ตกلالةประมาณ 1,000 บาท สรุปแล้วเรือลำหนึ่งจะต้องมีรายจ่ายคือ อากรปากเรือ, อากรขาเข้า, อากรขาออก, ค่าธรรมเนียมในรูปของกำนัล

รายจ่ายทั้งหมดเมื่อเทียบกับมูลค่าของสินค้าเข้ารวมกับสินค้าออกคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ประมาณ 6 - 8 เปอร์เซนต์ ไทยให้สิทธิพิเศษแก่พวกพ่อค้าจีน ทำให้พ่อค้าจีนได้รับความสะดวกและมีอิสระในการค้า ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลไทยมักจะจำกัดสิทธิทางการค้าของชาวยุโรป และชาวอเมริกัน ครอว์เฟิร์ดยังได้แสดงความคิดเห็นในแง่ที่พ่อค้าอังกฤษไม่ได้รับความสะดวกในเรื่องการค้าจากไทยว่า

1. เป็นเพราะอังกฤษให้ที่พักพิงแก่ปะแวงรัน ซึ่งฝ่ายไทยขอตัวไปดำเนินคดี แต่อังกฤษไม่ยอมส่งให้

2. เป็นเพราะอังกฤษไม่ยอมขายอาวุธให้แก่ไทย เพื่อนำไปรบกับพม่า และฝ่ายไทยได้
เจรจาขอร้องอังกฤษหลายครั้ง

3. ฝ่ายไทยอิจฉาอังกฤษ ที่มีกองทัพใหญ่โตในอินเดีย

ครอว์เฟิร์ด ยังได้เสนอว่า อังกฤษควรที่จะเข้าครอบครองเกาะใดเกาะหนึ่งในน่านน้ำไทย เพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์กลางการค้าเช่นเดียวกับสิงคโปร์ เกาะที่เหมาะสมที่สุดคือเกาะสิลัง เพราะอยู่ในเส้นทางที่เรือไทยและนานาชาติแล่นผ่านน่าจะเหมาะสมในแง่เป็นศูนย์กลางการค้า โดยเฉพาะเรือที่จะเดินทางไปเวียดนามไปทางใต้และไปทางตะวันตก

ข้อเสนอของครอว์เฟิร์ดดังกล่าว รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็เห็นคล้อยตาม โดยเฉพาะในเรื่องการขายอาวุธให้แก่ไทย³² ฝ่ายอังกฤษได้เริ่มผ่อนปรนที่จะขายอาวุธให้แก่ไทยในเวลาต่อมา ทั้งนี้เป็นเพราะเนื่องจากอังกฤษเริ่มบาดหมางกับพม่านั้นเอง

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 2 ได้กล่าวถึงสาเหตุที่อังกฤษส่งทูตจอห์น ครอว์เฟิร์ดมาเจรจากับไทยว่า³³ เป็นเพราะอังกฤษอยากค้าขายกับไทย แต่รังเกียจวิธีการเก็บภาษีของไทย โดยเฉพาะการที่ขุนนางไทยลงไปตรวจในเรือพ่อค้า และเลือกซื้อสิ่งของที่ต้องการ ห้ามราษฎรขายสินค้าบางอย่างแก่พ่อค้าโดยตรง และยังห้ามส่งข้าวออกนอกประเทศอีกด้วย

อังกฤษส่งครอว์เฟิร์ดมาเมืองไทยเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าว* อังกฤษต้องการค้ากับราษฎรไทยโดยตรง หากไทยต้องเสียผลประโยชน์จากรายได้ อังกฤษจะยอมให้ไทยขึ้นค่าภาษีปากเรือแทน แต่ให้เก็บเพียงอย่างเดียว อีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะอังกฤษต้องการเจรจากับไทยด้วยเรื่องไทรบุรี เพราะตอนแรกอังกฤษไม่ทราบที่ไทรบุรีเป็นเมืองขึ้นของไทย เพราะช่วงที่อังกฤษเข้าเกาะหมากเป็นช่วงที่ไทรบุรีเป็นอิสระ มาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 ไทรบุรีขึ้นกับไทย อังกฤษ เป็นห่วงฐานะของเกาะหมาก เพราะต้องซื้อเสบียงอาหารจากไทย

สาเหตุอีกประการหนึ่งเป็นเพราะอังกฤษต้องการให้ครอว์เฟิร์ด เข้ามาสำรวจสภาพภูมิประเทศของไทย สำรวจพรรณไม้ พรรณสัตว์ และรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย

ในหนังสือไทยรบพม่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายถึงสาเหตุประการหนึ่งที่อังกฤษส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ด มาเจรจากับไทย เนื่องมาจากปัญหาารัฐมลายู กล่าวคือ รัฐเปรักเดิมเคยขึ้นกับไทรบุรี เมื่อสุลต่านแห่งเปรักถึงแก่อนิจกรรม ได้เกิดแย่งชิงอำนาจกันในกลุ่มผู้มีอำนาจของเปรัก ทำให้เกิดแบ่งออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งขอให้สลลังอร์ช่วย อีกพวกหนึ่งหันมาพึ่งไทย เมื่อเจ้านครศรีธรรมราชยกทัพไปช่วย พวกนิยมสลลังอร์ได้พากันหนี รามมุดาซึ่งนิยมไทยได้ขึ้นมากเป็นใหญ่ ทำให้อังกฤษที่บิ๊นังเกิดตกใจ เกรงว่าไทยจะแผ่อำนาจลงไปได้ ข้าหลวงบิ๊นังจึงแจ้งไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย เพื่อเจรจากับไทย และขอให้ไทยคืนอำนาจให้แก่ปะแวงรัน³⁴

* คณะทูตครอว์เฟิร์ดเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2364

ส่วนในหนังสือ British Malaya เขียนวิเคราะห์สาเหตุสำคัญที่สุดที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ดมาเจรจากับไทยนั้นน่าจะมาจากเรื่องเศรษฐกิจการค้ามากกว่าจะมาจากปัญหารัฐมลายู L.A. Mills ได้อธิบายถึงการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษดังนี้

การค้าระหว่างสองฝ่ายได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว การค้าไทยกับปิ่นเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2360 ระหว่างปี พ.ศ. 2363 - 2364 มูลค่าของการค้าสองฝ่ายสูงถึง 207,750 เหรียญสเตอร์ลิง เพิ่มขึ้นถึง 39 เปอร์เซ็นต์ภายใน 3 ปี สินค้าเข้าปิ่นส่วนใหญ่มาจากไทยโดยเฉพาะสินค้าน้ำตาล ส่วนสินค้าออกที่สำคัญของปิ่นส่งไปขายในไทยได้แก่ ผืน และเสื้อผ้าจากอินเดีย สภาแห่งปิ่นเชื่อว่าหากไทยแก้ไขระเบียบกฎเกณฑ์การค้า จะทำให้การค้าขยายตัวรวดเร็วขึ้นอีก และหากปิ่นค้าขายโดยตรงกับกรุงเทพฯ แล้ว จะทำให้การค้าดีบุกจากเบร็ค ปัตตานี กลาง และรัฐมลายู ที่อยู่ใต้อาณาไทย จะยิ่งเพิ่มความสำคัญมากขึ้น และสภาแห่งปิ่นก็พร้อมที่จะส่งทูตไปเจรจากับกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2364 รัฐบาลที่ปิ่นได้ส่งทูตพาณิชย์ มีนามว่า มอร์แกน (Morgan) เดินทางไปสืบข่าวเกี่ยวกับการค้าที่กรุงเทพฯ มอร์แกนมาในฐานะเป็นพ่อค้าเอกชน เขาได้มีโอกาสพบปะกับขุนนางไทย และพยายามสังเกตท่าทีของฝ่ายไทยเกี่ยวกับการค้าระหว่างไทยกับชาวยุโรป มอร์แกนได้รายงานไปยังรัฐบาลที่ปิ่นว่าฝ่ายไทยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวยุโรป รวมไปถึงชาวอังกฤษ และยังหวาดระแวงอีกด้วย

ดังนั้นการที่อังกฤษส่งทูตจอห์นครอว์เฟิร์ด มาเมืองไทยในนามรัฐบาลอังกฤษ ที่อินเดียจึงหวังที่จะเจรจากับไทย เพื่อลดปัญหาความขัดแย้ง ความหวาดระแวงของไทย ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดียได้กำชับครอว์เฟิร์ด ก่อนเดินทางมายังไทย ให้ครอว์เฟิร์ดพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว ครอว์เฟิร์ดได้รับการกำชับอย่างเด็ดขาดมิให้ขอผลประโยชน์พิเศษใด ๆ จากไทย ซึ่งอังกฤษมักจะใช้เจรจากับประเทศต่างๆ

ในการทำสนธิสัญญาในอดีตที่ผ่านมาช่วงระยะกว่า 200 ปี เช่น ขอสร้างป้อมปราการ สถานการค้า สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การผูกขาดการค้า ฯลฯ และให้พยายามลดความขัดแย้งกับไทยให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้

รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียต้องการให้ไทยกำหนดอัตราภาษีสินค้านำเข้า และสินค้าออกให้แน่ชัด ไม่ซ้ำซ้อนดังที่เป็นอยู่ขณะนั้น ถ้าหากทำสำเร็จก็จะเป็นประโยชน์ต่อการค้ามิใช่เฉพาะแต่ปิ่น แต่รวมไปถึงอินเดีย สหราชอาณาจักร รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียก็ได้คาดหวังมากกว่า การส่งทูตครอว์เฟิร์ด ไปเจรจากับไทยจะได้รับผลสำเร็จ แต่ก็นั่นใจอย่างน้อยที่สุดครอว์เฟิร์ด คงจะสามารถปูพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์กับไทย และเพื่อให้ไทยลดความหวาดระแวงอังกฤษลง

กล่าวโดยสรุปเป้าหมายหลักของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ในการส่งทูตจอห์น ครอว์เฟิร์ด มาเจรจากับไทยก็คือ เรื่องเศรษฐกิจซึ่งเน้นการแก้ไขปัญหากฎระเบียบการค้า และการเก็บภาษีของไทยซึ่งพ่อค้าอังกฤษเห็นว่าไม่ยุติธรรม ส่วนการแก้ไขปัญหารัฐมลายูเป็นเรื่องรองลงไป

ผลจากการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษในครั้งนี้ไม่ได้รับผลสำเร็จเท่าที่ควร ฝ่ายไทยยังไม่อยากเปลี่ยนแปลงวิธีการค้าและการเก็บภาษีอากร ส่วนปัญหาปะแ่งรันหนิไปฝั่งอังกฤษนั้น ฝ่ายไทยยังยืนยันที่จะให้ปะแ่งรันกลับไปพิสูจน์ความผิด และแสดงความจงรักภักดีต่อไทยอย่างแท้จริง

การเจรจา ระหว่างรัฐบาลไทยกับครอว์เฟิร์ด ในครั้งนี้ นอกจากประสบความล้มเหลวแล้ว ทั้งสองฝ่ายยังกินแหนงแคลงใจต่อกัน ต่างฝ่ายต่างกล่าวหาว่าอีกฝ่ายไม่มีความจริงใจ ครอว์เฟิร์ดรู้สึกผิดหวัง ในการเจรจาอย่างรุนแรงและคิดว่าเขาไม่ได้รับการยกย่องจากฝ่ายไทยเท่าที่ควร ฝ่ายไทยก็ไม่พอใจปฏิกิริยา ของครอว์เฟิร์ด เห็นว่าครอว์เฟิร์ดเป็นคนหยิ่งยะโส เอาแต่ใจตนเอง³⁵

2.2 ความขัดแย้งในเรื่องของทัศนคติทั่ว ๆ ไป จากการประเมินทัศนคติของ ชาวอังกฤษในขณะนั้น โดยเฉพาะบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลอังกฤษที่ป็นิ่ง ที่อินเดีย และพ่อค้าอังกฤษ โดย ทั่วไปพบว่า ชาวอังกฤษมีทัศนคติต่อไทยทั้งในแง่ดี และแง่เลวร้าย สรุปได้ดังนี้

ก. แง่ดี บันทึกของจอห์น ครอว์เฟิร์ด ในหนังสือ Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China ได้แสดงทัศนะของเขาเกี่ยวกับชาวไทยว่า “ชาวไทยที่ ครอว์เฟิร์ดพบเห็น ได้ต้อนรับคณะทูตอังกฤษด้วยความเมตตา ลักษณะท่าทางเป็นคนซื่อไว้ใจได้”

เกี่ยวกับขุนนางและเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของไทย ครอว์เฟิร์ด ได้แสดงทัศนะว่า “ขณะที่ ข้าพเจ้าเจรจากับเจ้าฟ้าชัยเซตุ (กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์) ทรงซักถามเรื่องต่างประเทศจากข้าพเจ้าหลายเรื่อง แม้บางเรื่องจะอยู่ห่างไกลแต่ท่านกลับรู้เรื่องดี เช่น ถามว่า ขณะนี้อังกฤษทำสงครามในอินโดสถานก้าวหน้าไป ถึงไหนแล้ว? สงครามจะสงบหรือไม่? ทรงถามถึงเรื่องการเมืองในยุโรป นอกจากนั้นยังแสดงความเป็นห่วง ปัญหาพิพาทระหว่างอังกฤษกับโปรตุเกสจะยุติหรือไม่.....”

กล่าวโดยสรุปครอว์เฟิร์ด มีทัศนคติต่อเจ้านายไทยว่าเป็นผู้เฉลียวฉลาด รอบรู้กิจการ ต่างประเทศได้อย่างดี นิยมเครื่องใช้เครื่องประดับที่ผลิตมาจากยุโรป เมื่อพบปะชาวตะวันตกจะทักทายด้วย การจับมือ ในการเจรจาก็สามารถโต้ตอบกับครอว์เฟิร์ดได้ อย่างหลักแหลม

บันทึกตอนหนึ่งของครอว์เฟิร์ดได้ระบุไว้ว่า

“...ในการสนทนา กับผู้นำในการเจรจาของไทยหลายคนหลายครั้ง พวกเขาได้แสดงให้เห็น ถึงภูมิความรู้ ความฉลาดหลักแหลมเกี่ยวกับอำนาจของเราในอินเดีย ซึ่งไม่น่าเชื่อว่า พวกเขาจะมอง สถานการณ์ได้อย่างลึกซึ้ง ...”

เกี่ยวกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิชาการ ครอว์เฟิร์ดรู้สึกชื่นชมที่เจ้านายไทยมีความรู้ และสนใจความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการของยุโรป บันทึกตอนหนึ่งเล่าว่า “...เจ้าฟ้าชัยเซตุถามคณะทูต อังกฤษว่า ท่านได้ทราบข่าวว่าชาวอังกฤษได้ค้นพบวัคซีนป้องกันโรคฝีดาษใช่ไหม? เมื่อคณะทูตกราบทูลว่า นอกจากจะค้นพบวัคซีนฝีดาษแล้วยังค้นพบยาฆ่าเชื้อโรคหลายอย่าง แม้กระทั่งโรคที่เกิดกับวัว เจ้าฟ้าชัยเซตุ ทรงรับสั่งว่า หากพระองค์จะขอความช่วยเหลือไปยังข้าหลวงใหญ่แห่งอินเดีย ให้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญมาสอนคน ไทยในเรื่องการใช้อย่างไรฆ่าเชื้อโรค ไม่ทราบข้าหลวงใหญ่จะให้ความช่วยเหลือหรือไม่”

ครอว์เฟิร์ด ได้อ้างถึงกงสุลโปรตุเกสคือ นายเดอซิลวาโร (Mr. De Silveiro) ซึ่งเป็นบุคคล หนึ่งที่รู้สึกประทับใจเจ้าฟ้าชัยเซตุอย่างยิ่ง กงสุลได้เล่าว่าเจ้าฟ้าทรงทราบเรื่องราวในยุโรปได้อย่างทันสมัย เจ้า ฟ้าทรงเล็งถึงความสำคัญอันยิ่งใหญ่ ของจักรพรรดินโปเลียนแห่งฝรั่งเศสด้วยความชื่นชม และท้ายที่สุดเจ้า ฟ้าทรงเสนอเงินรางวัลก้อนใหญ่ให้แก่กงสุลโปรตุเกส เพื่อให้แปลประวัติศาสตร์สงครามนโปเลียนจากหนังสือ ภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาโปรตุเกส และจะให้ล่ามชาวคริสต์แปลเป็นภาษาไทยอีกทอดหนึ่ง³⁶

นักการทูตอังกฤษอีกคนหนึ่งคือ ร.อ. เจมส์โลว์ * ได้บันทึกเกี่ยวกับลักษณะนิสัยของคนไทยในแง่ที่ว่า ชาวไทยไม่ยอมก้มหัวให้ใคร พวกเขาอาจจะต่อสู้กับอังกฤษ หากเขาเข้าใจผิด แต่เขาจะหยุดเมื่อรู้ว่าอังกฤษหมดความอดทน อย่างไรก็ตาม ไทยเป็นชนชาติที่ฉลาดและมีไหวพริบ...³⁷ บันทึกอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“... พวกสยามอาจจะวางเงื่อนไขในการเจรจาต่อรองเป็นอย่างดี ถึงอย่างไรพวกสยามก็ฉลาดและเห็นการณ์ไกลทะลุปรุโปร่งจริง ๆ ในเรื่องทุกเรื่องที่จะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเขา...”³⁸

ข. แง่ไม่ดี ทศนะของชาวอังกฤษที่มองไทยในแง่ไม่ดีหลายเรื่อง ดังจะสรุปให้เห็นเช่น

นิสัยคนไทย ในหนังสือ British Malaya ได้อ้างถึงบรรทัดของครอว์เฟิร์ดโดยกล่าวว่า ครอว์เฟิร์ดได้บันทึกเรื่องราวของคนไทย นิสัยของคนไทยอย่างไม่ไว้หน้า หรือยกย่องความรู้สึกของครอว์เฟิร์ดดังกล่าว เบอร์นี่ก็ได้บันทึกเห็นด้วยอีกทั้งชาวอังกฤษทุกคนที่เข้ามาค้าขายติดต่อกับไทยก็มีความเห็นสอดคล้องกับทศนะของครอว์เฟิร์ด โดยทศนะคติคือ คนไทยมีนิสัยหยิ่งยะโส ไม่เอาอะไรจริงจัง ชี้สงสัยและชี้ตลาด เห็นแก่เงิน และชอบการคอร์รัปชั่น ซื่อจลา ไม่ไว้ใจคนแปลกหน้า โดยเฉพาะชาวยุโรป แม้ว่าชาวไทยจะอ่อนแอและชี้ตลาดตาขาวแต่กลับมีลักษณะหยิ่งผยองหลอกตัวเอง จนเข้าใจไปว่า เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของโลก แม้ว่าบางครั้งได้แสดงท่าทีองอาจ แต่ในส่วนลึกก็มีความเข้าใจในอำนาจของอังกฤษ³⁹

ทางการทหาร ครอว์เฟิร์ดดูหมิ่นทหารไทยว่า การเจรจากับไทย อังกฤษควรใช้นโยบายแข็งกร้าว เพราะกองทัพไทยอ่อนแอ ทหารไทยไม่ได้ฝึกอาวุธกัน อาวุธก็ล้าสมัย ทหารไม่มีระเบียบวินัย ไม่เกรงกลัวต่อรัฐบาลกลาง การที่ไทยมีอำนาจเหนือรัฐเพื่อนบ้านเป็นเพราะเป็นรัฐที่อ่อนแอ

ครอว์เฟิร์ด ยังได้เสนอต่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียว่า ควรขับไล่ไทยให้ออกไปจากไทรบุรี โดยไม่ต้องเกรงกลัวกองทัพไทย เพียงจัดส่งเรือปืน 2 ลำ ปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ก็จะทำให้การค้าของไทยหยุดชะงัก และจัดหาเรือรบ 2 ลำ ไปยิงถล่มเมืองหลวง เพราะไทยไม่มีการป้องกันข้าศึกที่จะยกเข้าโจมตีทางปากแม่น้ำ ไม่มีป้อมปราการป้องกันแต่อย่างใด อาจเป็นเพราะการกลัวกฎหมายหรือเกียจคร้าน⁴⁰

ร.อ. เจมส์โลว์ ได้บันทึกการบุกกองทัพเรือไทยในสมัยนั้นแย่มาก โดยบอกว่ากองทัพเรือไทยอ่อนแอมาก เรือรบอังกฤษเพียง 1 - 2 ลำ ที่มีอาวุธดี ๆ ก็สามารถทำลายกองเรือรบไทยได้ จะมีเรือรบที่ทันสมัยก็มีเพียง 2 - 3 ลำ สร้างแบบเรือยุโรปและเป็นเรือของพระเจ้าแผ่นดิน ทหารไทยยังไม่ชำนาญในการใช้โลว์ยังสงสัยอีกว่า ประเทศไทยมีฝั่งทะเลยาวเหยียด มีแม่น้ำลำคลองมากมาย แต่กลับไม่ชำนาญในการเดินเรือ สามารถเดินเรือเฉพาะริมฝั่ง แต่ถ้าไกลออกไปต้องใช้คนนำเรือเป็นชาวต่างประเทศ⁴¹

การบันทึกของทูตอังกฤษ และส่งรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษที่บิ๊นังและที่อินเดีย เกี่ยวกับประสิทธิภาพของกองทัพไทยดังกล่าว ได้มีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงนโยบายของอังกฤษ ซึ่งเดิมอังกฤษมีที่ทำนอปรนต่อไทยอยู่มาก เพราะกลัวจะขัดแย้งกับไทยจนนำไปสู่สงคราม แต่ในระยะหลัง ๆ

* ร.อ. เจมส์โลว์ เป็นทูตอังกฤษจากข้าหลวงบิ๊นัง ส่งไปเจรจากับเจ้านครศรีธรรมราชเมื่อปี พ.ศ. 2367

รัฐบาลอังกฤษที่ปิ่นและที่อินเดียได้แสดงที่ทำแข็งกร้าวต่อไทยมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เป็นเพราะอังกฤษเชื่อว่าหากรบกับไทยแล้ว สามารถเอาชนะได้โดยไม่ยากเย็นอะไรนัก

ทัศนคติของเจ้านาย และขุนนางไทยที่มีต่ออังกฤษ เจ้านายและขุนนางไทยแม้ว่าจะให้การต้อนรับ และเจรจากับคณะทูตจอร์จ ครอว์ฟอร์ด ด้วยมิตรไมตรีแต่ในส่วนลึกนั้นก็ไม่ได้วางใจพวกอังกฤษเท่าใดนัก และยิ่งรู้สึกหวาดระแวง เนื่องจากคำกล่าวของชาวจีนที่ว่า ชาวอังกฤษมักจะเอาการค้ำบังหน้าขอตั้งสถานการค้า และในที่สุดก็จะหาโอกาสยึดบ้านเมือง วิธีนี้อังกฤษทำมาแล้วในอินเดีย รวมทั้งไทยยังหวาดระแวงในเรื่องที่คณะทูตได้สำรวจภูมิประเทศ ทำแผนที่ วัดความลึกของแม่น้ำ และศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทย ซึ่งไทยเกรงว่าจะเป็นการสำรวจสภาพภูมิประเทศ เพื่อประโยชน์ในการโจมตีไทยในภายหลังก ⁴²

นอกจากนั้นฝ่ายไทยไม่พอใจที่ครอว์ฟอร์ดพูดจาดูถูกไทยว่า “เมืองไทยเล็กนิดเดียว จีนมากกว่าไทยสิบส่วน จะตีเอาเมืองกำป่นรบสัก 2-3 ลำก็จะได้ เอากระสุนเผาบ้านเรือนยิงเข้าไปก็จะไหม้หมด” ⁴³ เกี่ยวกับเรื่องนี้ฝ่ายไทยได้ฟ้องร้องไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียว่า คณะของครอว์ฟอร์ดได้ทำแผนที่สำรวจประชากร วัดความลึกของแม่น้ำ แสดงว่าคิดเตรียมการจะยึดเมืองไทย สำหรับครอว์ฟอร์ดนั้นเป็นคนก้าวร้าว พูดจาดูถูกคนไทย ⁴⁴ ทางฝ่ายครอว์ฟอร์ดก็อ้างว่าไทยเป็นผู้อนุญาตให้สำรวจเมืองไทย และยังถือโอกาสฟ้องไทยต่อรัฐบาลอังกฤษว่า ไทยมีเล่ห์เหลี่ยมมากไว้วางใจไม่ได้ ⁴⁵

2.3 ความขัดแย้งเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีระหว่างไทยกับอังกฤษ สาเหตุในเรื่องนี้มักจะมาจากชาวอังกฤษไม่ทราบและไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยบางอย่าง ซึ่งไม่ตรงกัน เช่นในเรื่องความเสมอภาคระหว่างราษฎรกับเจ้านาย ซึ่งฝ่ายไทยถือประเพณีผู้น้อยต้องเคารพต่อผู้ใหญ่ โดยเฉพาะยังเจ้านายชั้นสูงยิ่งต้องแสดงความเคารพมากขึ้นตามลำดับ ผิดกับชาวอังกฤษซึ่งถือความเสมอภาคเป็นหลัก ตัวอย่างที่เกิดเหตุการณ์ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่าง 2 ฝ่าย ก็คือ

ในปี พ.ศ. 2365 ชาวอังกฤษ 2 คน คือกัปตันสมิธ ซึ่งเป็นกัปตันเรือโฟนิกซ์ และนายสตอร์มลูกเรือ ได้นำม้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงรับไว้ 6 เดือน แล้วทรงคืนให้แก่คนทั้งสอง ทั้ง 2 คนจึงจัดการฆ่าม้า โดยอ้างว่าไม่มีที่เลี้ยงม้า การฆ่าม้ากระทำต่อหน้าพนักงานที่นำม้ามาคืนให้ พนักงานจึงนำเรื่องกราบทูลไปยังกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงถูกทหารไทยจับตัวและรุมซ้อมจนยับเยิน ทั้งสองคนไม่เข้าใจว่าทำไมเขาจึงต้องถูกซ้อมในเมื่อม้าที่ฆ่านั้นเป็นของเขา หลังจากถูกคุมขังไว้นาน 4 วัน กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงเห็นแก่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ จึงทรงยกโทษให้ ถ้าหากเป็นชาวไทยจะต้องถูกประหารชีวิตอย่างแน่นอนในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ

หลังจากที่ออกจากเมืองไทย สมิธและสตอร์ม ได้ฟ้องร้องไปยังข้าหลวงอังกฤษ ประจำสิงคโปร์ในเรื่องดังกล่าว และยังกล่าวหาขุนนางไทยเอาเปรียบและบีบบังคับคำอังกฤษมากมายหลายข้อ พร้อมทั้ง เรียกร้องให้รัฐบาลอังกฤษตอบโต้ไทยอย่างรุนแรงเกี่ยวกับเรื่องนี้ฝ่ายไทยได้หนังสือชี้แจงไปถึงข้าหลวงแห่งปิ่นถึงสาเหตุที่ 2 คน ถูกซ้อมเพราะถูกจับกุมและขัดขืนต่อสู้ เนื่องจากพกพาอาวุธเข้าไปในเขต

พระราชฐาน และยังมีม้าต่อหน้าขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของไทย ฝ่ายไทยไม่ได้ลงโทษรุนแรงหากเป็นชาวไทยจะต้องถูกประหารชีวิต ทางฝ่ายอังกฤษได้รับทราบและไม่ตั้งใจที่จะเอาความกับไทยในเรื่องนี้แต่ประการใด⁴⁶

ความขัดแย้งในเรื่องธรรมเนียมทางการทูต ฝ่ายอังกฤษถือว่าพระเจ้าแผ่นดินของไทยมีฐานะเท่ากับข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดีย ในขณะที่ฝ่ายไทยถือว่าพระเจ้าแผ่นดินไทยมีฐานะ เทียบเสมอกับพระเจ้าแผ่นดินแห่งอังกฤษ ดังนั้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินไทยจะมีพระราชสาส์นก็จะต้องมีไปถึงพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ไม่ใช่มีไปถึงข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดียตามที่ฝ่ายอังกฤษต้องการ

นอกจากนั้น การที่เสนาบดีกรมพระคลังของไทยมีหนังสือไปถึงข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่อินเดีย ฝ่ายอังกฤษเห็นว่าไม่ถูกต้อง เห็นว่าฝ่ายไทยควรจะมีหนังสือไปถึงระดับรัฐมนตรีของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเท่านั้น⁴⁷

ความขัดแย้งในเรื่องประเด็นนี้ ไม่สามารถตกลงกันได้ ต่างฝ่ายต่างถือว่าธรรมเนียมของตนถูกต้อง และต่างฝ่ายต่างก็ปฏิเสธไปตามธรรมเนียมของตนเอง

ความขัดแย้งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ได้เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้การเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับคณะทูตจอห์น ครอว์เฟิร์ดประสบความล้มเหลว

3. ความขัดแย้งจากบทบาท ของเจ้านครศรีธรรมราชกับอังกฤษซึ่งมีผลกระทบต่อรัฐบาลที่กรุงเทพฯ

ดังได้กล่าวมาพอสมควรในบทที่ 3 เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงวางพระราชฤทัย และทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ปกครอง และบริหารราชการในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูที่ขึ้นกับนครศรีธรรมราช ด้วยมีสาเหตุมาจากทางด้านการเมืองการปกครองหลายประการด้วยกัน แต่ยังมีสาเหตุอีกด้านหนึ่งซึ่งไม่ได้กล่าวถึง คือสาเหตุทางด้านผลประโยชน์และรายได้ซึ่งเป็นผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างรัฐบาลที่กรุงเทพฯร่วมกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) สาเหตุจากทางด้านนี้เองที่มีผลเกี่ยวโยงไปถึงหัวเมืองมลายู และยังเกี่ยวโยงไปถึงผลประโยชน์ของพ่อค้าอังกฤษด้วย ซึ่งประเด็นนี้เองทำให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเกิดขัดแย้งกับอังกฤษ และมีผลกระทบไปถึงรัฐบาลที่กรุงเทพฯด้วย ดังจะได้วิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกับอังกฤษในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.1 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีบทบาทสำคัญในการหารายได้ให้แก่รัฐบาลที่กรุงเทพฯ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีหน้าที่สำคัญในการรวบรวมเครื่องราชบรรณาการ และส่งสาอากรจากหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูส่งไปให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง ดังในจดหมายเหตุระบุไว้ดังนี้

“หนึ่งเมืองนครเป็นเมืองเอก ถึงงวดปีแล้วให้จัดแจงแต่งดอกไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ ส่งเข้าไปทูลกระหม่อมถวายปีละ 2 งวด ตามโบราณราชประเพณีสืบมาก่อน จงทุกปีอย่าให้ขาด”⁴⁸

เอกสารจดหมายเหตุยังได้ระบุถึงหน้าที่สำคัญของนครศรีธรรมราชในการรวบรวมส่งสาอากรจากหัวเมืองขึ้นส่งไปยังกรุงเทพฯ ดังนี้

"...อนึ่ง ส่วยสาอากรซึ่งขึ้นในท้องพระคลังหลวง ณ กรุงบรรดามีอยู่ ณ เมืองนครแขวงหัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใด ถ้าถึงงวดถึงจำนวนจะได้ส่งก็ให้พระยานครศรีธรรมราชว่ากล่าวแก่กรมการพนักงาน ให้ว่ากล่าวเร่งรัดแก่นายอากรให้เร่งคุมส่วยของหลวงเข้าไปส่งยังเจ้าจำนวน ณ กรุงจงทุกงวดทุกจำนวน อย่าให้ส่วยของหลวงค้างเกินล่วงงวดล่วงจำนวนไปแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ .."⁴⁹

ในเวลานั้น สินค้าจากหัวเมืองในภาคใต้และหัวเมืองมลายู ทำรายได้สูงให้แก่รัฐบาลเป็นอย่างมาก สินค้าสำคัญที่นครศรีธรรมราชพยายามจัดหาให้ได้มาก ๆ เพื่อส่งไปกรุงเทพฯ ในฐานะเครื่องราชบรรณาการที่สำคัญได้แก่ ดีบุก รังนก นอแรด งาช้าง พริกไทย สำหรับเงินที่เก็บมาจากอากรที่ส่งไปกรุงเทพฯ ได้แก่เงินส่วย เงินแลก เงินเตาสู่รา ดังปรากฏในจดหมายเหตุบอกว่า

"...เมืองนครเป็นเมืองเอก ให้ส่งดอกไม้เงิน-ทอง พร้อมเครื่องราชบรรณาการไปกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง กรุงเทพฯ ต้องการดีบุก นอแรด ขอให้ส่งไปกรุงเทพฯ มาก ๆ"⁵⁰

นอกจากนครศรีธรรมราชทำหน้าที่จัดหาส่วยสาอากรที่ทำรายได้สูง ๆ ส่งไปกรุงเทพฯ แล้ว นครศรีธรรมราชยังต้องทำหน้าที่ขายสินค้าที่ทางกรุงเทพฯ ส่งไปจำหน่าย เมื่อขายได้เงินแล้วก็ส่งไปให้กรุงเทพฯ บางครั้งรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ส่งเรือบรรทุกสินค้าไปที่นครศรีธรรมราช สินค้าที่ส่งไปขายได้แก่เครื่องอุปโภคบริโภค ข้าวสาร ปลา เกลือ เจ้านครศรีธรรมราชมีหน้าที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการขายสินค้า ตลอดจนช่วยคุ้มกันเรือสินค้าของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ซึ่งบางครั้งเดินทางไปค้าขายบริเวณหัวเมืองมลายูและเกาะบีนัง เมื่อขายสินค้าหมดแล้ว จะซื้อสินค้าประเภทเสื้อผ้า เหล็ก ล่องกลับกรุงเทพฯ ⁵¹

การค้าระหว่างนครศรีธรรมราช กับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ดำเนินไปอย่างปกติ และสม่ำเสมอ ส่วนใหญ่ นครศรีธรรมราชจะเป็นฝ่ายซื้อสินค้าประเภทข้าว เนื้อและเกลือ จากกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2359 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดส่งข้าว 100 เกวียน และเกลืออีกจำนวนหนึ่ง ส่งไปจำหน่ายแก่ชาวเมืองนครศรีธรรมราช ⁵² ส่วนสินค้าที่นครศรีธรรมราชส่งไปขายให้กรมพระคลังสินค้าที่กรุงเทพฯ นั้นมีน้อยมาก ส่วนใหญ่ที่ส่งไปอยู่ในรูปของเครื่องราชบรรณาการและส่วย หากจะมีอยู่บ้างก็มักจะเป็นลักษณะสินค้าที่บังคับให้ขายแก่กรมพระคลังสินค้าแต่ผู้เดียว และมักจะมีราคาถูก ⁵³

เมืองตรังซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใต้การดูแลของนครศรีธรรมราช เป็นศูนย์กลางการต่อเรือที่สำคัญที่สุดในภาคใต้ตอนล่าง ทางกรุงเทพฯ จึงมอบหมายให้นครศรีธรรมราช ต่อเรือไว้ใช้เพื่อลำเลียงทหารสำหรับรบกับพม่า และปราบหัวเมืองมลายู นอกจากนั้นยังมอบหมายให้นครศรีธรรมราช ต่อเรือกำปั่นขนาดใหญ่เพื่อบรรทุกช้างไปขายต่างประเทศ ⁵⁴ โดยเฉพาะส่งไปขายถึงอินเดีย ทำให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีรายได้จากการค้าช้างจำนวนมาก

นครศรีธรรมราชยังมีภาระหน้าที่ช่วยเหลือกรมพระคลังสินค้า ในการส่งสินค้าไปขายยังจีน โดยสินค้าที่ส่งไปขายนั้นรายได้ตกเป็นของกรมพระคลังฯ สินค้าส่วนใหญ่เป็นดีบุก ไม้ และรังนก ⁵⁵

การค้าของนครศรีธรรมราชในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 ในตอนต้นรัชกาล การค้าดำเนินไปอย่างคึกคัก แต่ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เกิดปัญหาทางของหัวเมืองมลายู และการแทรกแซงจากอังกฤษ ทำให้การค้าซบเซา เพราะนครศรีธรรมราชต้องรับภาระในเรื่องการปราบกบฏในหัวเมืองมลายู

จากการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ น่าจะสรุปเป็นเหตุผลประการหนึ่งของการที่นครศรีธรรมราชเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายูอย่างใกล้ชิดก็ด้วยเหตุผลของความจำเป็นในการแสวงหาผลประโยชน์ และรายได้มอบให้แก่รัฐบาลที่กรุงเทพฯ รวมทั้งที่เป็นผลประโยชน์ของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เองอีกด้วย ดังหลักฐานในจดหมายของนายฟิลลิปส์ ข้าหลวงอังกฤษประจำปีนัง มีไปถึงข้าหลวงใหญ่อังกฤษที่เบงกอลระบุว่า เครื่องราชบรรณาการที่ไทรบุรีส่งไปให้ไทยเป็นประจำนั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ครึ่งหนึ่ง ส่วนที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งจึงส่งไปถวายพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ⁵⁶ เมื่อเจ้าพระยานครศรีธรรมราชมีผลประโยชน์ และรายได้ผูกพันกับหัวเมืองมลายู ดังนั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงพยายามรักษาผลประโยชน์ รายได้ รวมทั้งฐานะทางการเมือง และการปกครองของตนไว้อย่างมั่นคง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีผลกระทบไปถึงผลประโยชน์ของอังกฤษ นั้นย่อมเป็นผลทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง เจ้าพระยานครศรีธรรมราชกับอังกฤษ และอังกฤษกับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อย่างมิต้องสงสัย

3.2 ความขัดแย้งระหว่างเจ้าพระยานครศรีธรรมราชกับอังกฤษมีสาเหตุมาจากความใจร้อนและการชอบใช้วิธีเด็ดขาดของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

จากการที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีบทบาทสำคัญในหลาย ๆ เรื่องดังได้กล่าวมาแล้ว จึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลายู จากลักษณะส่วนตัว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผู้ที่ใจร้อน นิยมใช้ความเด็ดขาดและรุนแรงในการแก้ไขปัญหา อีกอย่างหนึ่งมักเรียกร้องผลประโยชน์จากหัวเมืองมลายู จนบางครั้งมากเกินไปจนหัวเมืองมลายูรับภาระไม่ไหว จึงเป็นเหตุทำให้ชาวอังกฤษ และชาวมลายูไม่ชอบเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ดังมีสาเหตุมาจากเรื่องราวต่าง ๆ ต่อไปนี้

3.2.1 เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเรียกร้องผลประโยชน์จากไทรบุรีมากเกินไป เรื่องนี้ปรากฏอยู่ในหลักฐานซึ่งเป็นจดหมายของจอห์น ครอว์ เฟอร์ดีมีไปถึง ร.ม.ต. ว่าการยอร์ช สวินตันของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย บอกว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เรียกร้องเครื่องราชบรรณาการและยุทธปัจจัยจากไทรบุรีอยู่เรื่อย ๆ ไทรบุรีเป็นเมืองยากจน ไม่สามารถจัดหาสิ่งที่เรียกร้องให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้ และยังบอกด้วยว่า เจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงวัน) ยินยอมอ่อนน้อมต่อรัฐบาลที่กรุงเทพฯ แต่ไม่ชอบเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)⁵⁷

เมื่อตอนที่ครอว์ เฟอร์ดีเดินทางไปเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ครอว์เฟอร์ดีได้หยิบยกประเด็นนี้ขึ้นมาเจรจา โดยอ้างเหตุผลว่าการที่ปะแงวันหนีไปพึ่งอังกฤษที่ปีนังนั้น มิใช่เป็นเพราะปะแงวันคิดกบฏต่อไทย แต่เป็นเพราะทนต่อการเรียกร้องผลประโยชน์ของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ไม่ไหว⁵⁸ ครอว์เฟอร์ดี ยังเสนอต่อฝ่ายไทย เพื่อแก้ไขปัญหายุ่งยากดังกล่าว ฝ่ายไทยน่าจะกำหนดไปเลยว่าภายในหนึ่งปี

ไทรบุรีจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้นครศรีธรรมราช และรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เป็นจำนวนเท่าใด เมื่อกำหนดไปแล้วจะมาเรียกร้องผลประโยชน์เพิ่มเติมอีกไม่ได้⁵⁹

ข้อเสนอของครอว์เฟิร์ต ฝ่ายไทยไม่ยอมรับ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะธรรมเนียมของไทยนั้น เมื่อเกิดศึกสงคราม เมืองประเทศราชจะต้องมีหน้าที่จัดส่งกำลังพล และยุทธปัจจัยไปช่วยเมืองหลวงในการต่อต้านข้าศึก จึงไม่สามารถยกเกณฑ์ล่วงหน้าได้ว่า ประเทศราชจะต้องส่งยุทธปัจจัยไปให้เมืองหลวงจำนวนเท่าใดในแต่ละปี

3.2.2 อังกฤษไม่พอใจอย่างยิ่งกรณีที่เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ใช้วิธีข่มขู่อังกฤษ ดังปรากฏหลักฐานอังกฤษได้ร้องเรียนไปยังรัฐบาลไทย และแจ้งไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย กล่าวคือ

ภายหลังจากที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยกทัพไปตีไทรบุรี ปะแวงรัฐไม่ได้จึงหนีไปพึ่งอังกฤษที่บิ๊นง ครอว์เฟิร์ตได้รายงานเรื่องนี้ไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียระบุว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้มีหนังสือไปถึงข้าหลวงแห่งบิ๊นง ขอให้ข้าหลวงบิ๊นงจับตัวปะแวงรัฐไม่ว่าจับเป็นหรือจับตาย แล้วส่งไปให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช แถมยังขู่อีกว่า ถ้าหากข้าหลวงบิ๊นงไม่ปฏิบัติตาม เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะยกทัพบุกบิ๊นง เพื่อจับตัวเสียเอง และถ้าใครให้ความคุ้มครอง ก็จะถูกลงโทษ ครอว์เฟิร์ตบอกว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ใช้ข้อความในจดหมายลักษณะก้าวร้าว เยโส และโอหัง อังกฤษไม่อยากจะตอบโต้ หรือเกิดพิพาทกับไทย เพราะต้องการเป็นมิตรกับไทยมากกว่า⁶⁰

นอกจากนั้นในช่วงที่ครอว์เฟิร์ต กำลังเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ครอว์เฟิร์ต ยังได้หยิบยกเรื่องดังกล่าวฟ้องร้องต่อเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่เกี่ยวกับการกระทำของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เมื่อฝ่ายไทยทำเป็นไม่รู้ในเรื่องนี้ ครอว์เฟิร์ต จึงมอบสำเนาจดหมายฉบับมีปัญหามาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ให้เสนาบดีของไทยดู⁶¹ เมื่อเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ของไทยทราบข้อความในจดหมายถึงกับนั่งอึ้งด้วยความประหลาดใจ เพราะข้อความในจดหมายนั้น ใช้คำรุนแรงสุดขีด อย่างไรก็ตามเสนาบดีของไทยได้กล่าวขอโทษต่อครอว์เฟิร์ต ในเรื่องที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชใช้ถ้อยคำรุนแรง และผลจากการที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะยกทัพไปตีบิ๊นงนี้ ทำให้ข้าหลวงบิ๊นงเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษอินเดีย ให้ส่งเรือรบและกำลังทหารขับไล่กองทัพของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชออกจากไทรบุรี⁶² รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่เห็นด้วยในเรื่องนี้เพราะไม่ต้องการเป็นศัตรูกับไทย

3.3 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) พยายามหลีกเลี่ยงไม่ยอมเจรจากับคณะทูตหรือตัวแทนของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ เนื่องจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งในการปกครอง ดูแลหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่ออังกฤษได้เข้ามามีบทบาทในดินแดนรัฐมลายู ดังได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด เป็นเหตุผลสำคัญทำให้อังกฤษจำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) โดยเฉพาะในเรื่องที่อังกฤษมีความประสงค์จะเจรจากับทางการทูตกับไทย ในระยะแรกอังกฤษได้ให้ความสำคัญแก่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) อย่างสูงสุด เพราะเข้าใจว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) อยู่ในฐานะสูงศักดิ์เทียบเท่าอุปราช (ตำแหน่งรองจากพระ

เจ้าแผ่นดิน) ของไทย ผู้ปกครองชาวอังกฤษที่บิ๊นังมีความเชื่อว่า การเจรจากับรัฐบาลกรุงเทพฯ ไม่อาจบรรลุผลได้ถ้าหากเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) ไม่ได้เข้าร่วมในการตัดสินใจ ดังนั้นอังกฤษจึงเปลี่ยนแผนการเจรจา ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือแทนที่จะมุ่งเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ โดยตรงกลับใช้วิธีการเจรจากับเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) เสียก่อนเพื่อความเข้าใจ และเพื่อความเห็นชอบในหลักการขั้นต้น หลังจากนั้นจึงจะเปิดการเจรจากับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ

ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2367 ข้าหลวงแห่งบิ๊นังได้ส่ง ร.ท. เจมส์โลว์ เดินทางไปยังนครศรีธรรมราช เพื่อขอเจรจากับเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) การที่ข้าหลวงแห่งบิ๊นังส่งทูตเจมส์ โลว์ มาเจรจากับเจ้าพระยาจักรีธรรมราชในครั้งนั้น ก็ด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการคือ

1. ต้องการชักชวนไทยโดยเฉพาะต้องการกำลังทหารจากเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) ช่วยอังกฤษรบกับพม่า
2. ต้องการแก้ไขปัญหารัฐมลายู โดยเฉพาะเรื่องไทรบุรี อังกฤษต้องการให้ไทยคืนอำนาจให้ปะแงร์น ซึ่งหนีไปอยู่ใต้การคุ้มครองของอังกฤษ กลับมาปกครองไทรบุรีเช่นเดิม นอกจากนั้นยังต้องการมิให้ไทยขยายอำนาจเข้าไปในรัฐเปรัก และสลังงอร์ ซึ่งอังกฤษกำลังขยายผลประโยชน์ทางการค้าในรัฐทั้งสอง

สำหรับเหตุผลในประเด็นแรกเรื่องที่ชักชวนไทยช่วยอังกฤษรบกับพม่านั้น เนื่องมาจากเป็นเพราะว่าในขณะนั้นอังกฤษใช้กำลังทหารไม่มากนักในการโจมตีพม่า ประกอบกับอังกฤษขาดแคลนเสบียงอาหารต้องการซื้อจากไทย และยังขาดกำลังในการขนส่งเสบียง สัมภาระและยุทโธปกรณ์เพื่อเสริมกำลังทหารอังกฤษ เป็นเหตุทำให้กองทัพอังกฤษเคลื่อนกำลังเข้าโจมตีพม่าได้ช้ามาก นอกจากนั้นอังกฤษเข้าใจว่าทหารไทยมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยอังกฤษรบได้ อังกฤษจึงคิดว่า หากไทยช่วยอังกฤษรบ อังกฤษก็จะมอบดินแดนบางส่วนของพม่าให้แก่ไทย เป็นการตอบแทน⁶³

ข้าหลวงอังกฤษประจำบิ๊นังได้มีหนังสือไปยังเจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) เมื่อเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2367 แจ้งให้เจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) ให้ทราบว่างอังกฤษได้รับกับพม่าแล้ว เนื่องจากพม่าเป็นศัตรูร่วมของอังกฤษและไทย จึงขอให้เจ้าพระยาจักรีธรรมราช (น้อย) รวบรวมเรือลำเลียงและกำลังพลส่งไปช่วยเหลืออังกฤษ

การที่ข้าหลวงอังกฤษประจำเกาะบิ๊นังชักชวนไทยช่วยอังกฤษรบกับพม่านั้น เป็นเพราะข้าหลวงประจำเกาะบิ๊นัง ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียแล้ว นอกเหนือจากมีหนังสือแจ้งไปยังเจ้าพระยาจักรีธรรมราชแล้ว ข้าหลวงแห่งเกาะบิ๊นังยังได้แจ้งไปยังเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2367 พร้อมกันนั้นอังกฤษได้เอาใจไทยโดยอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษขายอาวุธให้แก่ไทยได้ และหากไทยต้องการอาวุธเพิ่มเติมไปรบกับพม่า อังกฤษ ก็จะบริจาคหามาให้

รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ได้มีหนังสือขอบคุณรัฐบาลอังกฤษที่บิ๊นัง เรื่องขายอาวุธให้แก่ไทย แต่ฝ่ายไทยยังสงสัยเรื่องอังกฤษรบกับพม่า เพราะฝ่ายไทยไม่ทราบข่าวเรื่องนี้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการปะทะกันส่วนใหญ่ ระหว่างอังกฤษกับพม่า มักจะรบกันทางด้านพรมแดนอินเดีย - พม่า ในรัฐอัสสัมของอินเดีย กว่าฝ่ายไทยจะเชื่อในเรื่องนี้ก็ตกอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 3⁶⁴

3.3.1 อังกฤษพยายามเจรจากับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช คณะทูตอังกฤษ ซึ่งมี ร.ท. เจมส์ โลว์ เป็นหัวหน้าคณะได้รับมอบหมายจากข้าหลวงแห่งปีนังเดินทางไปยังนครศรีธรรมราช เพื่อเปิดการเจรจากับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) คณะทูตออกจากปีนังเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2367 ไปถึงเมืองไทรบุรี ขณะนั้นบุตรชายเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) คือพระภักดีบริรักษ์ อายุ 19 ปี เป็นเจ้าเมือง โลว์ขออนุญาตเดินทางไปในนครศรีธรรมราชโดยเส้นทางบกจากตรง ไปยังนครศรีธรรมราช แต่พระภักดีบริรักษ์ ไม่อนุญาตให้เดินทางไปทางบก โดยอ้างว่าบิดาไม่ได้มอบอำนาจให้อนุญาตเรื่องนี้ต้องขออนุญาตจากบิดาของเขาโดยตรง⁶⁵

คณะทูตโลว์ เดินทางโดยทางเรือจากไทรบุรีไปยังเมืองตรัง และมีจุดหมายไปถึงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เพื่อขออนุญาตเข้าพบ ระหว่างที่รอคำตอบจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) โลว์ ได้สำรวจภูมิประเทศทางภาคใต้ของไทย เขาได้บันทึกถึงสถานที่ตั้งบนเกาะกลาง หรือภูเก็ต ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่า และเหมาะแก่การสร้างเป็นเมืองท่า นอกจากนั้นยังบันทึกถึงเมืองพังงาและเมืองตรังว่า มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านอาหาร ไม้ ของป่า และดีบุก โลว์ ยังมีความคิดที่อยากให้รัฐบาลอังกฤษยึดครองภาคใต้ของไทย เพื่อเชื่อมโยงกับดินแดนพม่า และหัวเมืองมลายู เขาเชื่อว่าหากได้ภาคใต้ของไทยรวมกับดินแดนพม่า และหัวเมืองมลายูแล้ว จะเกิดผลประโยชน์แก่บริษัทอังกฤษอย่างใหญ่หลวง⁶⁶

โลว์ มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อไทยอยู่มาก เขามองว่ากองทัพไทยอ่อนแอมาก อ่อนแอยิ่งกว่ากองทัพพม่า เขาเชื่อว่าถ้าอังกฤษใช้เรือรบติๆ 1 - 2 ลำ ก็สามารถทำลายกองเรือรบในภาคใต้ของไทยได้หมด โลว์บันทึกบอกว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และพวกขุนนางไทยมีความหยิ่งผยอง ไม่รู้เรื่องว่าอังกฤษมีกองทัพใหญ่โต สามารถยึดเมืองไทยได้ง่าย ๆ กลับคิดว่าตัวเองเก่งกล้า ทั้ง ๆ ที่กองทัพไร้ประสิทธิภาพ โดยเฉพาะนครศรีธรรมราชมีทหารที่พอจะรบได้ไม่เกิน 3,000 คน หากอังกฤษต้องการให้ไทยยอมสยบก็จำเป็นต้องสั่งสอนให้ไทยรู้สึกนึกเสียบ้าง⁶⁷

3.3.2 เจ้าพระยานครศรีธรรมราชหลีกเลี่ยงการเจรจากับโลว์

เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ตอบจดหมายของโลว์ เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2367 หลังจากที่โลว์ได้ส่งจดหมายไปถึง 2 ฉบับ เพื่อขออนุญาตเข้าพบ ข้อความในจดหมายแสดงว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราช พยายามหน่วงเหนี่ยวไม่ยอมให้โลว์เข้าพบ จดหมายที่ตอบไปยังโลว์ ไม่อนุญาตให้คณะทูตชาวต่างประเทศเดินทางไปยังนครศรีธรรมราช โดยทางบก โดยอ้างว่าไม่เคยมีธรรมเนียมมาก่อน จดหมายของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้มอบไปกับขุนนาง ซึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และยังได้ระบุว่าหากโลว์ต้องการจะเจรจากับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ในเรื่องใดก็แจ้งรายละเอียดกับขุนนางผู้ถือหนังสือนี้ และบางทีเจ้าพระยานครศรีธรรมราชจะเดินทางมาพบโลว์ที่เมืองตรังด้วยตนเอง

เมื่อพิจารณาจาก คำตอบในจดหมายของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) แล้ว น่าจะวินิจฉัยได้ว่า

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ไม่ต้องการเจรจากับทูตเจมส์โลว์ เพราะคาดหมายล่วงหน้าว่าจะมาเจรจาเรื่องปัญหาไทรบุรี ซึ่งเจ้าพระยานครศรีธรรมราชไม่ต้องการให้ปะนังกลับมาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี เหมือนเดิมตามความต้องการของอังกฤษ อีกประการหนึ่งการที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อย) ไม่ต้องการเจรจากับโลว์ นั้นอาจเป็นเพราะคณะขุนนางที่ทางกรุงเทพฯ ส่งมาช่วยงานนั้นบีบบังคับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ไม่ให้เจรจากับโลว์ เพราะรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อาจจะไม่ไว้วางใจเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ในเรื่องบทบาททางการทูต ด้วยเกรงว่าอาจจะเกิดพิพาทกับอังกฤษได้

ดังนั้นข้ออ้างที่ว่าไม่อนุญาตให้ทูตโลว์เข้าพบ เป็นเพราะไม่มีธรรมเนียมอนุญาตเดินทางมาพบโดยทางบกมาก่อน น่าจะเป็นข้ออ้างไปอย่างนั้นเอง เนื่องจากการเดินทางจากตรังไปยังนครศรีธรรมราช โดยทางบกจะใช้เวลาเดินทางผ่านป่าเพียง 4 วัน เท่านั้น หากจะเดินทางไปทางเรือต้องเดินทางอ้อมแหลมมลายูกว่าจะไปถึงนครศรีธรรมราชได้ต้องใช้เวลาหลายวัน ย่อมไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง

โลว์ได้ตอบจดหมาย เจ้านครไปว่าเขาไม่สามารถให้รายละเอียดเรื่องการเจรจาได้ เพราะเป็นความลับ ต้องการจะพูดด้วยตนเอง เพราะมีหลายเรื่อง เช่นเรื่องสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า เรื่องไทรบุรี เรื่องปินัง เป็นต้น โลว์ยังได้ต่อว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ที่พยายามหน่วงเหนี่ยวไม่ยอมให้เขาเข้าพบ ซึ่งเป็นการผิดธรรมเนียมทางการทูต อย่างไรก็ตามเขาก็พยายามรอคำตอบอยู่ที่ตรัง

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชก็ยังยืนยันในเรื่องผิดธรรมเนียมการเดินทาง โดยทางบกของคณะทูตต่างประเทศเหมือนเช่นเดิม และอ้างว่าป่วยไม่สามารถเดินทางไปพบโลว์ที่เมืองตรังได้ แต่ได้ให้บุตรชายไปพบแทน⁶⁸ โลว์ได้รายงานเรื่องที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ไม่ยอมให้เข้าพบแก่ข้าหลวงแห่งปินัง ข้าหลวงแห่งปินังได้แสดงความรู้สึกไม่พอใจเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอย่างมาก อีกทั้งยังไม่พอใจที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชไม่ยอมตอบจดหมายที่ข้าหลวงแห่งปินังเขียนไปถึงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช แจ้งเรื่องอังกฤษรบกับพม่า และชักชวนให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ช่วยอังกฤษรบกับพม่า

ข้าหลวงแห่งปินังจึงเรียกคณะทูตโลว์กลับปินัง ต่อมาเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ส่งคณะทูตเดินทางไปยังปินัง เพื่อชี้แจงปัญหาต่าง ๆ แก่ข้าหลวงแห่งปินัง ผลปรากฏว่าข้าหลวงแห่งปินังไม่อนุญาตให้คณะทูตตัวแทนของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเข้าพบ เพื่อตอบโต้กรณีที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราชไม่อนุญาตให้คณะทูตของโลว์เข้าพบ⁶⁹

ขณะนั้นกองทัพอังกฤษเริ่มมีชัยชนะต่อพม่าแล้ว อังกฤษได้เข้ายึดเมืองต่าง ๆ ของพม่าหลายเมืองรวมทั้งเมืองย่างกุ้ง กองทัพอังกฤษกำลังมุ่งหน้าไปยังเมืองหลวงของพม่า อาจกล่าวได้ว่าสถานการณ์ขณะนั้น อังกฤษเริ่มลดการเอาใจไทย และเห็นความสำคัญของไทยน้อยลง แต่อังกฤษก็ยังไม่คิดตอบโต้ไทยอย่างรุนแรง เพราะไม่ต้องการเปิดศึก 2 ด้านนั่นเอง

การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษด้วยวิธีการทูตของไทย

ดังได้กล่าวถึงปัญหาคความขัดแย้งทางด้านต่าง ๆ ระหว่างไทยกับอังกฤษพอสมควร จนเป็นเหตุทำให้พ่อค้าอังกฤษบางคนรู้สึกไม่พอใจไทยอย่างยิ่ง ถึงกับเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษที่ปินังและที่อินเดียให้ส่งเรือรบ และกำลังทหารมาโจมตีกรุงเทพฯ หรือไม่ก็ขับไล่ไทยออกจากหัวเมืองมลายู แต่รัฐบาลอังกฤษไม่

เห็นด้วยและพยายามรักษาสัมพันธภาพกับไทยไว้ แม้ว่าในบางครั้ง รัฐบาลอังกฤษรู้สึกไม่พอใจฝ่ายไทยอยู่บ้างก็ตาม สาเหตุในเรื่องนี้เป็นเพราะรัฐบาลอังกฤษกำหนดนโยบายไม่ต้องการขัดแย้งกับไทยประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นเพราะรัฐบาลไทยพยายามหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับอังกฤษ ตลอดจนใช้กลยุทธ์ทางการทูตสร้างความพอใจให้แก่อังกฤษได้ในระดับหนึ่ง ไทยจึงสามารถรอดพ้นจากอันตราย ผ่านวิกฤตการณ์อันทำให้เกิดสงครามกับอังกฤษไปได้สำเร็จ

กลยุทธ์ทางการทูตของไทยดังกล่าว สามารถสรุปได้เป็นประเด็นต่อไปนี้

1. รัฐบาลไทยแสดงท่าทีเป็นมิตรต่ออังกฤษ โดยต้อนรับทูตอังกฤษอย่างสมเกียรติ ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกของจอห์น ครอว์เฟิร์ด มีข้อความตอนหนึ่งดังนี้

"... ชาวไทยที่ข้าพเจ้าพบเห็น ได้ต้อนรับเราด้วยความเมตตา ลักษณะท่าทางเป็นคนซื่อไว้ใจได้"⁷⁰

ความอีกตอนหนึ่งบันทึกไว้ว่า

".....ตั้งแต่เรือราชทูตเข้ามาถึงปากน้ำ ทางราชการไทยได้ให้การต้อนรับอย่างดี นำเอาหมู ไก่ ไข่ ข้าว ผลไม้มามอบให้มิได้ขาด"⁷¹

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชทานเงินให้คณะทูตจำนวน 240 บาท ในตอนแรกครอว์เฟิร์ดไม่ยอมรับ แต่เกรงว่าจะผิดใจกับไทยจึงยอมรับ แต่นำเข้าบัญชีรายรับของบริษัทอังกฤษ⁷²

ระหว่างที่เจ้านาย และขุนนางไทยให้การต้อนรับ และเจรจากับครอว์เฟิร์ดอยู่นั้น เจ้านาย และขุนนางไทยได้กล่าวยกผู้ใหญ่อังกฤษอีกทั้งมีความรู้ความเข้าใจในการใช้ขนบธรรมเนียมประเพณีแบบตะวันตกต้อนรับทูตอังกฤษ ดังที่ครอว์เฟิร์ด ได้บันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า

"..... เจ้าฟ้าชัยเขตฯทรงมีพระราชดำรัสยกย่องข้าหลวงใหญ่อังกฤษว่า ท่านข้าหลวงใหญ่แห่งอังกฤษเฉลียวฉลาดมาก ในการแสวงหามิตรภาพและติดต่อค้าขายกับประเทศที่อยู่ห่างไกล"⁷³

ครอว์เฟิร์ด เล่าว่า เมื่อเขาไปเยี่ยมบ้านเจ้านายไทย ไม่ว่าเจ้านายคนไหนมักจะสะสมสิ่งของเครื่องใช้ในบ้าน ซึ่งผลิตมาจากยุโรป อังกฤษ และจีน การต้อนรับของเจ้านายไทยใช้วิธีการจับมือแบบฝรั่ง⁷⁴

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อทูตอังกฤษ มาถึงเมืองไทยได้รับการต้อนรับจากฝ่ายไทยแล้ว จะรู้สึกประทับใจและชื่นชมในการต้อนรับของไทย จึงเท่ากับเป็นการเริ่มต้นของการเจรจาที่มีลักษณะเป็นมิตรมากกว่าบรรยากาศที่จะเป็นศัตรูต่อกัน

2. เจ้านายและขุนนางไทยพยายามศึกษาและเรียนรู้ถึงอำนาจและอิทธิพลของอังกฤษ เมื่อรู้ว่าอังกฤษมีกองทัพที่ยิ่งใหญ่ และแผ่อำนาจไปทั่วโลก ฝ่ายไทยจึงไม่กล้าใช้ความรุนแรงในการต่อต้านอังกฤษ แต่กลับใช้วิธีการประนีประนอมกับอังกฤษมากกว่า จึงเป็นกลยุทธ์ทางการทูตในรัชสมัยต่อ ๆ มา ทำให้ไทยรอดพ้นจากการตกอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศสชาติตะวันตก ผิดกับประเทศในเอเชียทั้งหลายที่กลายเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกเพราะใช้นโยบายที่แข็งกร้าวและรุนแรง

หลักฐานในประเด็นนี้ปรากฏว่าอยู่ในบันทึกของครอว์เฟิร์ด ซึ่งเขาได้บันทึกบอกว่าเจ้านายและขุนนางไทยมักจะซักถามเขาเกี่ยวกับการขยายอำนาจของอังกฤษในแคว้นแคว้นต่าง ๆ เช่น ในอินเดีย เกาะลังกา ครอว์เฟิร์ดได้ยกตัวอย่างเสนาบดีท่านหนึ่งของไทยได้ย้อนถามครอว์เฟิร์ด ภายหลังจากที่ครอว์เฟิร์ดได้อธิบายถึงนโยบายของอังกฤษว่าต้องการสร้างสันติภาพไปทั่วโลก โดยถามว่า เมื่ออังกฤษมีนโยบายสร้างสันติภาพ ทำไมอังกฤษจึงต้องสร้างกองทัพเรือเสียใหญ่โต คำถามนี้ครอว์เฟิร์ดชมว่าเป็นคำถามที่แหลมคม แสดงว่าผู้ถามมองสถานการณ์ได้อย่างลึกซึ้ง⁷⁵

การที่เจ้านายไทยสนใจเรียนรู้ความเคลื่อนไหวของมหาอำนาจ และบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศ ย่อมเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลไทยในการกำหนดนโยบายหลักเลี่ยงความขัดแย้งกับมหาอำนาจ

3. การใช้กลยุทธ์ทางด้านการติดต่อสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง และเพื่อสร้างความเข้าใจต่อกัน

หน่วยงานที่มีบทบาทในเรื่องนี้มากที่สุดคือ กรมพระคลัง ซึ่งได้ทำหน้าที่บ่อยครั้งในการส่งหนังสือไปถึงรัฐบาลอังกฤษที่ปารีสและที่อินเดีย ชี้แจงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษ พยายามให้อังกฤษเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา และความพยายามแก้ไขปัญหของฝ่ายไทย นับว่าได้ผลดีมากให้อังกฤษเข้าใจไทย ส่งผลทำให้ปัญหาคความขัดแย้งที่มีที่ท่ารุนแรงลดลงจนสามารถสร้างความเข้าใจต่อกัน ดังจะยกตัวอย่างบทบาทของกรมพระคลังในเรื่องนี้ บางตัวอย่างเช่น

พระราชพงศาวดารพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้กล่าวถึงภายหลังที่จอห์น ครอว์เฟิร์ด ได้นำคณะทูตออกจากเมืองไทยไปแล้ว* ฝ่ายไทยคาดการณ์ว่า ครอว์เฟิร์ด คงจะต้องนำเรื่องการเจรจากับไทยไปรายงานให้ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดียได้ทราบ และคงเป็นเรื่องแน่นอนที่ครอว์เฟิร์ด จะต้องกล่าวหาไทยไม่ให้ความร่วมมือจนเป็นเหตุให้การเจรจาประสบความล้มเหลว

กรมพระคลังจึงแก้ปัญหานี้ โดยมีหนังสือไปถึงเฮสติง ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดีย บอกว่าครอว์เฟิร์ดเป็นคนพูดจาก้าวร้าว และยังแอบไปสำรวจภูมิประเทศ และทำแผนที่ประเทศไทย เมื่อเฮสติงได้รับหนังสือจากไทยจึงสอบถามเรื่องนี้จากครอว์เฟิร์ด ครอว์เฟิร์ดปฏิเสธว่าไม่จริง ส่วนเรื่องทำแผนที่เมืองไทยนั้นได้ขออนุญาตจากพระคลัง แล้วจัดทำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น⁷⁶

ในหนังสือเอกสารของครอว์เฟิร์ด ได้แปลหนังสือโต้ตอบระหว่างไทยกับอังกฤษ และจดหมายการติดต่อทางราชการระหว่างรัฐบาลอังกฤษที่ปารีส กับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียมีอยู่หลายฉบับ สารสำคัญของหนังสือฉบับที่น่าสนใจเช่น

กรณีพ้อคำอังกฤษ ได้เข้ามาที่พวกเขาตั้งใจถวายแด่รัชกาลที่ 2 ต่อหน้าพระคลัง ซึ่งฝ่ายไทยถือว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทหารไทยจึงช่วยกันรุมซ้อมและจับขังคุก ต่อมาจึงปล่อยตัวไป ทั้ง 2 คนจึงไปฟ้องข้าหลวงแห่งสิงคโปร์ ข้าหลวงแห่งสิงคโปร์จึงรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2365 บอกว่ารัฐบาลไทยทำร้ายชาวอังกฤษอย่างป่าเถื่อน เป็นการหยามเกียรติมาก น่าจะต้องหาวิธีตอบโต้ ฝ่ายไทยได้รับมีหนังสือไปถึงรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียชี้แจง เรื่องราวความเป็นมาให้อังกฤษ

* คณะทูตครอว์เฟิร์ด ออกจากเมืองไทยเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2365

ทราบ ทำให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียไม่พอใจในเรื่องนี้ และยังมีคำสั่งไปยังพ่อค้าอังกฤษตักเตือนให้เคารพกฎหมายไทย อย่างเคร่งครัดอีกด้วย⁷⁷

อีกกรณีหนึ่งคือเรื่องที่ดินนครศรีธรรมราชได้ยกทัพไปที่ไทรบุรี และมีข่าวว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เตรียมการจะยกทัพไปตีเกาะปีนังเพื่อจับปะแวงแรนมาลงโทษ อังกฤษเชื่อว่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้รับจดหมายจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ช่มชู้อังกฤษในเรื่องนี้ อังกฤษถึงกับเตรียมกองทัพเพื่อรับมือกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเมื่อทราบข่าวนี้ จึงรีบมีจดหมายไปถึงข้าหลวงแห่งปีนัง บอกว่าไม่มีความประสงค์ที่จะยกทัพไปตีปีนัง แม้กระทั่งทหารไทย 30 คนที่ล่องลำเข้าไปในเขตแดนของอังกฤษ ก็ได้ทำโทษและห้ามปรามมิให้กระทำอีก⁷⁸ การใช้วิธีการติดต่อสื่อสารด้วยจดหมายดังกล่าว ทำให้สถานการณ์ตึงเครียดระหว่างไทยกับอังกฤษ เริ่มผ่อนคลายลงและแสดงความเป็นมิตรต่อกันเหมือนเดิม

4. ใช้กลยุทธ์ทางการทูตที่แข็งแกร่งในบางครั้ง แต่เมื่อรู้ภาษาอังกฤษไม่ยอมอ่อนข้อ ฝ่ายไทยจะลดความแข็งแกร่งลงทันที กลยุทธ์ทางการทูตในลักษณะนี้ถือว่าเป็นการทูตแบบยืดหยุ่น เนื่องจากไทยเป็นชาติเล็ก กองทัพก็อ่อนด้อยเทียบกับอังกฤษไม่ได้ กลยุทธ์ที่นำมานี้ได้นำมาใช้หลายครั้งดังเช่น กรณีที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ช่มชู้อังกฤษว่าจะยกทัพบุกเกาะปีนัง เพื่อจับปะแวงแรน แต่เมื่อรู้ภาษาอังกฤษเตรียมรับมือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึงรีบปฏิเสธอย่างเป็นทางการ อีกทั้งเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของไทย ยังได้กล่าวขอโทษต่อครอว์ เฟิร์ด เมื่อครั้งที่อังกฤษส่งครอว์เฟิร์ดมาเจรจากับรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ อีกด้วย

กรณีที่ 2 เรื่องข้าหลวงแห่งปีนัง ได้มีหนังสือไปถึงเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2367 แจ้งว่าพม่าจะร่วมมือกับไทรบุรี และหัวเมืองมลายูยกทัพมาตีไทย แต่อังกฤษได้ห้ามปรามมิให้ปะแวงแรนติดต่อกับพม่า

เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ตอบจดหมายไปถึงข้าหลวงแห่งปีนัง แสดงท่าทีแข็งแกร่งและไม่หวั่นเกรงต่อศึกสงครามใด ๆ โดยบอกว่าเรื่องที่พม่าจะร่วมมือกับหัวเมืองมลายูมาตีไทยนั้น ไทยไม่หวั่นเกรงแต่ประการใด เพราะไทยมีกำลังมหาศาล ไทยกับพม่ารบกันมาจนเคยชิน พม่ายกมาตีภาคใต้ของไทย ถูกไทยตีได้ต้องล่าถอยกลับไปพร้อมกับความเสียหายย่อยยับ และไม่น่าเชื่อว่าพม่าจะร่วมมือกับหัวเมืองมลายูได้สำเร็จ เพราะอยู่ห่างไกลกว่าไทย นอกจากนั้นยังรู้สึกลับไปอีกว่า หากปะแวงแรนคิดจะยึดไทรบุรีด้วยกำลังทหารเมื่อใด ไทยจะปราบอย่างเด็ดขาด⁷⁹

กรณีที่ 3 ไทยต้องการจะขยายอำนาจไปยังเปอร์เซียและสลังอร์ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงกับเตรียมเรือรบไว้ 300 ลำ เพื่อยกไปตีสลังอร์เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2368 อันเป็นช่วงระยะที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ ขณะนั้นอังกฤษได้เริ่มนโยบายแข็งกร้าวกับไทยแล้ว เมื่ออังกฤษทราบข่าวจึงส่งเรือรบจากเกาะปีนังไปคุมเชิงกองทัพเรือไทยที่ตรัง ผลก็คือฝ่ายไทยไม่

* หนังสือจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) มีไปถึงข้าหลวงแห่งปีนัง ลงวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2367 ปรากฏ อยู่ในเอกสารเฮนรี เบอร์นี่ เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 42

กล้ายกทัพเรือออกไป เพราะเกรงว่าจะปะทะกับอังกฤษ⁸⁰ จนถึงต้นปี พ.ศ. 2369 อังกฤษร่วมมือกับเปร์คัม ไหล่ทหารไทย 300 คน ออกจากเปร์คัม โดยทหารไทยไม่คิดต่อสู้แต่อย่างใด⁸¹

นโยบายผูกมิตรกับเวียดนาม เพื่อป้องกันมิให้เวียดนามร่วมมือกับพม่าเพื่อโจมตีไทย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จักรพรรดิแห่งเวียดนาม คือพระเจ้ายา ลองทรงผูกมิตร และถวายความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ของไทย ด้วยดีตลอดมา เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสนับสนุนพระเจ้ายา ลอง เมื่อครั้งเป็น องค์เชียงสือปราบกบฏไทเก็น แม้ว่าในครั้งนั้นองค์เชียงสือจะปราบกบฏไทเก็นไม่สำเร็จก็ตาม แต่ในตอนหลังได้ ไปขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสปราบกบฏจนสำเร็จ แต่องค์เชียงสือหรือพระเจ้ายา ลองทรงสำนึกในพระมหา กรุณาธิคุณในรัชกาลที่ 1 เป็นอันมาก ถึงกับถวายเครื่องราชบรรณาการแด่รัชกาลที่ 1 เป็นประจำทุกปี นอกจากนั้นพระเจ้ายา ลองทรงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับไทย โดยการไม่ขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรและลาว ทำให้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามเป็นไปอย่างราบรื่น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อปี พ.ศ. 2352 ในช่วงระยะแรกของรัชกาลนี้ไทยกับเวียดนามก็ยังผูกสัมพันธ์ฉันท์มิตรด้วยดี เนื่องจากพระเจ้ายา ลองทรง ดำเนินนโยบายหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับไทย นอกจากนั้นไทยและเวียดนามต่างก็ส่งทูตพร้อมทั้งพระราช สาส์นของพระมหากษัตริย์ติดต่อถึงกันอยู่บ่อยครั้ง

ระหว่างที่ไทยกำลังเป็นห่วงเรื่องพม่าได้ขยายอำนาจและคุกคามไทยบริเวณหัวเมือง ใน ภาคใต้และหัวเมืองมลายูของไทย พระเจ้ายา ลองยังทรงแสดงความเป็นห่วงต่อไทย โดยตรัสแก่หลวงพรหม สมบัติพ่อค้าไทยที่เข้าเฝ้าพระเจ้ายา ลองว่า หากพม่ารุกรานไทย เวียดนามจะยกทัพไปช่วยไทย เรื่องนี้หลวง พรหมสมบัติได้กราบบังคมทูลให้รัชกาลที่ 2 ทรงทราบ และพระองค์ทรงมีหนังสือไปขอบพระทัยพระเจ้ายา ลอง ต่อความปรารถนาดีของพระองค์⁸²

ในปี พ.ศ. 2362 พระเจ้ายา ลองสิ้นพระชนม์ เวียดนามได้แจ้งให้ไทยทราบ พระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดฯ ส่งคณะทูตชุดหนึ่งอัญเชิญพระราชสาส์นของพระองค์ไปร่วมในพิธีศพ พร้อมทั้งแสดงความยินดีต่อพระเจ้ามีนมังจักรพรรดิเวียดนามพระองค์ใหม่⁸³

เมื่อจักรพรรดิ เวียดนามส่งคณะทูตพร้อมทั้งพระราชสาส์นมาถวายความเคารพต่อพระเจ้า อยู่หัวของไทย ฝ่ายไทยจะจัดพิธีต้อนรับคณะทูตเวียดนามอย่างสมเกียรติดังปรากฏในบันทึกของจอห์น ครอว์เฟิร์ด เมื่อปี พ.ศ. 2365 ขณะที่เขากำลังอยู่ที่กรุงเทพฯ และรู้สึกประทับใจการต้อนรับทูตเวียดนาม อย่างมาก ดังปรากฏความตอนหนึ่งบอกว่า

"... ประมาณวันที่ 28 หรือ 29 เมษายน ทูตจากเวียดนามได้มาถึงกรุงเทพฯ ไทยได้ต้อนรับ ด้วยความนับถือ และเอาใจใส่มาก มีการเตรียมต้อนรับจากปากน้ำถึงกรุงเทพฯ เรือไทยที่ไปต้อนรับ ทูตเวียดนามนั้นปิดด้วยทอง มีจำนวนไม่น้อยกว่า 12 - 13 ลำ มีการเลี้ยงอาหารคณะทูตตลอดเวลาเล่น ดนตรีให้ฟัง แสดงกายกรรม และละครให้คณะทูตได้ชมตลอดเวลาที่พำนักอยู่ในเมืองไทย ..." ⁸⁴

ในสมัยรัชกาลที่ 2 เวียดนามเริ่มขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมร โดยสนับสนุนผู้นำเขมรฝ่ายหนึ่ง ทำให้เกิดความขัดแย้งกับไทยซึ่งสนับสนุนเจ้าเขมรอีกกลุ่มหนึ่ง แม้ว่าฝ่ายไทยจะไม่ค่อยพอใจเวียดนามเนื่องจากไทยถือว่าเขมรเป็นเขตอิทธิพลของไทย และในสมัยรัชกาลที่ 1 เวียดนามไม่กล้าเข้ามายุ่งเกี่ยวเนื่องจากยังสำนึกพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ภายหลังพระเจ้ายาโลงสิ้นพระชนม์แล้ว เวียดนามจึงเริ่มแข่งอิทธิพลในเขมร

รัฐบาลไทยทราบปัญหาดังกล่าวดี แต่รัฐบาลไทยก็ไม่ได้ใช้นโยบายเชิงกร้าวกับเวียดนาม ด้วยมีเจตนาที่จะสร้างความเป็นมิตรกับเวียดนามมากกว่า เพราะไทยเป็นห่วงต่อการคุกคามของพม่าในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย หากไทยเกิดวิวาทกับเวียดนามด้วยแล้วก็จะกลายเป็นการทำศึก 2 ด้าน ไทยจะอยู่ในฐานะเสียเปรียบอย่างแน่นอน

กลยุทธ์ทางการทูตในการรักษาสัมพันธไมตรีกับเวียดนาม จึงใช้วิธีการสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน โดยส่งคณะทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิเวียดนาม ทางฝ่ายเวียดนามก็ตอบแทนไทยโดยการส่งคณะทูตพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการมาถวายรัชกาลที่ 2 เป็นประจำ เปิดโอกาสให้ผู้นำของประเทศทั้งสอง ได้ใช้การทูตในการเจรจาปรับความเข้าใจกัน ทำให้ทั้ง 2 ประเทศไม่ได้เกิดปัญหาขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ดังจะยกตัวอย่างการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูต เช่น

ในปี พ.ศ. 2352 เวียดนามได้ส่งทูตมาเมืองไทยเพื่อถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พร้อมทั้งถวายเครื่องราชบรรณาการ และพระราชสาส์นของจักรพรรดิยาโลง⁸⁵

ในปี พ.ศ. 2352 เช่นเดียวกันไทยได้ส่งคณะทูตไปเข้าเฝ้าจักรพรรดิเวียดนาม พร้อมทั้งถวายพระราชสาส์นแสดงความเป็นไมตรีจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย⁸⁶

เดือนมกราคม พ.ศ. 2354 เวียดนามได้ส่งทูตมาไทย เพื่อแจ้งข่าวเรื่องพระราชชนนีของพระเจ้ายาโลงสิ้นพระชนม์⁸⁷ ไทยได้ส่งทูตไปแสดงความอาลัยและถวายความเคารพพระศพในเดือนมกราคม พ.ศ. 2355⁸⁸ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. 2367 รัฐบาลได้ส่งคณะทูตไปเวียดนามเพื่อแจ้งข่าวให้เวียดนามทราบ พระเจ้ามินบางโปรดให้ไว้ทุกข์ในราชสำนัก 3 วัน⁸⁹

ในปี พ.ศ. 2366 อังกฤษได้ส่งหลักฐานสำเนาพระราชสาส์นของกษัตริย์พม่าไปถึงพระเจ้ามินมางจักรพรรดิเวียดนาม ชักชวนเวียดนามยกทัพไปตีกรุงเทพฯพร้อมกับพม่าไปให้ไทย อังกฤษเก็บเอกสารนี้ได้เพราะเรือที่ทูตพม่าโดยสารเกิดไฟไหม้ที่เกาะปีนัง เกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏว่าเกิดไปตรงกับเหตุการณ์ของเวียดนาม คือพระเจ้ามินมางทรงได้รับการติดต่อจากพม่าชักชวนเวียดนามยกทัพมารบไทย พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยและได้แจ้งให้ไทยทราบเมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2367⁹⁰

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงว่าจักรพรรดิเวียดนาม ไม่มีพระประสงค์ที่จะคิดร้ายต่อไทย ก็คือเรื่ององต่ากุน เสนาบดีว่าการกลาโหมของเวียดนามระดมกองทัพล่าได้ 15,000 คนคิดจะยกทัพมาตีไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่พระเจ้ามินมางทรงห้ามปรามและอ้างถึงคำสั่งของพระเจ้ายาโลง เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ ได้สั่งห้ามลูกหลานมิให้ทำร้ายไทย⁹¹

แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยกับเวียดนามจะมีเรื่องระหองระแหงกันบ้าง เกี่ยวกับเวียดนามขยายอิทธิพลเข้าไปในลาว และกัมพูชา และไทยไม่มีใครพอใจนัก แต่ทั้งสองฝ่ายก็ได้ใช้สาเหตุดังกล่าวมาเป็นอุปสรรคขัดขวางพระราชไมตรีระหว่างประเทศทั้งสอง จึงทำให้ไทยรู้สึกปลอดภัย ไม่ต้องทำศึกสงครามกับเวียดนาม เปิดโอกาสให้ไทยสามารถเตรียมพร้อม เพื่อรับศึกสงครามจากพม่าได้อย่างเต็มที่

เชิงอรรถบทที่ 4

1. Loginder Singh Jessy History Of Malaya (1400 - 1959) p. 88
2. Ibid, p.87
3. J. Kennedy A History of Malaya p. 72
4. D.G.E Hall A History of South East Asia p. 531
5. Loginder Singh Jessy op.cit. p. 89
6. D.G.E Hall, op.cit p. 533
7. C. Mary Turnbull A short History of Malasia, Singapore and Brunei p. 89
8. Ibid, p. 90
9. J. Kennedy, op.cit pp. 70-72
10. D.J.M. Tate The Making of Modern South East Asia Vol 1, p. 105
11. Colonel G.E. Gerini : Historical Restropect of Junkceylon Island : รวมเอกสารเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองกลาง, หน้า 35-39
12. Loginder Singh Jessy , op.cit pp. 93-94
13. Ibid., p. 94
14. C. Marry Turnbull, op.cit., pp. 90-91
15. R. Bonney Kedah 1771 - 1821 : The Search for Security and Independence pp. 52-60
16. Ibid, p. 62-63
17. L.A. Mills British Malaya pp. 35-36
18. Ibid, p. 37
19. Ibid, pp. 40-44
20. John Crawford Journal of an Embassy to the Court of Siam and Cochin China, pp. 166-167
21. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด (จดหมายจากเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ถึงรัฐบาลที่กรุงเทพฯ) หน้า 45-46
22. เล่มเดิม, หน้า 22
23. เล่มเดิม, หน้า 30-34
24. L.A. Mills, op.cit p. 131
25. เฮนรี เบอร์นี เอกสารของเฮนรี เบอร์นี เล่ม 2, ตอน 2, หน้า 14
26. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 34
27. เดิม

28. ชาคิยา พณานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ และสหรัฐ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริญญานิพนธ์ฉบับโรเนียว หน้า 33)
29. D.J.M. Tate The Making of Modern South East Asia Vol 1, pp. 267-271
30. L.A. Mills, op.cit pp. 139-141
31. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 140-150
32. เล่มเดิม, หน้า 160-162
33. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 2 หน้า 177-188
34. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 671-672
35. L.A. Mills, op.cit. pp. 132-135
36. John Crawford, op.cit. pp. 78-126
37. กรมศิลปากร จดหมายเหตุเจมส์โลว์ หน้า 44
38. เล่มเดิม, หน้า 117-118
39. L.A. Mills, op.cit p 136
40. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 42-43
41. เล่มเดิม, หน้า 114
42. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 หน้า 147-148
43. เล่มเดิม, หน้า 146-147
44. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 157
45. เล่มเดิม, หน้า 78
46. เล่มเดิม, หน้า 215-254
47. John Crawford, op.cit p. 169
48. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174, เลขที่ 16
49. ฉบับเดิม
50. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1171-1173, หน้า 50
51. จดหมายรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1173, เลขที่ 3, 4, 11
52. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1178, เลขที่ 4
53. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171, เลขที่ 4
54. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173, เลขที่ 1 และจ.ศ. 1176, เลขที่ 15
55. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174, เลขที่ 10
56. เฮนรี เบอร์นี, เล่มเดิม หน้า 30
57. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 25-26

58. John Crawford, op.cit p. 159
59. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 28
60. เล่มเดิม, หน้า 29-31
61. John Crawford, op.cit pp. 159-160
62. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 32
63. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, เล่มเดิม หน้า 677
64. เล่มเดิม, หน้า 679-680
65. กรมศิลปากร จดหมายเหตุเจมส์โลว์ หน้า 1-2
66. เล่มเดิม, หน้า 26-40
67. เล่มเดิม, หน้า 114-119
68. เฮนรี เบอร์นี, เล่มเดิม หน้า 88
69. กรมศิลปากร จดหมายเหตุเจมส์โลว์ หน้า 137
70. 71, 72 John Crawford, op.cit pp. 72-102
- 73, 74 Ibid, p. 87
75. Ibid, p. 125
76. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 193-194
77. กรมศิลปากร เอกสารของครอว์ฟอร์ด หน้า 239-262
78. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 180
79. เฮนรี เบอร์นี เล่มเดิม หน้า 33-36
80. L.A. Mills, op.cit, pp. 140-141
81. D.J.M. Tate, op.cit p. 272
82. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1171 และ 1178 เลขที่ 9
83. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 หน้า 78-80
84. John Crawford, op.cit pp. 145-171
85. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1173-1175, เลขที่ 19 พระราชสาส์นลงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2354
86. Alexander Barton Woodside Vietnam and the Chinese Model pp. 259-260
87. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1173
88. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1171 และ จ.ศ. 1172, เลขที่ 9
89. Alexander Barton Wood side op.cit p. 260
90. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 (เล่ม 2) หน้า 174-183
91. นายหยอง พงสาดารณวน หน้า 775-776

บทที่ 5

บทบาททางทหารเพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย

ด้วยเหตุที่ภาคใต้ และหัวเมืองมลายูไทยเป็นดินแดนที่มีลักษณะคล้ายด้ามขวานยาวเรียวยาวลงไป โดยมีทะเลล้อมรอบ และอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงของไทยอยู่มาก จึงมีจุดอ่อนทางด้านยุทธศาสตร์มากมายหลายประการ เป็นต้นว่าเป็นดินแดนที่อยู่ใกล้กับพม่า จึงตกอยู่ใต้การคุกคามของพม่าอยู่เนือง ๆ เมื่อถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก เช่น พม่า หรือ อังกฤษ กรุงเทพฯ ก็ไม่สามารถส่งทหารไปช่วยเหลือได้ทันที สภาพทางภูมิ-รัฐศาสตร์ก็ไม่เอื้ออำนวยต่อการที่หัวเมืองต่าง ๆ จะรวมกำลังกันเพื่อต่อต้านข้าศึกได้ เมื่อข้าศึกยกทัพมาโจมตีเมืองใด เมืองนั้นก็ต้องต่อสู้โดยลำพังตนเอง ต้องช่วยตัวเองไประยะหนึ่งจึงจะได้รับความช่วยเหลือจากกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองใกล้เคียง บางครั้งจึงเป็นการสายเกินกว่าที่จะแก้ไขได้

ด้วยเหตุที่เป็นดินแดนที่มีทะเลล้อมรอบ เส้นทางคมนาคมทางบกไม่สะดวก เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า และภูเขา การลำเลียงทหารและยุทโธปกรณ์ จึงต้องอาศัยกำลังทางเรือเป็นหลัก แต่กองทัพเรือไทยในภาคใต้สมัยนั้นขาดความพร้อม และความทันสมัยที่จะใช้เป็นกำลังอันเข้มแข็ง รัชชนะข้าศึกได้แม้ว่าทางเมืองหลวงพยายามจะขนส่งทหารโดยทางเรือ เพื่อยกไปช่วยเหลือ แต่ก็ยังเป็นไปอย่างล่าช้า และขาดความพร้อมเช่นเดียวกัน

จากสภาพที่กล่าวมานี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์จุดอ่อนทางด้านยุทธศาสตร์ในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังต่อไปนี้

1. จุดอ่อนทางด้านที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ และระยะทางห่างไกลจากเมืองหลวง

1.1 ระยะทางจากกรุงเทพฯ ไปยังหัวเมืองภาคใต้โดยเส้นทางทางบกนั้น เป็นเส้นทางที่มีระยะไกลมาก เส้นทางในสมัยรัชกาลที่ 2 ยังเป็นเส้นทางทุรกันดาร การเดินทางเท้า หรือใช้สัตว์เป็นพาหนะยังต้องบุกป่าฝ่าดง ขึ้นเขาลงห้วยอยู่เกือบตลอดเวลา เนื่องจากภาคใต้มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าและเขา ไม่เหมือนภาคกลางซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ เมื่อพิจารณาระยะทางจากกรุงเทพฯ ไปยังภาคใต้ตามข้อมูลของกรมทางหลวง จะได้ข้อมูลดังนี้

ตารางแสดงระยะทางระหว่างเมืองตามเส้นทางทางบก*

จากเมือง	ถึงเมือง	ระยะทางประมาณ (กม.)
กรุงเทพฯ	ชุมพร	463
ชุมพร	ระนอง	117
ชุมพร	สุราษฎร์ธานี	193
สุราษฎร์ธานี	นครศรีธรรมราช	134
นครศรีธรรมราช	ตรัง	123

จากเมือง	ถึงเมือง	ระยะทางประมาณ (ก.ม.)
ตรัง	พัทลุง	56
นครศรีธรรมราช	สงขลา	161
สุราษฎร์ธานี	ตะกั่วป่า	145
สงขลา	สตูล	125
สงขลา	ปัตตานี	99
สตูล	ตรัง	140
กรุงเทพฯ	สงขลา	950

จากตารางดังกล่าว น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อพม่ายกทัพมาโจมตีหัวเมืองภาคใต้ ซึ่งมักจะมีจุดเริ่มต้นที่เมือง ะนอง ชุมพร ตะกั่วป่า พังงา ถลาง(ภูเก็ต) ทางกรุงเทพฯ จะส่งกองทัพไปช่วยโดยเส้นทางทางบก ไปถึงเมืองชุมพรเท่านั้น แต่ถ้าหากยกไปช่วยเมืองที่อยู่ใต้ชุมพรลงไปมักจะยกกำลังไปทางเรือ สำหรับกองทัพบกที่ยกไปจากกรุงเทพฯ ถึงเมืองชุมพรนั้น จะต้องใช้เวลาเดินทางไม่น้อยกว่า 1 เดือน ซึ่งนับว่าใช้เวลาค่อนข้างมาก เมืองต่าง ๆ ที่ถูกพม่าล้อมไว้นั้น จะมีศักยภาพต่อสู้ได้ภายในประมาณ 1 - 2 สัปดาห์ เท่านั้น ดังนั้นเมื่อกองทัพยกจากเมืองหลวงยกมาถึง เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้พม่าก็มักจะถูกพม่ายึดครองหมดสิ้นแล้ว

สำหรับนครศรีธรรมราชจะยกทัพบกไปช่วยเมืองชุมพร เมืองระนองที่ถูกพม่าล้อมไว้นั้นก็ยังไม่ทันการเช่นเดียวกัน เพราะกว่าจะทราบข่าวแล้ว จึงระดมกองทัพยกไปช่วยก็ต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 3 สัปดาห์ ดังนั้นจุดอ่อนของไทยทางด้านยุทธศาสตร์ที่นับว่าอ่อนแอที่สุด คือบริเวณเมืองระนอง กับชุมพร เพราะอยู่ใกล้พม่ามากที่สุด และอยู่ห่างจากฐานทัพขนาดใหญ่ที่จะยกไปช่วยได้ทันทั่วทั้งที่ ไม่ว่าจะเป็นทัพบกหรือทัพเรือ

ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เมื่อพม่าจะตีภาคใต้ของไทย จึงมุ่งตีระนอง ชุมพร ตะกั่วป่า ถลาง เสียก่อนทุกครั้ง และมักจะได้ผลทุกครั้ง ฝ่ายไทยไม่สามารถป้องกันได้เลย จะยกทัพมายึดคืนได้ในภายหลังก็ต้องปล่อยให้เมืองเหล่านี้ตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าไปก่อน

เส้นทางที่สะดวกที่สุดในการยกทัพจากกรุงเทพฯ ไปช่วยหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองในภาคใต้ช่วยเหลือกันเอง ในกรณีถูกพม่ารุกรานจึงนิยมใช้เส้นทางการเดินเรือ เพราะสะดวกรวดเร็วกว่าทางบก โดยมีระยะทางประมาณการได้ดังนี้

การเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังสงขลา ระยะทางประมาณ 725 ก.ม. ถ้าหากอยู่ในช่วงคลื่นลมเป็นปรกติจะใช้เวลาการเดินทางประมาณ 4 วัน (สำหรับเรือสำเภา แต่หากยกไม่เป็นกองทัพจะใช้เวลามากกว่านี้เพราะเรือรบไทยเป็นเรือเล็ก ต้องแล่นเรียบชายฝั่ง) ถ้าหากเป็นช่วงฤดูมรสุมคลื่นลมแรงไม่สามารถเดินทางโดยทางเรือได้¹

ในขณะเดียวกัน ถ้าจะเดินทางโดยทางเรือไปยังนครศรีธรรมราช ก็จะใช้เวลาใกล้เคียงกับการเดินทางไปสงขลา อย่างไรก็ตามการเดินทางโดยทางเรือก็ยังมีจุดอ่อนหลายประการเป็นต้นว่า ในช่วงฤดูมรสุมคลื่นลมแรง ไม่สามารถยกทัพเรือออกทะเลได้ เพราะเรือรบไทยเป็นเรือขนาดเล็ก ไม่สามารถออกท่องทะเลลึก เพื่อตัดตรงไปยังจุดหมาย ต้องใช้วิธีแล่นเรียบชายฝั่งทะเล บางครั้งก็ต้องจอดตามเมืองท่าเพื่อหลบคลื่นลมพายุ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องทหารไม่เคยชินกับคลื่นลม กว่าจะเดินทางไปถึงที่หมาย ทหารในเรือจะมีอาการเมาคลื่น กระปลกกระเปลี้ย ขาดประสิทธิภาพในการรบกับข้าศึก

แม้ว่าการเคลื่อนทัพทางเรือจะมีอุปสรรค และปัญหาดังกล่าว แต่ฝ่ายไทยก็ยังนิยมเคลื่อนทัพโดยทางเรือ เพราะสภาพภูมิประเทศของภาคใต้มีทะเลล้อมรอบ เมืองสำคัญๆ มักจะตั้งอยู่ริมทะเล การเกณฑ์ไพร่พล การรวบรวมเสบียงอาหาร และยุทธปัจจัยต่าง ๆ จึงมักจะอยู่ริมทะเล ประกอบกับภาคใต้ของไทยมีไม้ที่เหมาะแก่การต่อเรืออย่างอุดมสมบูรณ์ จึงสามารถต่อเรือได้จำนวนมาก ดังนั้นการเคลื่อนทัพและการลำเลียงยุทธปัจจัยโดยทางเรือ จึงสะดวกและรวดเร็วกว่าทางบกเป็นอันมาก

1.2 จุดอ่อนในการช่วยเหลือเมืองหน้าด่านของนครศรีธรรมราชในกรณีถูกพม่ารุกราน สมัยรัชกาลที่ 2 ดิบุกเป็นสินค้าที่ตลาดโลกต้องการ จึงทำรายได้ให้แก่รัฐบาลเป็นอันดับสูง พม่าจึงมีความสนใจอยากได้เมืองที่อุดมไปด้วยดิบุกของไทย โดยเฉพาะถลางหรือภูเก็ต และเมืองพังงา เป็นต้น พม่าจึงมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะยึดเมืองต่าง ๆ ที่อุดมไปด้วยดิบุกของไทยให้ได้ ขณะที่บริเวณเหล่านี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่ง แต่กลับปรากฏว่า การป้องกันทางด้านนี้หละหลวม หัวเมืองเอกที่ทำหน้าที่ป้องกันบริเวณนี้คือ นครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไป ขณะที่ภูเก็ต พังงา ระนอง ชุมพร อยู่ใกล้พม่า

การเตรียมการป้องกันการถูกรุกรานของพม่าล่วงหน้าแทบไม่มีเลย จึงต้องปล่อยให้พม่ายกทัพมายึดไปก่อน จากนั้นนครศรีธรรมราชจึงจะยกทัพไปช่วย ส่วนทัพจากกรุงเทพฯ นั้นจะยกมาเสริมในภายหลัง

การยกทัพเรือจากนครศรีธรรมราชเพื่อมาช่วยเมืองดังกล่าวจึงเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะต้องยกมาทั้งทางบกและทางเรือ กล่าวคือ กองทัพนครศรีธรรมราชจะต้องเคลื่อนทัพโดยทางบกตามเส้นทางทางบกไปยังเมืองตรัง เพราะตรังเป็นฐานทัพเรือขนาดใหญ่ของนครศรีธรรมราช ซึ่งมีความสำคัญที่สุดในการยกทัพเรือไปรบกับพม่าหรือปราบกบฏหัวเมืองมอญ ตรังจึงเป็นทั้งเมืองท่าในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และเป็นฐานทัพเรือที่มีเรือรบประจำการอยู่ประมาณ 300 ลำ² เมื่อยกมาถึงตรังแล้ว จึงเคลื่อนทหารลงเรือพร้อมทั้งสัมภาระและยุทธปัจจัยต่าง ๆ เพื่อยกไปรบกับพม่า และยึดเมืองถลางรวมทั้งเมืองต่าง ๆ คืนมา

จากรูปแบบการยกทัpdังกล่าวจะเห็นว่าฝ่ายไทยเสียเปรียบมาก ทหารต้องเดินทางทั้งทางบกและทางเรือ เป็นผลทำให้ลดความเข้มแข็งลงเพราะต้องเดินทางระยะไกล ส่วนพม่ากลับเป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะมีฐานทัพที่อยู่ใกล้คือ ที่ทวาย และมะริด จึงมีความสะดวกในการเคลื่อนพลรวบรวมเสบียงอาหารและยุทธปัจจัยในการทำศึกสงครามได้นาน

สำหรับฝ่ายไทยนั้นยังมีจุดอ่อนในเรื่องของการลำเลียงยุทธสัมภาระ ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก แต่เรือที่มีอยู่ไม่พอใช้ ทำให้เกิดปัญหาเมื่อกองทัพนครศรีธรรมราชยกมาถึง เมืองตรังไม่สามารถยกทัพเรือไปช่วยถลางได้ เพราะขาดแคลนเรือ จึงต้องแก้ปัญหาด้วยการระดมช่างมาต่อเรือกัน ทำให้เสียเวลาไปอีกประมาณ 2 - 3 สัปดาห์

นอกเหนือจากกลางเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในการป้องกันบริเวณคอคอตกกระของไทย ให้ปลอดภัยจากการคุกคามของพม่าแล้ว ทางด้านบริเวณหัวเมืองมลายูของไทย ไทบุรีจัดเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางด้านนี้ ถ้าหากไทบุรีร่วมมือกับพม่าหรือตกอยู่ใต้อำนาจพม่าเมื่อใด ภาคใต้และหัวเมืองมลายูของไทยก็จะต้องเดือดร้อนอย่างแน่นอน เพราะพม่าจะใช้ไทบุรีเป็นฐานทัพคุกคามภาคใต้ของไทย และพม่าอาจจะสนับสนุนให้หัวเมืองมลายูของไทย ลุกฮือขึ้นกบฏไปทั่ว ไทยจะปราบได้ยากเนื่องจากพม่าหนุนหลัง ลำพังหัวเมืองมลายูก่อกบฏเพียงเมืองเดียว โดยไม่มีพม่าหนุนหลัง ไทยเราก็ปราบด้วยความยากลำบากอยู่แล้ว ดังจะยกตัวอย่างในปี พ.ศ. 2381 ปัตตานีได้ก่อกบฏ ยกกำลังพลประมาณ 300 คน บุกรุกเข้ายึดเมืองจะนะ ฝ่ายไทยได้ส่งกำลังทหารจากสงขลา นครศรีธรรมราช พัทลุง ไทบุรี ชุมพร ไซยา ประทิว ก็ยังไม่สามารถปราบปรามได้ ต้องขอกำลังจากกรุงเทพฯ ถึง 3,000 คน ยกกำลังไปทางเรือ พอไปถึงทหารจากกรุงเทพฯ ก็ไม่สามารถรบได้ เพราะเกิดเจ็บป่วย บอบช้ำ กะปลกกระเปลี้ยจากคลื่นลม นอกจากนั้นยังมีสาเหตุมาจากทหารที่ยกมาจากเมืองต่าง ๆ แยกสามัคคีกัน ไม่รวมมือกัน ต่างคนต่างคิดว่าไม่ใช่ธุระของตน อีกทั้งยังมีปัญหาจากชาตผู้นำที่สามารถบังคับบัญชาได้โดยเด็ดขาด ผลก็คือ ไร้ประสิทธิภาพในการรบ³

2. จุดอ่อนในเรื่องที่ไทยตกอยู่ใต้วงล้อมของประเทศที่มีความแข็งแกร่งทางทหาร ประเทศที่มีความแข็งแกร่งทางทหารล้อมรอบไทยได้แก่ เวียดนามทางด้านตะวันออก จีน ทางด้านเหนือ อังกฤษทางด้านใต้ พม่าทางด้านตะวันตก ทั้งสี่ประเทศดังกล่าวมีศักยภาพพอที่จะรุกรานไทยได้ มีอยู่ 2 ประเทศที่ไทยไม่อาจต่อต้านได้คือ จีน กับอังกฤษ สำหรับจีนนั้นไม่มีปัญหาขัดแย้งกับไทย เนื่องจากไทยใช้นโยบายทางการทูตแสดงความอ่อนน้อมต่อจีนโดยการ ส่งทูตพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้จีนแสดงความเป็นมิตรต่อไทย และอำนวยความสะดวกแก่ไทยทางด้านการค้า

สำหรับอังกฤษนั้นผู้วิจัยได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของอังกฤษในการแผ่อิทธิพลเข้ามายังภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทยที่ผ่านมาแล้ว อังกฤษเป็นชาติมหาอำนาจมีกองทัพเรือที่เข้มแข็งซึ่งฝ่ายไทยไม่อาจต่อกรได้เลย แต่กำลังเรือรบและกำลังทหารที่ป็นังไทยก็สู้ไม่ได้อยู่แล้ว ยิ่งอังกฤษมีศูนย์กลางการปกครองและการทหารที่อินเดีย ยิ่งเป็นที่น่าเกรงขามไม่เฉพาะแต่ในประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น แต่ยังเป็นที่น่าเกรงขามของชาติมหาอำนาจตะวันตกด้วยกันอีกด้วย

ทางด้านตะวันออกของประเทศไทย เวียดนามเป็นคู่แข่งและคู่สงครามกับไทยมาตั้งแต่อดีตสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เนื่องจากเวียดนามไม่ได้มีพรมแดนติดกับไทย แต่มีลาวและเขมรเป็นดินแดนกันชนระหว่างไทยกับเวียดนาม ไทยกับเวียดนามจึงทำสงครามกันด้วยเรื่องความขัดแย้งในการขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวและเขมร

ปัญหาที่ไทยและเวียดนามขัดแย้งกันมากที่สุดก็คือ ปัญหาเขมร ทั้งไทยและเวียดนามต่างถือว่า เขมรเป็นดินแดนที่อยู่ใต้อิทธิพลของตน ประกอบกับเจ้านายเขมรมักจะแตกแยกกัน และแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทยอีกฝ่ายหนึ่งนิยมเวียดนาม เมื่อทั้งสองฝ่ายแย่งชิงอำนาจกัน ต่างฝ่ายต่างขอให้ไทยและเวียดนามส่งทหารไปช่วยพวกตน ทำให้ไทยและเวียดนามเกิดการแข่งขันทางทหาร และนำไปสู่สงครามระหว่างไทยกับเวียดนาม เหตุการณ์เป็นไปในลักษณะนี้เรื่อยมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินตอนต้น

เนื่องจากประชากรและกำลังทหารของไทยกับเวียดนามมีจำนวนไม่ต่างกันมากนัก ประกอบด้วยความสามารถในการทำศึกสงครามใกล้เคียงกัน จึงทำให้เวียดนามไม่เกรงกลัวไทย ชำราย เวียดนามกลับมีทัศนคติต่อไทยในอดีตว่า ไทยมีอารยธรรมด้อยกว่าเวียดนาม เนื่องจากเวียดนามได้เลียนแบบอารยธรรมจีนทุกด้าน ไม่ว่าทางด้านการปกครอง ซึ่งมีประมุขเป็นจักรพรรดิแบบจีน ชาวเวียดนามเรียนหนังสือจีน ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อถือแบบจีน จึงมีความคิดและปรัชญาคล้ายจีน ดังเช่นมีทัศนคติว่าดินแดนของประชาชนที่อยู่รอบ ๆ เวียดนามเป็นพวกป่าเถื่อน โดยมีเวียดนามเป็นชาติที่มีอารยธรรมสูงส่งกว่าใครหมด และประเทศป่าเถื่อนทั้งหลายจะต้องส่งเครื่องบรรณาการไปถวายจักรพรรดิ เวียดนาม เวียดนามจึงจะยอมติดต่อกับค้าสมาคมด้วย ชาติตะวันตกในทัศนคติของเวียดนามถือว่าเป็นพวกป่าเถื่อนไปด้วย⁴ สำหรับรัฐเพื่อนบ้านเช่น เวียดนาม ญวน หลวงพระบาง และเขมร เวียดนามถือว่ารัฐเหล่านี้มีหน้าที่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิเวียดนาม 3 ปีต่อครั้ง⁵

แม้ว่าในบางครั้งไทยกับเวียดนามจะเป็นมิตรไมตรีกัน แต่เวียดนามก็มีได้ับถือว่าฐานะเทียบเท่ากับเวียดนาม เวียดนามถือว่าไทยเป็นประเทศป่าเถื่อนประเทศหนึ่ง ดังเช่นพระเจ้ามิงมวาทรงเล่าให้ขุนนางเวียดนามเมื่อปี พ.ศ. 2382 ว่า ครั้งหนึ่งนานมาแล้วบรรดา กษัตริย์ไทยได้สั่งให้เจ้าเขมรส่งไพร่พลจำนวน 20 คน เป็นเครื่องราชบรรณาการไปถวายกษัตริย์ไทย และอีกครั้งหนึ่งเมื่อปลายปี พ.ศ. 2369 จักรพรรดิเวียดนามได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับวิธีการปกครองประเทศ ด้วยความมีศีลธรรมตามแบบเวียดนาม ให้แก่ทูตไทยที่เข้าเฝ้า ณ เมืองเว้ เป็นทำนองสอนวิชาการปกครองบ้านเมืองให้แก่ขุนนางไทย⁶

ในบางครั้งไทยส่งทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิเวียดนาม หากเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นไม่มีคุณค่าสูงส่ง คู่ควรกับจักรพรรดิแล้ว ทางเวียดนามจะส่งกลับคืนไปให้ไทย พร้อมทั้งตำหนิไทยด้วย เวียดนามจะแสดงที่ท่าไม่พอใจหากไทยแสดงที่ท่าว่ามีฐานะสูงกว่าเวียดนาม⁷

เวียดนามแสดงที่ท่าไม่เกรงกลัวไทย โดยจัดให้มีการแสดงแสนยานุภาพทางทหารให้ทูตไทยได้ชมเป็นประจักษ์ ดังเช่นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2356 คณะทูตไทยเดินทางไปยังไซ่ง่อน เพื่อรับพระอุทัยราชา เจ้าเขมรผู้นิยมเวียดนามกลับไปปกครองเขมร ทางเวียดนามได้ต้อนรับทูตไทยเป็นอย่างดี โดยคณะทูตไทยมีมีโอกาสดูเข้าเฝ้าจักรพรรดิชาลองที่กรุงเว้ เวียดนามถือโอกาสแสดงการประลองยุทธทางทหาร และให้คณะทูตไทยได้ชมอาวุธยุทธโศปกรณ์จำนวนมากมาย แสดงว่าเวียดนามเริ่มฉวยโอกาสข่มไทย เพราะในขณะนั้นไทยกับเวียดนามเริ่มขัดแย้งกันด้วยเรื่องเขมรแล้ว⁸

ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยกับเวียดนามมีความสัมพันธ์กันอย่างฉันท์มิตรที่สนิทสนม เนื่องจากรัชกาลที่ 1 คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงให้ความช่วยเหลือเจ้านายเวียดนาม พระองค์หนึ่ง คือองเชียงสือ (ในภายหลังได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามว่าจักรพรรดิชาลอง) ในการปราบกบฏโกเจิน แต่ปราบไม่สำเร็จ องเชียงสือจึงไปขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสส่งเรือรบมาหลายลำจึงปราบกบฏได้สำเร็จ

ในปี พ.ศ. 2345 องเชียงสือสามารถยึดตั้งเกียไว้ได้กับโกเจินพ่ายแพ้อย่างราบคาบ องเชียงสือจึงสถาปนาตัวเองเป็นจักรพรรดิชาลอง และส่งพระราชสาส์นมาแจ้งให้ไทยทราบ รัชกาลที่ 1 ทรงมี

พระราชสาส์นตอบจักรพรรดิยาหลงด้วยข้อความชื่นชมยินดี ทรงเชื่อมั่นว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทย กับ เวียดนามจะเป็นมิตรไมตรีที่ยั่งยืนนาน⁹

ตลอดช่วงสมัยรัชกาลที่ 1 ไทยกับเวียดนามไม่มีปัญหาขัดแย้งกันในเรื่องใหญ่ เพราะ จักรพรรดิยาหลงทรงเกรงพระทัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช อย่างไรก็ตามเวียดนามถือว่าลาวเป็นรัฐบรรณาการของเวียดนาม จักรพรรดิยาหลงจึงทรงแจ้งไปยังหัวเมืองลาว ให้ส่งบรรณาการไปให้ เวียดนาม หัวเมืองลาวก็ได้ปฏิบัติตามแต่โดยดี¹⁰ ซึ่งฝ่ายไทยก็ได้ขีดขวางแต่ประการใด เนื่องจากไทยเห็นว่าฝ่ายไทยเป็นผู้แต่งตั้งกษัตริย์ของลาวอยู่แล้ว

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงหวังเวียดนามช่วยไทยทำสงครามกับ พม่า มีหลักฐานในปี พ.ศ. 2347 ไทยมีแผนการจะยกไปตีพม่า โดยจะตีสี่เมืองคือ มะริด ทวาย เนาะตะมะ และย่างกุ้ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงมีพระราชสาส์นไปถึงจักรพรรดิยาหลง ชักชวนให้ จักรพรรดิยาหลงส่งทัพเรือไปช่วยไทยโจมตีพม่า¹¹

ทางฝ่ายเวียดนามไม่ได้ช่วยเหลือไทยในการทำสงครามกับพม่า สาเหตุน่าจะเป็นเพราะไม่ต้องการเป็นศัตรูกับพม่า เหมือนดังครั้งหนึ่งท้องเชียงสีเคยชักชวนไทยให้ร่วมมือกับองเชียงสียกทัพไปตี ตังเกี๋ย เมื่อปี พ.ศ. 2335 แต่ไทยได้ตอบปฏิเสธโดยอ้างว่ากำลังติดศึกสงครามกับพม่า¹² แท้ที่จริงน่าจะเป็น เพราะไทยไม่ต้องการที่จะตั้งตนเป็นศัตรูกับเจ้าเมืองตังเกี๋ยมากกว่า

สมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ช่วงระยะแรกของรัชกาลนี้ ไทย กับเวียดนามยังมีความสัมพันธ์กันด้วยดี เนื่องจากทางฝ่ายเวียดนาม จักรพรรดิยาหลงยังทรงครองราชย์อยู่ และยังทรงสำนักบุญคุณไทย เมื่อครั้งรัชกาลที่ 1 เคยช่วยเหลือพระองค์ในการปราบกบฏโกเก็น แต่เมื่อสิ้น จักรพรรดิยาหลง ซึ่งสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. 2362 แล้ว พระเจ้ามินมวง หรือจักรพรรดิมินมวงเสด็จขึ้นครอง ราชย์พระองค์จึงมิได้เกรงพระทัยไทยเหมือนเช่นพระราชบิดา พระองค์ทรงดำเนินนโยบายขยายอำนาจเข้าสู่ เขมร ทรงสนับสนุนเจ้าเขมรคือ พระอุทัยราชา ซึ่งนิยมเวียดนามให้เป็นปฏิปักษ์ต่อไทย เป็นเหตุทำให้ไทยกับ เวียดนามเกือบทำสงครามกันหลายครั้ง แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงใช้วิธีการทูตประนี ประนอมกับเวียดนาม เนื่องจากไม่ต้องการเปิดศึกหลายด้าน เพราะหากไทยรบกับเวียดนามในสมัยนี้ พม่าจะ ถือโอกาสโจมตีไทยทางด้านตะวันตกอย่างแน่นอน อาจเป็นผลทำให้ไทยต้องเพลี่ยงพล้ำในการทำสงคราม 2 ด้าน

เมื่อพิจารณาจากประสิทธิภาพของกองทัพเวียดนามในสมัยนั้น จะเห็นได้ว่ากองทัพ เวียดนามเป็นกองทัพที่แข็งแกร่งประเทศหนึ่ง มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่าไทย

ทหารเวียดนามเป็นทหารที่มีระเบียบวินัยเข้มแข็ง มีสมรรถภาพในการรบดีกว่าทหารเขมร หรือทหารลาวอยู่มาก คีตกสงครามระหว่างไทยกับเวียดนามในดินแดนเขมรสมัยรัชกาลที่ 3 เวียดนามส่งทหาร เข้ามารบกับไทยประมาณ 20,000 คน ในขณะที่ไทยส่งกำลังทหารเข้าสู่สงครามประมาณ 50,000 คน แต่ฝ่าย ไทยไม่สามารถเอาชนะเวียดนามได้อย่างเด็ดขาด ผลของการรบในหลายครั้ง ช่วงระยะเวลาประมาณ 14 ปี ปรากฏในลักษณะผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ¹³

จอห์น ครอว์เฟิร์ต ได้กล่าวถึงสมรรถภาพของทหารเวียดนามไว้ว่า เวียดนามมีทหารประจำการอยู่ประมาณ 50,000 คน ได้รับสวัสดิการดีพอสมควร คือได้รับเงินเดือนประจำ และยังได้รับเครื่องอุปโภคบริโภคประจำครอบครัวอีกด้วย รัฐบาลได้จ่ายเงินเดือน และเครื่องใช้แก่ทหารมากน้อยแล้วแต่ยศของทหาร ผู้ที่ตายในสงคราม รัฐบาลจะจ่ายเงินเพิ่มให้เป็นพิเศษ ทหารราบถือปืนคาบศิลา ติดดาบปลายปืนหรือหอก ทหารเวียดนามมีระเบียบดี มีการสอนยุทธวิธีการรบให้แก่ทหารตามแบบยุโรป มีวินัยเข้มงวดมาก ถ้าทำผิดจะถูกทำโทษอย่างรุนแรง กองทหารราบจะทำการรบประสานงานกับกองทัพอากาศ ซึ่งมีกำลังประมาณ 800 เชือก และราว 130 เชือกประจำอยู่ที่เมืองหลวง นอกนั้นประจำอยู่ตามหน่วยทหารต่างๆ

บันทึกของครอว์เฟิร์ต ยังกล่าวต่อไปอีกว่า กองทัพเรือมีฐานทัพตามเมืองท่าใหญ่ ๆ และที่เมืองหลวง เรือรบประกอบด้วยเรือปืน ซึ่งแต่ละลำติดตั้งปืนใหญ่ราว 16-22 กระบอก เรือรบประเภทแจวหรือพายมีกำลังพลล่ำละ 50-70 คน ติดตั้งปืนใหญ่ขนาดเล็ก ที่หัวเรือติดปืนขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเรือรบขนาดเล็กประเภทใช้แจว กำลังพลประจำราว 40-50 คน มีอยู่ประมาณ 500 ลำ เรือปืนมีอยู่ประมาณ 200 ลำ มีเรือรบขนาดใหญ่ประเภทแจวประมาณ 100 ลำ ประมาณว่าต้องใช้กำลังทหารยุโรปราว 5,000 คน และเรือรบอีกจำนวนหนึ่งเข้าสู่รบกับเวียดนาม จึงจะสามารถได้ชัยชนะยึดครองเวียดนามได้¹⁴

สงครามระหว่างไทยกับเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ฝ่ายไทยมีข้อบกพร่องมากมายหลายประการเป็นต้นว่า ทหารลาวและเขมรที่ช่วยไทยรบกับเวียดนามไร้ประสิทธิภาพในการรบ

ยุทธวิธีของไทยในการรบกับเวียดนามยังใช้ยุทธวิธีแบบเก่า คือยกกำลังไปตามเส้นทางเดิมๆ เหมือนเมื่อครั้งสมัยอยุธยา ทำให้ฝ่ายเวียดนามรู้จักยุทธของฝ่ายไทยได้ดี จึงวางแผนสู้รบกับไทยได้อย่างชาญฉลาด ท้าพบกับทัพเรือไทยไม่ค่อยประสานงานกัน ขณะปฏิบัติการรบต่างฝ่ายต่างปฏิบัติงานไปตามกลยุทธของตน จึงทำการไม่ได้ผล นอกจากนี้กองทัพไทยยังขาดแคลนอาวุธยุทโธปกรณ์ กระสุนดินดำตลอดจนเสบียงอาหาร ประกอบกับเส้นทางกำลัญยุทธบังจ้อยอยู่ห่างกรุงเทพฯ และเป็นเส้นทางทุรกันดาร การส่งเสบียงอาหารไปยังหน่วยรบจึงล่าช้า ไม่ทันการเป็นผลทำให้ด้อยประสิทธิภาพในการรบ¹⁵

จากการวิเคราะห์ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น น่าจะสรุปได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงดำเนินนโยบายด้วยที่ถ้อยอาศัยกับเวียดนามด้วยความอดทนอดกลั้น เป็นเรื่องที่ถูกต้องแล้ว หากไทยเปิดศึกสงครามกับเวียดนามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 แล้ว น่าเชื่อได้ว่าฝ่ายไทยเพลี่ยงพล้ำหากต้องทำศึกกับพม่าไปพร้อม ๆ กัน

2. จุดอ่อนทางด้านการทัพไทยขาดความเข้มแข็ง

2.1 กองทัพเรือ ยุทธศาสตร์ในการป้องกันหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูนั้น กองทัพเรือมีบทบาทสำคัญสูงสุด นอกจากใช้กองเรือเข้าสู้รบข้าศึกโดยตรงแล้ว กองทัพเรือยังมีบทบาทสำคัญในการลำเลียงกำลังพล เเสบียงอาหารและยุทธปัจจัยเพื่อสนับสนุนกองกำลังที่สู้รบบนบก และการยึดพื้นที่เรือรบไทยส่วนใหญ่เป็นเรือรบขนาดเล็ก มีกำลังพลประจำเรือประมาณ 40 - 50 คน ติดปืนใหญ่ขนาด 3 นิ้วได้ 1 กระบอก เรือประเภทนี้มักเป็นเรือที่ต่อขึ้นอย่างเร่งรีบ เพื่อให้ทันใช้งานต่อต้านพม่าที่ส่งกำลังทหารบุก

เข้ามายังเขตไทย ดังนั้นประสิทธิภาพของเรือรบจึงอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ส่วนเรือขนาดใหญ่คือ เรือสำเภาขนาด 200 ตัน กองทัพเรือไทยมีอยู่ไม่กี่ลำ¹⁶

นครศรีธรรมราช รับหน้าที่เป็นงานหลักในการต่อเรือรบ โดยมีศูนย์การต่อเรืออยู่ที่ตรัง ในยามสงบศึก ฝ่ายไทยจะไม่ค่อยกระตือรือร้นในเรื่องการเตรียมกำลังรบ เมื่อข้าศึกยกทัพมา ไทยเราจึงเริ่มต่อเรืออย่างรีบเร่ง โดยเกณฑ์ชาวบ้านจำนวนมากมาช่วยกันต่อเรือ ทำให้สามารถผลิตเรือได้จำนวนมาก บางครั้งเพียง 3 - 4 เดือน ก็สามารถต่อเรือได้ถึง 100 ลำ¹⁷ บ่อยครั้งที่พม่ายกทัพมาคุกคามไทยบริเวณภาคใต้แถบเมืองกลาง เมืองระนอง เมืองชุมพร แต่ไทยไม่สามารถยกทัพไปขับไล่พม่าได้ เนื่องจากขาดเรือลำเลียงพลนั่นเอง

เมื่อเปรียบเทียบกับกองเรือรบที่เข้าสู่สงครามได้ดังนี้

เรือรบพม่า มีศูนย์กลางการต่อเรืออยู่ที่พะวาย มีขนาดต่าง ๆ หลายขนาดด้วยกัน ขนาดเล็ก บรรจุกำลังพลได้ถึง 20 คน ขนาดกลางจุได้ประมาณ 50 คน ขนาดใหญ่ที่สุดกินน้ำลึกไม่ถึง 3 ฟุต ตีตป็นใหญ่ขนาด 3 นิ้ว 1 กระบอก

เรือรบไทรบุรี เรือรบไทรบุรีมีคุณภาพดีกว่าเรือรบไทย เรือประเภททุรรับ (Ghurab) บรรจุกำลังพลได้ราว 50 คน เรือขนาดใหญ่ 100 ตัน ตีตป็นใหญ่ได้ถึง 2 กระบอก กองทัพเรือไทรบุรี มีทหารชำนาญการรบทางเรืออยู่มาก เพราะทางราชการเกณฑ์มาจากผู้ประกอบอาชีพ หรือชำนาญในกิจการทางเรือ เช่น ประมง คำชาย โจรสลัด พวกนี้ชำนาญการเดินเรืออยู่มาก สามารถนำเรือฝ่าคลื่นลมพายุในท้องทะเลได้อย่างสบาย¹⁸

ในการรบกับพม่าเพื่อแย่งชิงกลาง กองเรือรบไทยผสมกองเรือรบไทรบุรีเข้าสู้รบกับกองเรือพม่า กองเรือรบไทยปฏิบัติหน้าที่ไม่ค่อยได้ผล นับว่าโชคดีที่พม่าไม่ชำนาญทางด้านกองทัพเรือ ประสิทธิภาพของเรือรบพม่ากับไทยพอ ๆ กัน จึงไม่มีฝ่ายใดสามารถกำชัยชนะทางเรือได้โดยเด็ดขาด หากพมามีความเข้มแข็งทางเรือสูง โอกาสที่ไทยจะเสียดินแดนทางภาคใต้ให้แก่พม่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ชาวต่างประเทศที่เดินทางมายังเมืองไทย ได้แสดงทรรศนะต่อกองทัพเรือไทยดังนี้

เจมส์ โลว์ ทูตอังกฤษที่เดินทางมายังเมืองไทย ได้เขียนบันทึกไว้ว่า "กองทัพเรือไทยอ่อนแอมาก เรือรบอังกฤษเพียง 1-2 ลำที่มีอาวุธดี ๆ ก็สามารถทำลายกองเรือไทยได้ พระเจ้าแผ่นดินไทยมีเรือรบ 2-3 ลำ สร้างแบบยุโรป แต่ทหารเรือไทยไม่ชำนาญการใช้เรือรบประเภทนี้ เจมส์ โลว์ วิจารณ์ว่า ไทยมีฝั่งทะเลยาวเหยียด มีแม่น้ำลำคลองมากมาย แต่กลับไม่ชำนาญในการเดินเรือ สามารถเดินเรือได้เฉพาะริมฝั่งทะเล หากไกลออกไปต้องใช้นายเรือเป็นชาวต่างประเทศ"

เจมส์ โลว์ ยังชี้ให้เห็นจุดอ่อนของไทยทางด้านกองทัพเรือว่า พลเมืองไทยมักจะอยู่กันเป็นกระจุกตามปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นจุดอ่อนทำให้ถูกโจมตีได้ง่าย ถ้าหากสามารถยึดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ปากแม่น้ำนครศรีธรรมราช ปากน้ำสงขลา เมืองท่าปัตตานี ได้ การค้าของไทยก็จะเป็นง่าย ดังนั้นหากต้องการจะเอาชนะไทยได้อย่างง่ายดายก็คือ ใช้เรือรบปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยาจะได้ผลดีกว่าการยกทัพไปรบกับไทยทางบก¹⁹

โลว์ ยังให้ความเห็นอีกว่า หากไทยทำสงครามกับอังกฤษในภาคใต้ ไทยไม่สามารถยกทัพข้ามไปยึดป็นังได้ เพราะกองทัพไทยต้องยกมาไกล คือมาจาก กรุงเทพฯ และนครศรีธรรมราช กองทัพไทยไม่มีเสบียงพอที่จะทำสงครามได้ นอกจากนั้นไทยไม่มีเรือพอที่จะขนทหารไปยังเกาะป็นังได้ หากอังกฤษใช้ทหารราว 1,000 คน พร้อมด้วยอาวุธทันสมัยเข้าโจมตียึดเมืองตรัง กับไทรบุรีไว้ได้ และพม่าฉวยโอกาสบุกเข้ายึดดินแดนไทย ฝ่ายไทยจะต้องพ่ายแพ้อย่างแน่นอน²⁰

เจมส์ โลว์ นักการทูตชาวอังกฤษที่ข้าหลวงแห่งป็นังส่งไปเจรจากับเจ้านครศรีธรรมราช เพื่อขอให้ไทยส่งทหารไปช่วยอังกฤษรบกับพม่า เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2367 ขณะนั้นกองทัพอังกฤษได้ยึดเมืองต่าง ๆ ของพม่าได้หลายเมือง และกำลังรุกคืบหน้าเพื่อเข้ายึดกรุงย่างกุ้ง ฝ่ายอังกฤษได้ขอให้เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) เตรียมกำลังกองทัพเรือไว้ให้พร้อมเพื่อร่วมมือกับอังกฤษเข้าโจมตีเมืองย่างกุ้ง

ระหว่างที่เจมส์ โลว์ รอการเจรจากับเจ้านครศรีธรรมราชอยู่นั้น เขาได้บันทึกและความคิดเห็นส่งไปถึง ร.ม.ต. อิบเบทสันแห่งป็นัง มีข้อความทำนองแสดงความไม่เชื่อถือกองทัพเรือไทย โดยบอกว่า เป็นเรือเล็ก ประสิทธิภาพต่ำ อาวุธปืนเรือก็ล้าสมัย ออกทะเลเล็กไม่ได้ จึงไม่เหมาะที่จะนำมาช่วยอังกฤษรบกับพม่า²¹

บันทึกดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลประการหนึ่ง ที่ทำให้อังกฤษเปลี่ยนใจไม่ประสงค์ ที่จะให้ไทยเข้าช่วยอังกฤษรบกับพม่า โดยให้เจมส์ โลว์ แจ้งต่อไทยว่าไม่ต้องช่วยอังกฤษรบกับพม่าแล้ว แต่หากเจ้านครศรีธรรมราช ให้ความร่วมมืออังกฤษก็ยินดี แต่ขอเป็นความช่วยเหลือทางด้านจัดหาเสบียง ยานพาหนะทางบก ทางน้ำ ส่งไปให้อังกฤษ²²

การรักษาความมั่นคงในภาคใต้ และหัวเมืองมลายูให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดนั้น จะต้องอาศัยกองทัพเรือเป็นหลัก เพราะข้าศึกที่จะยกทัพมาโจมตีภาคใต้ และหัวเมืองมลายูนั้นกำลังหลักที่ยกมาคือทางเรือ แต่น่าเสียดายที่ไทยเรด้อยประสิทธิภาพทางด้านกองทัพเรือ ขาดแคลนเรือรบที่ทันสมัย ด้วยความชำนาญในการรบทางเรือ ตลอดจนเส้นทางลำเลียงยุทธปัจจัยที่อยู่ห่างไกล ทำให้ไม่สามารถเอาชนะข้าศึกได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดังเช่นการทำสงครามกับพม่าในภาคใต้เมื่อ ปี พ.ศ. 2328 และ พ.ศ. 2352 ทำให้ต้องเสียเมืองแก่พม่าไปหลายเมือง นอกจากนั้นยังเป็นเหตุทำให้ด้อยประสิทธิภาพในการปราบโจรสลัดอีกด้วย

2.2 จุดอ่อนในการปราบโจรสลัด พวกโจรสลัดส่วนใหญ่เป็นชาวมลายู อาชีพโจรสลัดเป็นอาชีพหนึ่งของกลุ่มชนที่มีหลายฐานะแตกต่างกัน ตั้งแต่พวกที่มีนิสัยเกเรไปจนถึงพวกที่มีหน้ามีตาในสังคม เช่น พ่อค้า ชุนนาง แม้กระทั่งสุลต่านบางองค์ การประทุพติตนของพวกโจรสลัดจึงมีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณที่มีเรือค้าขาย แล่นผ่านไปมาและเมืองบางเมืองที่อยู่ริมทะเล และขาดความเข้มแข็งทางทหาร

คนไทยเรียกพวกโจรสลัดว่า "แซกสลัด" พวกนี้คอยดักปล้นอยู่แถวบริเวณภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะบริเวณที่มีเกาะแก่ง อ่าว ปากแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งเหมาะแก่การหลบซ่อน พวกนี้มีความชำนาญในการเดินเรือทางทะเล

พวกสลัดบางกลุ่มนิยมปลอมตัวเป็นพ่อค้ามากับเรือ หากพบเรือสินค้าที่มალ่าเดียวก็ลงมือปล้น แต่ถ้าหากพบเรือมอญหลายลำก็ทำทีเข้าไปค้าขายด้วย

สถิติ และพฤติกรรมการณ์การปล้นของพวกโจรสลัดในเขตอิทธิพลของไทย ปรากฏหลักฐานหลายครั้ง ซึ่งเป็นการกระทำที่อุกอาจอย่างมาก ดังเช่น

ในปี พ.ศ. 2350 มีพวกแขกสลัดจากไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ ปลอมตัวเป็นพ่อค้าดักปล้นเรือสินค้าที่มาจากนครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา และชุมพร²³

ในปี พ.ศ. 2351 แขกเซียะ แขกสลัดจากเมืองลาน (อยู่ตอนใต้ของเกาะมินดาเนา) นำพวกมาร่วมมือกับพระยาปลัดกลันตัน และพระยาเย่หฺริง ยกทัพมาปล้นเมืองสงขลา²⁴

ในปี พ.ศ. 2356 พวกสลัดแขกจากเมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานุ ปลอมตัวเป็นลูกค้า เข้ามาปล้นเรือสินค้าในอ่าวไทย บริเวณนครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา ชุมพร²⁵

ในปี พ.ศ. 2361 พวกสลัดได้ยกพลเป็นกองเรือขนาดใหญ่มาปล้นเรือสินค้าแถบจังหวัดระยอง และตราด ต่อมาในปี พ.ศ. 2363 พวกสลัดได้นำเรือ 3 ลำ ปล้นและฆ่าผู้คนบริเวณเมืองตะโกหลังสวน ซึ่งขึ้นกับเมืองไชยา²⁶

ในปี พ.ศ. 2381 หวันมาลี แขกสลัดที่เกาะยาว (อยู่บริเวณหน้าเกาะภูเก็ต) ร่วมกับบุตรหลานพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ยกทัพมาปล้นเมืองไทรบุรี และเมืองตรัง²⁷

เจมส์ โลว์ ได้บันทึกบอกว่า บริเวณชายฝั่งพังงา ตลอดจนเกาะแก่งต่าง ๆ มักจะถูกโจรสลัดคอยปล้นสะดมอยู่เสมอ พวกโจรสลัดมักจะเป็นชาวมลายู จีน และบางครั้งก็เป็นทหารพม่า ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนมาก²⁸

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นห่วงเรื่องโจรสลัดคุกคามเมืองในภาคใต้ และปล้นเรือสินค้า จึงทรงมอบหมายให้นครศรีธรรมราชเป็นกำลังหลักในการปราบโจรสลัด โดยให้นครศรีธรรมราชเตรียมเรือรบ เรือไล่ไว้ให้พร้อมด้วยเครื่องอาวุธปืนใหญ่ ปืนเล็ก ออกลาดตระเวนทั้งกลางวันและ กลางคืน เมื่อพบพวกโจรสลัดก็ให้เข้าโจมตีทันที พวกสลัดหนีไปที่ใดก็ให้เมืองนั้นออกช่วยปราบปราม ถ้าหากทะเลเลยเจ้านครศรีธรรมราช และกรมการเมืองจะถูกลงโทษ²⁹

เจ้านครศรีธรรมราช รับสนองพระบรมราโชบายดังกล่าว ได้จัดเรือออกไปปราบปรามโจรสลัด บางครั้งไม่ได้ผลเนื่องจากพวกนี้ชำนาญในการหลบหนี หรือไม่ก็หลบเข้าไปซ่อนสมุทกำลังในเขตอิทธิพลของอังกฤษ ทำให้ฝ่ายไทยไม่กล้าเข้าไปปราบปราม เจ้านครศรีธรรมราชจึงแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีหนังสือไปถึงข้าหลวงแห่งปีนัง ขอความช่วยเหลือในการปราบโจรสลัด หนังสือมีใจความทำนองว่า "ขณะนี้พวกโจรสลัดมลายูกำลังอาละวาด มักจะบุกปล้นรังนกในเขตไทย หรือไม่ก็ปล้นพวกชาวเรือด้วยกัน เวลานี้ทางนครศรีธรรมราชได้จัดเรือออกตรวจตรา หากพวกนี้หลบเข้าไปอยู่ในเขตแดนของอังกฤษ ขอให้อังกฤษช่วยจับกุมให้ด้วย"³⁰

3. การใช้กำลังทหารเพื่อการต่อสู้รบกับพม่า

การสู้รบทางทหารกับพม่า ครั้งสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือศึกสงครามด้วยเรื่องเมืองถลาง ซึ่งพม่าได้โจมตีถลางเมื่อปี พ.ศ. 2352 ถึง 2 ครั้ง การที่พมามุ่งโจมตีถลางเพื่อยึดไปเป็นเมืองขึ้นของพม่า เนื่องจากถลางเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยดีบุก และเครื่องเทศ นอกจาก

นั้นยังเหมาะที่จะเป็นเมืองท่าค้าขายอีกด้วย ประกอบกับถลางอยู่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ และนครศรีธรรมราช ผู้ซึ่งทำหน้าที่ป้องกันการรุกรานของพม่าตัวหัวเมืองภาคใต้ นับเป็นจุดอ่อนของไทยที่ฝ่ายพมามองเห็นอย่างเด่นชัด พม่าจึงมั่นใจในการยึดถลางโดยไม่ยากนัก

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย พม่าไม่ค่อยสนใจภาคใต้ของไทยเท่าใดนัก พม่ายกทัพมุ่งตีกรุงศรีอยุธยาโดยตรง จึงเปิดโอกาสให้หัวเมืองในภาคใต้ช่วยเหลือกรุงศรีอยุธยาได้อย่างสะดวก โดยส่งอาวุธยุทโธปกรณ์ และกำลังพลไปช่วยอยุธยารบกับพม่า

ในปี พ.ศ. 2302 พม่ายึดทะวายและมะริดไปจากไทยได้สำเร็จ จึงเริ่มเห็นความสำคัญของภาคใต้โดยเฉพาะทางด้านยุทธศาสตร์ นั่นคือการตัดกำลังภาคใต้ที่จะยกทัพไปช่วยเมืองหลวงหากพม่าเปิดฉากโจมตี และเป็นการสะดวกมากยิ่งขึ้นหากพม่าใช้มะริดเป็นฐานปฏิบัติการในการโจมตีภาคใต้ของไทย³¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2307 แม่ทัพพม่าคือ มังมหานรธา ได้ยกทัพไปตีภาคใต้ของไทย ตีได้เมืองมะลิวัน เมืองกระ เมืองระนอง ชุมพร ไชยา ปะทิว เมืองกำเนดินพุดน เมืองคลองวาน³² เนื่องจากกองทัพพม่าที่ยกไปตีครั้งนั้นมีกำลังไม่มากนัก จึงไม่ได้ยกไปตีนครศรีธรรมราช

ความสำเร็จอย่างง่ายดายในการโจมตีภาคใต้ของพม่าในครั้งนี้ ทำให้พม่าได้ใจและมองเป็นจุดอ่อนของไทยจนเกิดความมั่นใจที่จะโจมตีภาคใต้ ในโอกาสต่อไป สงครามเก้าทัพซึ่งเป็นสงครามที่พม่ายกทัพมาตีกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2528 พม่าถือโอกาสโจมตีภาคใต้ของไทยด้วย พม่ายึดเมืองในภาคใต้ของไทยได้หลายเมือง เช่น ชุมพร ไชยา นครศรีธรรมราช ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เมื่อทางกรุงเทพฯ ขับไล่พม่า ซึ่งมุ่งยกมาตีเมืองหลวงจนถอยร่นจากเขตไทยไปแล้ว จึงได้ส่งกองทัพยกไปช่วยเหลือขับไล่พม่าออกไปจากภาคใต้ของไทยได้สำเร็จ

ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 1 คือในปี พ.ศ. 2351 พระเจ้าปดุงกษัตริย์ของพม่าได้ส่งทูตมาขอเป็นไมตรีกับไทย ขณะนั้นเสนาบดีไทยวิตกกังวลว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงชรามากแล้ว จึงไม่อยากเป็นศัตรูกับพม่าจึงยอมรับเป็นไมตรี และฝ่ายไทยก็ได้ส่งทูตไปเจรจาเป็นไมตรีกับพม่าเช่นเดียวกัน แต่ก็ไม่ได้ทำสัญญาไมตรีต่อกัน

พมามีได้มีความตั้งใจจริงที่จะเป็นไมตรีกับไทย เมื่อทราบข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงชรามาก พระพลานามัยไม่สมบูรณ์แข็งแรงเหมือนแต่ก่อน พวกแม่ทัพนายกองที่ชำนาญศึกก็ล้มหายตายจากหรือไม่ก็ชรากวักกันไปมาก เห็นเป็นโอกาสดีที่ยกทัพมาตีเมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าปดุงจึงให้อะเติงหฺวันเป็นแม่ทัพใหญ่ เกณฑ์ผู้คนตามหัวเมืองพม่าเมืองมอญทางใต้ไปจนถึงเมืองทวายรวบรวมกำลังพลได้ 4,000 คน ยกไปตั้งมั่นที่เกาะตะมะ เนื่องจากพวกมอญพากันหนีทัพกันมาก พระเจ้าปดุงจึงคิดจะยุติทำสงครามกับไทย แต่อะเติงหฺวันเสนอความเห็นว่ามันน่าจะยกเลิก เพราะเตรียมการไว้พร้อมแล้ว พระเจ้าปดุงจึงอนุญาตให้ดำเนินการต่อไป³³

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแทน พม่าจึงเริ่มเปิดฉากโจมตีภาคใต้ของไทยทันทีเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2352 โดยแยกกองทัพยกไปตีถลางทางเรือ 4,000 คน ตีเมืองระนอง 3,000 คน เมื่อตีได้แล้วจึงยกไปตีเมืองชุมพรต่อไป³⁴

ยุทธวิธีการรบของพม่า

กำลังกองทัพพม่าซึ่งเตรียมไว้รบกับไทยประมาณ 28,000 คน เรือรบ 237 ลำ ปืนใหญ่จำนวนหนึ่ง ส่วนเสบียงอาหารส่วนใหญ่มุ่งหาเอาข้างหน้า

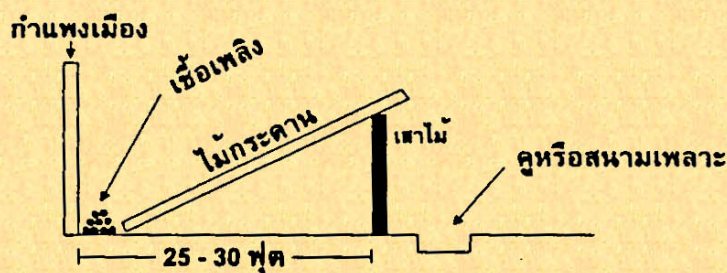
กำลังกองทัพหลักแบ่งออกเป็น 2 กองทัพ คือกองทัพปีกซ้าย เป็นกองทัพบกมีกำลังพล 10,000 คน มุ่งเข้ายึดระนอง และชุมพร กองทัพปีกขวาประกอบด้วยกำลังพล 10,000 คน โดยเกณฑ์มาจากทวาย และมะริด พร้อมด้วยกำลังเรือรบ 230 ลำ ปืนใหญ่ 20 กระบอก ปืนคาบศิลา 3,500 กระบอก และกระสุนดินดำอีกจำนวนมาก

วันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ. 2352 พม่าก็เคลื่อนพลบุกเข้าโจมตีทางชายฝั่งตะวันตก ยึดตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง พร้อมทั้งปืนใหญ่ 33 กระบอก ข้าวเปลือกอีกหลายร้อยตัน ได้สำเร็จอย่างง่ายดาย เนื่องจากผู้คนอพยพหลบหนีภัยจากพม่าไปล่วงหน้าแล้ว จากนั้นกองทัพพม่าก็ข้ามไปตีกลางโดยตั้งกองบัญชาการอยู่ที่ปากพระ³⁵ พระยากลางรีบแจ้งข่าวไปทางกรุงเทพฯ พร้อมทั้งเกณฑ์ประชาชนเตรียมพร้อมสู้รบกับพม่า โดยใช้กลยุทธ์ตั้งค่ายล้อมรอบเมืองกลาง 15 ค่าย กองทัพพม่าก็เข้าตีค่ายเมืองกลางเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2352 ชาวเมืองกลางได้สู้รบกับพม่าจนสุดความสามารถ เป็นผลทำให้ทหารพม่าล้มตายไปประมาณ 500 คน³⁶ พม่าจึงใช้กลยุทธ์แกล้งทำเป็นล่าถอยถอนทหารลงเรือแล่นกลับไป ฝ่ายพระยากลางนึกว่าพม่าจะเลิกความคิดตีเมืองกลางแล้วจึงปล่อยประชาชนออกไปทำมาหากินเป็นปรกติ³⁷

ฝ่ายพม่าปล่อยเวลาล่วงเลยไปพอสมควร จนกระทั่งฝ่ายเมืองกลางคิดว่าปลอดภัยจากพม่าแล้ว กองทัพพม่าจึงยกทัพเข้ามาโจมตีอีกครั้งหนึ่งโดยใช้กลยุทธ์โจมตีกลางแบบไม่ให้ตั้งตัวทัน กองเรือพม่าบรรทุกทหารไปขึ้นบกที่ยามู แล้วเดินทัพผ่านป่าเขาล้อมเมืองกลางเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2352

พระยากลางพยายามที่จะระดมพล เพื่อต่อต้านพม่าเหมือนครั้งแรก แต่ทำไม่ทันเพราะกระชั้นทัน ทหารและประชาชนที่อยู่ในเมืองต่างพากันต่อต้านพม่าเท่าที่จะทำได้

กำลังพม่าที่มีมากกว่าถล่มหลายเท่าได้ใช้กลยุทธ์ปิดล้อมเมืองกลาง และทำลายกำแพงเมืองด้วยยุทธวิธีเหนือชั้น กล่าวคือพม่าขุดสนามเพลาะรอบกำแพงเมือง โดยขุดตอนกลางคืน ขุดไปเรื่อย ๆ มุ่งหาคำแพงเมืองจนเข้าไปใกล้กำแพงเมืองซึ่งอยู่ห่างเพียง 25 - 30 ฟุตเท่านั้น จากนั้นพม่าก็ปักเสาไม้สูงประมาณ 9 - 10 ฟุต ไว้ข้างหน้าสนามเพลาะ แล้วหาไม้กระดานมีความยาวเท่ากับระยะตัวเสาไปถึงกำแพงเมือง วางพาดจากหัวเสาไปชนกำแพงเมือง (ดังในภาพ)

ภาพประกอบวิธีการเผ่ากำแพงเมืองกลางของพม่า

พวกพม่าช่วยกันหาเชื้อเพลิงหรือวัสดุที่ติดไฟง่ายรวมทั้งดินปืนเทลงไปในบนแผ่นไม้กระดาน เชื้อเพลิงก็จะไหลไปตามทางลาดของแผ่นไม้ไปกองรวมกันบริเวณติดกำแพงเมือง จากนั้นพม่าจุดไปเผาไปที่เชื้อเพลิง เชื้อเพลิงก็จะลุกไหม้เผ่ากำแพงเมืองจนพังทลายลงมา กำแพงเมืองถูกไฟเผาพังง่ายเพราะสร้างด้วยไม้ซุงและไม้ไผ่ทหารพม่าก็พากันกรูเข้าเมืองไล่ฆ่าคนไทย เผาบ้านเผาเมืองจนย่อยยับเมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2353³⁸

ยุทธวิธีการรบของฝ่ายไทย

เมื่อพม่ายกกองทัพโจมตีภาคใต้ของไทยในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2353 กลางได้แจ้งไปยังรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้วางแผนการจัดทัพ เพื่อรับมือกับพม่าดังนี้

1. โปรดให้พระยาทศโยธา และพระยาราชนประสิทธิ์ ลงไปยังเมืองไชยาเพื่อเกณฑ์พลโดยด่วนแล้วยกข้ามไปยังเมืองกลาง
2. โปรดให้เกณฑ์พลจากกรุงเทพฯ ได้กำลังพล 20,000 คน จึงแบ่งออกเป็น 4 กองทัพน้อยดังนี้
 - 2.1 กองทัพน้อยที่ 1 มีพระยาท้ายน้ำเป็นแม่ทัพหน้า และเจ้าพระยายมราชน้อย (ภายหลังเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธร) เป็นแม่ทัพเรือยกไปยังเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อเกณฑ์พลยกไปช่วยเมืองกลาง
 - 2.2 กองทัพน้อยที่ 2 มีกำลังพล 5,000 คน ยกทัพไปทางบกมุ่งไปยังภาคใต้
 - 2.3 กองทัพน้อยที่ 3 มีเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีกับเจ้าพระยาพลเทพ ยกไปรวมพลที่เพชรบุรี เพื่อคอยต่อต้านพม่าที่อาจจะยกมาจากด้านสิงขร
 - 2.4 กองทัพน้อยที่ 4 โปรดให้สมเด็จพระราชวังบวรเตรียมกำลังไว้ให้พร้อมเพื่อจะต่อต้านพม่า หากพม่ายกทัพมาทางด้านเจดีย์ 3 องค์ ผลปรากฏว่าพม่ามิได้ยกทัพมาตีไทยทางด้านนี้ จึงโปรดเกล้าให้กองทัพน้อยที่ 4 ยกไปช่วยทางใต้ โดยยกไปทางเรือ แต่เนื่องจากทะเลมีลมมรสุมพัดผ่านคลื่นลมแรง จึงยกทัพเรือไปถึงแค่เพชรบุรี จากนั้นจึงยกกำลังขึ้นบก เดินทัพมุ่งไปยังชุมพร

จะเห็นว่ากลยุทธ์ของไทยในการจัดทัพ เพื่อรบกับพม่าในครั้งนี้ เป็นการจัดทัพเพื่อปิดล้อมพม่า 2 ทาง คือทางด้านตะวันออกของด้ามขวานของประเทศไทย จะใช้กำลังพลเข้าตีพม่าทางชุมพร เพื่อบีบพม่าให้ถอยร่นไปทางตะวันตก ส่วนทางด้านตะวันตก จะใช้กองทัพเรือซึ่งมีฐานทัพที่ตรัง ร่วมกับกองทัพเรือไทรบุรี ยกเข้าตีพม่าเพื่อตลบหลังทางด้านฝั่งทะเลอันดามัน

กองทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพฯ เมื่อต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2352 แผนการรบไทยประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อันเนื่องมาจากความไม่พร้อมทางด้านอาวุธและยุทธปัจจัย ตลอดจนการประสานงานกัน ดังจะกล่าวสรุปได้ดังนี้

กองทัพเรือภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าพระยาอมราช (น้อย) และพระยาท้ายน้ำได้ยกไปรวมพลกับกองทัพนครศรีธรรมราช แล้วยกพลเดินบกข้ามด้ามขวานของไทยไปรวมกันที่ตรัง แต่ไม่สามารถหาเรือพอที่จะขนทหารยกไปช่วยกลางได้ จึงต้องหยุดพักที่ตรัง เพื่อต่อเรือลำเลียง หลังจากที่ได้ต่อเรือได้ 80 ลำ พระยาท้ายน้ำจึงยกกำลังไปก่อนล่วงหน้า

กองเรือของพระยาท้ายน้ำได้ยกไปถึงกลางและเกิดการปะทะกับกองเรือของพม่า กองเรือของพระยาท้ายน้ำประสบอุบัติเหตุ เนื่องมาจากเรือที่พระยาท้ายน้ำนั่งมานั้น บรรทุกดินปืนมาด้วยเกิดการระเบิดขึ้น สะเก็ดระเบิดได้กระเด็นไปถูกเรือลำอื่น ๆ จึงเกิดระเบิดตามกันไปด้วย พระยาท้ายน้ำเสียชีวิต เมื่อแม่ทัพเสียชีวิต ทหารจึงระส่ำระสายและต้องล่าถอยออกมาตั้งหลักที่กระบี่

ทางฝ่ายพระยาทโยธา และพระยาราชนประสิทธิ์ เมื่อเกณฑ์กำลังพลจากไชยาได้แล้ว จึงเดินทัพไปยังพังงา ตั้งฐานทัพอยู่ที่ปากน้ำพังงา เพื่อจะยกทัพข้ามไปช่วยกลางแต่ไม่สามารถหาเรือ เพื่อลำเลียงพลไปกลางได้ จึงไม่อาจช่วยเหลืออะไรได้

ฝ่ายพม่าตีได้เมืองมะลิวัน เมืองระนอง เมืองกระบี่ จากนั้นจึงยกทัพข้ามปากไปตีชุมพร เกิดการปะทะกับกองทัพไทยที่ยกไปช่วยชุมพร พม่าสู้ไม่ได้จึงพากันถอยทัพ เมื่อพม่ารู้ว่ากองทัพไทยยกมาช่วยจำนวนมาก จึงหันไปเร่งการโจมตีกลาง หลังจากล้อมกลางได้นานถึง 27 วัน กองทัพพม่าก็สามารถยึดเมืองได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2353³⁹

หลังจากนั้นพม่าได้ส่งทูตไปยังไทรบุรี พร้อมทั้งมีจดหมายไปถึงสุลต่านแห่งไทรบุรีด้วย ในจดหมายพม่าได้แจ้งให้ไทรบุรีทราบว่า พม่าตีเมืองกลางได้แล้ว และจะยกเกาะที่มีรังนกให้ไทรบุรีด้วย หากไทรบุรีส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองไปอ่อนน้อมต่อพม่า ทางฝ่ายสุลต่านแห่งไทรบุรีรู้สึกลังเลว่าจะเข้าข้างพม่าหรือไม่ เพราะไม่แน่ใจว่าฝ่ายไหนจะชนะ จึงใช้นโยบายแบ่งรับแบ่งสู้ แจ้งให้พม่าทราบว่ามilitaryไทยราว 3,000 คน ตั้งมั่นอยู่ที่ไทรบุรี เพื่อคุมเชิง หากพม่าต้องการจะให้ไทรบุรีเข้าข้าง ฝ่ายพม่าก็ขอให้พม่าส่งทัพไปขับไล่ทหารไทยออกจากไทรบุรีเสียก่อน

พม่าต้องการจะแสดงอำนาจให้ไทรบุรีได้ประจักษ์ อะเติงหวุ่นจึงสั่งเกณฑ์ทัพชาวมอญจากทวาย และมะริดผสมกับทหารพม่าหลายพันคน ยกไปจากทวาย แต่ปรากฏว่ากองเรือบรรทุกทหารประสบพายุ ได้รับความเสียหายหนัก จึงถอยไปตั้งมั่นที่ตะกั่วป่า⁴⁰

การเตรียมรับศึกของหัวเมืองต่าง ๆ ชาวเรือกองทัพพม่ายกเข้ารุกรานภาคใต้ของไทย เมื่อปลายปี 2352 นั้น ทางฝ่ายไทยได้ทราบข่าวด้วยความสับสน เนื่องจากไม่ทราบแน่ชัดว่าพม่ามีกำลังกองทัพใหญ่โตแค่ไหน มีจุดประสงค์จะโจมตีไทยทางด้านใดบ้าง และพม่าคิดการที่จะโจมตีกรุงเทพฯ หรือไม่ ประกอบกับการที่ฝ่ายไทยขาดการเตรียมพร้อมที่จะทำสงครามกับพม่า จึงทำให้การวางแผนสู้รบกับพม่าเป็นไปอย่างฉุกละหุก แต่ละเมืองจึงพยายามที่จะป้องกันตนเองมากกว่าที่จะคิดการรวมกำลังกันเพื่อขับไล่พม่า บังเอิญโชคดีที่พม่ามิได้ยกทัพใหญ่มุ่งโจมตีกรุงเทพฯ เพียงแต่คิดการโจมตีภาคใต้เท่านั้น อย่างไรก็ตามการโจมตีของพม่าในครั้งนี้ได้สร้างความระส่ำระสายให้แก่หัวเมืองต่าง ๆ ของไทยไม่น้อยดังเช่น

นครศรีธรรมราช ซึ่งมีหน้าที่หลักสำคัญคือ การป้องกันการรุกรานของพม่าในหัวเมืองภาคใต้ แต่ขาดการเตรียมพร้อม เมื่อพม่าเข้ายึดเมืองกลางได้แล้ว นครศรีธรรมราชเตรียมกำลังพลจะยกไปช่วย

กลาง แต่ขาดเรือลำเลียงพล ขาดกำลังอาวุธโดยเฉพาะปืนใหญ่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถึงกับต้องไปยืมเงินคนรวย ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนเพื่อนำไปซื้อปืนใหญ่จากปิ่น⁴¹

สำหรับเมืองสงขลา และเมืองพัทลุงมีหน้าที่สนับสนุนนครศรีธรรมราชในการขับไล่พม่า ก็ขาดแคลนอาวุธเช่นเดียวกัน เมื่อกองทัพในหัวเมืองภาคใต้ไม่พร้อมที่จะเข้าช่วยกลาง และขับไล่พม่าพ้นจากดินแดนไทย ทำให้ทางกรุงเทพฯ ต้องสั่งให้หัวเมืองต่าง ๆ เตรียมกองทัพ เพื่อเสริมกำลังกองทัพจากกรุงเทพฯ เช่น สั่งให้เมืองราชบุรี อุทัยธานี เพชรบุรี และราชบุรี ยกกำลังไปช่วยขับไล่พม่าออกจากชุมพร

นอกจากนั้นทางกรุงเทพฯ ยังได้สั่งการไปทางเมืองตาก อุทัยธานี ชัยนาท พิษณุโลก กำแพงเพชร เตรียมกำลังไว้ให้พร้อม เพราะเกรงว่าพม่าอาจจะยกทัพเข้าโจมตีทางด้านเมืองตาก เพื่อเปิดศึกสงครามอีกด้านหนึ่ง⁴²

นอกเหนือจากทางกรุงเทพฯ สั่งการไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ของไทยเตรียมกำลังไว้ให้พร้อม เพื่อรับมือกับพม่าซึ่งยังไม่ทราบว่ายกทัพมาตีไทยทางด้านใดบ้าง พร้อมกันนั้นทางกรุงเทพฯ ยังได้สั่งการไปถึงเจ้าเมืองโคราช ให้เกณฑ์กองทัพลาว และเขมร เพื่อจะยกไปตีเมืองพม่า เมืองมะริด และเมืองทวาย ซึ่งเป็นศูนย์กลางบัญชาการในการโจมตีภาคใต้ของไทย ฝ่ายพม่าเมื่อตีเมืองกลางได้แล้วเกิดความฮึกเหิม สั่งระดมพลที่ทวายเพิ่มเติมมากยิ่งขึ้น เพื่อจะยกไปตีนครศรีธรรมราช และไชยา

บังเอิญในขณะนั้นเกิดข่าวลือว่ากองทัพเวียดนามได้ยกมาตั้งมั่นที่เมืองพุทไธสงของเขมร และจะร่วมมือกับเขมรยกทัพไปตีเมืองพระตะบอง ซึ่งเป็นเมืองที่ไทยปกครองอย่างใกล้ชิด พระยาอภัยภูเบศ เจ้าเมืองพระตะบองได้มีหนังสือแจ้งให้กรุงเทพฯ ได้ทราบเรื่องเวียดนามคุกคามพระตะบอง และขอกำลังกองทัพจากโคราช และจันทบุรียกไปช่วย ทางฝ่ายกรุงเทพฯ ก็มีได้นิ่งนอนใจในเรื่องนี้ เตรียมรับศึกเวียดนามที่อาจโจมตีพระตะบอง โดยให้ทางกองทัพโคราชเตรียมกำลังที่จะยกไปช่วยพระตะบอง มีการตระเตรียมเสบียงอาหารโดยกว้านซื้อข้าวจากเมืองปราณบุรี นครนายกและฉะเชิงเทรา ไว้เป็นจำนวนมาก⁴³ ยกเลิกแผนการโจมตีมะริด และทวาย ผลปรากฏว่าเวียดนามมิได้ยกทัพไปตีพระตะบองแต่ประการใด.

หลังจากที่พม่ายึดกลางไว้ได้แล้ว พม่าไม่สามารถรักษาด่านเอาไว้ได้ เนื่องจากไม่มีกำลังสนับสนุน เพราะกำลังทหารที่ยกมาตีภาคใต้ของไทยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เกณฑ์ชาวมอญมารบ พวกมอญซึ่งเกลียดชังพม่าอยู่แล้วจึงไม่อยากจะรบกับไทย ประกอบกับพม่าปกครองชาวมอญอย่างกดขี่ และเก็บภาษีชาวมอญอย่างหนัก ชาวมอญได้รับความเดือดร้อนจึงก่อกบฏ พม่าไม่สามารถเกณฑ์ชาวมอญมารบกับไทยได้นอกจากนั้นพม่ายังเกิดความวุ่นวายทางการเมือง เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินพม่ามีสติฟั่นเฟือน ช่มเหงพระสงฆ์องค์เจ้าและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ พม่าจึงพลาดโอกาสที่จะขยายอำนาจในการทำสงครามกับไทย⁴⁴

เมื่อพม่าทราบข่าวว่ากำลังกองทัพฝ่ายไทย ประกอบด้วยกำลังทัพเรือจากนครศรีธรรมราชจากไทรบุรี และจากปากน้ำหงายมาใกล้จะถึงกลาง พม่าจึงรีบเร่งถอยกลับแต่บางส่วนถอยหนีไม่ทัน จึงถูกทหารไทยที่ยกมาถึงขับไล่โจมตีแตกพ่าย ทหารไทยจับกุมเชลยศึกได้จำนวนมาก⁴⁵

ส่วนทางด้านชุมพรนั้น พม่ายังล้อมอยู่ กรมพระราชวังบวรได้ยกกำลังไปถึง และตีกองทัพพม่าแตกพ่ายไป กรมพระราชวังบวรทรงเห็นว่าเมื่อกลางถูกเผาทำลายย่อยยับ หากจะสร้างเมืองใหม่ในที่เดิม

ก็จะไม่ปลอดภัยจากพม่า เพราะเป็นเกาะยกกองทัพไปช่วยลำบาก จึงให้ย้ายเมืองไปตั้งอยู่ลำน้ำพอง แขวง ตะกั่วป่า จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 จึงโปรดให้สร้างเมืองกลางขึ้นมาใหม่⁴⁶

จุดบกพร่องในการทำสงครามกับพม่าเรื่องเมืองกลาง จากการที่ไทยทำสงครามขับไล่ พม่าจากการยึดครอง กลางและหัวเมืองบางเมืองในภาคใต้ของไทยครั้งนี้ สามารถสรุปจุดบกพร่องได้ดังนี้

1. กำลังทหารที่ยกไปขับไล่พม่า ต้องยกมาไกล เช่นกำลังทหารส่วนใหญ่ยกมาจาก กรุงเทพฯ ทั้งทางบกทางเรือ กว่าจะเดินทางมาถึงสนามรบใช้เวลาแรมเดือน กำลังหลัก จากภาคใต้คือ นครศรีธรรมราช กว่าจะเดินทางมาถึงสนามรบก็ใช้เวลานานเช่นเดียวกัน เพราะต้องเดินทัพไปทางบกลงเรือที่ตรัง แล้วจึงยกพลไปทางทะเลมุ่งสู่กลาง
2. ความไม่พร้อมในการทำสงคราม ไม่มีกำลังทหารประจำการที่สามารถส่งไปรบได้ทันที เมื่อทราบข่าวข้าศึกยกทัพมาจึงเริ่มเกณฑ์กำลังพล และทหารส่วนใหญ่พากันหนีทัพ จึงได้กำลังไม่มากนัก นอกจากนั้นยังขาดแคลนอาวุธยุทโธปกรณ์ เช่น ปืนใหญ่ ปืนคาบ จิลา เสบียงอาหาร เรือลำเลียงพล ทำให้เสียเวลาในการเตรียมสิ่งเหล่านี้ เช่น ต้อง ใช้เวลาหลายสัปดาห์ เพื่อต่อเรือลำเลียงพลที่เมืองตรัง เป็นต้น
3. ขาดการประสานงานกันในการทำศึกสงคราม กองทัพที่ยกไปรบพม่า ยกกันไปหลาย กองทัพ แต่ต่างคนต่างรบ แต่ละกองทัพต่างฝ่ายต่างมีผู้บังคับบัญชาการเป็นของตัวเอง ไม่มีแม่ทัพสูงสุดที่จะบัญชาการรบหรือสั่งการให้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดัง เช่นกองเรือที่ยกไปโจมตีพม่าล่วงหน้า เมื่อตกเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ ไม่มีกองหนุนยกไป ช่วย
4. ขาดการหาข่าวจากฝ่ายข้าศึก บกพร่องในเรื่องการสอดแนม จึงไม่ทราบเรื่องพม่ายกไป ตีภาคใต้ จนกระทั่งพม้ายึดเมืองกลาง กลางส่งข่าวไปทางกรุงเทพฯ จึงได้ทราบเรื่อง นอกจากนั้นยังไม่ทราบว่าพม่าจะยกทัพมาตีเมืองไทยด้วยกำลังพลมากน้อยแค่ไหน หรือจะยกทัพมาตีทางด้านไหนบ้าง มีการส่งกองทัพยกไปตั้งรับจุดที่พม่ามิได้ยกมาตี ไทย ทำให้เสียกำลังทหารไปไว้ในจุดที่ไม่จำเป็น
5. นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง น่าจะมีความเข้มแข็ง เพื่อเป็นกำลังหลักในการยกไป ช่วยเมืองในภาคใต้ที่ถูกข้าศึกโจมตี แต่สงครามครั้งนี้พิสูจน์ให้เห็นว่าเมืองดังกล่าว อ่อนแอเกินไปที่จะทำสงครามขับไล่พม่าได้
6. เมืองกลาง เมืองระนอง เป็นเมืองที่อยู่ใกล้พม่า พม่าจะยกทัพมาตีก็สามารถกระทำ ได้อย่างสะดวก และยากที่ฝ่ายไทยจะป้องกันได้ ผลก็คือไทยไม่ได้มีการวางแผนป้องกัน เมืองดังกล่าวแต่อย่างใด ด้วยคิดว่า พม่าสนใจจะยกทัพมาตีไทยทางบกเท่านั้น ไม่มี ความสามารถที่จะยกไปตีไทยทางทะเล จึงเกิดการคาดการณผิดพลาด

การแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องของรัฐบาลภายหลังสงครามเมืองกลาง สงครามระหว่างไทย กับพม่าจนต้องสูญเสียเมืองกลางในปี พ.ศ. 2352 นับเป็นบทเรียนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยต้องรีบแก้ไข ปัญหาและข้อบกพร่องอย่างรีบด่วน โดยเฉพาะการเตรียมความพร้อมในการที่จะรับมือกับข้าศึก จัดระเบียบ

แบบแผนการปกครองเสียใหม่ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง และการมีเอกภาพในการบังคับบัญชา ความพยายามในการดำเนินการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1. โปรดให้อิโณการบังคับบัญชาเมืองตรัง ซึ่งขึ้นกับสงขลาไปอยู่ใต้บังคับบัญชาของนครศรีธรรมราช และสร้างความเข้มแข็งแก่เมืองตรังในฐานะเป็นฐานทัพสำคัญทางฝั่งทะเลด้านตะวันตก ให้เป็นศูนย์รวมกำลังพล เสบียงอาหารเรือรบไว้ให้พร้อม นอกจากนั้นยังมอบหมายให้พัทลุงและสงขลา เตรียมกำลังพล เรือรบ เสบียงอาหารไว้ที่สตูล เพื่อให้สตูลเป็นฐานทัพแห่งที่ 2 การจัดระเบียบบังคับบัญชาดังกล่าว เพื่อให้เกิดการรวมกำลังกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน โดยมีนครศรีธรรมราช และสงขลาเป็นผู้นำกลุ่ม⁴⁷ เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการรบ มิใช่ต่างคนต่างรบ ต่างคนต่างป้องกันตนเองเหมือนแต่ก่อน

2. ให้ไชยาเป็นศูนย์รวมกำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหารเพื่อเป็นฐานทัพทางฝั่งทะเลด้านตะวันออก

3. ให้ไพร่บริวารควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูอย่างใกล้ชิด และให้คอยจับพม่าที่เข้ามาค้าขาย แกร์ปิ้ง⁴⁸

4. โปรดให้ตั้งเจ้าเมืองกลางคนใหม่ และกำชับให้เจ้าเมืองรวบรวมกำลังราษฎร เสบียงอาหาร กระสุนดินดำ เรือรบไว้ให้พร้อม และให้เกณฑ์ราษฎรไปชุดแร็ดบุกเพื่อหารายได้ ให้เจ้าเมืองควบคุมดูแลลูกน้อง อย่าให้ไปปล้นสะดมชาวบ้าน หรือค้าของเถื่อน ใครฝ่าฝืนจะต้องถูกลงโทษอย่างหนัก⁴⁹

5. มอบอำนาจให้นครศรีธรรมราชดูแล ตรวจตรา ลาดตระเวน ปกป้องเมืองกลาง เมืองพังงา และชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก⁵⁰ แต่เดิมกลางทำหน้าที่นี้ แต่เมื่อกลางขาดความเข้มแข็งที่จะต่อต้านพม่าได้ จึงมอบอำนาจให้นครศรีธรรมราชทำหน้าที่แทน

6. สั่งให้นครศรีธรรมราชปรับปรุงประสิทธิภาพในการพร้อมรบ เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการป้องกันหัวเมืองภาคใต้ได้อย่างเข้มแข็ง รัฐบาลที่กรุงเทพฯ สั่งให้พระยานครศรีธรรมราชเตรียมป้องกันเมือง ตรวจตราค่ายคูประตูเมือง ซ่อมแซมกำแพงเมืองให้อยู่ในสภาพพร้อมรบ เตรียมกำลังพลสำรวจจำนวนพลให้พร้อม โดยการเตรียมเกณฑ์ราษฎร เตรียมอาวุธกระสุนดินดำ หมั่นทำความสะอาดเตรียมเรือรบให้พร้อม ถ้าหากโจรสลัดญวนมาปล้นสะดมเรือพ่อค้า ก็ให้กองทัพเรือนครศรีธรรมราชยกไปปราบ หากละเลยไม่ทำหน้าที่ปล่อยให้โจรสลัดคุกคาม เจ้าเมืองและกรมการเมืองนครศรีธรรมราชจะต้องถูกลงโทษ ส่วนทางด้านหัวเมืองมลายู ก็ให้ใช้เรือรบลาดตระเวนป้องกันการก่อกบฏของพวกมลายู⁵¹

แม้ว่าศึกสงครามเรื่องเมืองกลางจะจบลงด้วยการที่พม่าถอยทัพออกไปจนหมดสิ้นแล้ว แต่พม่าก็ยังไม่ละความพยายามที่จะหาโอกาสโจมตีไทยครั้งใหม่ โดยเฉพาะการโจมตีภาคใต้ของไทยในปี พ.ศ. 2362 กษัตริย์จิงจูจ่าได้ขึ้นครองราชย์ในพม่า ภายหลังการปราบกบฏมณีปุระแล้ว จิงจูจ่าจึงมีดำริที่จะยกทัพไปโจมตีภาคใต้ของไทยอีกครั้งหนึ่ง เพราะคาดการณ์ว่าไทยกำลังระส่ำระสาย เนื่องจากโรคหิวอดภัยกำลังระบาดอย่างรุนแรงในไทย จึงเตรียมการต่อเรือรบจำนวนมาก และรวบรวมกำลังพลที่มะริด และมะละตะมะ

ทางฝ่ายไทยที่เมืองกลางได้รับทราบข่าวจึงแจ้งไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงปรึกษาขุนนางเพื่อเตรียมการป้องกันภาคใต้จากการโจมตีของพม่าปลายปี พ.ศ. 2363

โปรดให้ส่งกองทัพจากกรุงเทพฯ ยกไปตั้งรับที่เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี โปรดให้นครศรีธรรมราช เป็น ศูนย์กลางป้องกันการรุกรานของพม่าและให้ยกทัพไปรักษาเมืองกลาง ให้สงขลาและพัทลุงเป็นกองหนุน เตรียมกำลังพล และเรือรบไว้ที่สตูล เพื่อเตรียมการป้องกันการฉวยโอกาสก่อกบฏของหัวเมืองมลายู

ฝ่ายไทยเตรียมกำลังไว้พร้อม เพื่อรับมือกับพม่า แต่พมามีได้ยกทัพมารุกรานไทยแต่ ประการใด เนื่องจากเกิดกบฏในมณีปุระ พม่าต้องร่นวายุอยู่กับการปราบกบฏ จึงหมดโอกาสที่จะยกมาตีไทย และภายหลังจากนี้ไปพม่าก็เกิดวิวาทกับอังกฤษ อันเนื่องมาจากการปราบกบฏ และทหารพมามุ่งรุกเข้าไปใน เขตแดนอินเดียของอังกฤษ เมื่อถึงฤดูฝน พ.ศ. 2364 ท้าไทยแน่ใจว่าพม่าไม่ยกทัพมาตีไทยแล้ว กองทัพที่ ยกไปตั้งรับพม่าจึงยกกลับกรุงเทพฯ⁵²

4. การใช้กำลังทหารเพื่อป้องกันปรามการก่อกบฏของหัวเมืองมลายู

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัฐบาลมีนโยบายใช้กำลังทหารเพื่อป้องกัน ปรามการก่อกบฏของหัวเมืองมลายู 2 ครั้ง ครั้งแรกให้ไทรบุรียกทัพไปปราบแปร์ค เนื่องจากแปร์ค แสดงท่าที ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย เมื่อ พ.ศ. 2359 ครั้งที่ 2 ให้นครศรีธรรมราชยกทัพไปตีไทรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2364 เนื่องจากไทรบุรีกระด้างกระเดื่องต่อไทย และเอาใจไปเข้าข้างฝ่ายพม่า

การใช้กำลังทหารเพื่อป้องกันปรามมิให้หัวเมืองทั้งสองก่อกบฏ และเอาใจออกห่างจากไทยได้ ได้รับความสำเร็จด้วยดี ทำให้หัวเมืองมลายูซึ่งเป็นประเทศราชของไทยไม่กล้าก่อกบฏ ด้วยเห็นว่ารัฐบาลไทยที่ กรุงเทพฯ เข้มงวดต่อการควบคุมหัวเมืองมลายู ประกอบด้วยความเข้มแข็งและเอาจริงของเจ้าพระยาณครศรี ธรรมราช (น้อย) สามารถรับสนองนโยบายของรัฐบาลในเรื่องนี้ได้เต็มที่ รายละเอียดของการใช้กำลัง ทหารเพื่อป้องกันปรามการก่อกบฏของหัวเมืองมลายู ผู้วิจัยได้เขียนไว้ในบทที่ 3 ในหัวเรื่อง “พระบรมราโช บาย ทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” ไว้เรียบร้อยแล้ว

เชิงอรรถบทที่ 5

1. ศึกษาภัณฑ์พานิชย์ ประชุมพงศาวดารเล่ม 30 หน้า 310
2. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1174, เลขที่ 10
3. หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 50-54
4. Alexander Barton Woodside *Vietnam and the Chinese Model* pp. 235-237
5. Ibid. p. 237
6. Ibid., p. 257
7. Ibid. p. 259-260
8. กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร หน้า 88
9. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1, จ.ศ. 1168, เลขที่ 2, สำเนาพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่
พระเจ้ายาลอง, เมื่อ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2349
10. นายหยอง (ผู้แปล) พงศาวดารญวนฉบับนายหยอง ร.ศ. 118, หน้า 619
11. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1, จ.ศ. 1168, เลขที่ 2, พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง,
เมื่อ 16 สิงหาคม 2347
12. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 หน้า 218-219
13. ถนอม อานามวัฒน์ ภูมิหลังความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวน หน้า 335
14. John Crawford *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and CochinChina*
pp. 492-495
15. ถนอม อานามวัฒน์ เล่มเดิม หน้า 336-341
16. C. Skinner *The Battle for Junk Ceylon* p. 18
17. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1176, เลขที่ 12
18. C. skinner *op.cit.* pp. 12-16
19. กรมศิลปากร จดหมายเหตุเจมส์โลว์ หน้า 112-116
20. เล่มเดิม, หน้า 117
21. กรมศิลปากร เอกสารเฮนรี เบอร์นี เล่ม 2 ตอน 2 บันทึกของ ร.ท. เจมส์โลว์ ถึง ร.ม.ต. อิบเบทสัน
แห่งปิ่นัง" หน้า 81
22. เล่มเดิม, หน้า 92
23. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1175, เลขที่ 21
24. เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 หน้า 340-341
25. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1175, เลขที่ 21
26. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1179, เลขที่ 2 และ 9
27. หลวงอุดมสมบัติ เล่มเดิม หน้า 33
28. กรมศิลปากร จดหมายเหตุเจมส์โลว์ หน้า 70

29. จดหมายเหตุการณ์ที่ 2, จ.ศ. 1173, เลขที่ 1
30. กรมศิลปากร เอกสารเขนรี เบอร์นี เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 42
31. สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ ไทยรบพม่า หน้า 577
32. เล่มเดิม หน้า 337
33. เล่มเดิม หน้า 651-653
34. จดหมายเหตุการณ์ที่ 2, จ.ศ. 1170
35. C. Skinner *op.cit.* pp. 10-11
36. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุการณ์ที่ 2 เล่ม 3 จ.ศ. 1171 - 1174, หน้า 26
37. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 หน้า 39 - 40
38. C. Skinner *op.cit.* p. 13
39. สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 453-457
40. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เล่มเดิม หน้า 27-28
41. เล่มเดิม จ.ศ. 1170 หน้า 19-20
42. เล่มเดิม, จ.ศ. 1171, หน้า 30
43. เล่มเดิม, จ.ศ. 1172, หน้า 92-104
44. เล่มเดิม, หน้า 114-121
45. สมเด็จพระปรมัยยิกายะราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 657
46. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 42
47. จดหมายเหตุการณ์ที่ 2, จ.ศ. 1175, เลขที่ 216
48. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เล่มเดิม หน้า 3
49. เล่มเดิม, หน้า 10
50. สงบ สงเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น หน้า 166
51. มุลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เล่มเดิม หน้า 45
52. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่มเดิม หน้า 164-167

บทที่ 6

สรุป

การวิจัยเรื่องพระบรมราโชบายการสร้างความมั่นคงในดินแดนภาคใต้และในหัวเมือง

มลายูของไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แบ่งออกได้เป็น 5 บทดังนี้

บทที่ 1 เป็นบทที่กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายการสร้างความมั่นคงในดินแดนภาคใต้และในหัวเมืองมลายูของไทย

บทที่ 2 เป็นบทที่กล่าวถึงการสร้างความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครองในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ตั้งแต่อดีตถึงสมัยรัชกาลที่ 1

บทที่ 3 เป็นบทที่กล่าวถึงพระบรมราโชบายทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

บทที่ 4 กล่าวถึงบทบาททางการทูต เพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย

บทที่ 5 กล่าวถึงบทบาททางการทหาร เพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย

ในบทที่ 1 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายการสร้างความมั่นคงในดินแดนภาคใต้ และในหัวเมืองมลายูของไทย โดยแบ่งออกเป็น 2 ปัจจัยใหญ่ ๆ คือ

1. ปัจจัยจากสภาพภูมิรัฐศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ และความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ จากปัจจัยนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ภาคใต้ และแหลมมลายูเป็นดินแดนลักษณะยาวเรียวเหมือนด้ามขวานติดชายฝั่งทะเล 2 ด้าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา ทุรกันดาร มีที่ราบบริเวณใกล้ชายฝั่งทะเลสามารถทำนา ปลุกข้าว เลี้ยงประชากรได้บ้าง พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเหมาะแก่การทำสวนและประมงมากกว่า แต่ภาคใต้ และหัวเมืองมลายูในอดีตโชคดีในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดินปลูก, ของป่า เช่นหนังสัตว์ งามช้าง, เครื่องเทศ ได้แก่ กระวาน พริกไทย เร่ว, ไม้หอม ไม้ฝาง ไม้สำหรับต่อเรือ รังนก กาแฟ อาหารทะเล ทองคำ ครั่ง ฯลฯ

ภาคใต้ และหัวเมืองมลายูเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาล แต่ประชากรน้อย ผลิตผลและทรัพยากรธรรมชาติจึงมีเหลือเฟือ นอกจากจะใช้เลี้ยงประชากรแล้ว ยังมีเหลือที่จะส่งไปขายต่างประเทศและสามารถถวายเป็นส่วยส่งไปยังเมืองหลวงเป็นเครื่องราชบรรณาการครั้งละมาก ๆ

จากปัจจัยดังกล่าวนี้ ทำให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ มีความรู้สึกหวงแหนต่อดินแดนแห่งนี้ ฐานะเป็นแหล่งทรัพยากร เมืองท่า ดินแดนยุทธศาสตร์ พระบรมราโชบายต่อดินแดนภาคใต้ และหัวเมืองมลายูจึงแตกต่างไปจากดินแดนในภาคอื่น ๆ ดังเช่น นโยบายทางด้านทหารนั้น เน้นการสร้างประสิทธิภาพทางด้านกองทัพเรือเป็นหลัก และเนื่องจากเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากเมืองหลวง จึงจำเป็น

ต้องดำเนินนโยบายให้หัวเมืองภาคใต้รวมกำลังกัน เพื่อป้องกันการรุกรานของพม่าและการก่อกบฏของหัวเมืองมลายู ก่อนที่ทางเมืองหลวงจะส่งกองทัพมาช่วย

2. ปัจจัยความสำคัญทางด้านเชื้อชาติ วัฒนธรรม และประชากรในแหลมมลายูและภาคใต้ของไทย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ ระหว่างชนเชื้อชาติไทย และชนชาติมลายูมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และสืบเชื้อสายร่วมกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ทำให้เกิดความใกล้ชิดทางด้านวัฒนธรรม เช่น ภาษา ศาสนา ลัทธิความเชื่อถือ ประเพณีต่าง ๆ แม้ว่าหัวเมืองมลายู เช่น ไทรบุรี ประชากรส่วนใหญ่ นับถือศาสนา อิสลาม แต่ประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวไทย และถือวัฒนธรรมไทยอยู่มาก

จากความใกล้ชิดทางด้านเชื้อชาติและวัฒนธรรมดังกล่าว จึงมีผลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ในลักษณะที่อาจกล่าวได้ว่า หัวเมืองในภาคใต้และหัวเมืองมลายูเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย ไม่ใช่เป็นดินแดนประเทศราช รัฐบาลจึงมีนโยบายปกครอง และควบคุมอย่างใกล้ชิด

ในบทที่ 2 กล่าวถึงการสร้างความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครองในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู ตั้งแต่อดีตมาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 ในบทนี้ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 เป็นช่วงสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ช่วงที่ 2 เป็นช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ เป็นราชธานี ในช่วงที่ 1 นั้นผู้วิจัยได้กล่าวถึงการเคลื่อนย้ายของชาวไทยเข้าไปอยู่อาศัยในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย และหัวเมืองมลายูบางเมือง เช่น เมืองไทรบุรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองไทรบุรี ซึ่งกล่าวถึงเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองไทรบุรี ได้ไปปกครองกรุงศรีอยุธยา และยังสันนิษฐานได้ว่า เจ้าเมืองเมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ของไทย และเมืองไทรบุรี ในช่วงก่อนกรุงสุโขทัยจะเรืองอำนาจ อาจจะเป็นญาติพี่น้องกัน ประชากรบางส่วนเป็นชาวไทย และอาจเป็นไปได้ว่า เมื่อศาสนาอิสลามเผยแผ่เข้ามาในแหลมมลายูในตอนหลัง เจ้าเมืองไทรบุรีและประชาชนอาจจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลาม ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 18 นครศรีธรรมราชได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจ และได้ขยายอิทธิพลไปยังเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้ตลอดไปถึงหัวเมืองมลายูบางเมืองอีกด้วย

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย ทรงขยายอิทธิพลไปทางใต้ และมีอำนาจเหนือนครศรีธรรมราช จากศิลาจารึกสมัยสุโขทัยสันนิษฐานว่า สมัยนี้สุโขทัยอาจมีอำนาจเหนือเมืองบางเมืองในแหลมมลายูดังปรากฏหลักฐานว่าหัวเมืองมลายูได้ฟ้องไปยังจีนว่าไทยรุกราน เป็นเหตุทำให้จีนได้ห้ามปรามมิให้ไทยรุกรานอีก

ในช่วงที่ 2 สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองเป็นต้นไป พงศาวดารไทยระบุว่าเมืองในภาคใต้ เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา และเมืองมลายู เช่น มะละกา เป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา หลังจากนั้นกรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจไปยังหัวเมืองมลายูอื่น ๆ อีก เช่น ไทรบุรี เป็นต้น ในระยะแรก ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้ปกครองนครศรีธรรมราชในฐานะเมืองประเทศราช และได้มอบหมายให้นครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน ควบคู่กันไปด้วย โดยนครศรีธรรมราชจะต้องส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ไปยังกรุงศรีอยุธยาทุกปี

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้เปลี่ยนฐานะนครศรีธรรมราชมาเป็นหัวเมืองเอก แต่ยังให้เกียรติและยกย่องเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเสมือนหนึ่งเป็นเจ้าเมืองประเทศราช ในระยะเวลาต่อมาทางกรุงศรีอยุธยาได้ให้ความสำคัญ และมอบอำนาจให้แก่นครศรีธรรมราชมากขึ้นตามลำดับ เช่น มอบอำนาจให้ปกครองดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายู นอกจากนั้นนครศรีธรรมราชยังมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ คือทำหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศเพื่อหารายได้ให้แก่กรุงศรีอยุธยา และทำหน้าที่รวบรวมส่วยสินค้าที่สำคัญๆ เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศส่งไปให้กรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจหรือเกิดปัญหาความวุ่นวายอันเกิดจากการแย่งชิงอำนาจ นครศรีธรรมราชและหัวเมืองมลายูมักจะฉวยโอกาสก่อการกบฏ ไม่ยอมรับอำนาจกรุงศรีอยุธยา ครั้นกรุงศรีอยุธยาฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาใหม่ ก็จะต้องโอกาสยกทัพไปปราบนครศรีธรรมราช สำหรับหัวเมืองมลายูนั้นมักจะก่อกบฏอยู่เนือง ๆ จึงสร้างความยากลำบากให้แก่กรุงศรีอยุธยาในการยกทัพไปปราบปรามเป็นอันมาก

ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาลี้หน้าจากการรุกรานของพม่าในปี พ.ศ. 2310 นครศรีธรรมราชได้ประกาศตนเป็นอิสระ และรวบรวมหัวเมืองในภาคใต้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อเตรียมพร้อมในการสู้รบกับพม่า หากถูกพม่ารุกราน ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้เอกราชได้สำเร็จ และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง พระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ราชอาณาจักรไทยอีกครั้งหนึ่ง จึงโปรดให้ยกทัพไปตีนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี พระองค์จึงโปรดให้ตั้งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โดยคัดเลือกบุคคลที่พระองค์แน่ใจว่าจะรักภักดีต่อพระองค์จริง ๆ เพื่อป้องกัน มิให้นครศรีธรรมราชก่อกบฏอีก และทรงมอบอำนาจให้นครศรีธรรมราชทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้อย่างเต็มที่

ล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะควบคุมหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูอย่างใกล้ชิด จึงลดอำนาจของนครศรีธรรมราชให้น้อยลง และพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้นครศรีธรรมราชกับสงขลาร่วมมือกันควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูแต่ก็เกิดปัญหาเรื่องนครศรีธรรมราชกับสงขลาวิวาทกัน พระองค์จึงทรงแก้ไขปัญหาโดยแบ่งหน้าที่ของสงขลากับนครศรีธรรมราชให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือให้สงขลาทำหน้าที่ควบคุมหัวเมืองมลายู เช่น ปัตตานี ตรัง พังงา ส่วนนครศรีธรรมราชนั้น โปรดให้ควบคุมดูแลไทรบุรี และตรัง

อย่างไรก็ตามในสมัยรัชกาลที่ 1 หัวเมืองในภาคใต้ก็ยังเป็นจุดอ่อนในการต่อต้านพม่า ดังในศึกสงคราม 9 ทศ เมื่อปี พ.ศ. 2328 พม่าได้เข้ายึดภาคใต้ของไทย โดยที่นครศรีธรรมราช และสงขลาไม่อาจเป็นกำลังหลักในการต่อต้านพม่าได้ นอกจากนั้นไทรบุรีและหัวเมืองมลายูยังเตรียมการเข้าข้างพม่า เมื่อทราบข่าวว่าไทยเพลี่ยงพล้ำในการทำศึกกับพม่า เมื่อฝ่ายไทยขับไล่พม่าล่าถอยออกจากภาคใต้ของไทยแล้ว รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ก็ยังใช้นโยบายเดิม คือให้นครศรีธรรมราช และสงขลาทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายู ต่อไป แต่ไม่ได้ผลเท่าใดนัก เนื่องจากความแตกแยกกระหว่างนครศรีธรรมราชกับสงขลา ยังคงมีลักษณะเหมือนเดิม

ในบทที่ 3 กล่าวถึงพระบรมราโชบายทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายู ในสมัยรัชกาลที่ 2 ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 เรื่องสำคัญคือ

1. พระบรมราโชบายในการจัดระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน และกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยราชการไทย และมลายู เกี่ยวกับเรื่องนี้รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ พยายามแก้ไขปัญหาความแตกแยกระหว่างนครศรีธรรมราชกับสงขลา ในการทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองที่ตนรับผิดชอบ อันเป็นปัญหาที่ค้างคามมาจากสมัยรัชกาลที่ 1 ในสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐบาลก็ยังเล็งเห็นความสำคัญในการมอบอำนาจให้แก่นครศรีธรรมราช กับสงขลาทำหน้าที่ควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายูเหมือนเช่นเดิม เนื่องจากรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อยู่ไกลเกินไปที่จะดูแลได้ อย่างไรก็ตามในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้รัฐบาลได้กำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของนครศรีธรรมราชและสงขลาอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่นหน้าที่ในการส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง หน้าที่ในการเกณฑ์ไพร่พล การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ เพื่อหารายได้ให้แก่อำเภอ การปราบโจรสลัด การเตรียมอาวุธยุทโธปกรณ์ปัจจัยเพื่อปราบกบฏ และสู้รบกับพม่า ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราโชบายอย่างแรงกล้าในการให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และเจ้าเมืองสงขลา เป็นหลักในการดูแลหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูอย่างเข้มแข็งจึงทรงกำชับให้เจ้าเมืองต้องอยู่ในศีลธรรม ให้เอาใจใส่ในการปฏิบัติราชการอย่างเคร่งครัดและจริงจัง ให้ดูแลความทุกข์สุขของราษฎร และห้ามกดขี่ข่มเหงราษฎรโดยเด็ดขาด

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบความสามารถระหว่างเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช กับเจ้าเมืองสงขลา จึงพบว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผู้มีความสามารถในหลาย ๆ ด้านมากกว่าเจ้าเมืองสงขลา รัฐบาลที่กรุงเทพฯ จึงมีนโยบายเพิ่มอำนาจและความรับผิดชอบของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) มากกว่าเจ้าเมืองสงขลาตามลำดับ ในที่สุดนครศรีธรรมราชจึงมีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมดูแลหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายู ดังเช่นมีอำนาจในการคัดเลือกบุคคลที่จะเป็นเจ้าเมืองหัวเมืองมลายู และทำหน้าที่เป็นกองกำลังหลักในการปราบกบฏและสู้รบกับพม่า แม้ว่ารัฐบาลที่กรุงเทพฯ จะมอบความไว้วางใจและความรับผิดชอบให้แก่นครศรีธรรมราชไว้มากก็ตาม แต่รัฐบาลก็ยังเกรงว่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช(น้อย) ซึ่งมีนิสัยใจร้อนกระทำการอันเป็นการกระทบกระเทือนความสัมพันธ์กับอังกฤษได้ ทางกรุงเทพฯ จึงส่งขุนนางผู้ใหญ่มาคอยถ่วงอำนาจมิให้กระทำการเกินขอบเขต ขณะเดียวกันก็ยังใช้นโยบายสนับสนุนให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช กับเจ้าเมืองสงขลา มีความสามัคคีกัน และทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ต่อทางราชการ

2. พระบรมราโชบายในการแก้ไขปัญหาการปกครองหัวเมืองมลายู จากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองมลายูอันยาวนาน ชี้ให้เห็นว่าหัวเมืองมลายูไม่ต้องการอยู่ใต้การปกครองของไทย หากมีโอกาสเมื่อใดก็จะก่อกบฏขึ้นเป็นอิสระภาพ สาเหตุอาจสรุปได้ดังนี้

1) ชาวมลายูกับชาวไทยมีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

2) เมืองหลวงของไทยไม่ได้ปกครองควบคุมหัวเมืองมลายูโดยตรง แต่มอบอำนาจให้สงขลาและนครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมดูแล ทำให้เกิดความขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ทั้งฝ่ายไทยด้วยกันเอง และฝ่ายไทยกับหัวเมืองมลายู

3) การที่ฝ่ายไทยเรียกร้องผลประโยชน์จากหัวเมืองมลายูมากเกินไป บางครั้งหัวเมืองมลายูไม่อาจสนองตอบตามความต้องการได้

4) เจ้าเมืองหัวเมืองมลายูมักแย่งชิงอำนาจกันเอง บางครั้งเกิดการทะเลาะวิวาทกันเอง เมื่อฝ่ายไทยเข้าไปแก้ไขปัญหาก็ทำให้บางฝ่ายเสียผลประโยชน์ จึงเกิดความไม่พอใจไทย

5) จากการที่นครศรีธรรมราช และสงขลาไร้ประสิทธิภาพในการปราบกบฏหัวเมืองมลายู ทำให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ใช้นโยบายให้หัวเมืองมลายูปราบกบฏชาวมลายูด้วยกันเอง ดังเช่นให้ไทรบุรีปราบแปร์ด ทำให้ไทรบุรีมีความรู้สึกถูกกดขี่อย่างสูง และไม่เต็มใจที่จะปราบกบฏชาวมลายู

6) ฝ่ายไทยใช้วิธีการปราบกบฏมลายูอย่างรุนแรง บางครั้งกระทำการเกินกว่าเหตุ ทำให้ชาวมลายูเกิดความรู้สึกเคียดแค้นไทย

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้หัวเมืองมลายูคอยหาโอกาสกอบกู้อิสรภาพจากไทยอยู่เสมอ ครั้นกระทำการไม่สำเร็จ จึงหันไปพึ่งอังกฤษซึ่งกำลังมีนโยบายขยายอิทธิพลเข้าไปในแหลมมลายู เพราะรู้ว่าฝ่ายไทยไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะต่อต้านอังกฤษได้ ดังเช่น ปะแงรัน ได้ติดต่ออังกฤษให้เข้ามาคุ้มครองไทรบุรี หรือไม่ก็ขับไล่อิทธิพลของไทยออกจากมลายู ทำให้อังกฤษเริ่มเข้าแทรกแซงปัญหาความขัดแย้งระหว่างไทยกับหัวเมืองมลายู นอกจากนั้นไทรบุรียังดำเนินนโยบายเหยียบเรือ 2 แคม ในโอกาสไทยทำสงครามกับพม่า เมื่อเห็นว่าไทยเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ ไทรบุรีก็จะถือโอกาสเข้าข้างพม่า

รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ พยายามแก้ไขปัญหามลายู พยายามแยกตัวเป็นอิสระจากไทยดังเช่น

1) พยายามคัดเลือกบุคคลที่จะไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองหัวเมืองมลายู จะต้องเป็นบุคคลที่นิยมไทย

2) ให้นุตรชายของสุลต่านไปพำนักอาศัยอยู่ที่นครศรีธรรมราช ในลักษณะเป็นตัวประกัน แต่ถือว่าเป็นการขบเลี้ยงเพื่อให้นิยมไทย

3) แต่งตั้งชาวไทยไปเป็นเจ้าเมืองมลายู แต่วิธีนี้ไม่ได้ผล ยิ่งทำให้ชาวมลายูรวมหัวกันต่อต้านไทย

4) ใช้วิธีไกล่เกลี่ยให้เจ้าเมืองมลายูเลิกทะเลาะเบาะแว้ง หรือแย่งชิงอำนาจกัน

5) ให้หัวเมืองมลายูปราบกบฏชาวมลายู วิธีนี้ไม่ได้ผล เพราะชาวมลายูไม่ต้องการฆ่าฟันกันเอง

6) แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมืองเล็ก ๆ เพื่อมิให้มีกำลังเข้มแข็งในการก่อกบฏ

3. พระบรมราโชบายในการป้องกันพม่ามิให้เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นไปพม่าเริ่มสนใจภาคใต้ของไทยอย่างจริงจัง ด้วยเหตุที่ภาคใต้อุดมไปด้วยทรัพยากรที่ตลาดโลกต้องการ พม่าจึงมีความคิดก้าวไกลที่จะขยายอิทธิพลไปถึงหัวเมืองมลายูที่อยู่ภายใต้การปกครองของไทย นอกจากนั้นหากพม่ายึดภาคใต้ของไทยไว้ได้ก็จะเป็นการตัดกำลังภาคใต้ออกจากกรุงเทพฯ ได้อย่างสิ้นเชิง พม่าสามารถยกทัพไปตีเมืองหลวงได้อย่างสะดวก

พม่าจึงมีแผนการสร้างอิทธิพลเหนือไทรบุรี เพื่อร่วมมือกับไทรบุรีเปิดศึกสงครามทางใต้กับไทย ปะแสร้งสูลำนาแห่งไทรบุรีเตรียมการที่จะร่วมมือกับพม่า ฝ่ายไทยรู้ทันจึงใช้นโยบายปราบปรามไทรบุรีโดยเด็ดขาด รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้มอบหมายให้นครศรีธรรมราชเป็นผู้ลงมือปราบปราม ไทรบุรีเป็นฝ่ายแพ้ ฝ่ายไทยจึงสามารถมีอิทธิพลเหนือไทรบุรี เป็นการตัดโอกาสพม่าที่จะเข้ามาแทรกแซงในหัวเมืองมลายูของไทย นอกจากนั้นไทยยังดำเนินนโยบายสนับสนุนพวกมอญให้ก่อกบฏต่อพม่า เพื่อให้พม่าต้องเสียเวลาและเสียกำลังในการปราบกบฏ จนหมดโอกาสที่จะยกทัพไปตีไทยได้

บทที่ 4 เป็นบทที่กล่าวถึงบทบาททางการทูตเพื่อสร้างความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูของไทย ในบทนี้ได้เริ่มต้นกล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการที่อังกฤษขยายอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูและภาคใต้ของไทย มีอยู่ 2 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยทางด้านยุทธศาสตร์และการทหาร ปัจจัยนี้มีสาเหตุมาจากการที่อังกฤษทำสงครามกับฝรั่งเศสในอินเดีย อังกฤษเสียเปรียบฝรั่งเศสในเรื่องที่อังกฤษไม่มีฐานทัพเรือสำหรับซ่อมแซมเรือรบ และใช้เป็นที่หลบภัยจากพายุในช่วงฤดูมรสุม นอกจากนั้นอังกฤษเป็นห่วงเส้นทางการค้าของตนจากอินเดีย - ช่องแคบมะละกา - จีน ไม่มีฐานทัพเรือคอยให้ความคุ้มครอง หากเกิดสงครามทางเรือขึ้น อังกฤษจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ และจะเสียเปรียบอย่างใหญ่หลวง หากเส้นทางการค้าของตนถูกข้าศึกตัดขาด

2. ปัจจัยทางด้านผลประโยชน์ทางการค้า ตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นไป พ่อค้าเอกชนของอังกฤษเริ่มสนใจขยายการค้ามายังอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน แต่ยังเป็นห่วงกองทัพอังกฤษไม่พร้อมที่จะคุ้มครองเส้นทางการค้านี้ เพราะไม่มีเมืองท่าและฐานทัพเรือที่จะอำนวยความสะดวกพวกเขาพ่อค้าเอกชน จึงพยายามเรียกร้องให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษแสวงหาเมืองท่าสำหรับเป็นศูนย์กลางการค้าจากอินเดียไปจีน และให้เป็นฐานทัพเรือด้วย

บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจึงเริ่มใส่ใจที่จะแสวงหาเมืองท่า และฐานทัพเรือ ในตอนแรกบริษัทอินเดียตะวันออกสนใจหาเมืองท่าในแถบบอร์เนียวเหนือ แต่ต่อมาฟรานซิส ไลท์ พ่อค้าเอกชนผู้หนึ่งกลับสนใจสลัง หรือกลางของไทยถึงกับเสนอต่อบริษัทอังกฤษให้ใช้กลางเป็นเมืองท่า และฐานทัพเรือ แต่ต่อมาไลท์เกิดเปลี่ยนใจหันไปสนใจเกาะบีนัง ซึ่งดูที่ท่าจะเหมาะสมกว่ากลาง เขาจึงเริ่มเจรจากับสุลต่านแห่งไทรบุรีเพื่อขอเช่าเกาะบีนัง สุลต่านแห่งไทรบุรีกำลังมีปัญหาเรื่องการแย่งชิงอำนาจและทะเลาะวิวาทกับรัฐเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นยังหวังเรื่องที่จะไทยกับพม่าเมื่อขึ้นมาอำนาจเมื่อใดมักจะเรียกร้องเอาเครื่องราชบรรณาการจากไทรบุรีเป็นประจำ สุลต่านแห่งไทรบุรีเห็นเป็นโอกาสดีที่จะผูกพันกับอังกฤษ เพื่อหวังอังกฤษจะได้เข้ามาคุ้มครองไทรบุรีให้ปลอดภัยจากการคุกคามของไทยและพม่าและเพื่อราชบัลลังก์ของตนมั่นคง จึงตกลงที่จะให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเช่าเกาะบีนัง โดยมีข้อแม้ว่าอังกฤษจะต้องคุ้มครองไทรบุรี

ทางทหารด้วย บริษัทอังกฤษตัดสินใจเช่าเกาะบีนัง แต่ไม่ยอมทำสัญญาให้ความคุ้มครองไทรบุรีทางทหาร ขณะเดียวกันไทรบุรีก็พยายามหลอกสุลต่านแห่งไทรบุรีให้เข้าใจผิด ๆ คิดว่าอังกฤษคงจะให้ความคุ้มครอง ไทรบุรีทางทหาร และต่อมาสุลต่านก็ให้อังกฤษเช่าดินแดนที่เรียกว่า Province Wellesley เพิ่มเติมอีก

การกระทำของสุลต่านไทรบุรีดังกล่าว ฝ่ายไทยไม่ได้หักห้ามแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นช่วง ระยะเวลาที่ไทยกำลังประสบปัญหายุ่งยาก อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่ไทย สูญเสียอำนาจจากกรุงศรีอยุธยาถูก พม่าทำลายย่อยยับในปี พ.ศ. 2310 และช่วงสมัยกรุงธนบุรี ไทยก็ยังวุ่นวายกับเรื่องการรวมประเทศให้เป็น ปึกแผ่น จวบจนกระทั่งมาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ไทยก็ยังติดปัญหาทำศึกสงครามกับพม่า

เมื่อบริษัทอังกฤษได้เข้าครอบครองเกาะบีนังแล้ว อังกฤษได้พัฒนาเกาะบีนังให้เจริญ รุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นเมืองท่าและศูนย์กลางการค้า ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้บีนังขาด แคลนข้าวปลาอาหารและต้องพึ่งสินค้าประเภทนี้จากไทรบุรี และไทยในเวลาต่อมา

การที่อังกฤษขยายอิทธิพลเข้าไปในแหลมมลายู ทำให้เกิดความขัดแย้งกับไทยประเด็นแห่ง ความขัดแย้งแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1. ความขัดแย้งในเรื่องการแข่งขันอิทธิพลในหัวเมืองมลายู ในประเด็นนี้ฝ่ายไทยถือว่า ไทรบุรี เปรัก และสลังงอร์ เป็นรัฐบรรณาการของไทย ดังนั้นหากรัฐเหล่านี้ก่อกบฏไทยมีสิทธิ์ปราบปรามอย่าง เต็มที่ ดังเช่นไทยได้ปราบไทรบุรีอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2364 เป็นเหตุทำให้ปะแฉ่งสุลต่านไทรบุรีต้องหนีไป พึ่งอังกฤษปะแฉ่งได้เจรจาขอร้องให้อังกฤษช่วยเหลือเพื่อตนเองจะได้กลับไปมีอำนาจเหมือนเดิม อังกฤษไม่ ค่อยพอใจไทยนัก เนื่องจากอังกฤษเห็นว่าหากที่ไทยปราบกบฏอย่างรุนแรง จะทำให้สงครามลุกลามไปยังรัฐ มลายูอื่น ๆ ทำให้กิจการค้าของอังกฤษกระทบกระเทือนอังกฤษไม่สามารถหาซื้อข้าวปลาอาหารจากรัฐมลายู ได้ อาจทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนอาหารได้ นอกจากนี้รัฐมลายูอาจจะหันไปขอความช่วยเหลือจากดัช ซึ่งจะ เป็นการทำลายอิทธิพลของอังกฤษไปด้วย

อังกฤษส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ด เป็นทูตไปเจรจาแก้ไขปัญหามลายูกับไทย แต่ไม่สามารถ บรรลุข้อตกลงกันได้ เนื่องจากอังกฤษต้องการให้ไทยยอมรับปะแฉ่งร่นกลับมาเป็นสุลต่านเหมือนเดิม แต่ฝ่าย ไทยต้องการจะพิจารณาความผิดของปะแฉ่งร่นเสียก่อน แม้ว่าอังกฤษจะไม่พอใจไทยเรื่องการแก้ไขปัญหารัฐ มลายู แต่อังกฤษก็พยายามรักษาสัมพันธไมตรีกับไทยไว้ ไม่ต้องการที่จะก่อศึกสงครามกับไทย อังกฤษยอม รับว่าไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทย แต่เปรักและสลังงอร์อังกฤษถือว่าเป็นรัฐอิสระ อังกฤษมีสิทธิ์ ติดต่อดำขายได้อย่างเสรี

ต่อมาในปี 2367 ฟุลเลอร์ตันมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำบีนังฟุลเลอร์ตันเป็นคนแข็ง กร้าว ต้องการให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียดำเนินนโยบายรุนแรงกับไทยถึงกับเสนอให้อังกฤษใช้กำลังทหารขับไล่ไทยออกไปจากรัฐมลายูทั้งหมด แต่รัฐบาลก็ไม่เห็นด้วย

2. ความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษในเรื่องของทัศนคติและความแตกต่างของกระบวน การทางการทูต ความขัดแย้งในประเด็นนี้เกิดจากการที่อังกฤษมีความประสงค์ที่จะขยายการค้าในประเทศ ไทย แต่ติดขัดเกี่ยวกับระเบียบวิธีการค้าและการเก็บภาษีของไทยซึ่งยังล้าหลัง เช่น ขุนนางไทยผูกขาดการค้า

เก็บภาษีเรือสินค้าต่างชาติในลักษณะซ้ำซ้อน ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ค่าขายกับไทยได้กำไรน้อย บางครั้งถึงกับขาดทุนรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงส่งจอห์น ครอว์เฟิร์ดมาเจรจากับรัฐบาลไทย เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว รวมไปถึงการแก้ไขปัญหามลพิษอีกด้วย

การเจรจาประสบความสำเร็จหลายเรื่อง ฝ่ายอังกฤษกับไทยมีความขัดแย้งกันหลายเรื่อง โดยเฉพาะในเรื่องของทัศนคติและความไม่เข้าใจอีกฝ่ายหนึ่ง ดังเช่นฝ่ายอังกฤษมีทัศนคติไม่ดีต่อชาวไทย โดยมีความคิดว่าชาวไทย มีนิสัยเกียจคร้านชอบฉ้อฉลริษยา จ้องโกง หยิงเยโส ทหารไม่มีระเบียบวินัย อ่อนแอ ขี้ขลาด กองทัพเรืออ่อนแอ ครอว์เฟิร์ดถึงกับเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียให้ใช้กำลังทหารขับไล่ไทยออกมลายู รายงานของครอว์เฟิร์ดว่าไทยอ่อนแอทางทหาร มีผลทำให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเริ่มแสดงท่าทีแข็งกร้าวกับไทย

ทางฝ่ายไทยก็มีทัศนคติที่ไม่ดีต่ออังกฤษเช่นเดียวกัน ฝ่ายไทยไม่ไว้วางใจอังกฤษ กลัวอังกฤษจะเข้ามายึดบ้านยึดเมืองเหมือนที่กระทำต่ออินเดีย การที่คณะทูตของครอว์เฟิร์ด เข้ามาสำรวจภูมิประเทศ และทำแผนที่ชายฝั่งของอ่าวไทยยิ่งทำให้ไทยไม่ไว้วางใจมากขึ้น นอกจากนั้นฝ่ายไทยมีความคิดว่าอังกฤษดูหมิ่นชาวไทย และไม่ยอมยกย่องพระมหากษัตริย์ของไทย มีศักดิ์ศรีเท่ากับกษัตริย์ของอังกฤษ

3. ความขัดแย้งจากบทบาทของเจ้านครศรีธรรมราชกับอังกฤษซึ่งมีผลกระทบต่อรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเชื่อมั่นในความสามารถของเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) จึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการทางด้านการค้าขายกับต่างประเทศ รวบรวมผลประโยชน์ทางการค้าและส่วยสาอากรจากหัวเมืองในภาคใต้ และหัวเมืองมลายูส่งไปให้ที่กรุงเทพฯ โดยเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) จะหักผลประโยชน์ดังกล่าวไว้เป็นส่วนตัวครึ่งหนึ่ง ที่เหลืออีกครึ่งหนึ่งจึงส่งไปให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ การที่เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) มีผลประโยชน์ในหัวเมืองมลายู จึงมักเรียกร้องผลประโยชน์จากหัวเมืองมลายูในบางครั้งรุนแรงและเกินกว่าเหตุ โดยรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ก็ไม่ค่อยทราบเรื่อง ทำให้หัวเมืองมลายูไปพึ่งอังกฤษ และขอให้อังกฤษเข้ามาคุ้มครอง เจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) ทราบเข้าก็ไม่พอใจ หันไปข่มขู่อังกฤษ เช่น ขู่ว่าจะยกทัพเรือไปตีปีนัง อีกทั้งไม่ยอมให้ทูตอังกฤษคือ เจมส์โลว์ เข้าพบโดยไม่ให้เหตุผลที่แน่ชัด ทำให้อังกฤษไม่พอใจอย่างมาก

รัฐบาลที่กรุงเทพฯ รู้สึกกังวลในเรื่องดังกล่าวอยู่มากเกรงว่าจะเกิดบาดหมางกับอังกฤษ จึงดำเนินนโยบายประนีประนอมกับอังกฤษ เช่น จัดการต้อนรับทูตจอห์น ครอว์เฟิร์ดของอังกฤษอย่างสมเกียรติ ติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษที่ปีนัง และที่อินเดียทางจดหมายตลอดเวลา เพื่อชี้แจงข้อข้องใจที่อังกฤษมีต่อไทยทำให้อังกฤษเข้าใจไทยมากขึ้น นอกจากนั้นทางฝ่ายเจ้านครศรีธรรมราช (น้อย) เห็นว่าอังกฤษแข็งกร้าวและเอาจริงจึงใช้นโยบายประนีประนอมและอ่อนข้อให้อังกฤษ

รัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ได้ใช้นโยบายประนีประนอมกับเวียดนาม โดยการเจรจาทางการทูตเพื่อรักษาสัมพันธไมตรีกับเวียดนาม เนื่องจากพม่าพยายามชักชวนเวียดนามให้ทำศึกกับไทย รัฐบาลไทยเกรงว่าจะต้องทำศึกหลายด้านทั้งพม่า อังกฤษ หัวเมืองมลายู และเวียดนามจะผสมโรงร่วมกัน จึงใช้นโยบายประนีประนอมกับทุกฝ่าย

บทที่ 5 กล่าวถึงบทบาททางการทหารเพื่อรักษาความมั่นคงในหัวเมืองภาคใต้ และหัวเมืองมลายูของไทย ในบทนี้ผู้วิจัยชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนทางการทหารของไทยในสมัยนั้น ดังเช่นจุดอ่อนทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ เมืองหลวงอยู่ห่างไกลไม่สามารถให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือทางทหารแก่หัวเมืองในภาคใต้ได้ทันทั่วทั้งที่ เมื่อข้าศึกคือ พม่ายกทัพมาตีหัวเมืองสำคัญที่อยู่ใกล้พม่า เช่น ระนอง ถลาง ชุมพร กวาท้องพักบกจากกรุงเทพฯ จะยกไปช่วยถึงจุดหมายก็ต้องใช้เวลาแรมเดือน ครั้นจะยกทัพเรือไปช่วยเรือลำเลียงพลก็มีขนาดเล็ก ต้องแล่นฝ่าคลื่นลมบางครั้งเกิดมรสุม เรือจำเป็นต้องหลบพายุ กว่าจะถึงที่หมายก็ใช้เวลานานเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นทหารยังมาดลั่นกะปลกกะเปลี้ยไม่สามารถทำการรบได้ ฉะนั้นหัวเมืองหลักที่จะยกทัพไปรบกับพม่าก็คือสงขลากับนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราชจะยกไปช่วยถลาง ก็ต้องยกทัพทางบกไปลงเรือที่ตรัง แล้วจึงหาเรือลำเลียงเพื่อบรรทุกทหารยกไปช่วยถลาง บางครั้งเรือลำเลียงไม่พอต้องเสียเวลาต่อเรืออีกหลายวัน กว่าจะช่วยได้ต้องใช้เวลาแรมเดือนเช่นเดียวกัน ผลก็คือ ถลาง ระนอง ชุมพร จึงถูกพม่ายึดครองไปก่อนทุกครั้งจนกว่ากองทัพไทยจะยกไปช่วย

จุดอ่อนประการที่ 2 คือจุดอ่อนที่ตั้งประเทศไทยอยู่ใต้วงล้อมของประเทศที่มีความเข้มแข็งทางทหาร เช่น เวียดนามทางด้านตะวันออก อังกฤษทางภาคใต้ พม่าทางตะวันตกและทางเหนือ หากประเทศเหล่านี้เปิดศึกสงครามกับไทยพร้อม ๆ กัน ไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างยิ่ง

จุดอ่อนประการที่ 3 คือจุดอ่อนทางด้านกองทัพเรือไทย ซึ่งจะเป็นกองทัพหลักสำคัญในการป้องกันและทำสงครามในหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู แต่กองทัพเรือไทยมีแต่เรือรบขนาดเล็ก ออกทะเลเล็กไม่ได้ อาวุธปืนใหญ่ประจำเรือก็ไร้ประสิทธิภาพ การลำเลียงพลทางเรือซึ่งมีจำนวนทหารนับหมื่นคน แต่เรือลำเลียงมีน้อยต้องเสียเวลาต่อเรือนับเป็นจุดอ่อนอย่างยิ่ง เมื่อเปรียบเทียบความสามารถของกองทัพเรือไทย กับกองทัพเรือพม่านั้นจะพอ ๆ กัน แต่หากเทียบกับอังกฤษแล้ว กองทัพเรือไทยไม่อาจต่อสู้ได้แม้แต่น้อย

จุดอ่อนประการที่ 4 คือปัญหาโจรสลัดชุกชุมบริเวณชายฝั่งทะเล 2 ด้าน ในภาคใต้และหัวเมืองมลายู พวกสลัดอาจหาญถึงขึ้นปล้นเมืองต่าง ๆ ริมฝั่งทะเล นครศรีธรรมราชและสงขลาจึงต้องเสียเวลาปราบปราม เสียกำลังพลและอาวุธเพื่อต่อสู้กับโจรสลัด แทนที่จะนำไปรบกับพม่า

สำหรับนโยบายเรื่องการใช้กำลังทหารเพื่อการทำสงครามนั้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราโชบายใช้กำลังทหารเพื่อขับไล่พม่าที่เข้ามารุกรานไทย และเพื่อปราบกบฏหัวเมืองมลายู มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรุกรานประการใด อย่างไรก็ตามจากการใช้กำลังทหารเพื่อขับไล่พม่าซึ่งยกทัพมารุกรานภาคใต้ของไทยในปี พ.ศ. 2352 นั้น แสดงให้เห็นถึงจุดบกพร่องทางด้านยุทธศาสตร์ของกองทัพไทยอยู่มาก เช่นการขาดแคลนกำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ เรือลำเลียงพลเสบียงอาหาร ทำให้ไม่พร้อมที่จะรบกับพม่า ยุทธวิธีการรบยังขาดการประสานงานกัน กองทัพที่ยกไปต่างฝ่ายต่างรบ จึงไม่สามารถเอาชนะพม่าได้รวดเร็ว ฝ่ายไทยยังมีความบกพร่องเรื่องข่าวการรุกรานของพม่า คือไม่ทราบพม่ายกมาทางด้านใดบ้าง เมื่อมีข่าวพม่ายกทัพมา กวาท้องกรุงเทพฯ จะรู้เรื่องเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้พม่าก็ถูกยึดหมดแล้ว

พม่ายึดภาคใต้และเข้าควบคุมในระยะเวลาอันสั้น เนื่องจากไม่มีกำลังหนุนและมอญก่อกบฏ เปิดโอกาสให้กองทัพไทยยึดคืนได้ง่าย หลังสงครามระหว่างไทยกับพม่าแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระบรมราโชบายแก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องต่าง ๆ โดยใช้ข้อบกพร่องในอดีตเป็นบทเรียน เช่น โปรดให้นครศรีธรรมราชและสงขลาเพิ่มประสิทธิภาพในการเตรียมความพร้อม สำหรับการทำสงครามและการปราบโจรสลัด หากละเลยหน้าที่หรือทำงานบกพร่อง เจ้าเมืองและคณะกรรมการเมืองจะต้องถูกลงโทษ นอกจากนั้นยังมอบหมายให้เมืองไชยาทำหน้าที่เป็นฐานทัพอีกแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นหลักป้องกันทางด้านชายฝั่งทะเลตะวันออก

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น (ยังไม่จัดพิมพ์)

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 จ.ศ. 1146 เลขที่ 1, 1/1, 1/2, 2

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2

จ.ศ. 1171, ได้แก่เลขที่ 2/1, 3/1 - 3/5

จ.ศ. 1172, เลขที่ 2/2, 5

จ.ศ. 1173, เลขที่ 2, 2/2, 2/3, 2/4, 2/6, 2/7, 2/11, 15, 21

จ.ศ. 1174, เลขที่ 4, 8, 9, 10, 16

จ.ศ. 1175, เลขที่ 8, 10

จ.ศ. 1176, เลขที่ 4, 10, 14

จ.ศ. 1178, เลขที่ 2, 4

จ.ศ. 1180, เลขที่ 3

จ.ศ. 1182, เลขที่ 2, 7, 8

จ.ศ. 1184, เลขที่ 10

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3

จ.ศ. 1194, เลขที่ 10

เอกสารรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1242 - 1245, ม. 2/22, ง. 4

เอกสารชั้นต้น (จัดพิมพ์แล้ว)

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เล่ม 3
(จ.ศ. 1171 - 1174), อมรินทร์การพิมพ์, พ.ศ. 2528.

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ฯ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171 - 1173, ร.พ.กุสุมา, พ.ศ. 2513

กรมศิลปากร เอกสารเอนรี เบอร์นี เล่ม 1 (สาวตรี สุวรรณสถิตย์ แปล), โรงพิมพ์กุสุมา, หน้า 215

----- จดหมายเหตุเจมส์โลว์ (นันทา วรเนติวงศ์ แปล), ร.พ. สำนักเลขาธิการ ค.ร.ม., 2519

----- เอกสารของครอว์ฟอร์ด โรงพิมพ์การศาสนา, 2515

----- บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรี ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17
เล่ม 1 - 2, กุสุมา, 2513

----- ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 44 "จดหมายเหตุของคณะพ่อค้าชาวฝรั่งเศสเข้ามากรุงศรีอยุธยา
ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช" ภาค 5 ประชุมพงสาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ, เล่ม 11
ก้าวหน้า, 2513

----- เอกสารของเอนรี เบอร์นี เล่ม 2 ตอน 2 (ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ แปล) 2520

นิโกลาส์ แชรแวส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (สันต์ ท. โกมลบุตร
แปล), อักษรสัมพันธ์, 2506

มงเชญอร์ ปาเลกัวซ์ เล่าเรื่องกรุงสยาม (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล), ก้าวหน้า, 2520
 เบเรเมียส ฟอน ฟลิต จดหมายเหตุวันวลิต (นันทา, วรเนติวงศ์ แปล), ชวนพิมพ์, 2515
 ลาตูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม เล่ม 1 (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล), ก้าวหน้า, 2510
 หลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี
 เมื่อ 31 พฤษภาคม 2505

John Crawford Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China,
 Oxford University Press, Malaysia, 1987

หลักฐานชั้นรอง

- กรมศิลปากร พงสาวดารฉาง (ประชุมพงสาวดารภาค 2) ประชุมพงสาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ,
 ก้าวหน้า, เล่ม 1, 2506
- ประชุมพงสาวดารเล่ม 31 พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พงสาวดารเมืองพัทลุง
 ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2512
- ประชุมพงสาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ พงสาวดารเมืองตรังگانู, กลันตัน, ก้าวหน้า,
 2506
- ประวัติศาสตร์ 4 จังหวัดภาคใต้ ศูนย์พัฒนาการศึกษา, ภาคศึกษา 2 จัดพิมพ์,
 ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์
- ขจร สุขพานิช “ศรีธรรมมาโศกราช” วิทยาสาร 28(8) : 7, 15 เม.ย., 2520
- ขจักษ์ บุรุษพัฒน์ ไทมุสลิม แพร่พิทยา, 2520
- เฉลิม ขงบุญเกิด “เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน” ศิลปากร, เล่ม 2, ปีที่ 7, ก.ค. 2506
- ชาติชาย พานานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา
 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ปริญญาณิพนธ์ : มศว.ประสานมิตร 2517)
- คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ไทยรบพม่า ศิลปบรรณาการ, พิมพ์ครั้งที่ 5, 2514
- ประชุมพงสาวดารภาค 55 โรงพิมพ์เทียนทองวัฒนา, 2512
- คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา พระราชพงสาวดารกรุงรัตน
 โกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, 2533
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 1 - 2
 โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ โรงพิมพ์ไทย
 แบบเรียน, 2494

คำรกราชานภาพ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระยา พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เล่ม 2 ตอน 2, โอเคียนสโตร

ตรี อมาตยกุล นครศรีธรรมราช : รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พล.อ. เจ้าพระยาบดินทรเดชา (ไฉ่น ฌ นคร), 2505

ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์ไทยถึงสิ้นอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 3
อมรการพิมพ์, 2528

ถนอม อานามวัฒน์ ภูมิหลังความสัมพันธ์ไทย เขมร ญวน แสงรุ่งการพิมพ์, 2523

ทองคำ อัมกำภู, ร.อ. ปฏิทิน 220 ปี โรงพิมพ์เพื่ออักษร, 2508

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 องค์การคำคุณฐา, 2504

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แพรววิทยา, 2516

ชำระศักดิ์ อาวุฒณะ ไทยในมาเลเซีย โรงพิมพ์การศาสนา, 2517

ธนิต อยู่โพธิ์ สุวรรณภูมิ กรมศิลปากร, 2510

ผ่องกาญจน์ วัฏฏะสิงห์ นโยบายการปกครองของไทยต่อหัวเมืองมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
เอกสารโรเนียว, 56 หน้า, 2517

บัญชา กุเจริญไพบุลย์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย เล่ม 1 (ภาคกายภาพ) คณะสังคมศาสตร์,
มศว. พิมพ์โลก, 2525

ประเสริฐ วิทยารัฐ และคณะ ATLAS หนังสือแผนที่ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ร.พ.วัฒนาพานิชย์,
พิมพ์ครั้งที่ 2, 2531

ประเสริฐ กาญจนกุล ประวัติดินแดนไทยในแหลมมลายู หนังสือที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวง
มหาดไทย, 1 เม.ย. 2508

มีชัย วรสาขันธ์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี, 2533

พระบริหารเทพธานี พงศาวดารชาติไทย เล่ม 2 พ.ศ. 2508

ยอร์ช เซเคส์ ราชอาณาจักรทะเลใต้ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงแปล)
พิมพ์อนุสรณ์งานศพคุณแม่บัวล บุญยศิริพันธุ์, มี.ค. 2505

วิเชียร ฌ นคร และคณะ นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2521

สงบบ ส่งเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงธนบุรีและรัตน
โกสินทร์ตอนต้น (ปริญาณิพันธ์, มศว. ประสานมิตร) 2518

-----, การพัฒนาหัวเมืองสงขลา โครงการบริการวิชาการมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สงขลา,
2522

สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 5, ไทยวัฒนาพานิชย์, 2529

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 8
(พ.ศ. 2325-2394) พิมพ์ครั้งที่ 2, สำนักนายกรัฐมนตรี, 2523

ไสว กลั่นทกานนท์ วิวัฒนาการของมลายา โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์ฯ, 2508

สง่า กาญจนาคพันธุ์ ประวัติการค้าไทย บพิธจำกัด, 2511

สมาคมทางหลวงแห่งประเทศไทย แผนที่ทางหลวงในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 8, พ.ศ. 2537,
ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์

สุนัย ราชภัฏจารักษ์ ภูเก็ต สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2517

ม.จ. สุภัทรทิศ ศิสกุล สภาพการณ์เอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. 1800 ป.อ.บ. ปีที่ 1 เล่ม 1 - 2 - 3, 2510

พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ การเป็นอยู่ในมลายู พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสมันตรัฐบุรินทร์,
2506

สมจัย อนุมานราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2493

นายหยอง พงทวดาร, ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, 2509

เอน เจโรอัน การสร้างชาติมาเลเซียและสิงคโปร์ (ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข แปล) มุลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ก.ท.ม., 2526

ภาษาอังกฤษ

Alexander Barton Woodside Vietnam and the Chinese Model Harvard University Press, 1971

C. Skinner The Battle for Junk Ceylon Foris Publication, Holland, 1985

C. Mary Turnbull A Short History of Malaysia, Singapore and Brunei Graham Brash
Ltd, 1981

D.G.E. Hall A History of Southeast Asia Fourth Edition, Macmillan, 1981

D.J.M. Tate The Making of Modern South - East Asia Vol I, Oxford University Press, 1971

George Coedes The Indianized States of Southeast Asia The University of Malaya Press, 1968

G.E. Gerini, Colonel "Historical, Retropect of Junkceylon Island" จากหนังสือ รวมเอกสารเรื่องราว
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองกลาง พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอมรฤทธิ์ธำรง
(พร้อม ฅ กลาง) 18 มี.ย. 2510

Joseph Buttinger The Smaller Dragon Frederick A. Prager, New York, 1958

J. Kennedy A History of Malaya A.D. 1400-1959 St. Martin's Press, New York, 1967

Loginder Singh Jessy History of Malaya (1400-1959) United Book, Penang, Malaysia, 1965

L.A. Mills British Malaya 1824-1867 Cathey Press, Hong Kong, 1966

R. Bonney Kedah 1771-1821 : The Search for and Independence Oxford University Press,
London, 1971

Sir F. Swettenham British Malaya Allen and Unwin, London, 1948

Sir Richard Winstedt Malaya and Its History 4th edition, London, 1956

Van Vleit Historiae Verhael Van Siam 1640

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 ถนนพหลโยธิน กรุงเทพมหานคร 10110 โทร. 2584002-3

SWU:CL

3 1011 10336451 9

959.362 ถ132ก

ถนอม อานามวัฒน์.

การวิจัยเรื่องนโยบายทางการทูต กา

SWU 31011103364519

